ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھېيتىڭىزمۇبارەك بولسۇن!

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

1995
يىل
4 - مارت
شەنبە
№9
(3966)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات
ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئاخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئەزەربەيجان تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىنىشنى خالايدۇ

باكۇدا ئەزەربەيجان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى تاغلىق قاراباغ توقۇنۇشىنىڭ يەتتە يىللىق مۇناسىۋىتى بىلەن باياناتنامە ئېلان قىلىپ، ئۆز ئېلىنىڭ بۇ توقۇنۇشنى تىنچلىق يول بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى، شۇنىڭ ئۈزىسىمۇ ئۆز زېمىنىنى باسقۇنچىلاردىن ئازات قىلىش قارارىدا ئىكەنلىكىنى ئاتاپ كۆرسەتتى.

بۇ ھۆججەتتە شۇنداقلا ئەرمەنىستان تەرەپنىڭ كۆز قارىشىمۇ باھا بېرىلگەن. ئەرمەنىستان مۇزاكىرىلەرنى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن كېيىنگە سوزۇپ، بېسىپ ئالغان زېمىنغا بىر يوللا مەككەم ئورۇنلىشىۋالغۇسى كېلىدىغان ئوخشايدۇ.

تۈركىيە قېرىنداشلىق-دوستلۇققا تەييار

تۈركىيەنىڭ باش مىنىسترى تانسۇ چىللېر ياپونىيەدە رەسمىي سەپەردە بولغان ۋاقىتتا، مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ئۆز ئېلىنىڭ چېچەنىستاندىكى ۋاقىئەنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشقا ھەسسە قوشۇشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن.

دولەت رەھبىرى روسسىيەنىڭ تېررىتورىيە پۈتۈنلۈكىنى ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىنى، بىراق چېچەنىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشقا يول قويماسلىقنى ئاتاپ كۆرسەتتى. قېرىنداشلىق - دوستلۇققا تەييار تۇرغانلار كۆپ بولسىمۇ (بىزنىڭ پرېزىدېنتىمىزمۇ تەكلىپ بەرگەن)، بىراق روسسىيە رەھبەرلىرىنىڭ ئۇنىڭغا قۇلاق ئۇتار تۈرى يوق.

بىرسىگە ياققان ئىككىنچىسىگە ياقمايدۇ

روسسىيە تاشقى ئىشلار مىنىسترى ئا. كوزىرېۋ ياپونىيە ژۇرنالىستلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن سوھبىتىدە: «ناتو-نىڭ ئۆز دائىرىسىنى دەررۇ كېڭەيتىشى روسسىيەگە ياقمايدۇ» دەپ بىلدۈرگەن.

شەرقىي ياۋروپانىڭ بىر مۇنچە مەملىكەتلىرى ئۆز مۇستەقىللىكىنى ساقلىغان ھالدا، باشقىلارنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالماس ئۈچۈن ناتو-غا ئەزا بولۇشنى خالايدۇ. ئەندى ئۇلار ناتو-نىڭ كېڭىيىشى روسسىيەگە ياقماس ئىكەن دەپ، ئۆز مۇستەقىللىكىگە ئوخسان كېلىدىغان شارائىتقا خوپ دېيىشى كېرەكمۇ؟

ئۇرۇشتىن باشقىنى بىلمەس مىنىستر

ھازىر يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاقلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇداپىئە مىنىسترى پ. بۇلاتوۋىچ روسسىيەدە ژۇرىدۇ. ئۇ رف مۇداپىئە مىنىسترى پ. گراچېۋ بىلەن ياۋروپادىكى بىخەتەرلىك، تەۋەلىك توقۇنۇشلارنى ھەل قىلىش مەسىلىلىرى بويىچە سوھبەتلەشتى.

گراچېۋ بالكاندىكى ۋاقىئەلەرگە توختۇلۇپ: «مىنىستر سۈپىتىدە بۇ يەردىكى مەسىلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشنىڭ كۆزىنى كۆرمەيدىغانلىقىنى» ئېيتقان. ھە، ئۇ ھەممە مەسىلىنى پەقەت ھەربىي كۈچ بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

«رۇس بىرلىگىنىڭ» نىيىتى يامان

روسسىيەدە «رۇس مىللىي بىرلىگى» دەپ ئاتىلىدىغان ھەرىكەت موجۇت. ئۇنىڭ رەھبىرىنىڭ ئورۇنباسارى ئالېكسېي ۋېدېنكىن تېلېۋىزور ئارقىلىق سوزلەپ، رف-نىڭ ئىنسان ھوقۇقى بويىچە ۋەكىلى سېرگېي كوۋالېۋ بىلەن دولەتلىك دۇمانىڭ مۇداپىئە بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى س. يۇشېنكوۋنى ئېتىپ ئولتۇرۇشقا تەييارلىقىنى بىلدۈرگەن.

ئۇنىڭ مەزكۇر باياناتنامىسىغا باغلىق روسسىيە باش پروكۇرورى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغۇچى ئا. ئىليۇشېنكو ئىش قوزغىغان كورۈنىدۇ. بىراق، بۇنىڭدىن ئەۋۇ نىيىتى يامانلارنىڭ چۈچۈشى ناتايىن.

ئۇلۇق ئەگرىم، ساددەتلىك بۇ ئەييامدا ھىممەت بىلەن،
توقلۇزۇڭنى ئەل ئەيلىدى دەستىخاندا نېمەت بىلەن.
ھالال ئەمگەك- ئەجرىڭ بەدەل، دىيا ئەتتىن ئومرۇڭ ئاۋات،
نېمە يەتسۇن بۇ خۇش دەمگە ئوتكەن دىلكەش سوھبەت بىلەن.

قازاقستان-خىتاي ھەمدوستلۇقى كەڭەيمەكتە

بېجىڭغا كەلگەن باش مىنىسترنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى نىغمېتژان ئېسىنغارىن باشچىلىقىدىكى قازاقستان ھوكۇمەت دېلېگاتسىيەسىنى 23-فېۋرال كۈنى خخج دولەت كېڭەشىنىڭ پرېمېرى لى پېن قوبۇل قىلدى.

ن. ئېسىنغارىن قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۋنىڭ خخج رەئىسى جاڭ زېمىنگە ۋە جۇمھۇرىيەت باش مىنىسترى ئەكېژان قاژىگېلدىنىڭ دولەت كېڭەشىنىڭ پرېمېرى لى پېڭگە مەكتۇبىنى تاپشۇردى.

ن. ئېسىنغارىننىڭ خىتايغا سەپىرى داۋامىدا دولەت پلانلاش كومىتېتىدا خخج-نىڭ تاشقى سودا ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق، تومۇر يول، مېتاللۇرگىيە سانائىتى، كوممۇنىكاتسىيەلەر مىنىسترلىكى بىلەن، بىر قاتار يېتەكچى دولەت سانائىتى ۋە سوداكوپېراتسىيەلىرىنىڭ ۋە كومپانىيەلىرىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىشلار ئوتكۈزۈپ، مۇزاكىرىلەر ژۈرگۈزدى.

24- فېۋرال كۈنى دېلېگاتسىيە ئۈرۈمچىگە ژۈرۈپ كەتتى.

✽ ✽ ✽

بېجىندا ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىدە بولغان بەش كۈن ئىچىدە ئۇ ھوكۇمەت كولەمدە، شۇنداقلا چوڭ سانائەت كورپوراتسىيەلىرى ۋەكىللىرى بىلەن كوپلىگەن ئۇچرىشىشلارنى ئوتكۈزدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە كەڭ كولەملىك ئىككى تەرەپلىمىلىك ھەمدوستلۇقنى كەڭەيتىشنىڭ ئاساسىي تامىللىرى ئېنىقلاندى.

ن. ئېسىنغارىن ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ھوكۇمىتىنىڭ رەئىسى ئابلەت ئابدۇرېشىت بىلەن، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى ئاسخات بىلەن سوھبەتلەشتى. ئۇچرىشىشتا چېگارا ئوتكەللىرى، جۈملىدىن، ئوتكەن يىلى بىر قاتار سەۋەبلەرگە باغلىق يېپىلىپ قالغان ئالاشانكو بېكىتىنىڭ قۇرۇلۇشى بويىچە بىرلەشكەن ئىشنى جانلاندۇرۇش مەسىلىسى كوتىرىلدى. ئاۋتونوم رايونىنىڭ رەئىسى قازاقستان ھوكۇمىتىگە موشۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشقا ياردەملىشىش، شۇنداقلا مېنېرال ئوغۇتلار بىلەن خىمىيە مەھسۇلاتلىرىنى بېرىش ئىشىدا قويۇق ھەمكارلىق ئورنىتىش بويىچە ئىلتىماس قىلدى. ئىككى تەرەپ بىر نەچچە ئىش توپلىرىنى قۇرۇش توغرىلىق كېلىشىپ، ئۇلارنىڭ مەجلىسلىرىنى ئوتكۈزۈشنىڭ قەرەللىرىنى بەلگۈلىدى. ۋە ئۆز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىقنىڭ باشقىمۇ بىر قاتار شەكىللىرىنى، ئېنىقلاش ھاجەتلىكىگە كېلىشتى.

(قاز تاگ).

تەربىيە مەكتىۋىگە ئايلىنىۋاتىدۇ

ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ كوپ ئولتۇراقلاشقان سۇلتان قورغان مەھەللىسىدە ئىككى مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئاھالىسى ياشاپ كېلىۋاتىدۇ. مىللىي ئازاتلىق ھەرىكەتلىرىمىز سەردارلىرىنىڭ بىرى ئەلاخان سۇلتانىنىڭ باشچىلىغى بىلەن بەرپا بولغان بۇ يۇرت 20—30-يىللاردىن باشلاپ ئالمۇتىدا ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىنىڭ بىر تۇگۈنى بولۇپ كەلگەن. شۇڭلاشقا بۇ مەھەللە ئاھالىسى ئوتكەن يىللاردىكى مىللىي چەكلىملەرگە بەرداشلىق بېرىپ، ئوزلىرىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكلىرىنى يوقاتماي كەلدى. شەھەردىكى پەقەت بىرلا ئۇيغۇر مەكتىۋىمۇ شۇ يەردە ساقلىنىپ كەلگەن ئىدى.

دەۋىر ئوزگىرىشىگە باغلىق ئاخىرقى يىللاردا مىللىي ئورپى-ئادەت، رەسمىي-يوسۇنلارنى جانلاندۇرۇش، كىشىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقاتىنى ھىمايە قىلىشنىڭ يولغا قويۇلۇشى بۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ مىللىي غورۇرىنىڭ كۈچىيىشىگە تۇرتكە بولۇپ، ئاھالى ئارىسىدا ھەر خىل چارە-تەدبىرلەر ئوزگۈزۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەينە شۇ ئىزگۈ ئىشلارنىڭ بىرى مەھەللىگە مەسچىت سېلىش ئىشىنىڭ قولغا ئېلىنغانلىغىدۇر. جامائەتچىلىك تەشەببۇسى بىلەن قولغا ئېلىنغان بۇ ئىشقا يۇرتنىڭ ژىگىت بېشى ئىمىنجان مەمەتەلىيېۋ باشچىلىق قىلىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن دەسلەپ ئوكتەبىر ناھىيەلىك مەمۇرىيىتىدىن مەسچىت سېلىنىدىغان يەر ئاجرىتىپ بېرىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش قولغا ئېلىندى. يۇرتنىڭ بۇ تەلۋى ئىناۋەتكە ئېلىنىپ، 1993-يىلنىڭ بېشىدا بېلىنسكىي-تېسلېنكو كوچىلىرىنىڭ قىيىلىدىغان يېرىدىكى بوشلۇقتىن مەسچىت سېلىنىدىغان جاي ئاجرىتىلىپ بېرىلگەن ئىدى. شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ دەسلەپ يۇرتنىڭ موتىۋەر ئاقساقاللىرىدىن: ناسۇبەھ، مۇناجىدىن ھاجىم، قاسىم ھاجىم، كەرىمجان ھاجىم، ياقۇپجان ۋە قاۋۇل ئاكىلار قوللىرىغا گۈجەك، كەتمەن، لومىلارنى ئېلىپ ئىشقا كىرىشتى. موتىۋەرلەرنىڭ بۇ قىزغىنلىغى ياشلارغىمۇ تۇرتكە بولۇپ مەسچىت قۇرۇلۇشى ئومۇميۈزلۈك جامائەتچىلىكنىڭ ئارىلىششى بىلەن باشلىنىپ كەتتى.

...ۋاقىتتە كىشىلەرنى كۈندىلىك تۇرمۇش ھەلەكچىلىگىگە سېلىپ قويغان ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار دەۋرىدە ھوكۈمەتنىڭ ياردىمىسىز بىرەر چوڭ قۇرۇلۇش سېلىش ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىغى ھەممىمىزگە مەلۇم، لېكىن خەلقىمىزنىڭ ئومۇلۈگى، دىنىي ئېتىقاتىنىڭ كۈچلۈكلىگى نەتىجىسىدە ئارىدىن ئوتكەن ئىككى يىل ئىچىدە مەسچىت قۇرۇلۇشى ئاياقلىشىپ پايدىلىنىشقا بېرىلدى. يازنىڭ دەم ئالغۇسىز ئىسسىق تومۇزلىرىدا، قىشنىڭ قەھرىتان سوغلىرىدا ھەر كۈنى دېگىدەك ئوز ئىختىيارلىرى بىلەن ئونلىغان ياشلار كېلىپ، ئۇنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم كورسەتتى. بولۇپمۇ بۇ قۇتلۇق ئىشقا سىدىقجان، ئەزىمجان، مىرزات، ماھمۇت قاتارلىق ياشلارنىڭ قوشقان ھەسسىسى زور بولدى. پىرمەھەممەت ھاجىم ۋە ئۇنىڭ ئوغلى دىلمۇرات قوزىيېۋنىڭ مەسچىت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ياردەم كورسىتىپ، كېرەكلىك ماتېرىياللارنى يەتكۈزۈپ بەرگەنلىگىگە يۇرتداشلىرى چوڭ مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلىشتى. مەسچىت قۇرۇلۇشىنى تېز قەدەمدە پۈتتۈرۈپ چىقىشتا، ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرىدا ئاھالىنى ئۇنىڭغا قىزغىن جەلىپ قىلىپ، ئوزى باشتىن ئاياق ئۇنىڭغا باشچىلىق رولىنى ئوينىغان غەيرەت مەمەتەلىيېۋنىڭ ئەمگىگىنى ئالاھىدە ئاتاپ ئوتۇشكە ئەرزىيدۇ. ئۇ ئاكىسى مەرھۇم ئىمىنجاننىڭ يۇرتداشلىرى ئۈچۈن قىلىپ كەلگەن ئەجرىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ھار-دەم-تالدىم دېمەي بۇ ئىشقا چوڭ ھەسسىسىنى قوشتى. شەخسى ئىشىنى تاشلاپ ئۇنىڭ ژىرىغىنى يېقىن قېلىش، يېتىشمەيۋاتقان قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تېپىش ئىشلىرىنى ئوز ئۈستىگە ئالدى. شۇنداقلا ئالمۇتا گىلەم فابرىكىسى مەمۇرىيىتى بىلەن كېلىشىپ، مەسچىتكە مەخسۇس گىلەملەرنى توقۇتتى. مەسچىت ئەتراپىغا يۈزلىگەن تۈپ مەنزىرىلىك دەرەقلەرنى تىكىش ئىشلىرىنى ئۇيۇشتۇردى.

ئۇنىڭدىن ئىلگىركى يىللاردا يۇرتداشلىرى ئۈچۈن جان كويدۇرۇپ ئۇ يەردە ژىگىت بېشى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان غەيرەت مەمەتەلىيېۋ كۈز، ئەتىياز ئايلىرىدا يامغۇر يېشىندا يولى پاتقاق بولۇپ ئىچىگە كىرىش قىيىنلىشىدىغان ئۇ يەردىكى قەبرىستانلىقنىڭ يولىنى ئاسفالتلاش، ئۇنىڭ چورىسىنى قورشاپ، ئىچىنى رەتكە سېلىشتا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىپ، ئومۇمىي مەھەللە جامائەتچىلىكنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولغان ئىدى. بۇ قېتىمقى مەسچىت قۇرۇلۇشىدا ئۇ يەنە بىر قېتىم پېداكارلىق كورسەتتى.

بۇ كۈنلەردە مەسچىتتە قېرىلار بىلەن بىر سەپتە ئاللا يولىدا ئىبادەت قىلىپ، ناماز ئوقۇيدىغان ياشلارنىڭ سانىمۇ كوپەيمەكتە. بۇ ئوز نەۋىتىدە ياشلىرىمىزنىڭ ئىمانىيلىق، ئەدەپ-ئەخلاقلىق پەزىلەتلەرنى ئوزلەشتۇرۇشى ئۈچۈن مۇھىم رول ئاتقۇرىۋاتىدۇ. مەسچىتىمىز ئىمامى مۇناجىدىن قارىم ئۇلارغا ھەر جۈمە نامىزىدا كىتاپخانلىق قىلىپ تۇرىدۇ. ئىلگىرى ئىچىملىك بىلەن ئۇرۇش-تالاش ۋە ھەر قانداق جىنائىي قىلمىشلارنى تۇغدۇرىدىغان بەزى ياشلىرىمىز ئەندى دىنىي ئېتىقات تەسىرى بىلەن شۇ خىل يامان ئادەتلەردىن چەتنەشكە ئوتۇۋاتىدۇ، دېمەك مەھەللىمىزدىكى يېڭى سېلىنغان مەسچىتىمىز پەقەت دىنىي ئىبادەت قىلىش ئورنىلا ئەمەس، ياشلارنى تەربىيىلەش مەكتىۋىگە ئايلانماقتا.

ئابدۇۋەلى ئوسمانوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتلەردە: 1. ژىگىت بېشى غەيرەت مەمەتەلىيېۋ. 2. مەسچىت جامائىتى.
پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئىسلام جەمىيىتى ئۇيۇشتۇرغان ئىپتار

خەلق ئارالىق ئىسلامنى ھىمايە قىلىش جەمىيىتىنىڭ قازاقستاندىكى بولۇمى تەرىپىدىن ئالمۇتا شەھىرىدىكى چوڭ ئاشخانىلارنىڭ بىرىدە 1-مارت كۈنى ئوتكۈزۈلگەن مۇبارەك رامزان ئېيىنىڭ ئىپتارىسى ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىدا بەندە مۇسۇلمانلارنىڭ پەرىزلىرىنىڭ بىرى روزا تۇتۇشقا بولغان ئۇيغۇلىرىنىڭ يەنىمۇ ئۇلغىيىشىغا تۇرتكە بولدى.

جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، كورنەكلىك دىنىي زاتلار، يازغۇچى-شائىرلار، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ مەسئۇل خادىملىرى قاتناشقان بۇ ئىپتار ئالدىدا نامى قازاقستان مۇسۇلمانلىرى ئەھلىگە ياخشى تونۇش، قۇرئانى كەرىم ۋە باشقا بىر نەچچە دىنىي كىتاپلارنى قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلغان مەشھۇر دىنىي زات خەلىپە ئالتاي قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، روزا تۇتۇش مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاغا ئىبادەت قىلىشىدىكى مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى. شۇنداقلا ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلەرنى ئىمانىيلىققا، پاكلىققا، دىيانەتكە دەۋەت قىلىدىغانلىغى ھەققىدە قۇرئان سۈرىلىرىدىن مىساللار كەلتۈرۈپ، بىزنىڭ مۇقەددەس دىنىمىزنىڭ ئەڭ چوڭ ئەۋزەللىكلىرىنىڭ بىرى ئۇ مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ مىللىي، ئىرقى ئايرىمچىلىقلىرىغا قارىماي، ئۇلارنى ئاللا يولىدا بىر ئىزگۈ نىيەتتە بىرلىشىشنى تەرغىپ قىلىدىغانلىغىنى بايان قىلدى.

— يەتمىش يىلدىن ئوشۇق ئۈستىمىزدە ھوكۈم سۈرگەن ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم كىشىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقاتىنى چەكلەشنى تەرغىپ قىلىپ كەلسىمۇ، — دەپ ئوز پىكرىنى بىلدۇردى نەۋەتتە سوزلىگەن «تۈركىستان» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى، ئاتاقلىق يازغۇچى-دراماتۇرگ قالتاي مۇخامېدژانوۋ، — لېكىن ئەسىرلەردىن بېرى ئەجداتلىرىمىزنىڭ سۈيىگىگە سىڭىپ كەلگەن بۇ بۈيۈك غايىدىن خەلقىمىزنى پۈتۈنلەي چەتنەشتۈرەلمىدى. مانا پۇرسەت كېلىپ قېرىلىرىمىزلا ئەمەس، مىڭلىغان ياشلىرىمىزنىڭ ئوز دىنىمىز تەلىماتلىرىغا ئەمەل قىلىشىنىڭ جانلىنىۋاتقانلىغى شۇنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. بۇنىڭ ئوزىمۇ ئىسلام دىنى ئېتىقاتىنىڭ ھاياتىلىغىغا، ئىنسانىي ئەدەپ-ئەخلاق قائىدىلىرىگە ئويغۇنە ئېكەنلىگىنىڭ بەلگۈسىدۇر.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئاھايىتى مول غىزا-تائاملار، ھەل-يېمىشلار بىلەن راسلانغان ئىپتار دەستىخىنى ئۈستىدە يەنىلا قۇرئان تىلاۋەت قىلىش بىلەن سوزگە چىققان چىڭگىز ھاجى ۋە سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، ئالجىر، پاكىستان، ئاۋغانىستاندىن كەلگەن دىنىي زاتلار مۇبارەك رامزان ئېيىنىڭ شاراپىتى ھەققىدە پىكىرلىرىنى ئېيتىشتى.

تەسىرلىك ئوتكەن بۇ ئىپتار ئاخىرىدا خەلق ئارالىق ئىسلامنى ھىمايە قىلىش جەمىيىتى نامىدىن ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىغا سوغىلار تاپشۇرۇلۇپ، جەمىيەت باشلىغى دوختۇر مۇھەممەد مىرزا شاخدجاھان دىنىي قېرىنداشلىرىغا ئاللا يولىدا سالامەتلىك يار بولۇشىنى تىلىدى.

ئوز مۇخبىرىمىز.

قاز تاگ مۇخبىرلىرى خەۋەرلەيدۇ

ئامېرىكا بىزنېسمېنلىرى بىلەن ئۇچراشتى

ئوتكەن شەنبىدە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئالمۇتىغا كەلگەن ئامېرىكىلىق بىزنېسمېنلار روبېرت پىرىيېن، لېسلى پىنسوفت ۋە ئېدۋارد مانوكيانىنى قوبۇل قىلدى، شۇ كۈنى باش مىنىستىر ئەكژان قاژېگېلدىن ئۇلار بىلەن ئۇچراشتى.

ئاقش نىڭ بەلگۈلۈك كومپانىيەلىرى «ستى مېتلاس»، «روتشىلد»، «سىمپلىفايد سوبلىيۇشنس» كومپانىيەلىرىنىڭ پرېزىدېنتلىرى جۇمھۇرىيىتىمىز رەھبەرلىرىگە تېخنوگېنلىق خام ئەشيادىن چىقىدىغان مېتاللار بىلەن قالدۇقلارنى- كونا ئېنېرگېتىكىلىق ۋە باشقا جابدۇقلارنى، ھەربىي تېخنىكىنى قايتا ئىشلەش ساھاسىدا قازاقستانلىق كەسىپداشلىرىغا يېقىندىن ياردەم بېرىشكە تەييار ئېكەنلىگىنى بىلدۇردى.

ن. نازارباييېۋ ئامېرىكىلىق بىزنېسمېنلارغا بۇ ئىزگۈ نىيىتى ئۈچۈن تەشەككۇر ئېيتىپ، ھوكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ ئۇلارنىڭ ياخشى باشلانمىسىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغانلىغىنى بىلدۇردى.

ئاناتولىي شېۋېلېۋ.

قازاقستان خەلق بىرلىگى پارتىيەسى قۇرۇلدى

25-فېۋرال كۈنى ئالمۇتىدا «قازاقستان خەلق بىرلىگى» ئىتتىپاقىنىڭ نوۋەتتىن تاشقىرى ئۈچىنچى سېيزى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا ق خ ب ئى سىياسىي ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى، جۇمھۇرىيەت پارلامېنتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى قۇئانىش سۇلتانوۋ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى.

بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى قۇرۇلغان بۇ جەمىيەتلىك سىياسىي ھەرىكەت ئوزىنىڭ مەملىكەتنىڭ بارلىق كوپ مىللەتلىك خەلقىنىڭ مەخسەت-مۇددىئاسىنى قوغدايدىغان ھەقىقىي سېنترىستىك تەشكىلات سۈپىتىدە تونۇلتى.

سېيزنىڭ 232 دېلېگاتى ئىتتىپاقنى قازاقستانىنىڭ خەلق بىرلىگى پارتىيەسىگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن يەكدىللىك بىلەن ئاۋاز بېرىپ، ئۇنىڭ لايىھەسى بىلەن پروگراممىسىنى بەكىتتى.

ق خ ب ئى، دەپ ئاتاپ كورستىلدى قاراردا، ئوزىنىڭ ئالدىغا قويغان ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغانلىغىنى مەلۇم قىلىدۇ. ئىتتىپاق مەملىكەتنىڭ سىياسىي ھاياتىدا چوڭ كۈچكە ئايلاندى.

ئوت ئىچىدە تاۋلانغان ھايات

ئوتتۇزىنچى يىللىرى گوزەل ئوسەك بويىغا جايلاشقان ئاغرىچى يېزىسىدا «پاختىلىق» كولخوزى تەشكىل قىلىنغان ئىكەن. سامى ئاكا بىلەن رەپىقىسى شارۋانەم ھەدە ئىگىلىكنىڭ ئەزالىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا شەخسىي مال-مۈلكلىرىنى ئېرىپ ياردەملەشكەن ئېدى. باشتا ساناقلىق ئادەملەردىن تەركىپ تاپقان كولخوز ئەزالىرى سېپى كۆپەيدى. ھاجى مەمەتگارىيېۋ، ئىمىن پېتەشېۋ، روزام باراتوۋ، مەسۇم ئىسرائىلوۋ، قۇرۋان ئابدۇللايېۋ، ئىمىر ئىسلاموۋ، مىرەمزاخان ساقاشېۋا، جۇماش ھەمرايېۋا ۋە باشقا پېشقەدەم يۇرت كىشىلىرىنى ئاغرىچلىقلار ھازىرمۇ ھورمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. ئۇلار كولخوز ئىختىسادىنى كوتىرىش يولىدا جانپىدالىق بىلەن ئىشلىدى. ياخشى ھوسۇل يېتىشتۈرۈش يولىدىكى كۆرەشتە سامى ئاكا بىلەن شارۋانەم ھەدە دايىم ئالدىنقى سەپتە كورۇندى. ئەر-ئايال ئېغىرچىلىق ۋە خوشاللىق دەملىرىدە بىللە بولدى.

يۈز ياشنىڭ ئۈزىنى كورگەن شارۋانەم چوڭئام ئىگىلىك ھاياتىدىكى ئۇرغۇتلىغان ۋاقەلەرنىڭ شاھىدى. تەۋەرۇك ئانىنىڭ يۇرتداشلىرىغا، ئەۋلاتلىرىغا ئېيتىپ بېرىدىغان ھېكايىسى قىزىق ھەم ئۇزۇن. ئۇنى ئاڭلاشنى كېيىنگە قالدۇرۇپ تۇۋەندە نۇرانە ئانىنىڭ تۇنجا پەرزەندى، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ھېسامدۇن ئاكا سامىيېۋنىڭ جەڭگىۋارلىق ۋە تېچلىق ئەمگەك يولى ھەققىدە گەپ قىلماقچىمىز.

ھاياتنىڭ 74-باھارىنى قارشى ئالغان ھېسامدۇن ئاكا توتمۇشتە يەتتە ژىللىق مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن كولخوز ئىشلىرىغا ئاتنىشىپ كەتتى. ئۇ شۇنداق ئىشلەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە كولخوز باشلىغى ئۇنى ئالدىغا چاقىرتىۋېلىپ، ئوز مەخسىتىنى ئېيتىپ،

—كەلگۈسى سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا ئىنىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ژىگىت ۋە قىزلىرىمىزنىڭ ئەمگەك ۋە سىياسىي ئاكتىۋلىغىنى ئاشۇرۇشىمىز كېرەك، دەۋىر تەلىۋى شۇ ياشلار تەشكىلاتىنى ئىدارە قىلىش، ئىش يولىنى بىلىدىغان ژىگىتلەر باشقۇرۇش كېرەك. ئىگىلىكنىڭ رەھبەرلىرى ئوز ئارا مەسلەھەتلىشىپ، شۇ لاۋازىمغا سىنى لايىق دەپ تاپتى، —دېدى. ئۇ بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىشقا رازى بولدى.

—بو 1936-ژىلى ئىدى، ياشلار تەشكىلاتىنىڭ كاتىۋى بولۇپ، تورت ژىل ئىشلىدىم دەيدۇ ھېسامدۇن ئاكا، —ژىللار ئىمە دېگەن ژۈگرۈك، ئارىدىن بىلىنمەيلا يېرىم ئەسىر ۋاقىت ئوتۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ژىللاردا ياشلارنىڭ ژۈرىگىدە يالقۇنلۇق ئوت يېنىپ تۇراتتى. تاپشۇرۇلغان ھەرقانداق ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقاتتى. مەدەنىي ئاقارتىش چارىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇراتتى. كۈندۈزى كەچكىچە ئەمگەك قىلىپ، كېچىسى ئاھالىنىڭ ساۋادىنى ئېچىش، نوۋەتتىكى كونسرت-ئويۇنغا تەييارلىق كوروش، يېزىنى كۈزۈتۈش ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن ئىشلار بىلەن شۇغۇللىناتتۇق. شۇ ژىللىرى كومسومول سېپىدە بولغان تۇماي ئىلاخۇنوۋا، نۇرەلەخان چولمانوۋا، ئايىم ئىلاخۇنوۋا، قۇرۋان سوپىنىيازوۋ، ئالىم ئاۋۇتوۋ، توختەم زەيناۋدىنوۋ ۋە باشقا ياشلار ھەر قانداق ۋەزىيەتتە ھەر قانداق ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقاتتى.

بىلىمگە تەشنا ھېسامدۇن سامىيېۋ 1939-ژىلى كولخوزچى ياشلار مەكتىۋىگە چۈشۈپ، ئۇنى ئۇلگىلىك تاماملاپ زوئوتېخنىك مۇتەخەسسىسلىگىنى ئىگىلەيدۇ. شۇ ژىللىرى چارۋىچىلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش كۈن تەرتىۋىگە قويۇلغان مۇھىم مەسىلىلەردىن ھېسابلىناتتى. ياش ژىگىت ئىشنى قولغا ئېلىشى بىلەن فىرمىدا مەلۇم ئوزگىرىش ۋە يېڭىلىقلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئىككى ژىل ئىچىدىلا ساناقلىق قوي ئۈچ مىڭغا، سىيىر 150 كە، ئىلقا 160 قا يەتتى.

ئۇ 1941-ژىلنىڭ ماي ئېيىدا ھەربىي ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئاتلىنىدۇ. ئامما ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىپ كېتىدۇ. بىر ئاز كۈنلەر ئوتۇشى بىلەن ئاغرىچلىق ژىگىتلەرمۇ فرونتقا ئاتلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھېسامدۇننىڭ دادىسى سامى سابىتوۋمۇ بار ئىدى.

—ئۇرۇش كىملەرنى مىسكىن، كىملەرنى يېتىم، كىملەرنى خانۇ-ۋەيران قىلمىدى دەيسىز ئۇكا، —دەپ ھېسامدۇن ئاكا ئۇلۇق تىنىدىدە، سوھبىتىنى داۋاملاشتۇردى. قانلىق ئۇرۇش ئاغرىچلىقلارنىڭمۇ جېنىغا تېگىلىپ، بىرىنى ئانىدىن، بىرىنى ئاتىدىن ۋە ئاكا، ئۇكا قېرىنداشلىرىدىن ئايرىدى. مەن لىتۋا جۇمھۇرىيىتىدە ھەربىي ۋەزىپەمنى ئوتەۋاتاتتىم. شۇ يەردىن فرونتقا ئاتلاندىم. كېيىن بىلسەم دادامغۇ ئۇرۇشقا كەتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ بىلەن قايتا دىدار كورۇشەلمىدىم.

ئاتىسى سامى سابىتوۋ ئوز سەبداشلىرى بىلەن ھەربىي مەشغۇلاتلاردىن كېيىن توپ-توغرا ستارىيا رۇسسا يونىلىشىدە بولىۋاتقان جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلىدۇ. ئۇ قاتتىق جەڭلەرنىڭ بىرىدە قەھرىمانلارچە قازا بولىدۇ. قولغا قارا خەت ئالغان شارۋانەم ئانا، قومى قېرىنداشلىرى ژىغلىدى، قاخشىدى. يەنە ئۈمۈت بىلەن ئوغلى ھېسامدىننىڭ ئامان قايتىپ كېلىشىنى ئاللادىن تىلىدى.

ھ. سامىيېۋ فرونتتا ئېغىر جەڭگىۋارلىق يوللارنى بېسىپ ئوتتى. دەسلەپ ۋېلىكي لۇك، سمولېنسك يونۇلىشىدە، ۋولوكولام يېنىدا ۋە باشقىمۇ يەرلەردىكى قانلىق جەڭلەرگە قاتنىشىدۇ. ۋېتېران مۇنداق بىر ۋاقەنى ئېسىگە ئالدى: گېرمانىيە فاشىستلىرى موسكۋا بوسوغىسىغىچە يەتتى. دۈشمەن ئىشغال قىلىۋالغان شەھەر، يېزىلاردا ياخشىلاپ بېكىنىۋالغان ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر جايىنى ئېلىش ئوڭاي بولمىدى. بىردىن ھوجۇم قىلساق، چىقىمغا ئۇچرايسەن. بۇ جەھەتتە رازۋېتچىكلارغا جاپالىق ۋەزىپىلەر ژۈكلىنەتتى. مۇشۇنداق جەڭگە ئوتۇش ئالدىدا كوماندىرىمىز ئۈچ جەڭچىنى، ئۇرماسانوۋ، سەيدەخمەت ئۈچمىزنى ئېمىس كۈچلىرىنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. سەبداشلىرىمۇ قورقۇمسىز جەڭچىلەر ئىدى. پەخەس بىلەن يول مېڭىپ بىر ئازغاللىق يەردىكى كولنىڭ بويىدا ئورغاللىغنى بايقىدۇق. ئۇلارنىڭ نوۋەتتىكى جەڭگە تەييارلىنىۋاتقاللىقى ئېنىق ئىدى. شۇيەرگە يېقىن تومۇر يول كورۇكى ئاستىغا پولېميوتلارنى ئورۇنلاشتۇرغاللىغى كورۇنۇپ تۇراتتى. ئېھتىياتلىق بىلەن ھەممە تەرىسگە زەڭ سېلىۋالغاندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ كوماندىرىمىزغا دوكلاد قىلدۇق. شۇنىڭ بىلەن تۇيۇقسىز دۈشمەن ئوردىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى گۇمران قىلدۇق.

شۇنداق جەڭلەرنىڭ بىرىدە ھېسامدۇن ئاكىنىڭ ئوڭ پۇتىغا دۈشمەن ئوقى تېگىپ يارىدار بولىدۇ.

ئۇساماباتتا بىر ئايدىن ئوشۇق داۋالىنىپ، يەنە ئۇرۇشقا قاتنىشىدۇ.

ئۇرۇش پەيتلىرىدە بەزىدە ئادەم ئىشەنمىگىدەك ۋاقەلەرمۇ يۈز بېرىدىكەن، —دەيدۇ ۋېتېران، —تۇلا شەھىرى يېنىدا بولغان جەڭدە بىز دۈشمەن ئوستىدىن غالىبىيەت قازاندۇق. بۇ ئەتراپ قىلىن ئورمانلىق ئىدى. قاتتىق جەڭدىن كېيىن ئورمان ئىچىدىكى بىر ئوچۇقلۇق جايدا ئاز-تولا دەم ئېلىپ ئولتۇراتتۇق. شۇ پەيتتە قارىغايلىق ئىچىدىن تۇيۇقسىز يالغۇز مىلتىقنىڭ ئېتىلغان ئۈنى ئاڭلاندى. دۈشمەن ئوقى مېنىڭ ئوڭ مۈرەمنى تېشىپ كەتتى. راستىنى ئېيتسام ئوقنىڭ تەككىنىنى سەزمەي قاپتىمەن، يەنە تېببىي ياردەم بىلەن ياخشى بولۇپ چىقتىم.

ھ. سامىيېۋغا دنېپردىن ئوتۇپ سىدىروۋ قىشلىغى يېنىدا بولغان جەڭدە يەنە ئوق تېگىدۇ. ئۇ ھەربىي گوسپىتالغا كەلتۈرۈلۈپ، خېلە ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن كوز ئاچىدۇ.

—مەن قەيەردە، ئىمە بولدۇم، دەيدۇ ئۇ ئەتراپىدىكى ئاق خالاتلىق كىشىلەرنى كورۇپ.

— داۋالىنىۋاتىسىز، قولىڭىزدىن ئېغىر يارىدار بولۇپسىز.

ھېسامدۇن سول قولىنى قوزغىتالماتتى. ئۇ سەل بېشىنى كوتىرىپ قولىغا قارىدى.

—قولۇم بار ئىكەنغۇ؟

—ھازىرچە قولىڭىز بار...

بۇ سوزنى ئاڭلىغان جەڭچىنىڭ ژۈرىگى جىغغىدا قىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترەك باسقاندەك بولدى.

—ياق، ياق قولۇمنى كەستۇرمەيمەن. مانا قاراڭلار بارماقلىرىم مىدىرلاۋاتىدۇ. يۇرتىمغا قولسىز قانداق بارىمەن، مېنىڭ ئىشلىشىم، ئەمگەك قىلىشىم كېرەك. قولۇمنى داۋالاپ كورۇڭلار، سىلەردىن ئوتۇنۇپ سورايمەن.

ئۇنىڭ كوز چاناقلىرىغا ياش تولغان ئىدى. ئۇنىڭ ئالىسى دوختۇرلارنىڭ قەلبىنى تەۋرىتىۋەتتى. ئۇلار ئوز-ئارا مەسلىھەتلىشىپ، پروفېسسورنىڭ تەكلىۋى بىلەن ھېسامدۇننىڭ قولىنى كەسمەستىن داۋالاش قارارىغا كەلدى. بۇ 1944-ژىلنىڭ ئاخىرقى ئايلىرى ئىدى. بۇ ھېسامدۇن پېنزا ۋىلايىتىدىكى گوسپىتاللارنىڭ بىرىدە ئۇزاق ۋاقىت داۋالىنىپ، ساقايغاندىن كېيىن يۇرتىغا قايتۇرۇلدى.

—يۇرتىمغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەمگەككە ئۈزلۈكسىز قاتنىشىپ كېلىۋاتىمەن دەيدۇ ھېسامدۇن ئاكا.

ئۇنىڭ مەيدىسىدە ئۈچىنچى دەرىجىلىك شوھرەت، ئىككىنچى دەرىجىلىك ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ئوردېنلىرى ۋە ئۇرغۇتلىغان جەڭگىۋار مېداللار پارلاپ تۇراتتى ۋە ساندۇقتا ساقلىنىۋاتقان ئالقىش، تەشەككۈر قەغەزلىرىمۇ يېتىپ ئاشاتتى.

ئۇ خېلە ژىللار تېرىلغۇ برىگادىسىنىڭ ھېساپچىسى بولۇپ ئىشلىدى. ئاندىن كېيىن چارەك ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىت «ئوكتەبرنىڭ 40 ژىللىغى» كولخوزىنىڭ نېفت بازاسىنىڭ باشلىغى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇردى. ئۇ ئوزىنىڭ ھالال مېھنىتى بىلەن كوزگە كورۇندى. ئىگىلىك ئىختىسادىنىڭ يۈكسىلىشىگە مۇناسىپ ئۇلۇشىنى قوشتى.

ۋېتېران ھېسامدۇن ئاكا پەرزەنتلىرىنىڭلا ئەمەس، چوڭ يۇرتنىڭ ھورمەتلىك موتىۋەرلىرىنىڭ بىرىدۇ.

ئا. تۇدىياروۋ.

پانفىلوۋ ناھىيەسى.

بىر ئەسىرنىڭ گۇۋاچىسى

مەن يېقىندا بىر ئەسىرنىڭ گۇۋاچىسى بولغان ئانا بىلەن يۈز كۈرۈشكەندە ئۇنىڭ بېسىپ ئوتكەن چىغىر يوللىرىنى ئاڭلاپ، ئىختىيارسىز تەۋرەندىم.

سۇتتەك ئاق چاچلىق نۇرانىي بۇ ئانا بىر چاغلاردا ناھايىتى ئېتىك، خۇشخۇي بولۇپ، توي-تۇكۈندە ئۇ بارمىغىچە دەستىخان ئېچىلمايدىغان. ئەزىر-چىراقلارمۇ ئامىنەم ئانىسىز ئوتمەيدىغان.

بىز ئامىنەم ئانىنىڭ ئوغلى مارسنىڭ ئىككى قەۋەتلىك ئويىدە بەرىكەتلىك دەستىخان ئۈستىدە سوھبەتلىشىپ ئولتاردۇق، تەۋەرۇك ئانىنىڭ ئوز قىزىدەك بولۇپ كەتكەن كېلىنى مەيۈرەمنىڭ ئىلكىتەك ئەتكەن چېيىنى ئاپپاق نان بىلەن ئىچىپ ئولتۇرۇپ، ئوتكەنلەرنى ئەسلەشكە باشلىدۇق.

ئامىنەم زاكىروۋا ئەسلى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ چوڭ دېخان يېزىسىدا تۇغۇلغان ئىكەن، ئۇ مەكتەپ يۈزىنى كورمەي چوڭ بولىدۇ، ئاتا-ئانىسىدىن كىچىك ژېتىم قېلىپ، يوقسۇزچىلىق دەردىنى كوپ تارتىدۇ. زامانىسىنىڭ قاتتىقچىلىقىدىن ئۇ بالاغەتكە يەتمەيلا تۇرمۇشقا چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

ژىللار ئوتىدۇ. ئامىنەھە دە بالا-چاقىلىق بولۇپ، بەش بالىنى قانتىغا قىسىپ چوڭ قىلىدۇ. ئۇلار ئەندىلا تۇرمۇش تىرىكچىلىگىنى يولغا قويۇپ، ئاغزى ئاشقا تېگەي دېگەندەلەنتى ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپ، كوپچىلىك قاتارى ھاشىر ئاكا بىلەن ئامىنەم ھەدىنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ۋەيران قىلىپ تاشلىغان ئىدى.

ئۇرۇشنىڭ تەشۋىشى ئەشۇ بىر ژىراق يېزىنىمۇ ئارام بەرمەيدۇ. قاتاردىن قالماي ھاشىر ئاكا مەيدانغا ئاتلىنىپ باللىرىنى ئامىنەمگە تاپشۇرىدۇ، شۇندىن باشلاپ ئامىنەمگە ئېتىز-ئېرىقنىڭ ئېغىر ئىشلىرىنىمۇ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ژۇرەك پارىسى بولغان باللارنى ئامان ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كېچە-كۈندۈز تىنىمسىز ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇ بەلنى مەھكەم باغلاپ، ئاربىسىدىلەرنى ئويگە سولاپ قويۇپ، تاغ-دالادا، خامانلاردا ئىشلەپ ژۈردى. بىر كۈنى ئىتتىزىدىن چارچاپ

كېلىپ، باللارغا ئوماش پىشىرىۋاتقاندا «قاراخەت» كوتۇرۇپ، كوزلىرى ياشانغىرىغان پوچتالئون كىرىپ كەلدى. ئومۇرلۇك يولداشىنىڭ قايغۇلۇق خەۋىرىنى ئاڭلىغان ھامان ئامىنەم ھەدە بېھۇش بولۇپ ژىقىلىپ قالدى. ئاچلىق، يالىڭاچلىق، ئېغىر ئىش يەتمەگەندەك، بۇ شۇم خەۋەر ئۇنىڭ ژۈرىگىنى موجىغان ئىدى، بىر نەچچە كۈن قارىلىق تۇتۇپ، ھازا ئېچىپ ئولتۇردى. ئۇرۇق-تۇققان، خۇلۇم-خوشنىلار ئۇنىڭغا سەۋر بېرىپ، كوڭلىنى ئاۋۇتتى. ئومۇر يولداشىنىڭ پاك روھىنى خۇرسەن قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن يالداما بولۇپ قالغان پەرزەنتلەرنى ئوستۇرۇپ قاتارغا قوشۇش لازىملىغىنى ئويلاپ، چىشىنى چىشلەپ، ياتقان ئورنىدىن دەس تۇردى. يۇرتداشلىرى ئۇنىڭغا مەدەت بەردى. ئۇ يەنە كەتمىنىنى دولىسىغا سېلىپ، ئېتىزغا چىقتى. كولخوز باشلىقلىرى ئامىنەم ھەدىنى قەيەرگە بۇيرىسا شۇيەردە ئىشلەپ، ئەمگەكچانلىغى بىلەن تونۇلدى. ژىللار ئوتتى، ئۇ ئىشلىمىگەن دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھاسى قالمىدى. ئامما ئۇ قەيەردىلا ئىشلىمىسۇن، شۇ يەردە بۇنىڭ ئىشچانلىغى ھەققىدە ياخشى گەپ سوزى قالدى. ئامىنەم ئەرلەر بىلەن بەسلىشىپ سۇ تۇتاتتى. ما بادا ئۇ ئاشپەزلىك قىلسا، ئۇنىڭ ئەتكەن ئېشى ئىچكەنلەرنىڭ ئاغزىدا قالاتتى. ئۇنىڭ تەۋەرۇك ساندۇغىدا ساقلىنىۋاتقان پەخرىي يارلىقلار بىلەن جاسارەتلىك ئەمگىگى ئۈچۈن ئالغان مېداللىرى سوزۇمىزگە دەلىل بولۇپ، ئۇنىڭ ھالال ئەمگەك بىلەن ئوتكەن ئومرىدىن گۇۋالىق بېرىدۇ.

ئامىنە ھەدە ئاتاغا، داداغا چىقساقەر ئويگە كىرسە مېھرىبان ئانا بولۇپ ژۈرۈپ، بەش بالىنى تەربىيەلەپ، قاتارغا قوشتى، ئۇلارنى ئوقۇتۇپ، زامانغا يارىشا بىلىملىك ياشلاردىن قىلىپ يېتىشتۈردى. يالغۇز ئوغلى مارس-قۇرۇلۇش ئىنژېنېرى، تۇراخان بولسا ئالىي بىلىملىك سودا خادىمى، قالغان قىزلىرىمۇ ئانىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ كەلمەكتە ئۇ باللىرىنىڭ بۈگۈنكى توق تۇرمۇشىنى، ئەھۋالىنى ئارزۇ قىلىپمۇ ئامما كورەلمەي كەتكەن ئومۇر يولدىشىنى يادىغا ئالغاندا، شالاڭ كىرپىكىدىن ئارام-ئارام ياش توكىدۇ. شۇنداق چاغلار ئوتتۇزدىن ئوشۇق نەۋرىلىرى، چەۋرىلىرى ئوپ-چورىسىدە ئويناپ ژۈرگىنىنى كورگەندە خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرى كەلتۈرىدۇ.

ت. بېيشانوۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

قازاقنى دۇنياغا تونۇتقان

قازاقنىڭ ئۇلۇق دانىشمەن ئوغلى
ئاباي تەۋەللۇدىنىڭ 150 يىللىقى يېقى-
نلاپ قالدى. ئاباي مەرىكىسىنىڭ ھور
مىتىگە «شەمىي پىكىرداشلىقىنىڭ»
تەشەببۇسى بىلەن ئەدەبىيات، سەن
ئەت ساھاسىدىكى ئەڭ ياخشى ئەسەر
لەرگە جۇمھۇرىيەتلىك بەيگە ئېلان
قىلىنغىنىغا ئىككى يىل بولۇپ قالدى.
1993-يىلىنىڭ يەكۈنى بويىچە ئاباي
توغرىلىق قەلەم تەۋرەتكەن ۋەتەنداش
لىرىمىز بىلەن بىر ئەچچە ئەل پۇ-
خرالىرى غالىپ ئاتالغانلىقى ۋە ئۇلار
نىڭ سالماقلىق ئەمگىكى بىلەن ئۇلۇق
ئابايىنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ئەقلىيە سوز
لىرى ئىنگلىز، فرانسۇز، نېمىس، خىتاي،
پارس تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغانلىقى
ھەققىدە خەۋەر بېرىلگەن ئىدى.
يېقىندا موشۇ جۇمھۇرىيەتلىك بە
يگە بويىچە تۈزۈلگەن كومىسسىيە
1994- يىلى ئۈچۈن ئەدەبىي-
يات- سەنئەت ساھاسىدا مۇكا-
پاتقا سۇنۇلغان ئەسەرلەرنى
قاراپ چىقىپ، ئاباي مىراسلىرىنى تەت
قىق قىلىپ، ئۇلارنى ئوز مەنىسىدە
خەلققە يەتكۈزگەن، شۇنداقلا ژۇتۇ
رى تەلەپ دەرىجىسىدە پەدىي تەرجى
مە قىلغان ئۇلۇق ئاباي ئىجادىي ئەمگە
گىنىڭ بىر توپ جان كويەرلىرىگە
1994-يىللىق ئىجادىي بەيگىنىڭ غا-
لىبى نامىنى بېرىپ، ماددىي مۇكاپات-
لاش توغرىلىق قارار قىلدى.
ئەدەبىيات ساھاسى بويىچە غالىپ
ئاتالغان -خىتاي خەلق جۇمھۇرىيتى
پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ چوڭ ئىلمىي
خادىمى، تەرجىمان خاخۇئان ژان (قا-
باي) بىرىنچى ئورۇنغا ئىگە بولدى.
ئۇ 1994-يىلى بېجىندىكى مىللەتلەر
نەشرىياتىدا ئاباي ئەسىرلىرىنىڭ بىر
تومۇق تاللانمىسىنى تۇپ ئۇسخىدىن
خىتاي تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، «ئاباي
قۇنانبايېۋ» نامىدا نەشىر قىلدۇردى.
ئۇ بۇنىڭدىن بۇرۇن ئابايىنىڭ بىر توپ
تاللانما شېئىرلىرى بىلەن ئەقلىيە سوز-
لىرىنى خىتاي تىلىدا ئېلان قىلغىنى ئۈ-
چۈن ئىلھاملاندۇرۇش مۇكاپىتى-
غا سازاۋەر بولغان ئىدى. ئەدەبىيات
ساھاسىدىكى بۇ مۇكاپاتقا ئوزى قۇر-
غان «ئەل بيۇروسى» ئارقىلىق «ئا-
باي ئالىمى» روبرىكىسى بىلەن تېلېۋ
ىزوردا مەخسۇس كورسىتىشلەرنى ئۇ
يۇشتۇرغان، ئۇلۇق ئاباي ئەسەرلىرى-
نى باشقا خەلقلەرگە تونۇتۇشقا كۆپ
كۈچ چىقارغان كورنەكلىك ئالىمى
روللان سېيپىنايېۋمۇ ئىدى. ئۇ
كارلىقتا ئابايىنىڭ ئەقلىيە سوزلىرىنى
رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلغانلىقى ئۈ-
چۈن ئوتكەن يىلى بەيگە غالىبى دەپ
تونۇلغانىدى.
ئابايىنىڭ دۇنياغا پەلسەپەۋى كوز
قاراشنى تەتقىق قىلىپ، ئىلمى كىتاب
چىقارغان پەلسەپە پەنلىرىنىڭ دوك-
تورى غ. ئېسمۇۋ ۋە «ئاباي»، ژۇرنى-
لى 70 يىلدىن كېيىن قايتا تىرىلدۈرگەن
بىر توپ ژۇرنالىستلارغا بەيگە غالىب-
ى نامى بېرىلىپ، مۇناسىپ مۇكاپات-
قا ئېرىشتى.
يېقىندا چەت ئەللەردە ئاباي ئېلى
دىگەن ئەپىس سۈرەت ئالبومى چىقا-
رىلغان ژۇرنالىست ۋە يازغۇچى سۇلۇ-
تان ئورازالىنوۋنىڭ ئەمگىكى ئالاھىدە
ئېتىبارغا سازاۋەر بولدى. «ئاباي
ئېلى» ئالبومى قازاقىستاندىن چەت
ئەللەرگە تونۇشتۇرۇشتا ناھايىتى
مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. شۇ-
داقلا كولكورۇس غالىپلىرى قاتارىدا
(ۋە ئۈنۈر) نەشرىياتىنىڭ دىرېكتورى
ئەنۇەربېك تىلېۋلىسۇۋنىڭ ئىسمى
ـلك ئاتىلىشىمۇ ئۇنىڭ قوشقان سالما-
قلىق ھەسسىسىنىڭ مۇناسىپ باھاسى بو-
لۇپ ھېسابلىنىدۇ.
ئۇلۇغ ئاباي ئەسەرلىرىنىڭ جان
كۆيەرى بولۇپ ئۆزگەن ئۆزقۇردا ئۇ
سىمى ئاتالغان كىشىلەر بىلەن موشۇ
بەيگىنى ئۇيۇشتۇرغانلارنىڭ ئەھمىيە
سكارلىرى «شەمىي پىكىرداشلىقىنىڭ
بۇرۇنقى پېرېزىدېنتى غالىمجان ئاقىيا
نوۋ ۋە ھازىرقى پېرېزىدېنتى ژۇمابايى
ئەسىرخانوۋلارنىڭ مەزكۇر ئىزگۇ ئىش
لىرىدىن تولۇقمۇ مىننەتدار.

د. سېيىسپىن ئوغلى،
شەمىي شەھىرى.

سۈرەتتە: قىش كۈنلىرى تاغدا چاڭغۇ تېيىلىپ دەم ئالغانلار ئىنەيىيە تسۇن!
د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلەر

ياپونىيەدە ئۇيغۇر تارىخىنىڭ تەتقىق قىلىنىشى

يېڭى ھايات گېزىتىنىڭ تەھرىراتىغا!
ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئەزىز قېرىندا
شلار! «يېڭى ھايات» پۇتكۇل ئۇي-
غۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك گېزىتىگە
ئايلاندى دېسەم مۇبالىغە بولماس. مەن
ياپونىيەدە تۇرۇشلۇق ئۇيغۇر پەر-
زەندى، ئۇيغۇر تەتقىقاتچىسى. مەن
«يېڭى ھاياتنى» ناھايىتى سۆيۈپ ئو
قۇيدىغان گېزىتخانلارنىڭ بىرى. ئىخ
تىيارىڭلارغا «ياپونىيەدە ئۇيغۇر تا-
رىخىنى تەتقىق قىلىش توغرىلىق» دې-
گەن ماقالەمنى ئەۋەتتىم. مۇمكىن بو
لسا گېزىتتە پايدىلىنارسىلەر. بۇنىڭ-
دىن كېيىن سىلەر بىلەن يەنە داۋام-
لىق ئالاقە قىلىپ تۇرۇشنى ئۈمۈت
قىلىمەن. ھورمەت بىلەن
تەڭرىتاغ مۇزئاتا ئوغلى.
ياپونىيە، ناگويا شەھرى،
30. 1. 1995.

دۇنيا مىقياسىدا تەرەققىيات سۈر
ئىتى ناھايىتى ئۈستۈن بولغان دو-
لەت-ياپونىيەدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تا
رىخىنى تەتقىق قىلىش ئىشى ئۇزۇن
يىللىق ئىلمىي تەتقىقات مۇساپىسىنى
بېسىپ ئوتتى. ياپونىيە ئالىملىرى بۇ
مۇھىم ۋە مۇبارەك ئىشتا زور مۇۋاپ
پەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈردى. يا-
پونىيەدىكى ئۇيغۇر تارىخى بىلەن شۇ
غۇللىنىدىغان ئالىملارنىڭ بۇ ئۇتۇق-
لىرى ئالدىدا خىتاي تەتقىقاتچىلىرى
چىداپ تۇرالماي، ھەسرەتلىك بىلەن
ھەر خىل ھىيلە- نەيرەڭلەرنى ئىزدەش
كە كىرىشتى.
ئۇيغۇر تارىخىنى دايىم ساختىلاش
تۇرۇپ كەلگەن خىتاي تارىخچىلىرى
ياپونىيەدىكى ئۇيغۇر تارىخى تەتق-
قاتىنىڭ نەتىجىلىرىنى ئۇيغۇر خەلق-
نىڭ بىلىپ قېلىشىدىن ناھايىتى ئەن-
دىشە قىلاتتى. ياپونىيە ئالىملىرى ئۇي
غۇر مەدەنىيىتىنى، تارىخىنى پۈتۈن
تۈرك تارىخى بىلەن مەدەنىيىتىنىڭ ئا
جرالماس بىر قىسمى دەپ ھېساپلايدۇ
ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر تارىخىنى،
مەدەنىيىتىنى خالىس، ھورمەت بىلەن
جىددىي تەتقىق قىلماقتا.
ياپونىيەنىڭ يېتۈك تارىخچىلىرىنىڭ
بىرى پروفېسسور شىراتورى ئەپەن-
دى 1889-يىلى ئۇيغۇر تارىخىغا ئا-
ئىت تۇنجى ئىلمىي ئەمگىكىنى ئېلان
قىلغاندىن باشلاپ، 1942-يىلىغا قەدەر
كوپلىگەن مۇھىم ئەسەرلەرنى يازدى.
بۇ ئەسەرلەر ئىچىدە «**غەربىي رايون**
(تارىم) تارىخى» (ئىككى توم) ناھا-
يىتى ئەھمىيەتلىك ئەمگەك بولۇپ، ئۇ
نىڭدا ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈر
كىستان تارىخى كوپلىگەن سالماقلىق
دەلىل-ئىسپاتلار ئاساسىدا خېلە مۇ-
كەممەل يورۇتۇلغان. بۇ ئەسەرنى
خىتاي تارىخچىلىرى تەرجىمە قىلىش-
قا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئېخى مەخسەت
كە يېتەلمىدى.
ياپونىيەنىڭ ئاتاقلىق ئۇيغۇرشۇ-
ناس ئالىمى ساگوچى تورۇ ئەپەندى
1963- يىلى «**18-19-ئەسىرلەردى-**
كى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىجتىمائىي
تارىخ تەتقىقاتى» دېگەن نادىر ئەسە-
رىنى ئېلان قىلىپ، 18-ئەسىردىن 19-
ئەسىرگىچە بولغان دەۋردىكى شەر-
قىي تۈركىستاننىڭ ئىجتىمائىي تارىخى
نى ئەينەن يېزىپ چىقتى ۋە ئوزىنىڭ
بۇ ئەسەرىنى «شەرقىي تۈركىستان»
دېگەن نام بىلەن ئاتاپ، ئۇيغۇرلار دى-
يارىنىڭ تارىخى نامىنى، ئورنىنى بې-
كىتىپ چىققان. مەزكۇر ئەسەر نەشر
قىلىنغاندىن كېيىن ئىلىم دۇنياسىدا چوڭ
تەسىر قوزغاپ، ئۇيغۇر تارىخىغا بو
لغان قىزىقىشنى يەنىمۇ كۈچەيتىۋەت-
تى. ساگوچى تورۇ ئەپەندىنىڭ بۇ
مۇھىم ئەھمىيەتلىك ئەسەرىدىن خە-
ۋەردار بولغان خىتاي تارىخچىلىرى نا
ھايىتى ئەنسىرىشىپ، بۇنىڭغا دەرھال
تاقابىل تۇرۇش چارىسىنى ئىزدەشكە
باشلىغان. نەتىجىدە بۇنىڭ چارىسىنى
تاپالماي، ئاخىرىدا «**شەرقىي تۈركىس**
تان» دېگەن نامنى ئوچۇقتىن-ئوچۇق
«**شىنجاڭ**» دەپ ئوزگەرتىپ، «شىن-
جاڭ خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن
خىتايچە تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلى-
دى. خىتاي تەرجىمانلىرى بۇ نادىر ئە
سەرنىڭ مۇئەللىپى ساگوچى تورۇ ئە
پەندىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش بۇ ياقتا
تۇرسۇن، ئۇنى خىتايچە تەرجىمە قىل
غانلىقى توغرىلىق خەۋەرلەندۇرۇپمۇ
قويمىغان. خىتاي تارىخچىلىرى ئوز-
لىرىنىڭ ئەزەلدىن كېلىۋاتقان ئۇيغۇر
تارىخىنى بۇرمىلاش، ساختىلاشتۇرۇش
ئەنئەنىسىگە ئەمەل قىلغان ھالدا مەز
كۇر ئەسەرنى ئوز مەخسەت-مۇددىئا
لىرىغا لايىقلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ نامىنى
ئوزگەرتىپ، مەزمۇنىنى خالىغانچە بۇر
مىلاپ نەشر قىلغانلىقىغا مۇئەللىپ
ناھايىتى قاتتىق نارازى بولدى.
1970-يىلى ياپونىيەلىك ئاتاقلىق
ئۇيغۇرشۇناس ئالىم، ئۇيغۇر تارىخى-
نىڭ ژىرىك تەتقىقاتچىلىرىنىڭ بىرى
ماسۇدا خىسائو ئەپەندى «**قېدىمىي تە**
ڭرىتاغنىڭ تارىخى ۋە جۇغراپىيەسى
توغرىلىق تەتقىقات» دېگەن كولەم-
لىك ئەسەرىنى ئېلان قىلىپ، تەڭرىتاغ-
نىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدىكى تۈركىي
خەلقلەر ۋە جۈملىدىن ئۇيغۇر خەل-
قىنىڭ ئەزەلدىن بۇيان تەڭرىتاغنى
ماكانلاپ كەلگەنلىكى ھەققىدە كوپلى-
گەن پولاتتەك دەلىل-ئىسپاتلارنى كە
لتۈرۈش بىلەن بىللە ئەيىنى زامانىدى-
كى خىتاي تارىخچىلىرىنىڭ ئۇيغۇر خە
لقىنىڭ تارىخىنى بۇرمىلىغان ھالدا قە
ستەن يالغان ۋاقىئەلەرنى يېزىپ، ئۇي
غۇر خەلقىنى ئوزلىرىنىڭ ھەقىقىي تا
رىخىدىن مەھرۇم قىلغان ھالدا، ئۇنى
ئاسارەتتە تۇتۇپ قۇل قىلىش ۋەتۈپ
يىلتىزىدىن يوقۇتۇش ئوخشاش قىل-
مىشلىرىنى پاش قىلغان. مۇئەللىپ
كوپ تەتقىقات قىلىش نەتىجىسىدە
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئانا يۇرتى- شەر-
قىي تۈركىستاننى خىتايلار ئوزلىرىنىڭ
مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇش ئۈ-
چۈن بۇ مۇقەددەس زېمىنغا ئورغۇن
قېتىم تەجاۋۇز قىلغانلىقىنى، ئۇيغۇر
خەلقىنى ئۇمۇميۈزلۈك قانلىق قىر-
غانلىقىنى ئېنىق فاكتلار بىلەن ئىس
پاتلىغان.
بۇ ئەسەرنىڭ چىققانلىقىدىن خە-
ۋەر تاپقان خىتاي تەتقىقاتچىلىرى چە
داپ تۇرالماي، دەرھال ئۇنى بۇرمى-
لىغان ھالدا خىتايچە تەرجىمە قىلىشقا
كىرىشكەن. بۇ ئەسەر 1987-يىلى
بېجىن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېر-
سىتېتىنىڭ نەشرىياتى تەرىپىدىن چىن
جونمو دېگەن كىشىنىڭ تەرجىمىسىدە
نەشر قىلىنغان. چىن جونمو كىتاپنىڭ
كىرىشمىسىگە مۇنداق ئىلاۋە بەرگەن:
«**بۇ ئەسەر تەڭرىتاغ رايونىنى تەت-**
قىق قىلىشتا دۇنيادىكى ئىنتايىن مۇ-
ھىم ئەسەرلەرنىڭ بىرىدۇر. بىراق مۇ
ئەللىپ جۇڭگو پادىشالىقى ھوكۈمىتى
ئوتمۈشتە تەڭرىتاغ رايونىدا قۇرغان
يەرلىك ھاكىمىيەتنى «چىن ھوكۇمرا-
نلىقىنىڭ مۇستەملىكىسى»— دېگەن. بۇ
ئىنتايىن خاتا. مەن بۇنىڭغا ئوخشاش
جايلارنى دىققەت قىلىپ ئوزگەرتىپ
چىققان بولسامۇ، لېكىن سەۋىيەمنىڭ
تۆۋەن بولغانلىقى ئۈچۈن يەنە خاتا-
لىقلارغا ۋە سەۋەنلىكلەرگە يول قو-
يۇلغان بولۇشى مۇمكىن»— دەپ بۇ
ئەسەرنى تەرجىمە- قىلىشتا ئۇنىڭ مەز
مۇنىنى، نام-ئاتالغۇلارنى خالىغانچە
ئوزگەرتىپ بۇرمىلىغانلىقىنى ئېنىق
ئېتىراپ قىلغان. ئەپسۇسكى، بەختكە
قارشى مەزكۇر ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى
ماسودا خىسائو جاناپلىرى 1983-يى-
لى ۋاپات بولدى. لېكىن ئۇنىڭ كوپ-
لىگەن ئىزباسارلىرى ئوسۈپ يېتىل-
مەكتە.
1994-يىلى توكيو چەت تىللار ئۇ
نىۋېرسىتېتى ئازىيە-ئافرىقا تىل تەت-
قىقات ئىنستىتۇتىنىڭ ياش تەتقىقات-
چىسى شى مەن ياسوشى ئەپەندى ئۇ
يغۇر تارىخىغا ئائىت تەتقىقات ئىشلە
رى ساھاسىدىكى ئۇستازلارغا ۋارىس-
لىق قىلىپ، يېقىندا «**شەرقىي تۈركىس**
تان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ تارىخى
تەتقىقاتى» دېگەن ئىلمىي ئەمگىكىنى
نەشر قىلدۇردى. مۇئەللىپ مەزكۇر
ئەسەرنى ناھايىتى كوپ ئىزدىنىپ،
ساقلىنىۋاتقان، ئېخى ئو-
چۇق ئېلان قىلىنمىغان يېڭى تېپىلغان
تارىخىي ماتېرىياللار ئارقىلىق شەرقىي
تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش
جەريانى ۋە دولەت قۇرۇش پروگرام-
مىسى، ھوكۈمەت ئەزالىرىنىڭ تەر-
كىۋى قاتارلىق مۇھىم مەسىلىلەرنى
يورۇتۇشتا ئورغۇن كۈچ چىقارغان.
شى مەن ياسوشى ئەپەندى بۇ ئەسە-
رىدە شۇنىڭ بىلەن بىللە شەرقىي تۈر
كىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تارىخىي ئور
نى، تارىختىكى رولى ۋە ئىجتىمائىي
تەسىرىنى كورسىتىشتە ئىنچىك ئىز-
دەنگەن.
ياپونىيەدە ئۇيغۇر تارىخىنى تەت-
قىق قىلىش بارغانسىرى رىۋاجلىنى-
ۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا خىتاي تەتق-
قاتچىلىرى ھەر خىل ھىيلە-نەيرەڭلەر
بىلەن ئۇيغۇر تارىخىنى خالىغىنىچە
بۇرمىلاپ، ياپونىيە ئالىملىرىنىڭ مۇ-
پەسسەل ئەمگەكلىرىنى ئوزگەرتىپ
ساختا تەرجىمە قىلىشقا ئۇرۇنغان بو
لسىمۇ، ياپونىيەدىكى ئۇيغۇر تارىخى-
نى تەتقىق قىلىشقا بولغان ئالىملار-
نىڭ زور قىزغىنلىقىنى توساشقا قۇد-
رىتى يەتمىدى.
يېقىندىن بۇيان ياپونىيەدىكى ئۇي-
غۇرشۇناس تارىخچى ئالىملارنىڭ خەي
رىخاھلىق ۋە ئاتىدارچىلىق ياردىمى
بىلەن بىر تۈركۈم ياش ئۇيغۇر تەت-
قىقاتچىلىرى ياپونىيەدە ئالىي ئوقۇش
ئورۇنلىرىدا ئوقۇش، ئىلمىي-تەتقى-
قات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىش پۇرسى-
تىگە ئىگە بولدى ۋە بىۋاستە ياپون
تىلىدىكى ئەسەرلەرنى ئوقۇپ ئۆگى-
نەلەيدىغان، ئوزلىرىنىڭ تەتقىقات ئىش
لىرىدا پايدىلىنالايدىغان بولۇپ يېتىل-
مەكتە. ئەلدى ھەممىمىزنى خوشال قى
لىدىغان بىر ئىش ئالدىمىزدا تۇرىدۇ،
خۇدا بۇيرىسا ياپونىيەدە ئىلمىي -
تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنى-
ۋاتقان ياش ئۇيغۇر تەتقىقاتچىلىرى
يېزىپ چىققان ئۇيغۇر تارىخى پات-
تارىدا خەلقىمىز ۋە شۇنداقلا دۇنيا
خەلقى ئالدىغا ھاۋالە قىلىنىدۇ. قېدى-
مىي ۋە جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ
ھەقىقىي تارىخى دۇنياغا كەلگۈسى!

مۇزئاتا ئوغلى تەڭرىتاغ.
ياپونىيە، ناگويا شەھرى.

ئالىمەنىڭ ئىزگۈ ئارزۇلىرى

رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئەبۇ ناسىر فارابىي سەكراتتا ياتقان ئەسنادا ھەسرەتلىنىپ: «ۋاھ، ئەجابا، بۇ قەدىمىي دۇنيا ئۆزىنى پەقەتلا ئاقىلۇ-دانىشمەنلەر باشقۇرىدىغان ئۇرلۇق دەقىقىلەرگە ھېچ قاچان مۇيەسسەر بولالمىسا!!» — دېگەنىكەن.

دەرۋاقە، بۇ ئورۇندا بۈيۈك مۇتەپەككۇر ئۇنىڭ قايسى خەلق، قايسى مىللەتكە مەنسۇپ بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئىلمۇ-ھېكمەت، پەن-مەدەنىيەت ۋە ئىرپانۇ-مەرىپەتنىڭ تۈرلۈك-تۈمەن ساھالىرىدا ئۇرغۇپ تۇرغان ئالىمۇ-پازىللارنىڭ، ئىقتىدار ھەم ئىستېدات ساھىپلىرىنىڭ يېتىشىپ چىقىشىنى، ھەر بىر دۆلەت، ھەر بىر ئىقلىم ۋە ھەتتا بۇ قەدىمىي دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقى ئەشۇلارنىڭ ئىلكىدە بولۇشىنى نەزەردە تۇتقان ۋە ئارزۇ قىلغان، ئەلۋەتتە.

بۈگۈنكى كۈنلۈكتە تامام تۈركىيلەر ئارا چىن مەنىسىدىكى مىللىي ئىستىقلالغا ئىلكى يەتمىگەن خەلقىمىزنىڭ تەغدىرىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرسەك، ئۇنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىدا يەنىلا ھەر تەرەپلىمە كامالەتكە يەتكەن، جەمئىيەتنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا خىزمەت قىلالايدىغان، ئەتراپلىق پىكىر-مۇلاھىزە يۈرگۈزەلەيدىغان قابىل ئىلىم-پەن ئەھلىنىڭ ئىجابىي رولى نامايان بولىدۇ.

— ھەر قانداق بىر مىللەت ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئەھلى دۇنياغا تونۇتۇشى ئۈچۈن ئىقتىدارلىق ۋە تەدبىركار جامائەت ئەرباپلىرىغا، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت، پەن ۋە مەدەنىيەت خادىملىرىغا مۇھتاج ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم، — دەيدۇ پەلسەپە پەنلىرىنىڭ نامزادى سائادەت خانىم، — خۇسۇسەن بىزگە ئوخشاش ئۆزىنىڭ مۇستەقىل دۆلەت تۈزۈمىگە ئىگە بولمىغان مەھكۇم مىللەت ئۈچۈن ئېيتىمۇ كاتتا ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ يەردە مەن خەلقىمىزنىڭ تارىخى، ئۆتمۈش پەن-مەدەنىيىتى، ئۇنىڭ قەدىمىي خانلىق ھەم دۆلەتچىلىك تۈزۈلمىسى ھەققىدە سەممىي قەلەم تەۋرەتكەن ئۆتلىغان ياۋروپا ھەم باشقىمۇ خارىجىي مەملىكەتلەر ئالىم ۋە ئالىمەلىرىنىڭ ئەمگەكلىرىنى ئىنكار قىلماقچى ئەمەسمەن، ئەلۋەتتە. لېكىن ئۇلار خەلقىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى، مىللەت قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ياتقان ئەسرىي ئارزۇ-ئۈمىتلىرىنى، ھاياتىي ياراتقۇچىلىق ئىقتىدارىنى، مىللىي مەدەنىيەت بوستانلىقلىرىنى، ئەركىكە ئىنتىلگۈچى ئۈمۈتۋار شىجائىتىنى — يەنىلا بىر ئېغىز سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئۇيغۇرنىڭ كىملىكىنى تەلتۆكۈس ئېچىپ بېرەلمەيدۇ. بۇنداق شەرەپلىك ئىش، قەتئىيەن ئېيتىش مۇمكىن، سىز بىلەن ماڭا ئوخشاش بۈگۈنكى ھەم كەلگۈسى ئەۋلاتلار زىممىسىدە.

مەن شەرقىي قىزلىرىغا خاس ئىپپەتلىك ۋە ئىپەكتەك مەيىن تەبىئەتلىك ئاقىلە ئالىمە سائادەت كەرىم قىزى يولداشخوجايېۋا بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتارغان دەقىقىلەردە ئۇلۇق كلاسسىكىمىز مەۋلانا يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ:

ئوغۇل-قىزغا ئۆگەت بىلىم ھەم ئەدەپ،
بېرۇر بۇ ئۇلارغا ئىككى دۇنيا تەپ، —

دېگەن ئۆگۈتانە- نەسىھەت سەترلىرىنى كۆڭلۈمدىن ئۆتكۈزۈپ، ئۆز جانىجان خەلقىنىڭ شاتلىقىدىنمۇ كۆرە دەردۇ-ھەسرىتىنى تارتىپ، ئۇنىڭ كىملىكىنى دۇنيا ئىلىم — پەن ئەھلى سورۇنىدا روي-راست نامايىش قىلىش ئۈچۈن بىقىياس ئەجىر سىڭدۈرگەن ئاتاقلىق ئالىمىمىز مەرھۇم مۇرات ھەمرايېۋنى ۋايىغا يەتكۈزگەن رەھمەتلىك كەرىم ئاتا بىلەن پۈتۈن بىر ئائىلىۋىي ئالىملار سۇلالىسىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىدە ئەڭ ئەۋۋالا مېھرىۋان ئانا، ئاندىن قالسا تۇنجى مۇراببىي- ئۇستاز بولغان، ھۆرمەتلىك بەشارەت موما رىزابەگ قىزىغا قەلبەن تەسەننا ئەيلىدىم.

پەلسەپە يەنى قەدىمىي يۇنان تىلىدىن ئۆزلەشكەن فىلوسوفىيە ئاتالغۇسىنىڭ ئەسلى ئۇيغۇرچە مەنىسى — دانالىقنى سۆيۈش ئىكەنلىكى ھەممىگە ياخشى ئايان. ئەللامە ئەل-فارابىي ئۆزىنىڭ «پەلسەپەلىك رىسالىلەر» ناملىق ئەسىرىدە: «دۇنيادا پەلسەپەنىڭ مۇناسىۋىتى بولمايدىغان ھېچ قانداق بىر ۋاقىئە-ھادىسىنىڭ... ئىلىم-پەن ساھاسىنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى» ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. دېمەك، دانالىقنى سۆيۈش، دانالىققا ئىنتىلىش — قانداقتۇر بىر قۇرۇق ھەۋەسلەر بەدىلىگە ئەمەس، بەلكى بىقىياس ئەمگەك ئەجرى بەدىلىگە، ھەر قايسى ئىلمۇ-ھېكمەتلەردىن ئۇمۇمىي يۈزلۈك خەۋەردار بولۇش بەدىلىگە كېلىدىغانلىقى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم.

— ھەر قانداق بىر پەن بويىچە، خۇسۇسەن ئەڭ قەدىمىي پەنلەر جۈملىسىدىكى پەلسەپە بويىچە مەلۇم بىر ئىلمىي ئۇتۇقلارغا ئېرىشىشنىڭ ئىنتايىن مۇرەككەپ ئەمەسكەنلىكىنى تا باشتىلا ياخشى چۈشەنگەنمەن، — دەيدۇ سائادەت يولداشخوجايېۋا ۋەزمىنلىك بىلەن، — پەننىڭ بۇساھاسى بويىچە شۇغۇللىنىشىمغا دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ھەتتا مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى بەك ياخشى چۈشىنىدىغان مۇرات ئاكام رەھمەتلىكمۇ ئانچىلا قېتىلىشىپ كەتمىگەن. ئاقىۋەت ئۇ «مەيلى، سىڭلىم، ئامانىسا، مۇتربىيە، ئازۇكۇم ئوخشاش مۇسىقە شۇناس — شائىرەلەرنى، ئىپارخان ۋە مايىمخان ئوخشاش مەردۇ-مەيدان قىزلارنى ۋايىغا يەتكۈزگەن خەلقىمىزنىڭ قەلەم بىلەن كۆرەشكۈچى پەيلاسوپ قىزلىرىمۇ بولۇشى كېرەك-تە، ئاخىر!» دېگەندى پېشانەمدىن سۆيۈپ، ئەركىلەتكەن ھالدا. «لېكىن كۆپ ئوقۇشۇڭغا، كۆپ ئىزدىنىشىڭگە، قىياسىي مۇلاھىزىلەرنى كۆپ مەشىق قىلىشىڭغا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، پەلسەپە-بىزنىڭ خەلقىمىز ئۈچۈن ھەم قەدىمىي، ھەم يېڭى پەن... داغدام يول يوق!» دېگەندى قەتئىيەتلىك بىلەن.

ھە، «ئىنتىلگەنگە تەلەي يار» دېگەنلىرىدەك، ئىلىم-پەنگە چوڭقۇر مۇھەببەت تېزىنى بىلەن قارايدىغان ئائىلىدە ئۆسكەن سائادەت ھەر سائەت، ھەر بىر دەقىقىنى ئىلمىي مۇتالىئە بىلەن ئۆتكۈزۈش بەدىلىگە ئۇيغۇر خەلق مەدەنىيىتى تەرەققىياتىنىڭ تەھلىلى ماۋزۇسىدا دىسسېرتاتسىيە يازدى. **«مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ ماھىيىتى» ۋە «مىللىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ دىيالېكتىكىسى»** دېگەن ئىككى چوڭ باپتىن ئىبارەت ئىلمىي-ئاناليتىك ئەسەر قازاقىستان دۆلەت دارىلفۇنۇنىنىڭ پەلسەپە پەنلىرىنىڭ نامزادى ئىلمىي دەرىجەسىنى بېرىش بويىچە ئىختىساسلاشتۇرۇلغان كېڭىشىدە تەلقىنگە چۈشتى.

— شۇنى ئالاھىدە مەمنۇنىيەت بىلەن قەيت قىلىشىم مۇمكىنكى، — دەيدۇ ئالىمە مىننەتدارلىق تۇيغۇسى بىلەن، — مېنىڭ مەلۇم دەرىجىدە بولسىمۇ پەن چوققىلىرى سېرى يۈكسىلىشىمدە قازاقىستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، پەلسەپە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ب. ئا. ئاماتتايېۋ، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خىزمەت كۆرسەتكەن پەن ئەربابى، پەلسەپە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ك. خانازاروۋ ۋە قازاقىستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ھۇزۇرىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ھازىرقى دىرېكتورى، پەلسەپە پەنلىرىنىڭ نامزادى كامىل تالىپوۋلارنىڭ ئۆزلىرىگە مۇناسىپ ئۈلۈشلىرى بار، ئەلۋەتتە. ئۇلار ماڭا ھەم ئۇستاز، ھەم ئىلمىي رەھبەر سۈپىتىدە يېقىندىن ياردەم بەردى.

— ئۇيغۇر خەلق مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى پەلسەپەۋىي نۇقتىئىي نەزەردىن تەھلىل ۋە تەلقىن قىلىش، ئېيتىش مۇمكىنكى، ئىنتايىن كەڭ مەزمۇنى قامراپ ئالىدۇ. خەلقىمىزنىڭ تارىخى، تىل-ئەدەبىياتى، پەن، مائارىپى، سەنئىتى ۋە باشقا مەدەنىي مىراسلار تارىخى تەتقىقاتلىرى شۇلار جۈملىسىدە بولۇپ، ئۇلارنى تەل-تۆكۈس تەتقىق قىلىپ، ئىلىم-پەن دۇنياسىغا ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۇنلىغان ۋە ھەتتا-يۈزلىگەن ئىلمىي خادىملار ئەستايىدىل ئەمگەك قىلىشى لازىم. سىزنىڭ بۇ مەسىلىلەر يۈزىسىدىن پىكرىڭىز قانداق؟ — دېگەن سوئالىمىزغا ئىستىداتلىق ئالىمە تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەردى:

— دەرھەقىقەت، ھازىرسىز ئاتاپ ئۆتكەن پەن ساھالىرىنىڭ ھەممىسىنى «ئۇيغۇر مىللىي پەلسەپە تارىخى مەسىلىلىرى» دېگەن ئۇمۇمىي ماۋزۇغا جەملەش مۇمكىن. بۇنداق بىر ئالەم-جاھان ئىلمىي ئىشنى روياپقا چىقىرىش ئۈچۈن تەكىتلەپ ئۆتكىنىڭىزدەك، ئۇنلىغان ئىلمىي خادىملار ئىشلەيدىغان مەخسۇس پەلسەپە كافېدرىسى ۋەھەتتا مىللىي پەلسەپە ۋە ئىدېيە تارىخى تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى ئىشلىشى كېرەك. ئەپسۇسكى، بۇنداق ئىلمىي دەرگاھ بىز تەرەپتىلا ئەمەس، بەلكى خەلقىمىزنىڭ ئاساسىي قىسمى ياشاۋاتقان شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى پەنلەر ئاكادېمىيەسى ۋە ھەتتا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تەركىۋىدىمۇ تەسىس قىلىنمىغان. ئامما، بۇ كەبى مەخسۇس ئىلمىي مەركەزنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئېچىلىشىغا ئىشەنچىم كامىل.

— چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان ئالمۇتا دۆلەت تىببىي ئىنستىتۇتى پەلسەپە كافېدرىسىدا خىزمەت قىلىپ، بۈگۈنكى دوتسېنتلىق ئىلمىي ئۇنۋانىغا مۇشەررەپ بولغان پەلسەپە پەنلىرىنىڭ نامزادى سائادەت كەرىم قىزى يولداشخوجايېۋانىڭ كەلگۈسىدە ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ئىلمىي ئىشلىرى ھەم ئىزگۈ ئارزۇلىرى ئۇرغۇن، ئەلۋەتتە.

مورىتى كەلگەندە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتمەكچىمىزكى، ھەرقانداق بىر ئىستېدات ساھىبىنىڭ خىزمىتىنى مۇناسىپ باھالاش، ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىگە يېتىش ۋە كېرەك بولغان تەغدىردە ئاڭا يار-يۆلەكتە بولۇش — بىرىنچى نۆۋەتتە ئەشۇ شەخس ۋەكىللىك قىلغۇچى مىللەتنىڭ مەدەنىيەتلىكى ۋە ئىلغارلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. قىسمەن بولسىمۇ بۇنداق ھالەت بىزنىڭ خەلقىمىزدە يېتىشمەيدىغانلىقىنى ئەپسۇسلىنىش ئىلكىدە ھېس قىلىمەن، كىشى...

— شۇنىمۇ ئىلاۋە قىلىپ ئۆتمەكچىمەنكى، — دېيدى ئالىمە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن، — بىر تۇققان ئىنىلىرىمدىن ئالىمجان پېداگوگىكا پەنلىرىنىڭ نامزادى، دوتسېنت، خەمىتجان — فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزادى بولسا، خەلىلجان سپورت ماستېرلىقىغا نامزات ۋە ئالمۇتا شەھىرى بويىچە شاھمات چېمپىيونى. رەھمەتلىك مۇرات ئاكامنىڭ چوڭ ئوغلى پەرھاتمۇ فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزادى، كىچىكى شوھرەتمۇ ئىلمىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە.

ھە-ئە، ھەمرايېۋلار ئائىلىسىنى ئۆزىگە خاس كىچىك بىر ئىلمىي-تەتقىقات دەرگاھى دېيىش مۇمكىن. مەكتەپ ۋە ئالىي ئوقۇش ئورنىنى ئالتۇن مېدال بىلەن تاماملاپ، فرانسۇز پەلسەپەسى توغرىسىدا ئەينى تىلدا دىسسېرتاتسىيە ياقلاپ، پەلسەپە پەنلىرىنىڭ نامزادى نامىغا مۇيەسسەر بولغان سائادەتنىڭ ئۆز ئوغلى بەختىيارمۇ ئەنە شۇ دەرگاھنىڭ بىر ئىلمىي خادىمى. بۇ قۇتلۇق ئىلىم-پەن مەسكىنىدىن خەلقىمىزنى ئالەم ئارا تونۇتقۇسى ئاتاقلىق ئالىم ۋە ئالىمەلەرنىڭ چىقىشىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

بىز ئىسمى-شەرىپىنى قەلەمگە ئېلىۋاتقان مۆھتەرەمە ئالىمىمىز-سائادەت 1949-يىلى 8-ئاپرېل كۈنى ئالمۇتا شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئۆمۈر يولدىشى ئابدۇۋاھىد ئابدۇراخمان ئوغلى يولداشخوجايېۋ فرانسۇز تىل- ئەدەبىياتى بويىچە يېتۈك مۇتەخەسسىس. ئۇ فرانسىيە، گۋىنېيە كونگو قاتارلىق مەملىكەتلەردە بىر قانچە يىللار داۋامىدا خىزمەت قىلىپ كەلگەن. ھازىر دۇنياۋىي تىللار دارىلفۇنۇنىدا دەرس ئوتىدۇ.

— خەلقىمىز «ئادەمنى غەم قاخشىتىدۇ، ئۈمۈت-ياشنىتىدۇ» دەپ توغرا ئېيتقان ئىكەن، — دەيدۇ سائادەت ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ، — ئاكام مۇرات بېمەزگىل ئالەمدىن ئۆتكەن چاغدا خۇددى يەرۇ-كۆكنى زۇلمەت ئۆز ئىسكەنجىسىگە ئالغاندەك، مۇسىبەتلىك ئىزتىراپ ئىلكىدە ئېگىرىغان ئېدۇق... مەرھۇمنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى بىلەن ئۇنىڭ نامىنى تۇغ قىلىپ كۆتەرگەن ئىزگۈ جانلارنىڭ، پاك قەلب، دىيانەتلىك خەلقىمىزنىڭ سەۋرى-تاقەت تىلەپ، تەسكىن بېرىشى بىلەن ھاياتقا، كەلگۈسىگە يەنە ئۈمۈتۋارلىق نەزەرىدە قارىدۇق... ئۇ پايانىغا يەتكۈزەلمىگەن ئىشلارنى، ئەسلىدە ئىلىم-پەن تەتقىقاتىمۇ ماكان ۋەزاماندا پايانسىز-بىز قېرىنداشلىرى ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى داۋاملاشتۇرۇشقا ئەھد قىلىشتۇق.

— ئارزۇدىن-ئارزۇ تۇغۇلىدۇ، دېگەنلىرىدەك، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى سائادەت، — مەن يولدىشىم ئابدۇۋاھىدنىڭ خىزمەت ئالمىشىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكەن يىللار ئىچىدە ياۋروپا ۋە ئافرىكىدىكى بىر-ئىككى مەملىكەتتە تۇرۇپ قايتتىم. مىڭ ئەپسۇسكى، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئالتۇن بۆشۈكى-ئەزىزانە قەشقەر ۋە باشقا شەھەر-يېزىلارنى زىيارەت قىلىش پۇرسىتى كەلمەۋاتىدۇ. قۇتلۇق دىيارىدىكى، خۇسۇسەن ئۈرۈمچىدىكى ئەھلى ئىلىملەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ئىلمىي ئەنجۇمەن-سورۇنلارغا قاتناشسام، كەلگۈسى دوكتورلۇق ئىشىمغىمۇ مەلۇم ئىجابىي تەسىرى تەگكەن بولاتتى، ئەلۋەتتە.

ھە، سائادەتنىڭ ئارزۇسى-ئالىمەنىڭ ئارزۇسى، ئەڭ مۇھىمى ئىزگۈ تىلەك ئانىنىڭ ئارزۇسى. ئۇ ئۆزىنىڭ كەنجە قىزى-گۈزەلنىڭ كەلگۈسىدە جەمئىيەتكە، ئۆزىنىڭ جانىجان خەلقىگە ئاڭلىق خىزمەت قىلالايدىغان خادىمە بولۇپ چىقىشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدۇ.

بىز تۇنجى پەيلاسوپ ئالىمەمىز-سائادەت كەرىم قىزى يولداشخوجايېۋاغا ئائىلەۋىي بەختۇ سائادەت تىلەك بىلەن ئۇنىڭغا، ئۇ ئارقىلىق بارلىق ھەمرايېۋلارغا سالامەتلىك ۋە ئىلمىي پائالىيەتلىرىدە كاتتا مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

ئالماسبەگ،
ئالمۇتا شەھىرى.

ئاكامنىڭ ناخشىسى

(ئەسلىمە ـ نەسىر)

1962ـ يىل، ماي.

ئىلى ئاسمىنى خۇددى بىر ساماۋى قارا قازاننى دۈم كۆمۈرۈپ قويغاندەك زۇلمەت ئىسكەنجىسىدە. ئاھ، ئېلىم! دەپ ئىڭرىغان مەردۇمەيدانلارنىڭ ئالە-پەريادىنى ئىپادىلىگەندەك ئۇپۇقلار قوينىدا چاقماقلار چېقىلىپ، گۈلدۈرمامىلارنىڭ ھەيۋەتلىك ئۈنى يەر-كۆكنى لەرزىگە كەلتۈرىدۇ.

چاقنىغان چاقماق ئەمەس، باشلارغا
چۈشكەن قامچىلار،
ياققان بۇ يامغۇر ئەمەس،
كۆزلەردىن ئاققان تامچىلار،

دېگەن سەتىرلەرنى ئۆز زامانىسىدا ئېيتقان شائىر بەئەينى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەشۇ كۈنلەردىكى قانلىق قىسمىتىنى قەلەمگە ئالغاندەك.

ھە، ھە، شۇ كۈنى توختىماي يامغۇر ياغدى. ياق، ياق، بۇ يامغۇر ئەمەس، شېئىردا قەيت قىلىنغىنىدەك، زۇلۇم-سىتەملەر دەستىدىن ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ-ئۆسكەن ئانا-يۇرتىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر ئېتىلگەن مىڭلارنىڭ كۆز يېشى بۇ. تەغدىر-قازاغا «ئەلھۆكمىللاھ!» دېيىشتىن باشقا بىرەر چارە تاپالماستىن، ئۆزلىرىنىڭ قۇتلۇق ماكانىدا قالغان مېھرىۋان ئاتا-ئانىلارنىڭ، ۋاپادار يار-بۇرادەرلەرنىڭ ھەسرەتلىك كۆز ياشلىرى ئىدى بۇ...

* * *

كەچ، ئاخشام مەزگىلى.

دوڭ مەلىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان كورۇمسىزگىنە بىر قورانىڭ غەرىبكە قاراپ تۇرغان كىچىك قوش قاناتلىق دەرۋازىسى ئاستا چېكىلىدى-دە، ئىشىك ئېچىلدى.

— كەلدىڭلارمۇ!— دېگەن تونۇش ئاۋاز ئىگىسى كەلگەنلەرنى چىراق غۇۋا يېنىپ تۇرغان ھۇجرىغا باشلاپ كىردى. كەلگۈچىلەر ھول بولۇپ كەتكەن سىرت كىيىملىرىنى يەشمەيلا، قاتار ئولتۇرۇشتى. ئەسلىدە بۇ ئەجداتتىن ئەۋلادقا مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان، يەتتە ئوغلان ئەر يەتكەن بىزنىڭ تەۋەرۈك ماكانىمىز ئىدى.

بايا مەن باشلاپ كىرگەن مېنىڭ ماڭا ئوخشاش ھەقىقەتنى ئېيتىمەن دەپ، ئۆز يۇرتىدا ئۆزى پاتماي قالغان ئىككى ئاغىنەم. بىر ئەسنادىن كېيىن ئۆيگە يەتمىش ياشلاردىكى موماي بىر ياش قىزنى باشلاپ كىردى. موماي— مېنىڭ مۇنىس ئانام، يېنىدىكى ياش قىز— مېنىڭ ھازىرقى رەپىقەم ئىدى. ھايال ئۆتمەي ئۆيگە يەنە ئىككى كىشى كىرىپ كەلدى. بۇلار مېنىڭ ئاكىلىرىم مەھمۇتقارى ۋە سەلەيلەر ئىدى.

— خوش، شۇنداق قىلىپ، باللىرىم،— دەپ سۆز باشلىدى ئاپام،— چوقۇم چىقىپ كېتىش قارارىغا كەلدىڭلارمۇ؟

— ...

— بۇ زالىملارغۇ بىز خەققە ئىمەلەرنى قىلمىغان، ئىمەلەرنى قىلمايۋاتىدۇ، دەيسىلەر... ھېلىقى ئۈچ ۋىلايەت ۋاقتىدا بىزنىڭ رەھمەتلىك قولىغا چوماق ئېلىپ، بەش ئوغلىنى باشلاپ ھەرەمباققا بارمىغانمىدى. باللىرىم قان كېچىپ، ماناسقىچە باردى. بىر ئوغلۇمنى ئازاتلىق يولىدا قۇربانمۇ بەردۇق... ئۇلارنىڭ تۆكۈلگەن قۇتلۇق قانلىرىدىن گۈل-چېچەكلەر ئۈنەمدىكەن دېسەك!... ھەي ئېسىت ئېقىندە، ئېسىت، ئىشەنگەن ئەركىنلىك!

ئاپام ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ، ئاق خەسە رومىلىنىڭ ئۇچىنى كۆزىگە ئاپاردى.

— مەنمۇ باللىرىمغا رۇخسەت بەردىم،— دېدى ئانام بىر پەسىلىك سۈكۈتتىن كېيىن،— ئويلىسام، بەرى بىر سىلەرگە بۇ يەردە ياخشىلىق يوق. مەنمۇ ئانىغۇ. سىلەرگە دەيدىغىنىم، ئاتا-ئانىلار بىلەن پىنھان بولسىمۇ كۆرۈشۈپ، دۇئاسىنى ئېلىپ مېڭىڭلار. خۇدا نېسىپ قىلىپ، ئەل-ئامان، يۇرت تىنىچ بولىدىغان زامانلار كەلسە، يېنىپمۇ كېلەرسىلەر. «ئات ئايلىنىپ، ئوقۇرنى تاپىدۇ، سۇ ئايلىنىپ- يوچۇغىنى» دەيدىغۇ خەلقىمىز. زالىمغا- زاۋال كېلىدىغان كۈنلەرمۇ كېلەر،— دېدى چوڭقۇر بىر ئۇكسۈك بىلەن.

* * *

ھە، بىز بىر ئاتىدىن يەتتە ئوغۇل ئىدۇق. غۇلجا خەلقى بىزنى «ناخشىچىلار ئائىلىسى» دېيىشەتتىكەن. ئاتاممۇ ناخشا ئېيتىپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. چوڭ ئاكىمىز ئەمەت-قارياغدى ئىلىدا داڭقى چىققان ناخشىچىلارنىڭ بىرسى بوپتىكەن. ئۇنىڭدىن كېيىنكىلىرى مەھمۇت ۋە سەلەيلەرمۇ ئوتتۇز ئوغۇل ئارا خېلىلا ئىززەتتى بار ناخشىچىلاردىن.

ناخشا!

مېنىڭچە، جەننەت ماكان— ئىلى سەككىز مىڭنىڭ ھەر تاش، ھەر ئۇچۇم تۇپىسى ئۇيغۇرنىڭ گاھ مۇڭلۇق، گاھ قۇۋناق-لېۋەن ناخشا-ناۋالىرى بىلەن ژۇغۇرۇلغاندەك. ئەزىم چىنار، سۆۋادان تېرەكلىرى، گۈزەل باغۇ- بوستانلار ۋە گۈل-گىيالىرى ناخشا-سازلارنىڭ ساماۋى سېھرىدىن ۋايىغا يەتكەندەك. مىگىر جەبرۇ-جاپا چەكسىمۇ ناخشىسى مەغرۇر ئەلنىڭ تاغلىرىمۇ بەلەن، دەريا-كۆللىرىمۇ تېرەن بولامدۇ— ئىمە؟!

ھە-ئە، ئەشۇ قەيسارانە ئەۋجىگە كۆتىرىلىپ ئېيتىلغان ناخشىلار جۈملىسىدە مېنىڭ ناخشىچى ئاكام سەلەينىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئۈنى-نىداسى بار:

كەتمەكنى خىيال ئەيلەپ،
كېمە ياسىدۇق قاشتا.
ئاق خان بىلەن قاراخان،
ئىتتىپاق ئىكەن باشتا،—

دەپ، بىزنى ئۇزىتىشتىن ئاۋال بىر قەپەس ناخشا ئېيتقان ئىدى ئۇ، ئەشۇ كېچىسى.

— يادىڭلاردا بولسۇن، ئىنىلىرىم،— دېگەن ئىدى ئۇ شۇ چاغدا،— بىر يۇرۇش ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتساڭلار، پىغانىڭلار پەسلەپ، ئىچىڭلار بوشاپ، كۆڭلۈڭلار بىر ئاز بولسىمۇ تەسكىن تاپىدۇ. تېنىگەن تەلەي قۇشۇڭلارنى ئىزدەپ، ياقا يۇرتقا كېتىۋاتىسىلەر. ئالدىڭلاردا نى ئىشلارنىڭ بارلىقى بىر ئىگەمگىلا ئايان. لېكىن ھەر قانداق ھالەتتىمۇ ناخشىنى ھەمرا قىلىش يادىڭلاردىن چىقمىسۇن،— دەپ سەلەي ئاكام ئاپامدىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتەرگەن.

* * *

دەرھەقىقەت، مەن ۋە مېنىڭ يار-بۇرادەرلىرىمنىڭ سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ھەرقايسى جۇمھۇرىيەتلىرىدە ئۆتكەن ئۆمۈرىمىز داۋامىدا خەلق ناخشىسى— ئاكام سەلەي ئېيتقان ناخشىلار ھەمرا بولدى. يالغۇز يېرىم ھەسرەتلىنىپ قالغان دەقىقىلەردە، ئىككى-ئۈچ ئىلپەت قۇر تۈزەپ، ئىچ-سىر ئېيتىشىپ، مۇڭداشقان ئەسنالاردا ناخشا ئېيتتۇق. ۋەتەن ھەققىدە، غەمگۈزار ئاتا-ئانا ۋە يار-بۇرادەرلەر ھەققىدە ئىدى، بۇ ناخشىلار:

تاغلاردىن ماكان تۇتتۇق،
باغلاردىن ئورۇن تەگمەي.
قەيسارانە قان يۇتتۇق،
رەقىبكە بويۇن ئەگمەي.
ئاھ، دەيمەن— ۋەتەن دەيمەن،
سەن جانۇ ۋە تەن دەيمەن.

ھە-ئە، بۇ ئەشۇ ئاتمىشىنچى يىللاردىكى كوچمەن كوچكەن ئەلنىڭ، ئېلىم دېگەن ئەرنىڭ ناخشىسى-گىمنى ئىدى. ئۇنىڭ تېكىست ھەم نەقراتىنى ھەر كىم، ھەر ناخشىچى ئۆزىنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشلىرىگە، دەردۇ-پىغانىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئېيتاتتى.

ئايلار، يىللار ئۆتتى. ئاۋال خۇدا، ئاندىن قالسا، ئۆزىمىزنىڭ غەيرەت-شىجائىتى ۋە قېرىنداش تۈركىي خەلقلەرنىڭ ھىممىتى بىلەن ئۆيلۈك-ماكانلىق بولدۇق. تۇغقۇزىمىز تەل بولغان سېرى يەنىلا ۋەتەننى ئەسلىدۇق، يەنىلا ۋەتەن ھەققىدە ناخشا ئېيتتۇق.

ئاھ، خەلق ناخشىسى. مەرھۇم ئاتام، سەلەي ئاكام تا باللىق چاغلىرىمدىن تارتىپلا قەلبىمگە جا قىلغان ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى بۇ.

* * *

ئارىدىن ئوتتۇز يىل ئۆتكەچ، ئانا-يۇرتنى كۆرۈش نېسىپ بولدى. پەرزەنت ئۈتىدا پۇچۇلغان ئانام ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. ئاكىلىرىم ۋە قەۋمۇ-قېرىنداشلىرىم، ئەل-جامائەت ئەشۇ يىللار جەريانىدا قانچىدىن- قانچە دەردۇ-ئەلەملىك ئېغىر كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ. كۆز ياش قىلىشىپ، نەزىر-نىياز بېرىپ، چىراق ياقتۇق. بىر ئەسنا بولسىمۇ، يۇرت يەنىلا ئۆزىنىڭ ئىسسىق قوينىغا ئالدى.

— خۇداغا مىڭ قەتلە شۈكرە،— دېدى ئاكام سەلەي ئارىدىن ئىككى-ئۈچ كۈن ئۆتۈپ، ئەل-ئاغىنىلەر جەم بولغان بىر ئاخشىمى،— ئادەم دېگەن تۇپىنىڭ تېشىدا بولسىلا كۆرۈشىدىكەن. «ئاتا ئۆلمەك پەرىز، ئانا ئۆلمەك پەرىز، خۇدا قېرىنداش ئۆتىدىن ساقلىسۇن» دەيدىغۇ، خەلقىمىز... ئۇ تىترىگەن قادىق قولىنىڭ تەستىگىنى كۆزىگە باستى. يەتمىش ياشقا قەدەم قويغان ئاكامنىڭ ئىلتىجالىق سۆزلىرى ھەممىنىڭ كۆڭلىنى ئېرىتتى بولغاي، ئارىغا بىر دەملىك جىم-جىتلىق چۆكتى.

— ئۆزەڭ ئاللاغا شۈكرانە ئېيتىپ تۇرۇپ، يەنىلا ھەممىنى غەمكىنلەشتۈرگىنىڭ ئىمىسى، سەلەي. ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات. بۇ كۈنلەرگە يەتكۈزگەن ئاللا، بۇنىڭدىنمۇ ياخشى، نۇرلۇق كۈنلەرگە يەتكۈزەر. قېنى، دۇتارىڭنى ئالغىنا، ئاداش،— دېيىشتى تەڭتۇشلىرى.

يەنە، ئاكامنىڭ ماڭا ياد بولۇپ كەتكەن ئاۋازى سەل پەسرەك ئاھاڭدا بوغۇلدىغان دۇتارغا تەڭكەش بولدى:

خۇش كۈندۇر بۇرادەرلەر،
كىشى جانانىغا يەتسە...

ئوسمانجان تۇردى.

بىشكېك شەھىرى.

مۇئەللىپ ئۆشبۇ ئەسلىمىسىنىڭ قەلەم ھەققىنى «يېڭى ھايات» گېزىتى جەمغۇرمىسىگە ئۆتكۈزۈشنى ئۆتۈندى.

بىلىپ قويغان ياخشى

چۈش ۋە ئۇنىڭ تەبىرى

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

بىلىڭ ۋە ئاگاھ بولۇڭكى، تارىخ يازغۇچى ۋە رىۋايەتچىلەردىن ھېكايەت قىلىندۇكى، ھەزرىتى يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام چۈش تەبىرى بويىچە قالدۇرغان رىۋايەتتە ئېيتىلىدۇكى، ھەر كىشى بىرەر چۈش كۆرسە، چۈشىگە تەبىر بەرگۈچى ياخشىلىققا تەبىر بەرسۇن، يامانلىققا تەبىر بەرمىسۇن. چۈش دېگەن بىرى ئاللا تەرەپتىن، يەنە بىرى شەيتان تەرەپتىندۇر. ھەر قانداق چۈشكە— خۇدايىم مۇرادىڭىزغا يەتكۈزسۇن، يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام يار بولسۇن دەپ تەبىر بېرىش لازىم.

ھەر كىشى ئۆزىنىڭ نىيەت— ئەمەلىگە قاراپ چۈش كۆرەر. چۈش تەبىرى مۇنداق:

* ھەر كىمنىڭ ئۆي ئېمى ئۆرۈلۈپ چۈش كۆرسە، ئوغۇل پەرزەنتىگە خەتەرلىك يېتەر. ئۆينىڭ تۆۋەن ئېمى ئۆرۈلۈپ چۈش كۆرسە، قىز پەرزەنتىگە خەتەرلىك يېتەر. ئۆينىڭ قىبلە ئېمى ئۆرۈلۈپ چۈش كۆرسە، ئاتا تەرەپكە، شەرقىي تام ئۆرۈلۈپ چۈش كۆرسە، ئانا تەرەپكە خەتەر يېتەر. تورۇس ئۆرۈلۈپ چۈش كۆرسە، ئۆينىڭ چوڭىغا خەتەر يېتەر.

* قەبرىستاندا ژۆرۈپ چۈش كۆرسە، گۇنايى ئازلىغان بولۇر.

* مەسچىتنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، خۇدانىڭ خەزىنىسىدۇر.

* مەسچىتتە ناماز ئوقۇپ چۈش كۆرسە، مۇرادىغا يېتەر.

* چوڭ دەرەخ ژىقىلىپ چۈش كۆرسە، شۇ جاينىڭ چوڭىغا خەتەر يېتەر.

* كوچەت قويۇپ چۈش كۆرسە، پەرزەنت كۆرگەي.

* تاغدا ژۆرۈپ، تاغنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئىززەت ۋە ھۆرمەتلىك بولغاي.

* ئۆتنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، مۇرادىغا يېتەر.

* تۈتۈن ئىسنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئازاپقا گىرىپتار بولۇر.

* ئانارنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بىر يەردىن سوغات خەۋىرى كېلۇر.

* بېھى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، كېسەل بولۇر.

* ئېشەكتىن ژىقىلىپ چۈش كۆرسە، ئۆزىگە زىياندۇر.

* تومۇر ئەسۋاپ كۆرۈپ چۈش كۆرسە پەرزەنتى كۆپ بولۇر.

* قامچا كۆرۈپ چۈش كۆرسە، چوكان ئالۇر.

* ئىشىت قاۋاپ چۈش كۆرسە، دۈشمەن قەست قىلۇر.

* ئىلان دۈشمەن سۆزىدۇر.

* ئاق ئىلان مۇسۇلمان دۈشمەن سورىدۇر. قارا ئىلان كاپىر دۈشمەن سورىدۇر.

* چاشقان ئوغرى سۆرىدۇر.

* توشقان كۆرۈپ چۈش كۆرسە، پەرزەنت نەسىپ بولۇر.

* قاغا قىچقىرىپ چۈش كۆرسە، قورقۇنچلۇق خەۋەر كېلۇر.

* پاختەك كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئۆمرى ئۇزۇن بولۇر.

* قۇشقاچ كۆرۈپ چۈش كۆرسە، غەمكىن بولۇر.

* كەپتەر كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بالىسى ئالىم بولۇر.

* لاچىن كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بالىسى باتۇر بولۇر.

* تورغاي كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئەۋلىيالار بىلەن دوست بولۇر.

* سېغىزغان كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ھارامخۇر بىلەن دوست بولۇر.

* بۇلبۇل كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بالىسى نەغمىچى بولۇر.

* قالغاچ كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بالىسى راست سۆزلۈك بولۇر.

* ھۆپۈپ كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بالىسى بېخىل بولۇر.

* ئاسمانغا ئۇچۇپ چۈش كۆرسە، دولىتى زىيادە بولۇر.

* يەر ياقىلاپ چۈش كۆرسە، ياكى ئۇچۇپ ژىقىلىپ چۈش كۆرسە، سەپەردە خەتەرگە ئۇچرار.

* ئېگىز ئۇچۇپ چۈش كۆرسە، سەپىرى سالامەت بولۇر.

* كەتمەن كۆرۈپ چۈش كۆرسە، مۇرادىغا يېتەر.

* ئارا كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئۆمۈرى ئۇزۇن بولۇر.

* خامان تېپىپ چۈش كۆرسە، خەلققە باشلىق بولۇر.

* كېپىكنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، نېمەتكە داخىل بولۇر.

* كالا قوغلاپ كېتىپ چۈش كۆرسە، ئۇلۇقلارنىڭ نەزىرىدىن قالۇر.

* كالا بوغۇزلاپ چۈش كۆرسە، يۇرتىغا خەتەر يېتەر.

* كالا گۆشى تەخسىم قىلىپ چۈش كۆرسە، ئۆي سەرەمجانلىرى تەخسىم قىلىنۇر.

* قوي گۆشى تەخسىم قىلىنىپ چۈش كۆرسە، تەخسىم نۇۋىتى كېلۇر.

* پاخلان كۆرۈپ چۈش كۆرسە، بالىسى ژېتىم قالۇر.

* ئۆشكە جىننىڭ سۆرىدۇر.

* ئوغلاق كۆرۈپ چۈش كۆرسە، مەككار پەرزەنت كۆرەر.

* مال بېقىپ چۈش كۆرسە، خەلققە باشلىق بولۇر.

* توگە قوغلاپ چۈش كۆرسە، ئەۋلىيالارنىڭ غەزىۋىگە ئۇچرار.

* توگە كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئەۋلىيالار بىلەن دوست بولۇر.

* مېكىيان كۆرۈپ چۈش كۆرسە، خوتۇن ئالۇر ياكى ئەرگە تېگەر.

* تۇخۇم يەپ چۈش كۆرسە، پەرزەنت كۆرمەس.

* تۇخۇم چېقىلىپ چۈش كۆرسە، پەرزەندى تۇرماس.

* قوناق كۆرۈپ چۈش كۆرسە، مۇشكۈلى ئاسان بولۇر.

* ئىشىت قەست قىلىپ چۈش كۆرسە، دۈشمەن سۆرىدۇر.

* شەھەر كۆرۈپ چۈش كۆرسە، مۇشكۈلى ئاسان بولۇر.

* تارازا كۆرۈپ چۈش كۆرسە، داۋاگەر بولۇر.

* كورۇك كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئابرويلۇق بولۇر.

* گۈلنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، ئۇلۇقلاردىن ئىنئام ئالۇر.

* قوسىغى تويۇپ چۈش كۆرسە، غەمگە قالۇر.

* قوسىقى ئېچىپ چۈش كۆرسە، غەمدىن قوتۇلۇر.

* جامائەتلەرنى كۆرۈپ چۈش كۆرسە، خوشاللىق بولۇر.

* بىلەيزۈك كۆرۈپ چۈش كۆرسە، نىكاھى مۇستەھكەم بولۇر.

* ھارۋا كۆرۈپ چۈش كۆرسە، پۇتىغا ئاياق كىيىم كىيىپ چۈش كۆرسە، نىكاھلىق بولۇر.

(داۋامى بار).

خەيرىنسا تۇردى

شائىرە دەپتىرىدىن

باللىق چاغ

باللىقىم ـ ئانام يېنىمدا،
تۇغۇلغان يۇرت ـ ئانا ۋەتەندە.
ئەكىسىپ ژۈرۈپ مېھرىۋانىمنى،
كورگەنلىرىم تېخى يادىمدا.

ئاچا ـ سىڭىللار گۈلدەك ياسىنىپ،
مېھمان بولۇشۇپ، غەمسىز ئويناتتۇق.
رەستىلەر قانىتى رەڭمۇ ـ رەڭ گۈللەر،
گۈلەڭگۈشلەردە ئورلەپ ئۇچاتتۇق.

ھېيت كۈنلەردە توپ ـ توپ بولۇشۇپ،
ئويمۇ ـ ئوي كىرىپ ھېيتلاپ چىقاتتۇق.
ئاغرا، سۇنەينىڭ ياڭراق ئاۋازى،
قولاقتىن ئەسلا كەتمەسە دەتتۇق.

قىپقىزىل گۈللەر كوزنى سېھىرلاپ،
دىماققا خۇشبوي پۇراق چاچاتتى.
قىزلارنى كۆتكەن ھەردان ژىگىتلەر،
ئىشقىنى گۈلگە ئوراپ ئۇتاتتى.

باللىق قالدى ئەندى ئارقىدا،
ياشلىققا خوش دەپ قالغان ئانىمەن.
يادقا چۈشكەندە ئۇچاغلار ئامما،
باشقىدىن قىزدەك بولۇپ قالىمەن...

خۇمارمەن

ژۈرىكىمدە ئورغۇپ تۇرغان تۇيغۇ بار،
سويگەن دوستلار مېھرىم بىلەن ئىسسىنار.

بەزلەرنىڭ ئىرتىلماي مۇز قەلبىن،
ژۈرەك ـ باغرىم گۈلخانلىرى بېسىلار.

سەپىرىمدە ھاياجانىنىڭ سىرى بار،
ھەسەتخورلار قامچىسىنىڭ ئىزى بار.
سەپىرىمدە ئۈزەم ژىققان مېۋەمنىڭ،
قىيامىنىڭ زەپ لەززەتلىك ژۈقى بار.

ھاياتىمدا ژىغىپ كەلگەن مېۋەمدىن،
يايغىم كەلدى دوستلىرىمغا دەستىخان.
ئۆڭاي ئەمەس ئەل ئالدىدا سىر توكۇش،
شۇڭا خۇمار قەلىمىمگە مەن ھامان...

يولۇم ئوچۇق

ژىللار ئوتۇپ، جۇدالىقتىن چارچىغان،
نازۇك جانىنىڭ ئوت ئۆچمىسۇن دىلىدىن.
ياخشى ـ يامان تىترەتسىمۇ تېنىمنى،
يامان ئىزلار قالمىسۇن ھېچ يولىدىن.

رەقىپلىرىم ماڭا ئورا كولىشىپ،
مەن توغرىلىق ھەسەتخورلۇق قىلىشار.
كوڭلۇم تازا، كەتمەس مەندىن قول ئۈزۈپ،
قەلەم، ئىلھام يوللىرىمنى يورۇتار.

قەلىمىمدىن ژىللارغا ئىز بېسىلغان،
شۇ ئەجرىمدىن كوڭلۇم ھامان يورۇقتۇر.
توسالمايدۇ يوللىرىمنى رەقىپلەر،
دوستلىرىم شۇ يولدا ھوشيار، تورۇكتۇر.

گۈلى ھاجىم كامىل قىزى

قىز دېگەن بىر قىزىل گۈل

قىز دېگەن بىر قىزىل گۈل،
غۇنچىدەك لەۋلىرى بار.
دەرتكە داۋا بولۇپ شۇ،
لەۋلىرىدىن بال تامار.

قېشى قارا، شەھلا كوز،
ھۆرىيەتتەك بىلىنەر.
كۈلسە ئەگەر چىشلىرى
مەرۋايىتتەك كورۇنەر.

مەجنۇن تالنى ئەسلىتەر،
قىزنىڭ سومبۇل چاچلىرى.
كىرپىكلىرى ئوقيادەك،
ئاھۇدەك كوزلىرىدىن
ئاقمىسۇن ھېچ ياشلىرى.

تولۇن ئايدەك چىرايى،
ژۈرىكىمنى تەۋرىتەر.
ئۇ تەبەسسۇم ئەيلىسە،
ئەس ـ ھوشۇڭنى تەرك ئېتەر.

بالام بايقاپ دەسسىگىن

بالام بايقاپ دەسسىگىن،
يولۇڭدا بار ئوت، تىكەن.
جېنىڭ قاخشاپ كەتمىسۇن،
تۇيماي دەسسەۋېلىپ سەن.

ياشلىقىڭ، گودەكلىكىڭ،
ھەر تەرەپكە باشلايدۇ.
ئلدانلىقتىن قاچمىساڭ،
كوزلىرىڭنى ياشلايدۇ.

بىلگەنلەردىن سوراپ بىل،
بۇ ھاياتنىڭ سىرلىرىن.
كۈرەش بىلەن يېڭەرسەن،
رەقىپلەرنىڭ شىرلىرىن.

ۋەتىنىم ھەم خەلقىم دەپ،
دادىل قەدەم تاشلا سەن.
دەرتكە داۋار بولۇشتىن ـ
ئەلگە، ئەسلا قاچما سەن.

غېنىمەت بىل ياشلىقنى،
گۈل ئاچسۇن ئارمانلىرىڭ.
مەنزىلىڭگە يەتكەي دەپ
كۈتىمەن كارۋانلىرىڭ.

ئەي نىگار

ئەي نىگار ۋەسلىڭنى دەپ
ئاقاردى بۇ چاچلىرىم.
بىر كورۇشكە ئىنتىزار بوپ،
قالمىدى بەرداشلىقىم.

سېغىنىشنى بىلدۈرەي،
تۈگىمەس ئاخشام بىلەن.
رازىمەن ۋەسلىڭگە يەتسەم،
سەھەر يە، ئاخشام بىلەن.

ساخلىدىم ژۈرەك قىتىمدا،
ئىشىق ـ مۇھەببەت مېھرىنى.
تاقىتىم ـ تاق بولدى كەل،
ئالغىن گادانىڭ كوڭلىنى.

راھىلەم مۇزەپپەر

يېڭى شېئىرلار

ئىلىيا ـ بەختىياغا

كىتاۋىڭنى مەن ئاچتىم،
سېنىڭ بىلەن مۇڭداشتىم.
ئىلھامچى سەن قەلبىمگە،
ئايرىلماس قېرىنداشتىڭ.
سىڭگەن ئەلنىڭ ئوت مېھرى،
سېنىڭ چاڭقاق قەلبىڭگە.
كويگەن شۇڭا ژۈرىكىڭ،
ئەشۇ دانە خەلقىڭگە...
ئۇيغۇرۇمنىڭ شائىرى،
دەپ سويەتتى ئەل باشتىن.
سوغا قىلدىڭ ئەۋلاتقا،
گوھەرنى ئېلىپ تاشتىن،
شائىر ئىلىيا ـ بەختىيا،
ماڭغان سېنىڭ ئىزىڭدىن،
سالام ئولمەس روھىڭغا،
قەلەم ئۇتقان قىزىڭدىن.

ئۇستازلار

كوكسى باھار ھەم يازلار،
مېھرى دەريا ئۇستازلار.
ماڭا قانات پۈتكەچ سىز،
ئەيلىدىم شوخ پەرۋازلار.
ئىلىم بېرىپ دىلىمغا،
كىتاپ بېرىپ قولۇمغا.
مەنزىلىمگە نۇر چېچىپ،
سالدىڭىز تۈز يولۇمغا.
شۇڭا يازدەك ئوتىدۇ،
ھاياتىمدا سوغ قىشىم.
تۈگىمەس سىز ئۇستازغا،
تەشەككۈرۈم، ئالقىشىم.

مەن ئۇيغۇر قىزىمەن

تەبەتتىن تېپىلغان،
نۇرغا قاراپ ئىنتىلغان.
ئىلھامىم بار خەلقىمگە
غۇنچە ـ پورەك ئېچىلغان.
مەن ئۇيغۇرنىڭ قىزىمەن،
ئەلگە گۈللەر تىزىمەن،
قەلەم بىلەن سەيلە قىپ،
بار ئالەمنى كېزىمەن.
سادە دېمەڭ، سىز مېنى،
يەيدىغىنىم ئەل غېمى.
ژۈرەكنى ئوت ئالدۇرۇپ،
ئاتسۇن دەيمەن نۇر تېگى.
مەن ئۇيغۇرنىڭ قىزىمەن،
شېئىرىمدا ساپ سوزىمەن.
ئەلنى دېمىسەم قانداق،
بۇ ئومۇرگە توزىمەن!

دوست

گۈلزارىمغا ئىلھام دوست،
قاراڭغۇدا گۈلخان دوست.
دوست كوڭلىگە ئەي دوستۇم،
پاك كوڭلۈڭنى ئەكىپ قوش.
دوستۇم مېنى سىناپ باق،
ژۈرەك ئوتۇم بىر چاقماق.
قارىغىنا قەلبىمگە،
ئەل كوكسىگە گۈل تاقماق.
ساناپ باسقىن قەدەمنى،
خوش ئوتكەزگىن ھەر دەمنى.
ساتما، دوستۇم، ئادەمنى،
دىلغا قوشۇپ ئەلەمنى.
بىلسەڭ، ئەقىل، ئوي ئەمگەك،
ھاياتىڭغا خوش بېزەك.
دوستۇم ساڭا ھەر دايىم،
بولسۇن شۇلار قوش كېزەك.

راست

ياخشىنىڭ ئوتىدا كويگىنىم راست،
تو تىيادەك ساقلاپ ژۈرگىنىم راست.
تەغدىرىگە ياخشىنىڭ تازارا بولۇپ،
شاتلىقىغا قوشۇلۇپ كۈلگىنىم راست.
ئەۋزادىمنىڭ خۇلقى ماڭا چىن مىراس،
دوشمەن تىلى تەگمەسكە تىل تۇمار ئاس.
ياخشىلىق بىلەن ئىنسان پەرىق ئېتەر،
ياخشىلىق ـ مەرت، مەردانە ئادەمگە خاس.
قەدەمنى ئاۋايلاپ باسقىنىم راست،
يامانغا چاچرىغىنىم، تاشقىنىم راست.
ھايات بىر ئېگىز چوققا كورۇنسىمۇ،
چومۇلدەك ھامان داۋان ئاشقىنىم راست.

جەزىرە بۇرھانوۋا

ئانىنىڭ گۇناسى نېمە؟

(ھېكايە)

دورا ساتىدىغان تولۇنئاي بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتۇق،تاشقىرىدىن يەتمىشتىن ئالقىغان بىر موماي كىرىپ كەلدىدە بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىپ تۇردى. ئانىنىڭ قەلبىنى قالداق ـ ئو بىر ۋىژدان ئازاۋى ئاتلاپ، ئارام بەرمەيۋاتقانلىقى پەرىشان چىرايىدىن بىلىنەتتى. مومايغا سالام قىلىپ، بۇ يەرگە كېلىش سەۋەبىنى سورىدىم. ئۇ سومكىسىدىن ھۆججەت قەغەزلەرنى چىقىرىپ، تىترىگەن قوللىرى بىلەن ماڭا ئۇزاتتى، قارسام، ئۆي تېگىشىش توغرىلىق ھۆججەتلەر ئىكەن. مانا شۇلارنى ئېلىپ بىرىش بولمىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىش جەريانىدا،موماي بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ قالدىم. بىچارە ئانا ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىپ، ئۆزدەردىنى سۆزلەپ بەردى.

* * *

ئۇرۇش ژىللىرىدا يولدىشىمدىن ئۈچ قىز، بىر ئوغۇل بىلەن قالغان ئېلدىم. بەختىمىزگە قارشى بالىلارنىڭ دادىسى يۇرتقا قايتمىدى. بىر پارچە «قارا خەت» قولۇمغا ئەمەس، ئوق بولۇپ ژۈرىكىمگە تەگدى. كۆپ قاتارى مەنمۇ جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە چىداپ، قانىتىمغا قىسىپ، بالىلارنى چوڭ قىلدىم...

كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھۆكۈمەت ئۇرۇشقا قاتناشقانلار ئائىلىسىگە غەمخورلۇق قىلىپ، بىزگە ئۈچ ئېغىزلىق ئۆي بەردى. ھەرتەرەپتىن ياردەملەشتى. قىزلار چوڭ بولدى. ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلدىم.

ئوغلۇم ئادىلجان ھەربىي كىيىم بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە، خۇددى دادىسى رەمتى كىرىپ كەلگەندەكلا ھېس قىلدىم. گەپ ـ سۆزلىرى، بوي ـ تۇرقى، ئۇرۇش ـ تۇرۇشلىرى دادىسىغا چاپلاپ قويغاندەكلا ئوخشاتتى. ئەندى مەن ئادىلجان بالامنىڭ ئۆيلىنىشىنى، نەۋرە كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتىم. بۇ كۆڭلىمدىكىنى بالامغا ئېيتتىم. ئۇ بولسا، «ئارمانلىرىڭىز ئورۇنلىنىدۇ، ئاپا!» دەپ چىقىشاتتى. بالامنىڭ مۇلايىملىقىدىن ژۈرىكىم ھوزۇرلىنىپ، ئۆزەمنى بەختىلىك ھېس قىلاتتىم.

بىر كۈنى بالام بىر قىزنى ئۆيگە باشلاپ كېلىپ، مېنىڭ بىلەن تونۇشتۇرۇپ:

ـ بۇ قىزنىڭ ئىسمى زاھىنۇر، پات يېقىندا كېلىنىڭىز بولىدۇ، ـ دېدى. كېيىن ئۇ قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى يوق، ئاكىسىنىڭ قولىدا ئۆسكەن ئېكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى.

كۆپ ئۆتمەي ئادىلجان بالام بىلەن زاھىنۇر قىزىمىزنىڭ تويىنى قىلدۇق. كېلىنىم باشتا ئىنتايىن يېقىملىق، ئارتىنچاق ئىدى. لېكىن بىر باللىق بولغاندىن كېيىن خېلىلا «قىلىقلارنى» چىقاردى. خىرتىڭ ـ سىرتىڭ قىلىپ، مېنى سىلكىشلەشتۈرىدىغان بولدى. نەۋرەمنىڭ مېھرىدە ئۇ ئىشلارنى كەچۈرۈپ، «مەيلى، ياشقۇ تېخى، كېيىنرەك ئانا قەدرىنى بىلەر» دەپ ژۈردۈم. ژىللار ئۆتۈپ، نەۋرەم ئۈچ بولدى. ئۇلارنى پۈتكۈل مېھىر ـ مۇھەببىتىم بىلەن باقتىم. ئۇلارمۇ «موما!» دېسە پەرۋانە بولۇپ كېتىمەن... بىراق كېلىنىمنىڭ «ھونىرى» كۈن ساناپ كۆپىيىشكە باشلىدى. مېنى تىللاش ئويىقتا تۇرسۇن، مەيدەمدىن ئىتتىرىپ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقارغان كۈنلىرىمۇ بولدى. مەنمۇ تالادا قالمەيمەن، قىزلىرىمنىڭ ئۆيلىرى يېتىدۇ. بىراق نەۋرىلەرنىڭ ئوتى كۆيدۈرۈپ ئارام بەرمەيدۇ. يەنە ئۇ ئۆيگە كېلىمەن. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن زاھىنۇر تەرىپىدىن يەنە قوغلىنىمەن: «ساڭا بۇ ئۆيدە نېمە بار؟ يوقال قاخۋاش!» دەيدۇ.

ھەي خۇدا مېنىڭدە نېمە گۇنا بار؟ ـ دەپ ئاللاغا نالە قىلىمەن. بۇنداق چاغلاردا «باللىرىمنىڭ دادىسى بولغان بولسىچۇ، بۇنچىلىك خارلىق كۆرلەرگە قالماسىدىم» دەپ ژىغلايمەن. بالامغا ھالىمنى ئېيتسام، «ئۆزەڭدىمۇ گۇنا يوق ئەمەس، سەن يامان بولغاچقا قوغلايدۇ...» دېمەسمۇ، ئاھ، نېمە دېگەن ئاھانەت بۇ. كېلىنىڭ يامان بولسا،بالاڭدىن كور» دېگەن موشۇ ئېكەندە!

بىر كۈنى كېلىنىم مېنى ئۇرۇپ ھەم ئىشكتىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋاتقاننىنى كورگەن خوشنىلار بۇ ئىشقا غەزەپلىنىپ، دېپۇتاتلارنى چاقىرىپتۇ ئۇلار كېلىپ، ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن: «چوڭ ئاپا، بىر ئېغىز ئۆي سىزنىڭ، ھېچ نەگە كەتمەي، ئۆز ئۆيىڭىزدە ئولتىرىۋېرىڭ» دېيىشتى. كېلىنىم زاھىنۇرغىمۇ ياخشى مەسلىھەت ـ نەسىھەتلەر قىلدى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن كېلىنىم يەنە جاڭجال چىقىرىپ،چېچىمدىن سورەپ تالاغا چىقاردى. يەنە ئۆيدىن چىقىپ كەتتىم، ـ دەپ موماي ئۆپكىدەپ ژىغلاپ كەتتى، خېلە ۋاقىتقىچە بېچارە مومايىنىڭ مىسكىن قىياپىتىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ ئويغا پاتتىم. «ھەي، ئەغدىر، ئانىنىڭ گۇناسى نېمە؟» دەپ ئالدىم.

كۆڭگەيلىك ئىخچاملىقتە ئويننىڭ دېرىزە تەرەپكە قارىتىلىپ قويۇلغان كارىۋاتتا ياتقان بىمار ئورنىدىن كۆزلىرىنى ئويۇپ قاراشقا ئىنكىنچە چىگىش خەياللار بىلەن بەند ئىدى. ئۇنىڭ دەپتەر، قەلەم ئۇچقان قوللىرى ماغدۇرسىزلىقتىن تىترەيتتى. ئۇ ئوغۇل-قىزلىرىغا ئوتكەن ئومرىدىن بىرەر ئىز قالدۇرۇش نىيىتىدە قولىغا قەلەم ئالغان ئەمەسمىدى. ئوتكەن ئومۇر ئېرىقتا ئاققان سۇدەك كۆز ئالدىدىن ئوتۈشكە باشلىدى. ئۇلارنى بىر-بىرلەپ دەپتەرگە مارجان قىلىپ تىزدى.

«ئالتمىش ژىل ئويۇن-كۈلكە بىلەن سەھنە ئىچرە ئوتۇپ كەتتى. ھايات دېگەن ماڭا شۇنداق ئېكەندە، قېرىلىق يېتىپ، كالپوكلار قۇرۇپ چاقىقىدا، بىر ئۇزۇم سۇنى ئىچىشكىمۇ ماغدۇر يەتمەي قالامدۇ ئەمە؟ شۇنداق قىلىپ، مەن 1925-ژىلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلدۇم، مەكتەپتە ئوقۇپ، ساۋادىمنى ئاچتىم. 1944-ژىلىدىن تاكى 1962-ژىلغىچە ئىلى دراما تياترىدا ئىشلىدىم، 17 ياشىمدىن تارتىپلا سەھنىدە بولغان قىزىقىشىم ئۇ پەيلى ئوزەمنى ئۇ دەرگاھقا ئاتتاپتىمەن. ئاھ ئۇ چاغلار نە جايىپ بىر ۋاقىتلار ئىدى. ئاتاقلىق يازغۇچىمىز زۇنۇن قادىرىنىڭ «غۇنچەم» دراماسىنى كېچە-كۈندۇز تىرىشىپ ئىشلەپ، ئەتىجىدە سەھنىگە ئېلىپ چىققان ئىدۇق. ئاھ شۇ چاغدىكى مېنىڭ خوشاللىقىمنىڭ چېكى يوق ئىدى. ئېمە ئۈچۈن دېسىڭىز، دراماىدىكى شاگىۋنىڭ رولىنى ئويناش ماڭا ئېسىپ بولغان. ئەل-ئاغىنىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ھالال بىلەن ھارامنىڭ پەرقىگە يەتمەيدىغان، ئامما قامچىسىدىن قان تامىدىغان ۋەھشى شاگىۋنىڭ رولىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئىجرا قىلغان ئېكەنمەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ «غۇنچەم» دراماسى قويۇلغاندىن كېيىن ئامىم ئەل ئىچىدە كەڭ ئومۇلۇشقا باشلىدى. ئەلنىڭ ھۆرمىتى ماڭا ئېجىمىي سەنئەت سىرلىرىغا چوڭقۇرلىنىي، ماھارەتنى ئاشۇرۇشتى ئۈگىلدى. مەن ئۈزۈمگە ئۇ ئۆزىدەلەپ قويۇپ، تىرىشىپ ئاشقىلاردىن ئۆگەندىم. ماڭا زۇنۇن قادىرى، زىيا سەمەدىي، زىكىر ئەلپەتتا قاتارلىق ئەدەبىياتچىلارنىڭ مەسلىھەت-ياردەمى زور بولدى. «بەلىمۇ ياددىمدا» ماڭا «ئاتارخان»، دراماسدا سايىتنىڭ رولىنى ئوينىش تاپشۇرۇلغاندا ئېزىلگەن خەلقنىڭ تېپىك ئوبرېزى بولغان كەمبەغەل دېخان سايىتنىڭ رولىنى كىشىلەر ئېچىنغىدەك ئىجرا قىلىشقا بارلىق ماھارىتىمنى، زېھنىمنى سەرىپ قىلىشقا تىرىشتىم. سايىت ئارقىلىق مىللىي ئېزىلگەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زۇرەۋلۇق قىلىغىدىكى گەپنى ئىزھار قىلىشنى مەقسەت قىلدىم. مەن «ئاتارخان» دا سايىتنىڭ رولىنى ئوينىغاندا، مېنىڭ ئىجىدىكى ھالىمنى كۆرگەن تاماشىبىنلاردا زالىملارغا غەزەپ-نەپرەت ئويغىدى، «ئاتارخان» تەلەپلەر بويىچە قايتا-قايتا قويۇلدى. مېنىڭمۇ ئەل ئارىسىدىكى ئابرويۇم كۆتۆرۈلدى.

مېنىڭ ئومرۇم سەھنىدە، سەنئەت دەرگاھلىرىدا ئوتتى. سەنئەت دېگەن تارىختى تارىخقا ئۇلاپ كەلگەن بىر كۆرۈك. تالانتلىق سەنئەتكارلار ئەينە شۇ ھەشەمەتلىك كۆرۈكنىڭ سۇلىماس، ئېگىلمەس ئۆرۈكلىرىدىندۇر. سەنئەت ئومۇر بويى ئويغۇر سەنئىتىنى يۇكسەلدۇرۇش ۋە ئۇنىڭ بىھا بايلىقلىرىنى ئوز پېتى ساقلاپ قىلىشقا تىرىشتىم. مېنىڭ خەلقىم بولسا ئەدەبىيات-سەنئەتنى قېدىمىي چاغلاردىن بېرى سويۈپ، قەدىرلەپ كەلدى. ئاخشا-سازلىرىمىز «ئون ئىككى مۇقام» بولۇپ جەملىنىپ، پۈتكۈل جاھان سەھنىسىگە چىقتى. مەن ئەينە شۇ مەدەنىي بايلىقىمىزنىڭ مىراسخورى بولغىنىم ئۈچۈن ئوزەمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن سەنئەت ئەھلىمەن!... ئويغۇر سەنئىتىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى مېنىڭمۇ ماڭلاي تەرىم بارلىقى ئۈچۈن ئوزەمنى بەختىيار سېزىمەن».

بىمارنىڭ قانسىز چىرايىغا قان ژۈگرەپ قالدى. چۈنكى ئومرىنىڭ بوشقا ئوتمىگەنلىكىدىن قانائەتلەنگەندەك قىلىپ، لەۋلىرىگە كۈلكە ژۈگەرتتى. ئۇ دەپتەرگە يەنە خاتىرە پۈتتى.

«ئاتاقلىق يازغۇچىمىز زىيا سەمەدىنىڭ «غېرىپ-سەنەم» دراممىسىدىكى ئاساسلىق قەھرىمانلارنىڭ بىرى بولغان ئابدۇللا شاتىرنىڭ رولىنى ئويناش ماڭا تاپشۇرۇلغاندا، مېنىڭ خوشاللىقىمنىڭ چېكى بولمىغان ئېدى، شۇ چاغدىكى تەشۋىشلىرىمنى ھازىر ئىزھار قىلىپ بېرەلمەيمەن. ئابدۇللا شاتىرى ھەسەتخور، ئاچكوز، مەنسەپخور شەخس بولۇپ، ئۇنىڭ رولىنى بابىغا يەتكۈزۈپ ئىجرا قىلىش زور تالانت تەلەپ قىلاتتى. مەن بار تالانتىمنى، قابىلىيىتىمنى سەرىپ قىلىپ، ئابدۇللا شاتىرنىڭ رولىنى كوڭۈلدىكىدەك ئويناشقا تىرىشتىم. نەتىجىدە «غېرىپ-سەنەم» دراممىسى خەلق تەرىپىدىن چوڭ قىزىقىش بىلەن كۈتۈۋېلىندى. ئەل ئىچىدە تېخىمۇ ئابروي تاپتىم. ئاھ، مېنىڭ شۇ چاغلاردىكى خوشاللىقلىرىم!»

بىمار ئوڭ يېنىغا ئاستا ئورۇلۇۋېدى، كۆلدان يەرگە توككىدە چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ جۈپتى ھالالى تەشۋىشلىك ھالدا ژۈگرەپ كىرىپ كەلدىدە:

— نېمە، بىر نېمە بولدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى. چىرايىدىن مېھرىشەپقەت يېغىپ تۇرغان، پاكىزە بۇ ئايال بىمارنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ تۇرۇپ، گەز باغلىغان لەۋلىرىگە ئاۋۇز شىربىتى تېمىتتى. ئۇ مېھرىۋان ئايالىدىن رازى بولۇپ كۈلۈمسىرىدى. ئۇ يەنە خاتىرە يېزىشقا كىرىشتى.

«ئارشىن مال ئالان»دىكى ئەقىللىق، چەۋەر ۋەلىنىڭ رولىنى ئالغاندا، پۈتۈن غۇلجا خەلقى يەنە بىر قېتىم چۇقان كوتەرگەن ئەمەسمىدى. ژىللار ئوتۇۋەردى. 1962–1967-ژىللىرى قېيىم سابىرھاجى، ئايتۇرغان، ئابدۇرېشىتلار بىلەن بىرلىشىپ، بىشكېك شەھىرىدە خەلق ئانسامبلى قۇرغان ئېدۇق. سەھنىنى «غۇنچەم» دراممىسى بىلەن ئاچقانلىقىمىز ھېلىمۇ ياددىدا. سەھنىدە مەن يەنە شاگىۋنىڭ رولىنى ئىجرا قىلغان ئېدىم. بۇ تەۋەدىكى قېرىنداشلىرىمىزمۇ «غۇنچەمنى» خوشال قارشى ئالدى. بىز قىرغىزستان ۋە قازاقستاننىڭ شەھەر، ناھىيەلىرىدە ئىجادىي سەپەردە بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتۇق. توي-تۆكۈنلەر مېنىڭسىز ئوتمىدى، تېخى يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە «قارا يورغامنى» ئەل ئارىسىدا ئىجرا قىلىپ ژۈردۈم. 1975-ژىلى مېنىڭ ئەللىك ياشلىق مەرىكەم ھارپىسىدا پۈتكۈل ئىتتىپاق بويىچە ئوتكۈزۈلگەن سەنئەت فېستىۋالغا قاتنىشىپ، ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا سازاۋەر بولدۇم...»

تالانتلىق ئارتىست رەخمەت ئاكا يۇسۇپوۋ ئومرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىغىچە ئۇيغۇر سەھنىسىدىن ئايرىلمىدى. ئامما كىندىك قېنى تامغان ئانا دىيار سەھنىسىدىن ژىراقلىقى ئۇنى قىيناتتى. ئامال قانچە، ئوز خەلقىنىڭ كوڭۈل سەھنىسىدىن ئايرىلمىغان بولسىمۇ، بىراق كوكرەكتە ئارمان كوپ ئېدى، ئەپسۇس! شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كوڭلىدىكى گەپلەر تېخى تۈگىمەيلا دەرمانسىز قوللىرىدىن قەلەم چۈشۈپ كەتتى. ئاخىرلاشمىغان خەت يۇمشاق شامالدا ئۈزۈلگەن يوپۇرماقتەك تۆۋەنگە لەيلەپ چۈشۈپ كەتكەن ئېدى.

جامالىدىن قاسىم.

بىشكېك شەھىرى.

ئادەم ۋە قانۇن

جىنايى ئىشلار خەۋەرلىرى

گورۇگە ئېلىنغان بالا

25-يانۋار كۈنى نامەلۇم بىرلىرى شەھەردە ياشىغۇچى ش. ئەخمەتجاننىڭ ياش ئوسمۇر بالىسىنى گورۇگە ئېلىۋېلىپ، تېز ئارىدا ژىگىرمە يەتتە مىڭ ئاقش دوللىرى تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. بالىغا چىدىمىغان بىچارە ئاتا ئاغىنە، تونۇش-بىلىشلەردىن دوللار ژىغىسىمۇ، لېكىن ئۇلار تەلەپ قىلغان سانىنى تولتۇرالمايدۇ. ئامالسىز قالغاندىن كېيىن ئۇ شەھەرلىك مىلىتسىيە ئىدارىسىغا كېلىپ، بولغان ئەھۋالنى خەۋەرلەيدۇ. تېز ئارىدا جىنايەتنى پاش قىلىش باشقارمىسىنىڭ ئوپېراتىپ خادىملىرى پىلان تۈزەپ، ئاماگەرلەرنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن يەرگە كېلىدۇ.

ياسالما ئاقش دوللارلىرىنى ئېلىش پەيتىدە ر. خولوكايېۋ، ۋ. ئىۋانىدىن، ئى. ئادايېۋ، س. گولايېۋ ۋە ئا. خوجوكايېۋلار قولغا چۈشىدۇ. ئىسمى ئاتالغانلارنىڭ ھەممىسى گروزنىي شەھىرىدىن كەلگەن ئىشسىزلار ئېكەن.

بالا ئىقىغلىق يېرىدىن بوشىتىلىپ، ئاتا-ئانىسىغا بېرىلدى.

قولغا ئېلىنغان ۋ. ئىۋانىدىن نوقلانغان «ماكاروۋ» ئاپانچىسى تېپىلىپ، مۇسادىرە قىلىندى.

«ئاۋات» يېزىسىدىكى بۇلاڭچىلىق

24-يانۋار كۈنى كەچكى سائەت سەككىز يېرىملاردا ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى ئاۋات يېزىسى بىلەن نوۋايا ئالېكسېيېۋكا ئارىسىغا جايلاشقان يائارماي قويۇش ستانسىيەسىدە قوللىرىغا چولاق مىلتىق تۇتقان بىرلىرى ماشىنىسىغا بېنزىن قويماقچى بولۋاتقان مىلىتسىيە چوڭ لېيتېنانتىنى قورقۇتۇپ، ماشىنىسىنى بولاپ كەتمەكچى بولىدۇ.

مىلىتسىيە خادىمىنىڭ جەسۇرلۇق قىلىپ شۇ يەردىكى ئادەملەر بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرغان چارىلىرى نەتىجىسىدە ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان ئا. خاسېيېۋ بىلەن يا. ئىلاخونوۋلار قولغا چۈشىدۇ.

بۇ كۈنلەردە ئۇلارنىڭ قېچىپ كەتكەن ھەمراللىرى ئىزدەلمەكتە.

پارىخور ئىنسپېكتور

25-يانۋار كۈنى چېلەك دەرياسى بويىدىكى «ئۇرلى» پوستىدا جۇمھۇرىيەتلىك ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ ئۇيۇشقان جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرەش ژۈرگۈزۈش باش باشقارمىسى ۋە ئالمۇتا ۋىلايەتلىك يول بىخەتەرلىكى خادىملىرى بىرلىشىپ ئەمەلگە ئاشۇرغان ئوپېراتسىيە نەتىجەسىدە ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى چەت ئەلگە ئوتۇۋاتقان ماشىنا شوفيورلىرى ۋە ژۈك ئىگىلىرىدىن پارا ئېلىپ ژۈرگەن باجخانا ئىنسپېكتورى قولغا ئېلىنىدۇ.

ئۇ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىگە ئېلىپ ماڭغان ژۈكنى تەكشۈرمەيلا ئوتكۈزۈۋېتىش ئۈچۈن «ژانار» فىرمىسىنىڭ ئېكسپېدىتورىدىن 2مىڭ 550 تەڭگە پارە ئالغان چېغىدا قاپقانغا چۈشتى.

پارىخور باجخانا ئىنسپېكتورى — ش. جاماخونوۋ ئېدى. ئۇ 1985-ژىلى جۇمھۇرىيەتلىك جىنايەت كودېكسىنىڭ 146-ماددىسىنىڭ 1-قىسمى ئاساسىدا خەلق سوتىنىڭ ھوكمى بىلەن سەككىز ژىل ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىنىپ تۈرمىگە ئەۋەتىلگەن. 1993-ژىلى قايتىپ كېلىپ، يەنە موشۇ ئىشقا ئورۇنلىشىۋالىدۇ. فاكتلارغا قارىماي، ئۇنى ئىشقا ئېلىۋالغان مەسلىمۇ قوزغالماقتا.

چاقىرىلمىغان «مېھمانلار»

23-يانۋار كۈنى ئەتىگەنلىكى سائەت بەشتە شەھەرنىڭ «ئاينابۇلاق-3» مىكرورايونىدا كۋارتىرا يالاپ تۇرۇۋاتقان خخج پۇخراسى ر. ئابدراشىنىڭ ئويىگە نامەلۇم توت يۈزلىرىگە نىقاپ كىيگەن ھالدا ئىشىكنى بۇزۇپ كىرىپ، تىجارەتچى ۋەتەندىشىمىزنى تاپانچا بىلەن قورقۇتۇپ، يېنىدىكى 130 مىڭ تەڭگىسىنى؛ ئەتىدى خوشنا سوۋېت ناھىيەسىنىڭ مورېز تورېز كوچىسىدا ياشاۋاتقان «تۈركىستان» ئېلىپ ساتار كارخانا ئېكسپېدىتورى س. ئاشىروۋنىڭ ئويىگىمۇ نىقاپ كىيگەن ئۈچى كىرىپ، تاپانچا تەڭلەپ ئۇنى قورقۇتۇپ، يېنىدىكى 10 مىللىون تەڭگىسىنى بۇلاپ چىقىپ كېتىدۇ.

چاقىرىلمىغان بۇ «مېھمانلار» ھازىر مىلىتسىيە خادىملىرى تەرىپىدىن ئىزدەلمەكتە.

رېكيۇپېر سېتىقچى

يېقىندا شەھەرلىك ئەۋېزوۋ ناھىيەسىگە قاراشلىق «زارىيا ۋوستوكا» مەھەللىسىنىڭ كومپيۇتېرگ دۇكىنىڭ سېتىقچىسى يۇسۇپوۋ كۈچ قوللىنىش ئارقىلىق ۋاقىتچە ئىشلىمەيدىغان ز. ئەخمەتجاننى قورقۇتۇپ، ئۇنىڭ شەخسى «نىسان-سانى» يېنىك ئاۋتوماشىنىسىنى ئېگىلەپ ئالىدۇ.

ئىچكى ئىشلار بۆلۈمى ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن نامى ئاتالغانى ئىزدەپ تېپىپ، ماشىنىنى ئوز ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بەردى.

ئەخمەتجان مەمەتوۋ،

جۇمھۇرىيەتلىك ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ يېتەكچى خادىمى،

مىلىتسىيە كاپىتانى.

«تسېسنا» بانك ۋاليوتا ئالماشتۇرۇش پۇنكتى

سىز بۇ يەردە ئاقش دوللارى، گېرمانىيە ماركىسى، روسسىيە رۇبلىسىنى ھەر قاچان پايدىلىق كۇرس بويىچە سېتىپ ئالالايسىز ۋە ساتالايسىز.

بىزنىڭ ئادرېسىمىز: ئابلايخان پروسپېكتى-27. رايىمبېك كوچىسىنىڭ دوخمۇشى. تېلېفون: 38-47-32.

مەرھەمەت، بىز سىلەرنى كۈتۈۋاتىمىز.

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى
ت. توختەموۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
يېڭى يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ئا. قۇتلۇق.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ- 06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى- 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى- 27-86-33، ئىختىسات بۆلۈمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتقا كەلگەن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

1995
يىل
11- مارت
شەنبە
№10
(3967)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر قىلىدۇ

ناتوغا ئەزا بولۇش- بىرىنچى نۆۋەتلىك ۋەزىپە

بولغارىيە پرېزىدېنتى ژ. ژېلېۋ ئۆز مەملىكىتىنىڭ ناتوغا ئەزا بولۇشنى پەقەت ئۆزلىرى ھەل قىلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا ھېچ كىمنىڭ توسالغۇلۇق قىلالمايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ، بۇ مەسىلىنى بىرىنچى نۆۋەتتىكى مەسىلە دەپ بىلدۈردى.

ئۇنىڭ پىكرىچە، يۇگوسلاۋىيەدىكى جاڭجالنىڭ پۈتكۈل بالقانغا كەڭىيىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. مىللەتلەر ئارا جاڭجال خەۋپى ھازىر بۇ رېگىوندا ناھايىتى كۈچلۈك.

مۇناسىۋەت ئادىل بولسۇن

ۋاشىنگتوندا ئۆتكەن تاشقى سىياسەتكە بېغىشلانغان كونفېرېنسىيەدە ئاقش كونگرېسسىدىكى جۇمھۇرىيەتچىلەر كۆپچىلىكىنىڭ رەھبىرى روبېرت دوئۇل ئۆز ئېلى بىلەن روسسىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئالداشتىن يىراق، ئادىل نىيەتتە بولۇشى كېرەك دەپ ئاتاپ كۆرسەتتى.

ئۇ پرېزىدېنت كلىنتوننىڭ روسسىيە سىياسىتىگە ئورۇنسىز كۆپ كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىغا نەزەر ئاغدۇرۇپ، ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ھازىرقى چىنلىقتا ماس ھالدا يۈرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدى. روسسىيە بىلەن بولغان كېلىشىمسىزلىك ئۈچۈن ئېيتىلىپ، شۇنىڭغا باغلىق ھەرىكەت قىلىش كېرەك، دېدى سىياسەتچى.

ئۇرۇش يۇتقان دوللارلار

روسسىيە ئىختىسادىي تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى ئا. ئىللارىئونوۋنىڭ ھېساۋى بويىچە، چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشقا ھەر كۈنى 60 مىللىون دوللار مەبلەغ سەرىپ قىلىنىۋاتىدۇ.

ئەندى ئۇرۇش باشلانغاندىن بېرىقى چىقىم بولسا 5 مىللىارد دوللارغا يېتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ئۇرۇشتا بولغان ۋەيرانچىلىقنىڭ چىقىمىنى قوشساق، زىيان ئىككى ھەسسىدىن ئاشىدۇ. بۈگۈنكىدەك قىيىن زاماندا ئېقىلغا سىغمايدىغان بۇ چىقىم ئۈچۈن كىم جاۋاپ بېرىشى كېرەك؟

ئۇرۇش ئوتى كۆچەيمەكتە

مارتنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدىن باشلاپ چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنىڭ داغىستانغا يۆتكىلىش خەۋپى كۈچەيمەكتە. چېچەن ئەسكەرلىرى روسسىيەنىڭ ئىككى چېگارا ئوفتسېرىنى ئېتىپ تاشلىغان.

بۇ ۋاقىئە چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش ئوتىنىڭ بارغانسېرى كېڭىيىۋاتقانلىقىدىن دالالەت بېرىدۇ. چېگارىچىلار قىساس ئېلىش نىيىتىدە. ئۇنىڭغا قارشى تەرەپنىڭ جاۋاپسىز قالمايدىغانلىقى بەلگۈلۈك. بۇ يەنە قان توكۇش دېگەن سۆز.

گېرمانىيە پارلامېنتى ئەيىپلىدى

فرايبۇرگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسەت ئىلىملىرى فاكۇلتېتىنىڭ دېكانى ليۇدگېر كيۇنخاردت گېرمانىيە پارلامېنتىنىڭ چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشنى قاتتىق ئەيىپلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

رۇس ئۇسۇلى، دېدى ئۇ، ياۋروپىدىكى خەۋپسىزلىك ۋە ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنىڭ پرىنسىپلىرىغا تامامەن قايچى كېلىدۇ، مۇداپىئە مىنىستىرى گراچېۋ بولسا يېڭى ئىمپېرىيالىستىك سىياسەتكە قاراپ ماڭماقتا.

تۈركىيەنىڭ كۆز قارىشى

مەملىكەت پرېزىدېنتى سۇلەيمان دېمىرېل سېربلار بىلەن ئەرمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان بوسنىيە بىلەن ئەزەربەيجان خەلقلىرىنى داۋاملىق قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنا، شۇنداقلا تاغلىق قاراباغ جاڭجاللىرىنى تېنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشنى باشتىن باشلاپ ماقۇللاپ، تۈرك تەرەپ بۇ جايلاردىكى ئېتنىكلىق جاڭجالنى پەسەيتىش ئۈچۈن كۈچ چىقىرىپ كەلمەكتە.

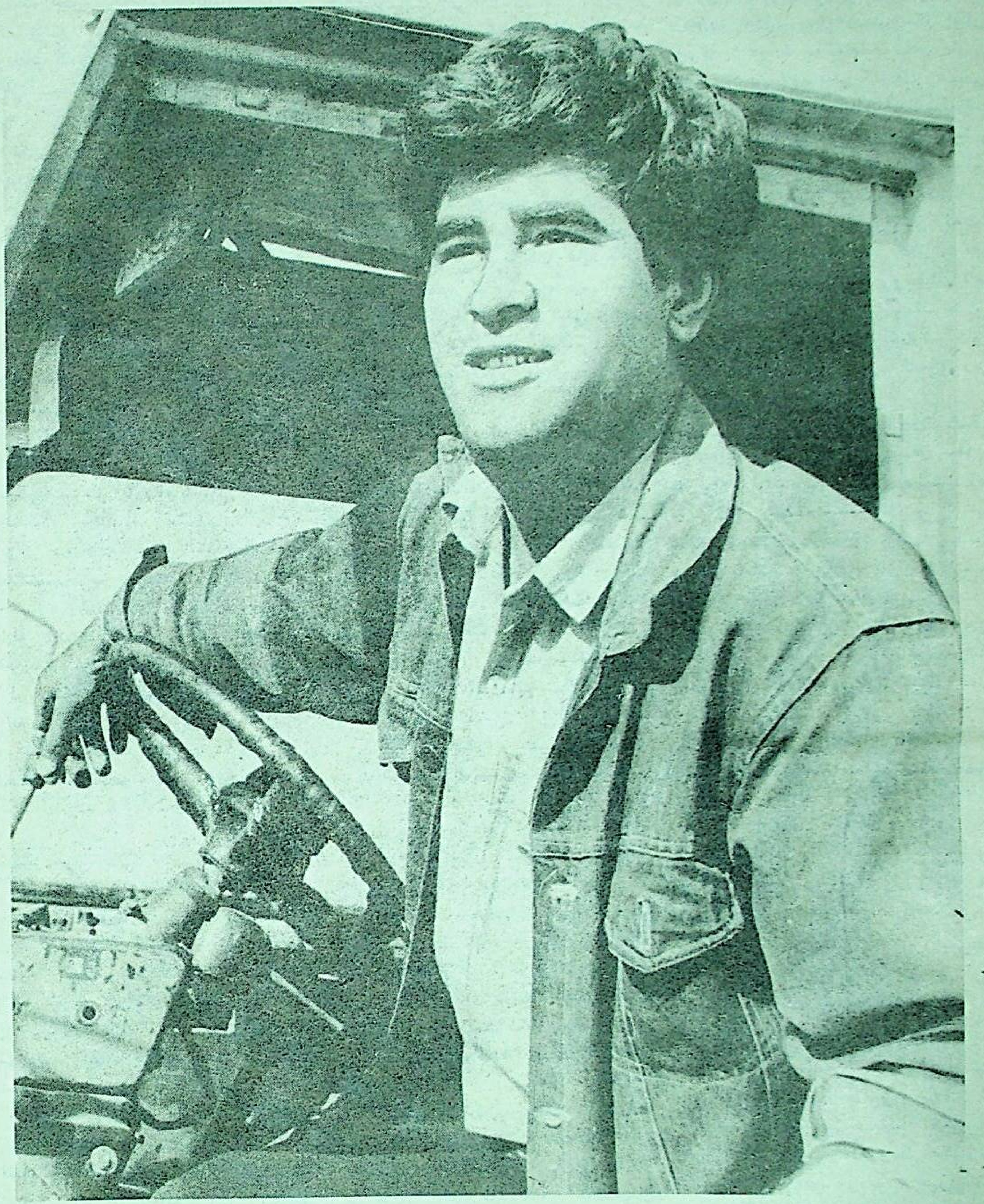

ئالمۇتا ۋىلايىتى. ئىلى ناھىيەسى «جاڭگالىق» سوۋخوزىدا ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئېگىلىك ئىشلىرى ياخشى كېتىپ بارىدۇ. بۇ يەردە ئىشتىن باشقىنى ئويلىمايدىغان ئەمگەك ئىلغارلىرى كۆپلەپ سانىلىدۇ. سۈرەتتە سىز كۆرۈۋاتقان تۇرغان مەھەممەتجان ئىبراگىموۋ. ر. ئەينە شۇنداق ئەمگەك سۆيەر يىگىتلەرنىڭ بىرىسى.

ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

پارلامېنت ئۆيىدىكى ئۇچرىشىش

9- مارت كۈنى ئالىي كېڭەشنىڭ خەلق ئارا ۋە پارلامېنتچىلار ئارا مۇناسىۋەتلەر بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى سېرىكخان ژاقىپوۋ كىپرنىڭ قازاقىستاندىكى پەۋقۇلاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى كرىستوفورس يانگوتومېن بىلەن ئۇچراشتى.

ئۆز ئارا پايدىلىق ئىككى تەرەپلىملىك ھەمدوستلۇق توغرىلىق پىكىر ئالماشتۇرۇلدى. كىپر رەھبەرلىكىنىڭ سىياسىتى مەملىكەتنى ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ سودا، مالىيە ۋە تۇرىستلىق ساياھەت مەركىزىگە ئايلاندۇرۇشقا قارىتىلغانلىقى تەكىتلەندى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىختىساتنىڭ موشۇ ساھاسىدا قازاقىستان ئوتتۇرا ئاسىيە مەملىكىتى سۈپىتىدە ئەڭ ياخشى شېرىك بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. كىپرلىقلار بىزنىڭ ئېلىمىزنىڭ قايتىلانماس ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتىگە ئىخلاس بىلەن قارىماقتا. بۇنىڭدىن ئۈچ يىلچە ئىلگىرى ئورنىتىلغان دىپلوماتىيەلىك مۇناسىۋەت ئەلچىلىكنىڭ ئېچىلىشىغا باغلىق ئىككى تەرەپلىملىك ئالاقىلارنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ياخشى زەمىن ھازىرلىدى.

ئەلچى ياش قازاقىستان پارلامېنتىنىڭ تەركىۋى بىلەن خىزمىتىگە، ئۇنىڭ مەملىكەتنىڭ تاشقى سىياسىي ھاياتىغا كۈچ چىقىرىشىغا ئىشەنچ بىلدۈردى.

قازاقىستاندىكىگە ئوخشاش كىپر دىمو ھەمدوستلۇقنىڭ پارلامېنتلار ئارا توپلىرىنى قۇرۇش تەجرىبىسى بار. ئۇلارنى ئۆز ئارا قۇرۇش توغرىلىق كېلىشىلدى. ئەلچى شۇنداقلا كىپر پارلامېنتىنىڭ قازاقىستانلىق دېپۇتاتلارنى ئارالغا كېلىپ قايتىشىنى، تۇراقلىق ئالاقىلارنى ئورنىتىشنى تەكلىپ قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

(قاز تاگ).

ياخشى كىشىلەر يېنىمىزدا

تىرىشچانلىق مۇۋاپىقىيەتكە يەتكۈزدى

ھەر قانداق زاماندا ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتى ئۇنىڭ جەمئىيەتكە پايدىلىق ئەمگىكى بىلەن ئۆلچىنىپ كەلگەن، ھە، بىر ئادەم بىلەن يېقىندىن تونۇشۇشنى خالىسىڭىز، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قاراپ ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ئىشلىرىغا قاراپ باھا بېرىسىز. مەن گېزىتخانىلارغا تونۇشتۇرۇشنى نىيەت قىلىۋاتقان ۋىگىت بۇ مەھەللىمىزدىكى ھۆرمەتلىك ئادەملىرىمىزنىڭ بىرى دىلمۇرات ماناپ ئوغلى ئىمەرۇۋتۇر. دىلمۇرات ئالمۇتا شەھىرى دورۇۋبا مەھەللىسىدىكى 15- پولىكلىنىكىنىڭ يېتەكچى دوختۇرلىرىنىڭ بىرى.

يېقىندا مەن ئىش بابى بىلەن ئەينە شۇ 15-پولىكلىنىكىنىڭ باش دوختۇرى ئىلشات تېلىكپېۋ ھوزۇرىدا بولۇپ سوھبەتلەشكەن ئىدىم. ئۇنىڭدىن: «ئۆز ئىشىغا مۇكەممەل، كوللېكتىۋتا ئابرويغا ئىگە، دايىم بىماۋلاۋ كۆڭلىدىن چىقىپ» دوختۇر دېگەن شەرەپلىك نامغا داغ چۈشەرمەي، بىر كىشىلىك ۋەزىپىسىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىۋاتقان ياش مۇتەخەسسىسلەر توغرىلىق سورىغىنىمدا، باش دوختۇر ئىككىلەنمەيلا: «ئۇنداقلا بىزدە ئاز ئەمەس، لېكىن دىلمۇرات ئىمەرۇۋنى ئالاھىدە تەكىتلىگىم كېلىدۇ. ئادەم ئەمگىكى بىلەن گۈزەل. ئەمگەكسىز ئادەم ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قەدىر-قىممىتىگە ئىگە بولالمايدۇ. ئەگەر بىزنىڭ دىلمۇرات بولسا ئەينە شۇنداق ئەمگەكچانلىقى بىلەن كوللېكتىۋىمىزدا ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىدىغان، مېدىتسىنىڭ بىر نەچچە ساھاسىنى ئۆزلەشتۈرگەن ياش مۇتەخەسسىسلىرىمىزنىڭ بىرى» -دەپ دىلمۇرات ئىمەرۇۋ ھەققىدە ئورۇنلۇق ئىللىق سۆزلەرنى قىلدى.

مەن دىلمۇراتتىن ئۆزى توغرىلىق سۆزلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغىنىمدا، ئۇ ئىشچان ۋە كەمتەر ئادەملەرگە خاس، قىسقىچىلا: «باشقا خىزمەتداشلىرىم قاتارى ئاپئۇرۇلغان ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا تىرىشىپ ئىشلەشكە ھەرىكەت قىلىۋاتىمەن،- دەپ قىسقىلا جاۋاپ بەردى. لېكىن، ئەلۋەتتە مۇنداق چولتا جاۋاپ مېنى قانائەتلەندۈرمىگەنلىكتىن، ئۇ توغرىلىق كەپىرەك بىلىش مەخسىتىدە سوئاللارنى قويدۇم.

دىلمۇرات ئىمەرۇۋ تېخى ئەدلا بىر ياشقا كىرگەندە، ئائىلىسى شىۋئاتادىن كېڭەش ئېلىگە كوچۈپ كېلىدۇ. ئۇلار پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ ئاۋات يېزىسىغا ئورۇنلىشىدۇ. كىچىكىدىن ئادەملەرنىڭ ھەر خىل ئاغرىقلار بىلەن ئاغرىپ ئازاپلىنىشىنى كۆپ بايقىغان دىلمۇرات چوڭقۇر دوختۇر بولۇپ، ئادەملەرنى داۋالاشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئەينە شۇ ئارزۇ ئىشقىدا د. ئىمەرۇۋ ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن 1978-ژىلى ئالمۇتا دۆلەت مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىنىڭ پېدىئاتورىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. ئۇ 1984-ژىلى ئوقۇشنى پۈترىپ يوللانما بىلەن ئالمۇتا ۋىلايىتى خەشكېلەڭ ناھىيەسىنىڭ كامىنكا يېزىسىنىڭ ئۇچاستكىلىق ئاغرىقخانىسىغا ئىشقا ئەۋەتىلىدۇ. ئىنستىتۇتتا ئالتە ژىل داۋامىدا ئالغان نەزەرىيەۋى بىلىمنى ئەمەلىياتتا ئىشلىتىپ، دىلمۇرات ئۆزىدىن چوڭ تەجرىبىلىك دوختۇرلاردىن ئىشماي ئۆگىنىپ، دايىم بىلىم دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە كۈيۈرەك تەجرىبە توپلاشقا تىرىشتى. دىلمۇراتنىڭ ئەينە شۇنداق تىرىشچانلىقى بىلەن ئىشچانلىقىنى بايقىغان خەشكېلەڭ ناھىيەلىك سالامەتلىكنى ساقلاش بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكى ئۇنى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ژۇقۇملۇق كېسەللەر ئاغرىقخانىسىنىڭ رېئانىماتسىيە بو-

لۈمىگە خىزمەتكە يۆتكىدى.

– ئالمۇتا ۋىلايەتنىڭ ژۇقۇملۇق ئاغرىقلار ئاغرىقخانىسىنىڭ رېئانىماتسىيە بۆلۈمىدە ئىشلەپ ژۈرگەن چاغلىرىڭىزدا كوپلىگەن ئېغىر ئاغرىقلارغا ياردەم بېرىشكە توغرا كەلگەندۇر؟- دەپ سورىدىم.

– ھە، رېئانىماتسىيە بۆلۈمىگە ئەڭ ئېغىر ئاغرىقلار كەلتۈرۈلىپ، بىز دەسلەپكى دىاگنوزنى قويۇپ، بىمارغا ياردەم بېرىپ، ئۇنىڭ ئازاۋىنى يېنىكلىتىشكە تىرىشاتتۇق،- دەپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى دىلمۇرات. ئەينە شۇنداق مەن نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان بىر كېچىسى قاپچىغايدىن تېلېفون قىلدى. قاپچىغايدىكىلەر ئالتە ياشلىق بىر قىزنىڭ ئاھايىتى ئېغىر ئەھۋالدا ئىكەنلىگىنى، بىزدىن ياردەم تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى ئىلتىماس قىلىشتى. مەن قىزنى دەرھال بىزگە يەتكۈزۈشنى ئېيتتىم. يېرىم كېچىدە ئۇچاستكىلىق دوختۇر بىلەن قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى ئېلىپ كەلدى. بالىنىڭ ئەھۋالى ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، ئۇنى دەرھال قۇتقۇزۇش كېرەك ئىدى. قىز ئارانلا نەپەس ئالاتتى. ئۇنى ئەتراپلىق تەكشۈرەپ، ئاغرىقنى مېنىڭمۇ دەپ

داگنوز قويدۇم. بەل ئومۇرتقىدىن ئېلىنغان سۇيۇقلۇق تەكشۈرۈلگەندىن كېيىن، دەسلەپ قويۇلغان دىاگنوز توغرىلىق ئىسپاتلاندى. قىزنى ئالدىن بارلىق چارىلەر بىلەن داۋالاپ، ساقايتىشقا تىرىشتۇق. بۇ قىز سەل ياخشى بولۇشقا باشلىغاندا: «دوختۇر ئاكا مېنى ساقايتامسىز، ئەگەر ساقىيىپ كەتسەم، چوڭ بولغاندا چوقۇم سىزگە ئوخشاش دوختۇر بولىمەن»- دېگەن سوزلىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

ھايات دېگەن قىزىقتە، بىر كۈنى شەھەر كوچىلىرىنىڭ بىرىدە ئاستا كېتىپ باراتتىم، بىر يېنىك ماشىنا يېنىمغا كېلىپ توختىدى، ئۇنىڭدىن چىققان بىر قىز ژۈگرەپ كېلىپ ئۆزىنى ماڭا ئاتتى ۋە دوختۇر ئاكا، بۇ مەنمۇ،-دېدى. مەن ھەقىقەتەنمۇ بۇ قىزنى تونۇمىغان ئىدىم. بۇ ھېلىقى قاپچىغايدىن ئېغىر ئەھۋالدا كەلتۈرۈلگەن قىز ئىكەن. ئارىدىن بەش-ئالتە ژىل ئوتۇپ كەتكەچكە ئۇنى تونۇماي قاپتىمەن. قىزنىڭ دادىسى كېلىپ ئېچىلىق-ئامانلىق سورىشىپ، قىزنىڭ مېنى پاتلا ئەسلەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، يەنە بىر قېتىم تەشەككۇر ئېيتىپ خوشلاشتى.

1990-ژىلدىن دىلمۇرات ئالمۇتا شەھىرى دورۇۋبا مەھەللىسىدىكى 15- ئاغرىقخانىدا ئىشقا يوتكەلدى. ئاغرىقخانا رەھبەرلىكى ئۇنى شۇ ژىلى جۇمھۇرىيەتلىك دوختۇرلارنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتتى. بۇ بىلىم دەرگاھىدا ئۇ ئۆز مۇتەخەسسىسلىكىگە قوشۇمچە لور (قۇلاق، ئاماق، بۇرۇن) داۋالاش دوختۇرى دېگەن دىپلومنى ئېلىپ، بىلىم دائىرىسىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى.

– ئۆز ھاياتىڭىزنى دوختۇرلۇق كەسپىگە بېغىشلىغانلار ئۈچۈن ئەڭ كۆڭۈللۈك ئەرسە- بۇ مەزكۇر ساھادىكى ئۆز بىلىمىنى تېخىمۇ بېيىتىشتىن ئىبارەت، ئەلدى ئەگەر ئۇنىڭ بىلىمى ئەمەلىياتتا قوللىنىلىپ، ئىنسان ھاياتىنى قۇتقۇزۇشقا ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلسا، ئۇنىڭ شاتلىقى چەكسىز بولىدۇ. مەن ئەينە شۇ قائىدىگە ئەمەل قىلغان ھالدا نەزەرىيەنى ئەمەلىيات بىلەن ماسلاشتۇرۇپ، تەجرىبە توپلىغان ھالدا كوپلىگەن بىمارلارنىڭ دەردىگە داۋا ئىزدەشكە تىرىشىمەن. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىلىم دائىرەمنى يەنىمۇ كېڭەيتىش مەخسىتىدە ئوتكەن ژىلى جۇمھۇرىيەتلىك دوختۇرلارنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئىنستىتۇتىدا لازېر تېراپىيەتى مۇتەخەسسىسلىگىنى ئېلىش ئۈچۈن ئوقۇدۇم. پەن-تېخنىكا ئۇتۇقلىرى يۈكسەك چوققىغا يەتكەن ھازىرقى دەۋرىدە لازېر ئېنېرگىيەسى تىببىي ساھادىمۇ كەڭ دائىرىدە قوللىنىلماقتا. لازېر تېراپىيەسى ھەر خىل خىرۇرگىيەلىك ئاغرىقلارنى، ئۇزاققا سوزۇلۇپ كەتكەن داۋالاش قىيىن بولغان يارىلارنى، سۇيەك سۇنۇشتىن پەيدا بولغان ئاغرىقلارنى، ژۇرەك، ئوپكە، ئاشقازان ئاغرىقلىرىنى، برونخىال ئاستما، رادىكۇلىت، تېرە ئاغرىقلىرىنى ۋە كوپلىگەن باشقا ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ياخشى ئۈنۈم بەرمەكتە،- دەيدۇ مېنىڭ سوھبەتدىشىم.

ئۆز كەسپىگە بولغان ساداقەتلىك، ژۈكلەنگەن ۋەزىپىگە نىسبەتەن جاۋاپكەرلىك، مەنتىقىي پىكىر قىلىش ۋە مۇستەقىل ئىشلەش ئىنتىلىشى ئوخشاش خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە مېنىڭ سوھبەتدىشىم ھازىرقى بازار ئىختىسادىغا كوچۈش دەۋرىنىڭ قىيىن پەيتىدىمۇ كېلەچەككە بولغان ئۈمىتىنى يوقاتمىغان ھالدا، دايىم ئادەملەرنىڭ دەردىنى- ئاغرىقىنى داۋالاشقا تەييار.

يادىكار سابىتىي.

يېزا ھاياتى

پەنجىملىكلەرنىڭ دادىل قەدىمى

ھازىرقى مۇرەككەپ شارائىت، ئەۋج ئېلىۋاتقان قىممەتچىلىك، تاپچىلىق بولۇپمۇ ئاماراتچىلىق گىرۋىگىدە تۇرغان ئاھالىنىڭ توۋەن قاتلىمىنى كاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇلار كۈندىلىك تىرىكچىلىك غېمىدا تەشۇش بىلەن ياشىماقتا. مۇشۇنداق ئېغىر پەيتتە ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش ئىنتايىن مۇھىم ئىش، ئادەمگەرچىلىك ئۆلچىمىدۇر.

پانفىلوۋ ناھىيەسى كالىنىن نامىدىكى كولخوزنىڭ رەھبەرلىكى بۇ مەسىلىگە جىددىي قاراپ، يېڭىچە يانداشماقتا. ئىختىسادنىڭ بازار مۇناسىۋەتلىرىگە ئوتۇشى بىلەن ئېگىلىكتە تىلغا ئېلىشقا، ئۆگىنىشكە ئەرزىيدىغان چارە-تەدبىرلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى، باي تەجرىبىلەر توپلاندى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك ھەل قىلىنىشى ئالدى بىلەن ئېگىلىك دارامىتىگە باغلىق. كولخوزچىلارنىڭ تىرىشچانلىق ئەمگىكى بىلەن ئېگىلىك ھەر ژىلى مىللىونلىغان تەڭگە تازا پايدا بىلەن يەكۈنلەۋاتىدۇ. ئوتكەن ژىلى كولخوز دولەتكە ئون مىڭ توننىغا يېقىن كومۇقوناقنىڭ قىممەت باھالىق گىبرىت ئۇرۇغىنى تاپشۇردى. ئۇنىڭدىن ئېگىلىككە 150مىلىون تەڭگە دارامەت چۈشتى. كومۇقوناقنىڭ مەلۇم قىسمى مالغا يەم ئۈچۈن قالدۇرۇلدى. ئەڭ مۇھىمى كولخوز ئاھالىسىنىڭ ئوزۇق-تۈلۈككە بولغان ئېھتىياجى تولۇق قانائەتلەندۈرۈلدى.

ئوتكەن ژىلى كۈزلۈك بۇغداينىڭ ھەر گېكتارىدىن ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 20سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىنىپ، ساڭلارغا قۇيۇۋېلىندى. كولخوزچىلارنىڭ تاپقان ھەر بىر تەڭگىسىگە ئۈچ يۈز گراممدىن بۇغداي تەخسىم قىلىندى. نەتىجىدە ياخشى ئىشلىگەن بەزى ئائىلىلەر بىر-ئىككى ژىلغا يەتكىدەك ئۈن تەييارلاپ ئالدى. ئا. مۇسايېۋ، ھ. كېرىمباقىيېۋ، ق. ئوسپانوۋ، ئو. رائىسوۋ ۋە باشقا كولخوزچىلارنىڭ ئائىلىلىرى تورت-بەش توننىدىن بۇغداي ئالدى. شۇنداقلا پېنسونېرلارغا، مەدەنىيەت-ئاقارتىش ساھالىرى خادىملىرىنىڭ ھەر بىرىگە ئۈچ سېنتنېردىن بۇغداي تەخسىم قىلىندى. بۇ يەردە شۇنىمۇ ئاتاپ ئوتۇش كېرەككى، كولخوزچىلارنىڭ ھەممىسى بۇغداينى ھەقسىز ئالدى.

ئېگىلىك كاسسىغا چۈشكەن پايدىنىڭ بىر قىسمى يېزا مەدەنىيىتىنى كوتىرىشكە، خەيرىخاھلىق ئىشىنى ياخشىلاشقا سەرىپ قىلىنىۋاتىدۇ. ھازىر كولخوزدا يەتتە يۈزگە يېقىن پېنسونېر بار. ئۇلارغا ھەر تەرەپلىمە غەمخورلۇق قىلىنىۋاتىدۇ. ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىشتىن مەكتەپلەر، باللار باغچىلىرى، ئاغرىقخانىلار ۋە باشقا مەھكىمىلەرمۇ چەتتە قالمىغان. ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېراللىرى، جەڭچى-بەينەلمىنەلچىلەر، چېرنوبىل پاجىئەسىگە قاتناشقۇچىلار، كوپ باللىق ۋە باققۇچىسىدىن ئايرىلغان يۈزلىگەن ئائىلىلەرگە كولخوز تەرىپىدىن قوشۇمچە پېنسىيە پۇلى بېرىلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا ئۇلار ئوزۇق-تۈلۈك، ئوتۇن-ياغاچ، يەم-چوپ، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ۋە باشقا نەرسىلەر بىلەن تەمىنلىنىۋاتىدۇ.

كېيىنكى ژىللار ئىچىدە ئوتتۇزغا يېقىن ئۇرۇش ۋېتېرانى ۋە كوپ جانلىق ئائىلىلەر ئوي شارائىتىنى ياخشىلىدى ۋە يېڭى ئويلەر ھەقسىز بېرىلدى. ئى. سىبمەتوۋ، ب. ئومىرەلىيېۋ، د. قاراشېۋ، ھ. مەخسۇتوۋ، ب. مەختىزوۋا، ن. سامساقوۋا، ن. بۇرالقىيېۋ ۋە باشقىلار ئەينە شۇلار جۈملىسىدىن. ئوتكەن ژىلى ئۇرۇش ۋېتېراللىرىنىڭ ھەربىر ئائىلىسىگە بىر ئۇنىدىن كوپىرەك سۇپەتلىك بېدە، تورت توننىدىن كومۇر ھەقسىز بېرىلدى. شۇنداقلا ئۇلارغا ھەر ئايدا دېگىدەك مەلۇم مىقداردا ئۈن، گوش، ماي، چاي، قەنت ۋە گورۇچ پۇلسىز بېرىلمەكتە.

جۇمھۇرىيىتىمىز مۇستەقىللىق ئالغاندىن بۇيان چەت ئەللەردىكى قازاق قېرىنداشلار ۋەتىنىگە كوچۈپ كېلىۋاتىدۇ. ياركەنت تەۋەسىگىمۇ موڭغۇلىستاندىن كوپلىگەن ئائىلىلەر كېلىپ ئورۇنلاشتى. ئۇلاردىن ئونغا يېقىن ئائىلە پەنجىملىك قېرىنداشلىرى باغرىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇلار تۇرۇشلۇق ئۆي، ئىشى بىلەن تەمىنلەندى، مالۋارانغا ئىگە بولدى. شۇلاردىن بىرى زاكېن ئىرۇبايېۋ ئىكەن. ئۇنىڭدىن ھال-ئەھۋال سورىغىنىمىزدا، ئۇمەمنۇنلۇق بىلەن مۇنداق دېدى:

– كولخوز رەھبەرلىرىدىن ئىنتايىن مىننەتدارمەن، ھېچ نەرسىدىن خىجالەتچىلىكىمىز يوق، ياخشى تۇرۇۋاتىمىز. بىزلا ئەمەس، ئومۇمەن پەنجىملىكلەر بۈگۈنكى ئېغىر شارائىتتا يوقسۇزلۇق، تاپچىللىقنى سەزمەي، ھاللىق ھايات كەچۈرمەكتە.

كالىنىن نامىدىكى كولخوزدا مەدەنىيەت-مەئىشەت چارىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ۋە باشقىمۇ مۇھىم مۇئەممالارنى ھەل قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىۋاتىدۇ. كېيىنكى ژىللاردا ئېگىلىك يېزىلىرىدا كوپلىگەن زامانىۋى تۇرۇشلۇق ئويلەر، ئىمارەتلەر قەد كوتەردى. بۇ جەھەتتىنمۇ كولخوز ۋىلايەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئېگىلىك مەركىزى پەنجىم يېزاسى بولسا زامانىۋى گۈزەل يېزىلارنىڭ بىرى ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭ قوينىدا بۈك-باراقسان دەم ئېلىش جايلىرى، گۈلزارلىقلار، فونتانلار، باللار قەلبىگە شاتلىق بېغىشلايدىغان ئاتتىراكسىون ئويۇنلىرى بەرپا قىلىنغان. كولخوز يېزىلىرىنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىشىنى ھازىرمۇ سۈرئەتلىك داۋام قىلىۋاتىدۇ.

كېيىنكى ۋاقىتلاردىلا ئوتتۇز كىلومېتىردىن كوپىرەك تويلىق ئېتىز يوللىرىغا شېغىل توكۇلدى. يېزىلاردىكى بەش قەبرىستانلىق قورشۇلۇپ، ئۇلارغا بارىدىغان يوللار ئاسفالتلاندى. سۇ تۇرۇبىلىرى ۋە ئېلېكتر چىراقلىرى ئورنىتىلدى، قەبرىستانلىقلار ئەتراپىغا مەئۈزىلىك دەل-دەرەقلەر تىكىلىپ، باغ-بوستانلىققا ئايلاندۇرۇلدى.

بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىل ئىلگىرى ئاھالى تۇرمۇشىدا ئۇلگىلىك ئەنئەنىلەرنى شەكىللەندۈرۈپ، توي-توكۈلەرنى سىپىرتلىق ئىچىملىكلەرسىز ئوتكۈزۈش تەشەببۇسى كوتىرىلگەن ئىدى. ئۇ جايلاردا قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە ئىگە بولدى.

مەدەنىيەت سارىيى يېنىدا «شاتلىق» ۋە «دوستلۇق» خەلق ئانسامبىللىرى، باشقىمۇ سەنئەت ھەۋەسكارلار كرۇژۇكلىرى، مۇزىكا مەكتىۋى، ئەمگەك شوھرىتى مۇزېيى، سپورتنىڭ ھەر خىل سېكسىيەلىرى، فوتوئىشقىۋازلار كرۇژۇكى ئىشلەۋاتىدۇ. كولخوزنىڭ بارلىق يېزىلىرىدا كىتاپخانا، مونچا، دۇكانلار ئاھالىغا خىزمەت قىلماقتا.

ئېگىلىك كولخوزچىلارغا قىلىنىۋاتقان بۇ غەمخورلۇقلار ئۈچۈن ئاخچىنى نەدىن ئېلىۋاتىدۇ؟ بۇ، بىرىنچىدىن، ئەزالارنىڭ تىرىشچانلىق ئەمگىكىنىڭ، ئىككىنچىدىن بولسا، كولخوز رەئىسى ئازات مەشۇر ئوغلى مەشۇرۇۋنىڭ ئەمگەكنى ئۇيۇشتۇرۇشتىكى تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتى ۋە ئۇنۇملۇك پائالىيىتىنىڭ نەتىجىسىدۇر. بۇ يەردە كولخوزچىلار ئەمگىكى بىلەن رەھبەرلىكنىڭ پائالىيىتى ئاھالى تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا، يېزا مەدەنىيىتى ۋۇقۇرى كوتىرىشكە قارىتىلغان.

ئا. تۇدنىيارۇۋ،

پانفىلوۋ ناھىيەسى.

غۇلامىدىن پاختا

ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىدا شەرقىي تۈركىستان داۋاسى كۆنسېرى ئۈنۈم قازانماقتا

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا ئىنسان ھەقلىرى خەلىق ئارا باياناتىنىسى قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن دۇنيادا مۇستەقىللىكتىن، ئۆز ئىنسان ھەقلىرىدىن ۋە ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ ياشاۋاتقان «ئەسىر مىللەتلەر» نىڭمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا چىقتى. ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى كونگرېسسى 1959-يىلى 7- ئاينىڭ 17- كۈنى قوبۇل قىلغان 86، 90- نومېرلىق قانۇنىدا ھەر يىلى 7- ئاينىڭ 3- ھەپتىسىنىڭ «ئەسىر مىللەتلەر ھەپتىلىكى» قىلىپ خاتىرىلىنىشىنى رەسمىي بەكىتكەن ئىدى. ئەسىر مىللەتلەر ھەپتىلىكى قانۇنىنىڭ ئاقىش دائىرلىرى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغىنىدىن تارتىپ ھازىرغا قەدەر ھەر يىلى دۇنيادا ئىنسانىي ھەقلىرىدىن ئايرىلغان مىللەتلەر ھەر خىل پائالىيەتلەر ئوتكۈزۈپ، ئۆزلىرى دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنى تىلغا ئالماقتا ۋە ئۆز مىللىي داۋالىرىنى جامائەتچىلىككە ئاڭلاتماقتا.

كېيىنكى ئىمپېرىيەسى يىقىلغاندىن كېيىن لوۋەتنىڭ قىزىل چىن ئىمپېرىيەسىگە كەلگەنلىكى ۋە قىزىل چىننىڭمۇ پات ئارىدا يىقىلىش ئېھتىماللىقى ئاقىشدا بارغانسىرى كۈچلۈك جامائەت پىكرىگە ئايلانماقتا. قىزىل چىننىڭ ئاسارىتىدىكى شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇلىستان قاتارلىق دولەتلەرنىڭ مۇستەقىللىق ۋە مىللىي قۇتۇلۇش داۋالىرى يالغۇز ئەسىر مىللەتلەر مەسىلىسىلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارنىڭ ئاساسىي ھەق ۋە ھوقۇقلىرى دائىرىسىدە مۇھاكىمە قىلىنماقتا ھەم ھۆررىيەتپەرۋەر ئامېرىكىلىقلارنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلماقتا. 6- ئاينىڭ ئاخىرقى يەكشەنبە كۈنى ئەسىر مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ تەشكىللىشىدىكى ئەسىر مىللەتلەر بۈيۈك نامايىشىدا شەرقىي تۈركىستانىڭ ئايىئولتۇزلۇق كوك بايرىقىنىڭ نيۇيورك كوچىلىرىدا جەۋلان قىلىشى، شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ئامېرىكىنىڭ ئوچۇق مەتبۇئات-تەشۋىقات ئورگانلىرىنىڭ ئالاھىدە مۇئامىلە قىلىشى دا ۋايىمىزغا پايدىلىق شارائىتلارنىڭ ھازىرلىنىۋاتقانلىقىنىڭ ئوچۇق دەلىلىدۇر.

ئەسىر مىللەتلەر خاتىرە كۈنىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى كۈن تەرتىپكە كىرگۈزۈلدى

ئوتكەن يىلى 34-قېتىم خاتىرىلەنگەن ئەسىر مىللەتلەر ھەپتىسى جەريانىدا نيۇ-يورك‌نىڭ ئاتاقلىق گېنېرال پاركىدا بىر قېتىم ئوچۇق ھاۋا يىغىنى ئېچىلدى. بۇ يىغىنغا ئاقىشتا تۇرىۋاتقان ئەسىر مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى، ئىنسان ھەقلىرى ئورگانلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ئاقىش كونگرېسسى ۋە ساناتوسىنىڭ بەزى كونا ۋە يېڭى ئەزالىرى، مەتبۇئات- تەشۋىقات ئورگانلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە ھەيۋەتلىك كەڭ ئامما قاتناشتى. پاركنىڭ تورت ئەتراپى ئەسىر مىللەتلەرنىڭ بايراقلىرى، يوق ئەتكەن جۇمھۇرىيتى، ئىنسان ھەقلىرىنى تەلەپ قىلغان پلاكاتلىرى بىلەن تولغان ئىدى.

مەن شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا ۋاكالىتەن شەرەپ سەھنىسىدە ئاقىش كونگرېسىنىڭ سابىق نيۇ-يورك ۋەكىلى مارىتوم‌ئاگگونىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالدىم. نوۋەت شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەندە، ئەسىر مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ دائىمىي باشلىقى خورست ئا. ئۇخلىچ مىكروفوننى ئالدى. ئۇ ئاۋۋال مېنى كوپچىلىككە قىسقىچە تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، سوزگە تەكلىپ قىلىپ، مەلدىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالىدىن كوپچىلىكنى خەۋەردار قىلىشىمنى سورىدى. ئۇ مېنىڭدىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تەلەپ ۋە ئارزۇلىرىنىڭ قالدالىقلىغىنى ۋە ئېمىلەردىن شىكايەت قىلىدىغانلىقىنى كوپچىلىككە چۈشەندۈرۈشۈمنى تەلەپ قىلدى. مەن ئالدى بىلەن ئەسىر مىللەتلەر كومىتېتىغا ۋە ئۇنىڭ باشلىقى ھورمەتلىك مىر ئۇخلىچ ئەپەندىگە تەشەككۈر ئېيتتىم، شەرقىي تۈركىستان ۋە ئاسارەتتىكى مەزلۇم خەلىق ھەققىدە كونكرېت مىساللار ئارقىلىق ئىقتىدارىمنىڭ يېتىشىچە مەلۇمات بەردىم. قىزىل چىن ئىشغالىيەتچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا قانداق سۇمۇرگۈچى سىياسەت يۈرگۈزىۋاتقانلىقىنى ئۇزاق سوزلىدىم، يېقىندا قىزىل چىننىڭ بىر گېزىتىدا چىققان ئەخباراتنى فاكت قىلىپ كورسىتىپ سوزۈمنى تاماملىدىم. ئۇ گېزىتتە شۇنداق يېزىلغان ئىدى: «تەكلىماكان چولى ئۇنۇگۈنگە قەدەر بارسا كەلمەس چول ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە تورت‌بەش مېتىر قازسىلا ژۇقۇرى بېسىملىق، بەرىكەتلىك ئېفت فونتانلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدىغان ئۈمۈت چولىگە ئايلاندى. چىننىڭ پۈتۈن لېفت ئىشلەپ چىقىرىش زاپاسىنىڭ تورتتە ئۈچ قىسمىنى تەشكىل قىلغان تەكلىماكان چولى چىن خەلقى تەرىپىدىن ئۈمۈت چولى دەپ خاتىرلىنىۋاتىدۇ».

يەرلىك تۈرك خەلقىنىڭ بۇ پەۋقۇلاددە بايلىقلىرىدىن مەھرۇم قالغانلىقىنى ئېنىق چۈشەندۈردۈم. سورالغان ئۇرغۇن سوئاللارغا جاۋاپ بېرىشكە تىرىشتىم. ئاڭلىغۇچىلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ھەققىدىكى مۇئامىلىسى ۋە ئالاقىسى پەۋقۇلاددە ئىدى.

ئىنسان ھەقلىرى كۈنىدە قىزىل چىن ئۇمگى جىمقتۇرۇلدى

كېيىنكى ئىمپېرىيەسىنىڭ يوقۇلىشىدىن كېيىن مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى ۋە كاۋكاز مىللەتلىرىنىڭ ھەر يىلى خاتىرلىنىۋاتقان بۇ ئەنئەنىۋىي پائالىيەتلەردىن چېكىنىشى يىغىننىڭ جوشقۇن ۋە ھاياجانىنى بىر ئاز پەسلەتكەندەك بولدى. بۇ پۇرسەتتە ئۇزۇن زاماندىن بېرى دىققەت قىلىۋاتقان ئىككى ئىمپېرىئالىست- قىزىل چىن بىلەن رۇسلارنىڭ تۈركلەرگە قارشى ئەنئەنىۋىي ئىتتىپاقى يەنە مەيدانغا كەلگەنلىگىنى كورىۋالغىلى بولىدۇ.

1993-يىلى 6- ئاينىڭ 29- كۈنى ۋاشىنگتوندا ئېچىلغان ئىنسان ھەقلىرىگە مۇناسىۋەتلىك بىر يىغىندا قىزىل چىن ئۇمگى سوزگە چىقىپ «ئەسىر مىللەتلەر كومىتېتىنى تارقىتىۋېتىشنى، ئەسىر مىللەتلەر ھەپتىلىكىنى ئوتكۈزۈشنىڭ زورۇرىيتى قالمىغانلىقىنى» چىنلارغا خاس قېلىنلىق بىلەن سوزلىگەن ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاقىش تۈركىستانلىقلار جەمىيتى نامىدا بۇ يىغىنغا ئۇمەك بولۇپ قاتناشقان جەمىيەت باشلىقى ئابدۇللا خوجا سوزگە چىقىپ: «ئەسىر مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ خىزمەتلىرى تېخى تۈگىمىدى، كېيىنكى ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاغدۇرۇلغىنى بىلەن ئاسارەتتىكى ئەسىر مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىللىككە ئەق ئېرىشكەنلىگىدىن تېخى سوز ئېچىلمىدى. ئەندىكى نوۋەت كوممۇنىست چىن ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاسارىتى ئاستىدا ياشاۋاتقان يىگىرمە بەش مىلليون شەرقىي تۈركىستانلىق ھەمدە تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرىنىڭ مۇستەقىللىكلىرىگە كەلدى» دېدى. چىن ۋەكىلى يەنە سوزگە چىقىپ: «شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستان دېگەن مەسىلە مەۋجۇت ئەمەس، تىبەتلىكلەرنىڭ ئىنسان ھەقلىرىگە مۇناسىۋەتلىك تەلەپلىرىنى ھەل قىلساقلا ئوتتۇرىدا مەسىلە قالمايدۇ. شەرقىي تۈركىستان ئىككى مىڭ يىلدىن بېرى چىن تۇپرىغىدۇر، چىنغا بېقىنغاندۇر» دېيىشى بىلەنلا ئابدۇللا خوجا يەنە سوزگە چىقىپ: «شەرقىي تۈركىستاننىڭ تېخى يۈز يىل ئىلگىرىلا ياقۇپبەگ بەدەۋلەت زامانىدا رۇسلار ۋە ئەنگلىيە تەرىپىدىن رەسمىي ئېتىراپ قىلىنغان مۇستەقىل بىر دولەت ئىكەنلىگىنى، ئۇندىن باشقا بۇ دولەتتە 1933-يىلى قەشقەردە شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيتى، 1944-يىلى غۇلجىدا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيتى ئېلان قىلىنغانلىقىنى، يەنى كېيىنكى يۈز يىل ئىچىدىلا ئۈچ قېتىم مۇستەقىل دولەت قۇرۇلغانلىقىنى، شەرقىي تۈركىستان ھېچ بىر زاماندا چىنغا باغلىق بولمىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، تېگىشلىك دەككىسىنى يېگەن چىن ئۇمگى جىمقاپلا كەتتى. ئەھۋال ئاقىش ئۇمەكلىرىنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلدى ۋە تۈركىستان مەسىلىسىنى كۈن تەرتىپكە قويۇش ئۈچۈن تۈركىستان ئۇمگىنى تەبرىكلىدى. ئاخىرىدا ئەسىر مىللەتلەر كومىتېتىنى تارقىتىۋەتمەكچى بولغان چىن ۋە رۇس ھەمكارلىقى زور مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئۇلارنىڭ ئۇمەكلىرى زېمىن زالىدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

تۈركىيەدە چىقىدىغان «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

ئۇلۇغ غالىبىيەتنىڭ 50 يىللىقى ئالدىدىن

يۇرتنىڭ تەۋەرۈك ئادىمى

ئومۇرنىڭ سەكسەن سەككىز باھارىنى كورگەن نىزامىدىن ئاكا رازىيېۋ ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى ۋاقتىدا قارىيوتىدىن جەڭ مەيدانىغا كېتىپ، قايتىپ كەلگەنلەر ئىچىدە ئامان قالغان يۇرتنىڭ تەۋەرۈك ئادىمى ھېساپلىنىدۇ.

ئەمگەككە كىچىكىدىن ئارىلاشقان نىزامىدىن ياشلىق دەۋرىدە ئۇرغۇن ئېغىرچىلىقلارنى باشتىن كەچۈردى. ئاتىسى رازى ئىمام 1918-يىلقى ئاتو پاجەسىدە مېچىتنىڭ ئىچىدىلا ئېتىپ تاشلاندى. شۇ ۋاقىتلاردا تارتقان مۇشەقەتلەر، «قاچ-قاچلار» بىلەن «كوچ-كوچلەر» ئاتىدىن يېتىم قالغان بالىنى تېخىمۇ ئېغىر پاراكەندىچىلىكلەرگە سالغان ئىدى. كۈنىنىڭ سىرىغىنى كورۇشكە نېسىپ قىلغان ئىكەن، نىزامىدىن مىڭ بىر جاپالار بىلەن ئوسۇپ، ياركەنتتىكى زوئوتېخنىكلارنى تەييارلايدىغان كۇرسىنى تاماملاپ، مەلۇم ۋاقىت ئۆز كەسپى بويىچە ئىشلىدى. 1942-يىلى ھەربي خىزمەتكە چاقىرىلىپ، غەربىي-شىمالىي مەيداندىكى قانلىق جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدى. ئۇ شۇ يىلقى شىددەتلىك جەڭلەرنىڭ بىرىدە پۇتىدىن ئېغىر يارىلىنىپ، 1944-يىلنىڭ 13-يانۋارىغىچە ھەرخىل گوسپىتاللاردا داۋالاندى.

فاشىستلارغا قارشى كۈرەشتە كور سەتكەن ئەرلىكى ئۈچۈن كوكسىگە ئوردېن ۋە مېداللار تاقالغان، ئۇرۇشتىن ئاكا بولۇپ قايتقان نىزامىدىن رازىيېۋ دەسلەپ ئۆز يۇرتىدا فېرما باشلىغى، كېيىن قارىيوتا يېزا كېڭەشىنىڭ رەئىسى ۋە باشقا جاۋاپكەرلىك خىزمەتلەردە ئۇلگىلىك ئىشلەپ پېنسىيەگە چىقتى. ھازىر ئۇ يۇرتنىڭ ئەڭ موتىۋەر ئادىمى.

ئىككى مەيدان جەڭچىسى

ئاقۋال قايىنار بېكوۋ 1941-يىلى ھەربي خىزمەتكە چاقىرىلىپ، دەسلەپ پسكوۋ، كېيىن گوركى شەھەرلىرىدە قىسقا مۇددەتلىك ئالاقىچىلار كۇرسىنى تاماملىدى. فاشىستلار كالۇگا شەھرىگە يېقىنلاپ كەلگەندە ئاقۋال ئاكا خىزمەت قىلغان دىۋىزىيە دۈشمەن يولىنى تورايدىغان قالقان رولىنى ئوينىدى. جەڭچى-ئالاقىچى ئاقۋال بولسا تۈنلىرى دۈشمەن تەرەپكە بېرىپ، مۇھىم مەلۇماتلارنى يەتكۈزۈپ تۇردى ۋە كوپلىگەن قانلىق جەڭلەرگە قاتناشتى.

بىر كۈنى كېچىسى ئۇ جەڭچىلەر بىلەن دۈشمەن سېپىگە «تىل» ۋە مەلۇمات ئېلىش ئۈچۈن بارغاندا فاشىستلار بىلىپ قىلىپ، ئوق مولدۇرى ئاستىدا قالدى ۋە ئوڭ ئايىغى ھەم ئىككى قولدىن ئېغىر يارىلاندى. شۇنداق قىلىپ، 583-ئاتقۇچىلار پولكىنىڭ ئالاقىچى-ئاتقۇچىسى بولغان ئاقۋال ئاكا دەسلەپ ئوربخوۋا شەھرىدىكى، كېيىن ئومسكىدىكى گوسپىتاللاردا داۋالىنىپ، ساقايغاندىن كېيىن تىچ ئەمگەك مەيدانىدا ھەرخىل ئىشلاردا -ئېرتىش سۇ ترانسپورتىدا، دەريا كېمىچىلىگىدە ئوت ياققۇچى، ماتروس [illegible] شلىدى. 1963-يىلى ئالغىر [illegible] نىكى يېزا ئىگىلىگى تېخنىكۇمىنى [illegible] ملاپ، «قىزىل جىگدە» سوۋخوزىنىڭ زوئوتېخنىك ۋە ئىشچىلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ نەمۇنىلىك خىزمەت قىلدى. ئىككى مەيدان جەڭچىسى ئاقۋال ئاكا ھازىرمۇ جەمىيەتلىك ئىشلارنىڭ ئاكتىۋىدۇر.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ،

چېلەك ناھىيەسى.

سۈرەتتە: ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئاكالىرى-ئىككى دوست نىزامىدىن ئاكا رازىيېۋ بىلەن ئاقۋال ئاكا قايىنار-بېكوۋ.

ئاۋتورنىڭ سۈرىتى.

كېڭەش ئىتتىپاقى ئىقتىسادىنىڭ

80—90- ژىللاردا بىزنىڭ مەملىكىتىمىز ئېتىبارلىق ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي ئاقىۋەتلەرنى ۋە تۈپلۈك ئۆزگىرىشلەرنى پەيدا قىلغان چوڭقۇر ئىقتىسادىي بوھرانغا گىرىپتار بولغانلىقى ھازىرقى شارائىتتا ھېچ كىم ئۈچۈن سىر ئەمەس.

بۇ ۋاقىئەلەرگە باغلىق بۈگۈنكى كۈندە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئىچكى قىسمىدا، شۇنداقلا غەربىي مەملىكەتلەردە ھەر خىل پىكىر ۋە مۇلاھىزىلەر ئورۇن ئالماقتا. ئۇلارنىڭ موجۇتلۇقىنى بىر-بىرىگە قارىمۇ-قارشى ئىككى خىل كۆز قاراش نۇقتىئىي نەزەرىدىن ئىپادىلەش مۇمكىن. ئۇلاردىن بىرىنىڭ تەرەپدارلىرى «كېڭەش تىپىدىكى» مەركەزلەشتۈرۈلگەن ئىقتىسات ئەڭ بېشىدىن باشلاپلا بوھرانغا مەھكۇم ئىدى دەپ ئەستىقلىسە، ئىككىنچى كۆز قاراش تەرەپدارلىرى ئەخمىنەن 80-ژىللارنىڭ ئاخىرىغىچە كېڭەش ئىقتىسادى، ئوبيېكتىۋ قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئۆزىنىڭ مۇستەھكەم ھالىتىنى ساقلاپ تۇردى ۋە پەقەت كېيىنكى ۋاقىئەلەرلا ئۇنىڭ تەڭپۇڭلۇق ھالىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەپ بولدى، دېگەن پىكىرنى ئېيتىشماقتا. بىزنىڭ پىكىرىمىزچە، گەرچە بۇ خىل كۆز قاراشلار مەلۇم دەرىجىدە ھەقىقەتكە ئۇيغۇن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار كېڭەش ئىتتىپاقى ئىقتىسادىنىڭ بوھرانغا ئۇچراش سەۋەپلىرىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى تولۇق ئېچىپ بېرەلمەيدۇ. كېڭەش ئىقتىسادىنىڭ ئۈزلۈكسىز بوھرانى تەرەپدارلىرىنىڭ مەۋقەسى سابىق كىس ج ئى تەرىپىدىن قولغا كەلتۈرۈلگەن ھەممىگە مەلۇم نەتىجىلەرگە ماس كەلمەسلىكى بىلەنمۇ ئەنىقتەك ئەرزىمەيدۇ. ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئوتتۇز ژىل (1945—1975- ژىللار) ئىچىدە كېڭەش ئىقتىسادى ئۆزىنىڭ بارلىق كامچىلىقلىرىغا قارىماي، تۆۋەن دەرىجىدە بولسىمۇ، تۆرت خىل ۋەزىپىنى: ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ۋە ئۈچ ھەسسە ئاشۇرۇش، ئەخمىنەن ئامېرىكىنىڭكىگە تەڭ قۇدرەتلىك ھەربىي كۈچنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش، مەدەنىي ئىنقىلاپنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە بارلىق ئاھالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىنى خېلە كۆتىرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشقا مۇۋاپىق بولدى. ھەتتا گەرچە ئاساسىي فوندلارنىڭ سۈپىتى بىلەن خەلق ئىستېمال تاۋارلىرىنىڭ دەرىجىسى غەربىي ئەللىرىدىكىدىن كېيىن قالغانلىقىنى ھې[illegible] تەغدىردىمۇ، بەزىلەر ئەستىقلىغاندەك ئۈزلۈكسىز بوھران ئاستىدا تۇرغان [illegible] ھالەتتىكى ئىقتىسات بىلەن بەرى بىر مۇنچىلىك نەتىجىلەرگە يېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

قارشى تەرەپ مەۋقەسىنىڭ كامچىلىقى ئۇنىڭ كېڭەش ئىگىلىك سىستېمىسىنىڭ بوھرانى 1985-ژىلدا باشلاندى دەپ ئەستىقلىشىدە ياققال بايقىلىدۇ، بۇ ۋاقىتتىكى ئەھۋال بولسا پۈتۈنلەي باشقىچە تەرىسنى كۆرسىتىدۇ. بوھراننىڭ شەرتلىك بەلگۈسى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۇمۇمىيۈزلۈك قىسقىرىشى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ، لېكىن مۇنداق قىسقىراش 1989-ژىلنىڭ ئاخىرىغىچە يۈز بەرمىدى.

ئۇمۇمەن ئۇرۇشتىن كېيىنكى دەۋر ئىچىدە 60-ژىللارنىڭ ئاخىرىدىن 70-ژىللارنىڭ بېشىغىچە كېڭەش ئىتتىپاقى ئىقتىسادىدا، رېسۇرسلارنىڭ بارلىق تۈرىنىڭ كەڭ مىقياستا تالان-تاراج قىلىنىشىغا قارىماي، ئىگىلىكنى باشقۇرۇشنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمدارلىقىنىڭ ئوسۇش سۈرئىتى داۋام قىلدى. ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنى ستروكتۇرىلىق ئۆزگەرتىپ قۇرۇش ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى، چەت ئەل تەجرىبىسىدىن كەڭ تۈردە پايدىلىنىلدى. لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن جىددىي ئۆزگىرىشلەر باشلاندى. غەربىي ئەللىرىدە ئىشلەپ چىقىرىشنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ خاراكتېرى پۈتۈنلەي ئۆزگەردى، ئىلمىي تېخنىكىلىق تەرەققىياتنىڭ يېڭى «ئەخبارات» دەۋرى باشلاندى. بىزنىڭ كوماندىلىق سىستېمىمىز ئۇنى ئۆزلەشتۈرۈشكە ئاجىزلىق قىلدى. ئەينە شۇ چاغدا، گەرچە سان جەھەتتىن ئوسۇش داۋام قىلسىمۇ، سۈرئەتنىڭ ئاستىلىشى ۋە ئىقتىساتنىڭ سۈپەت جەھەتتىن تۆۋەنلىشى باشلاندى.

ئۆزگەرتىپ قۇرۇش دەۋرىدىكى سابىق رەھبەرلەرنىڭ ۋە سىياسىي ئەرباپلارنىڭ دوكلادلىرىدىن بىز 1985-ژىلى چوڭقۇرلۇق غارنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ قالغان ئىدۇق، دېگەن سوزلەرنى پات-پات ئاڭلاپ ژۈردۇق. لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇنداق بولمىغان ئىدى. ئىقتىسات ئاستا-ئاستا چوڭقۇرلۇققا قاراپ ماڭغان بولسىمۇ لېكىن چوڭقۇرلۇق غارنىڭ گىرۋىكى تېخى ژىراق ئىدى. تەتقىقاتلارنىڭ كورسىتىشىچە، ئەگەر 1985-ژىلدىن كېيىن ئىگىلىكنى باشقۇرۇشنىڭ كونا سىستېمىسى ساقلانغان تەغدىردە ئوسۇش سۈرئىتى ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن بەش ژىلدا بىر پروتسېنت تۆۋەنلىگەن بولار ئىدى ۋە ئوسۇشنىڭ پۈتۈنلەي توختىشى قانداقتۇ 2000-ژىلى ئەتراپىدا يۈز بېرىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ تۆۋەنلەشنى توختىتىش ئۈچۈن ھېچ قانداق ئىمكانىيەت قالمىغان تەغدىردە ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئىستېمال كولەمىنىڭ تولۇق توختىشى ئېھتىمالدىن ژىراق ئەمەس ئىدى. لېكىن كونا ئىگىلىك سىستېمىسىدا چوڭقۇرلۇقنى خېلە ۋاقىتلارغىچە توختىتىپ تۇرىدىغان ئىمكانىيەتلەر تېخى موجۇت ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كاپىتال مەبلەغ ستروكتۇرىسىنىڭ تۈزۈلۈشىنىڭ مەركەزلەشتۈرۈلگەن ئۆزگىرىشنى، ھېساپسىز كوپ مۇداپىئە چىقىملىرىنىڭ ئازىيىشىنى ۋە چەت ئەللەرگە بېرىلىدىغان يار-دەم پۇل ۋە قەرىزلەردىن ئاستا-ئاستا ۋاز كېچىشنى ئاتاشقا بولىدۇ. ھېساپلاشلارنىڭ كورسىتىشىچە، بۇ ۋە باشقا چارە-تەدبىرلەر ئەھۋالنى ۋاقىتلىق ئوڭشاۋېلىشقا ۋە بوھراننىڭ يۈز بېرىشىنى بەش-ئون ژىل كېچىكتۈرۈشكە ئىمكانىيەت بېرەتتى. ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنىڭ داۋاملىق تۆۋەنلەش جەريانى ۋە ئوسۇش سۈرئىتىنىڭ ئازىيىشى بوھراننىڭ كۈچىيىشىگە مەلۇم دەرىجىدە ياردەم قىلدى، ئامما ئۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبى بولۇپ خىزمەت قىلمىدى.

بوھراننىڭ ئاساسىي سەۋەبى ئىقتىساتقا نىسبەتەن باش-باشتاقلىق، سۇبيېكتىۋ، تاۋاكەلچىلىك بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش، ئۇنى سىياسەت ۋە داۋراڭۋازلىق شارلارغا تولۇق دەرىجىدە بېقىندى قىلىپ قويۇش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ماركسىزم-لېنىنىزمنىڭ ئۇمۇمىي تەرىپىدىن ئىقرار قىلىنغان: «سىياسەت ئىقتىساتنىڭ بىر جايغا توپلانغان ئىپادىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ» دېگەن تېزىسىغا قارىماي، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىرى ئى. ۋ. ستالىنىدىن باشلاپ ئەمەلىيەتتە «ئىقتىسات سىياسەتكە خىزمەت قىلىش كېرەك» دېگەن تېزىسنى قوللانما قىلدى مۇنداق يولنىشنى 20-ژىللاردىكى سانائەتلەشتۈرۈش دەۋرىدىنمۇ بايقاش مۇمكىن.

دۇنيا ئەمەلىياتىدا ئېغىر سانائەتنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش يېنىك ۋە ئوزۇق-تۈلۈك سانائىتىنى ھەم شەخسىي تىجارەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئارقىلىق مەبلەغ توپلاش، مۇناسىپ سېلىق سىياسىتىنىڭ ياردىمى بىلەن باش ئىنۋېستور-دولەتنىڭ قولىدا خېلە كوپ ماددىي ۋە مالىيەۋىي بايلىق مەنبەسىنى ژىغىش يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان. بىزدە بولسا بۇ پۈتۈنلەي باشقىچە يول بىلەن: گراژدانلار ئۇرۇشىدىن كېيىن قالغان ناھايىتى ئاز ئالتۇن ھېساۋىغا مەملىكەتنى سانائەتلەشتۈرۈش ئۈچۈن چەت ئەل جابدۇقلىرىنى سېتىۋېلىش، ئاھالىنى تويۇپ تاماق ئىنالماسلىق ھالىتىگە ئېلىپ كەلگەن كارتوچكا سىستېمىسىنى يولغا قويۇش، ناھايىتى قاتتىق ئىقتىسات قىلىش ۋە تەرتىپ-قائىدىلەرنى ئورنىتىش يولى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىۋلەشتۈرۈش ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى، نەتىجىدە دېخانلارنىڭ ئەڭ ئىشلەمچان قاتلىمى- كۇلاكلار يوقىتىلدى. مەملىكەتنى سانائەتلەشتۈرۈش يولىنىڭ غالىبىيىتى، بۇنىڭ ئۈچۈن خەلق بېشىغا چۈشكەن ئېغىر ئالۋاڭلارغا كوز ژۇمغان ئەھۋالدا، قانداقتۇر ئون، ئون بەش ژىل ئىچىدە دېخانچىلىق مەملىكىتىنى سانائەتلەشكەن مەملىكەتكە ئايلاندۇرۇش، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا غالىبىيەت قازىنىش، بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىزگە سىياسەت بىلەن ئىقتىساتقا نىسبەتەن ئۆزلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى پۈتۈنلەي باشقىچە بەلگىلەشكە ئىمكانىيەت بەردى. ئىقتىسات بەلەن خالىغانچە شۇغۇللىنىشقا بولىدۇ، بۇيۇك مەخسەتنى ئالغا قويۇپ، ئۇنى ئورۇنلاشقا خەلقنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش كېرەك، دېگەن چۈشەنچە پەيدا بولدى.

كېيىنرەك مۇنداق تەجرىبىلەر مەملىكەتنىڭ باشقا رەھبەرلىرىنىڭ سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي پائالىيىتىدە ئەنئەنىگە ئايلىنىپ قالدى، مەملىكەتنى خىمىيەلەشتۈرۈش پروگراممىسى، ئوزۇق-تۈلۈك پروگراممىسى، تۇرۇشلۇق ئوي قۇرۇلۇش پروگراممىسى، قارا تۇپىلىق ئەمەس يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش، 1965— 1967- ژىللاردىكى ئىگىلىك ئىسلاھاتلىرى ۋە باشقىلار ئىقتىسادىي ۋەزىپىلەرنى ھەل قىلىشقا ئەق ئەينە شۇ نۇقتىئىي نەزەردىن يانىدىشىشنىڭ مىسالى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئاتالغان پروگراممىلارنىڭ ئورۇنلانماسلىقى ۋە ھەتتا بەربات بولۇشىنىڭ سەۋەپلىرى ناھايىتى ئورغۇن، لېكىن ئۇلاردىن ئەڭ ئاساسلىقى خەلق ئاممىسىنىڭ تەشەببۇسكارلىقىنى قوزغاش ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك رېسۇرسلار بىلەن مۇستەھكەملەنمىگەن ئىدىيەنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىلەن چەكلەنگەن دولەت رەھبەرلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت. ئارىدىن ئىككى-ئۈچ ژىل ئوتكەندىن كېيىن يەنە بىر يېڭى ئىدىيە پەيدا بولىدۇ، كونىسىنىڭ ئورۇنلانمايۋاتقانلىقى بىلەن ھېچ كىمنىڭ چاتىقى يوق...

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدىكى غالىبىيەت كېڭەش ئىتتىپاقىنى دۇنيادىكى ئۇلۇق دولەتلەر سېپىگە كوتەردى، لېكىن بىز بۇنىڭغا ئىقتىسادىي قۇدرەت ۋە مىللەتنى گۈللەندۈرۈش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى كۈچەپ قوراللىنىشنى ئوۋج ئالدۇرۇش ھەم دۇنيادىكى تەسىر-دائىرىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئامېرىكىغا قارشى مەملىكەتلەر بىلەن كېڭەشپەرەست ھوكۇمەتلەرگە ھەقسىز دېگىدەك ياردەم كورسىتىش يولى بىلەن يەتتۇق.

تەبىيكى، مەملىكەتنىڭ ئىقتىسادى مۇنداق چوڭ سىياسىي ۋە ئىدېولوگىيەلىك كۈچكە بەرداشلىق بېرەلمىدى، تارىخىي تەجرىبىنى ئىنكار قىلىش ۋە، بولۇپمۇ، ئىقتىساتقا ئېگە ئەمەس رەھبەرلىك ھالاكەتنى يېقىنلاشتۇردى.

بۇ يەردە شۇنىمۇ ئىقرار قىلىش كېرەككى، موجۇت تۈزۈمنىڭ بەربات بولۇشى ئۇ ئاساسلانغان نەزەرىيەنىڭمۇ بەربات بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەزكۇر تۈزۈمنىڭ ئىسپاتسىز ئاساس قىلىپ ئېلىنغان قائىدىلىرىنىڭ بىرىمۇ ئەمەلگە ئاشمىدى. ماركسچە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن لېنىنچە نەزەرىيەنىڭ ھەقىقىي ھايات كوز قاراشلىرىغا ۋە جەمىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئۇمۇمىي خاراكتېرىغا ماس كەلمەيدىغان بىر نەچچە ئاسپېكتلىرىمۇ بار.

ماركسىزم ئاسەسەن غەربىي ياۋروپا مەملىكەتلىرىدىكى كەسكىن سانائەت ئۆزگىرىشى بازىسىدا كاپىتالىزمنىڭ تىكلىنىش دەۋرى ئاياقلاشقان باسقۇچتىكى ئېنىق شارائىتتا ۋۇجۇتقا كەلدى. سىنىپىي كۈرەش كەسكىنلەشكەن بۇ دەۋرنىڭ قارىمۇ-قارشىلىقلىرىنى، ۋاقىئەلىرىنى ۋە مۇئەممالىرىنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرگەن، ئېچىپ بەرگەن ۋە بېيىتقان ماركسچە نەزەرىيە سىنىپىي كۈرەش ۋە ئىجتىمائىي ئىنقىلاپنىڭ مۇقەررەرلىكىنى بەلگۈلەپ بەردى. ك. ماركس كاپىتالىستىك ئېكسپلوئاتاتسىيەنىڭ تەبىتىنى ئېچىپ بەرگەن ھالدا جەمىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي يونىلىشى سۈپىتىدىكى ئىجتىمائىي كۈرەشنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئاخىرقى نەتىجىسى- پرولېتار ئىنقىلاۋى ۋە ئىزىلگۈچىلەرنىڭ ئەزگۈچىلەرنى يوقىتىدىغانلىقى توغرىلىق نەزەرىيەگە ئاساس ياراتتى.

لېكىن ماركسچە نەزەرىيە سىنىپىي كۈرەش ۋە ئىجتىمائىي قارىمۇ-قارشىلىقلارنىڭ موجۇتلىقىنى پەقەت كاپىتالىزم بىلەنلا چەكلەپ قويىدۇ، كوممۇنىزم شارائىتىدا ئىجتىمائىي كۈرەش يوقىلىشى كېرەك. لېكىن مۇنداق تەلقىن ئەمەلىيەتتە جەمىيەت تەرەققىياتىنى ناھايىتى ئاددىيلاشتۇرىدۇ ۋە كېلەچەك توغرىلىق خىيالىي كوز قاراشنى ئىپادىلەيدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ماركسىزم ھېچ بولمىغاندا كاپىتالىزمنىڭ ئۆزگىرىش ۋارىيانتى سۈپىتىدىكى يونىلىشى بىلەن ئىستىقبالىنى كورسىتىپ بېرەلمىدى.

لېنىنىزم ئۆزىنىڭ تارىخىي ئالاھىدىلىكىگە ئېگە روسسىيەدە كاپىتالىزم ۋۇجۇتقا كېلىۋاتقان شارائىتقا، شۇنداقلا ۋىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ بېشىدا كاپىتالىزمنىڭ دۇنياۋىي سىستېمىسى شەكىللىنىۋاتقان شارائىتقا ماركسچە نەزەرىيەنى تەتبىقلەش نەتىجىسىدە پەيدا بولدى. بۇ ۋاقىتتا ئايرىم مەملىكەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سىنىپىي كۈرەش ئوتكۈر تۈس ئالغان دولەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كاپىتالىستىك مەنپىيەتلەرنىڭ توقۇنۇشلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ لېنىنىزمدىكى ئىجتىمائىي كۈرەشنىڭ رولى يەنىمۇ كوپىرەك كۈچەيدى. ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئۇمۇمىي قانۇنىيەتلىرى لېنىنچە نەزەرىيەدە پۈتۈنلەي پرولېتار ئىنقىلاۋىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، كاپىتالىزمنى ئاغدۇرۇش ۋە سوتسىا

بوھرانغا ئۇچراش سەۋەپلىرى

لىزم، كوممۇنىزمنى قۇرۇش مەنپىيەتلىرى نۇقتىئىي نەزىرىدىن قارىلىشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ، لېنىنىزم جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيەتلىرى بىلەن مېخانىزملىرىنى ئىپادىلەشكە نىسبەتەن ئاساسىي يالىدىشىشلارنى قوللىنىش نۇقتىئىي نەزىرىدىن تارىخنىڭ ئوبيېكتىۋ ۋە كۆپ قىرلىق يۈنىلىشى بىلەن بولۇنۇشىنى كۆچەيتكەن ماركسىزم نەزەرىيەسىنىڭ داۋامى بولۇپ قالدى.

شۇنداق قىلىپ، نەزەرىيەنىڭ خاتالىقى ئۇنىڭ ئايرىم ئىسپاتسىز ئاساسى قىلىپ ئېلىنغان قائىدىلىرىنى ئىش يۈزىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا كۆپلىگەن سەلبىي ئاقىۋەتلەرنىڭ سەۋەبچىسى بولۇپ قالدى. ئەگەر بىز ھازىرقى ۋاقىتتا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقەلەرگە يەنە بىر قېتىم نەزەر ئاغدۇرىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا 1991–يىلدىكى ئاۋغۇست ۋاقەلىرىنى ۋە كونا تۈزۈمنى كۈچ بىلەن يوق قىلىش ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغانلىقىنى ئۇنىڭ سىياسىي ستروكتۇرىلىرىنى بۇقىتىشقا ۋە كۆپ مىللەتلىك بىرلەشمە دۆلەتنىڭ بەربات بولۇشىغا ئېلىپ كەلدى دەپ ئىشەنچلىك ئېيتىش مۇمكىن. ئەينە شۇ ۋاقەلەر بىلەن 1982– يىلنىڭ ئاخىرىدا باشلانغان جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ باسقۇچى ئاخىرلاشتى. بۇ باسقۇچنى ئۈچ دەۋرگە بولۇش مۇمكىن.

بىرىنچى دەۋر (1982–1987–ي.) پارتىيە– دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ سىستېمىسىنى ئۇنىڭ ئاساسلىرىنى مۇستەھكەملەش ۋە لىگىشىپ قالغان ئاملىلىرىدىن قېچىش ھېساۋىغا چىڭىتىش ھەم دىنامىكىلىق تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۇرۇنۇشلىرى بىلەن خاراكتېرلاندى. بۇ دەۋر سىستېمىنىڭ ئۆز كامچىلىقلىرى ۋە خاتالىقلىرى بىلەن كۆرۈشۈش دەۋرى بولدى.

ئىككىنچى دەۋر (1987–1990–ي.) سىستېمىنىڭ بىر قاتار ئاساسلىرىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ھەم غۇلاۋاتقان تۈزۈمنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدىغان بىر قاتار مۇھىم قائىدىلەردىن ۋاز كېچىش يولى بىلەن پارتىيە–دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ داۋاملىق كىچىكىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان چارە–تەدبىرلىرى ئارقىلىق سىستېمىنى ساقلاپ قېلىش ئۇرۇنۇشلىرى بىلەن نىشانلاندى. بۇ ئاساسەن خۇسۇسىي مۈلۈك ھەم ئېگىلىكنى باشقۇرۇشنىڭ ئىجتىمائىي شەكىللىرىنىڭ ھەر خىللىقىنىڭ، دۆلەتسىزلەندۈرۈشنىڭ، كپسسنىڭ ئىدېئولوگىيەلىك مونوپولىيەسىدىن ۋاز كېچىشنىڭ زورۇرلۇقىنى ئېتىراپ قىلىش بىلەن ئىپادىلەندى.

ئۈچىنچى دەۋر (1991–ي.) ناھايىتى قىسقا، لېكىن ۋاقەلەرگە ئىنتايىن باي دەۋر بولدى. ئۇ كوممۇنىستىك سىستېمىنىڭ ۋە ئۇنىڭ جەمئىيەت مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بارلىق تەرەپتىن چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىشى ھەم يېڭى ئىجتىمائىي–ئىختىسادىي ستروكتۇرىلارنىڭ (جۈملىدىن بازار مۇناسىۋەتلىرىنىڭ) شەكىللىنىشى ۋە ھاكىمىيەتكە يېڭى سىياسىي كۈچنىڭ كېلىشى بىلەن خاراكتېرلاندى.

بۇ ۋاقەلەرگە باغلىق غەرب كېڭەششۇناسلىرىنىڭ ئېيتقانلىرى قىزىقارلىق. مەسىلەن، گارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاتاقلىق پروفېسسورى دژ. ساكس مۇنداق دەپ يازىدۇ: «گورباچېۋ يىللار داۋامىدا ياۋروپا بانكىلىرى ۋە ھۆكۈمەتلىرى تەرىپىدىن كۈرسىتىلگەن كۈچلۈك مالىيەۋىي ياردەم تۈپەيلى ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرالىدى. 1990–1991–يىللارنىڭ قىش ئېيىدا شەخسىي قەرز بەرگۈچىلەر ئاخىرى تۈزۈمنىڭ چىرىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشتى ۋە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆز ئىشلىرىنى يىغىشتۇردى...». ئاق ئۆي مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ چوڭ ئىختىساتچىسى دژ. نورېن مۇنداق دەپ تەكىتلەيدۇ: «گورباچېۋ ھاكىمىيەت ئۈستىدە بولغان بەش يىلنىڭ ئىختىسادىي نەتىجىلىرى ئىنتايىن تەشۋىشلىك بولدى. بۇنىڭغا نېمە سەۋەب بولدى؟ قىسقىچە ئېيتقاندا، تۆۋەندىكى ئامىللار: ئامەتسىزلىك، ناچار سىياسەت، ئىشنى يېرىم يولدا توختىتىپ قويۇش، چوڭ كۆلەمدىكى ئېتنىكلىق قالايمىقانچىلىقلار، جەمئىيەت ئەخلاقىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئىلگىرى رەت قىلىنغان ئېكولوگىيەلىك مۇئەممالارنى ھەل قىلىش زورۇرىيىتىدىن كېلىپ چىققان ھەددىدىن تاشقىرى چىقىملار، شەرقىي ياۋروپادىكى ۋاقەلەر، شۇنداقلا بېيۇروكراتلارنىڭ تۆۋەنكى قاتلىمى تەرىپىدىن ئىسلاھاتلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان كۈچلۈك قارشىلىق». ھەقىقەتەنمۇ 1985–يىلدىن كېيىن دۇنيا بازىرىدا نېفىت ۋە گاز باھالىرىنىڭ بىردىن تۆۋەنلەپ كېتىشى، چېرنوبىل پاجىئەسى، ئەرمەنىستاندىكى يەر تەۋرەش، 1984–1987–يىللاردىكى ھوسۇلسىزلىق، ئالكاگولغا قارشى ئويلاشتۇرۇلمىغان سىياسىي قارارلار، ئىختىسادىي ئىسلاھاتلارنىڭ ئىزچىلسىزلىقى ۋە ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تۆۋەنلىشىگە سەۋەب بولغان ئەخلاقىي چۈشكۈنلۈك ئىجتىمائىي–ئىختىسادىي بوھراننى يېقىنلاشتۇرىدىغان ئامىل بولدى.

گوللاندىيەلىك ئاتاقلىق كېڭەششۇناس م. ئېللمان ئاقشىلىق ئالىم ۋ. كونتوروۋىچ بىلەن بىرلىشىپ يازغان كىتاۋىدا: «گورباچېۋ ئۇتۇغلۇق بولمىسىمۇ، لېكىن ئىشلەۋاتقان سىستېمىنى ۋەيران قىلدى ۋە ئۇنىڭ ئورنىدا تەرتىپسىزلىك ۋە ھالاكەتلىك ئىختىسادىي سىياسەتنى قالدۇرۇپ كەتتى» دەپ يازدى.

80–يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا زورگۈزۈلگەن قايتا قۇرۇش ۋە «يېڭىچە تەپەككۇر» دەپ ئاتالمىش بارلىق فىلوسوفىيەگە غەرب ئالىملىرى تەرىپىدىن بېرىلگەن باھا ئاساسەن ئەينە شۇنداق.

غەرب ئالىملىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەكلىرىدە زوقۇرىدا تەكىتلەنگەن كەسكىن خاراكتېرىستىكىلىرىدىن تاشقىرى سىستېمىنى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي–ئىختىسادىي بوھرانغا ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنىڭ پۈتۈنلەي بەربات بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئىختىسادىي ئەھۋاللارنىمۇ چوڭقۇر تەھلىل قىلىدۇ. كېڭەش ئىختىساتچىلىرىنىڭ 70–80– يىللاردىكى ئەمگەكلىرىدە بۇ كامچىلىقلار دەسلەپ ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن 80–90–يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ بولسا ناھايىتى ئوچۇق ۋە جۈرئەتلىك ھالدا تەنقىت قىلىنىشقا باشلىدى ۋە ئىختىسادىي يۈنىلىشنى ھەم سىياسىي مەخسەتلەرنى ئۆزگەرتىش توغرۇلۇق چاقىرىقلار ياڭراشقا باشلىدى. لېكىن كامچىلىقلار بىلەن ئىختىسادىي ئەخباراتلار ئىنتايىن مەخپىي ساقلىنىۋاتقان، ھەتتا يىغىشتۇرۇلغان ئاشلىقنىڭ يىللىق كۆلەمىنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىش مەنئىي قىلىنغان بىر ۋاقىتتا بۇ ئىشنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ بېرىش ناھايىتى قىيىن بولدى. شۇنىڭغا قارىماي، ئىختىساتنى چۈشكۈنلۈككە تارتىۋاتقان ئامىللارنىڭ ئاساسلىق سەۋەپلىرى ئاشكارىلاندى.

رەسمىي ستاتىستىكا مەلۇماتلىرىنىڭ تەھلىلى كۆرسىتىشىچە، ئۇرۇشتىن كېيىنكى دەۋر ئىچىدە «ئا» گۇرۇپپىسى (سانائەت) ساھاسىدىكى ئىشلەپ چىقىرىش كۆلەمىنى كۆپەيتىش مۇستەقىل خاراكتېرغا ئېگە بولغان. ئۇنىڭ ساھالىرى زامانىۋى ئىلمىي–تېخنىكا مۇۋاپپەقىيەتلىرىنى ھېساپقا ئالمىغان ھالدا كونا تېخنىكا ۋە تېخنولوگىيە ئاساسىدا كەڭەيتىلگەن. نەتىجىدە ئاستا–ئاستا ئىشلەپ چىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى ۋە رېنتابىللىق تۆۋەنلىگەن.سىياسىي كۇرسەتكۈچ سۈپەتكە نىسبەتەن ئەۋزەللىككە ئېگە بولغان. بولارنىڭ ھەممىسى سىستېمىنىڭ زەئىپلىشىۋاتقانلىقىنىڭ بەلگۈسى ئېدى.

ئىستېمال تاۋارلىرى كومپلېكسى («ب» گۇرۇپپىسى) تەرەققىياتىدا داۋاملىق ئارقىدا قېلىش ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە دۇچار قىلدى. ئۇزۇن ۋاقىتقىچە (1988–يىلغىچە) ئەمگەك ھەققى تۆكلەتىلدى، ئەمگەك نەتىجىسى ۋە مىللىي ۋالىيۇتىنىڭ قەدرى تۆۋەنلىتىلدى. نەتىجىدە جەمئىيەت ئەخلاقىدا چۈشكۈنلۈك يۈز بەردى، ھاراقكەشلىك ۋە جىنايەت كۆپەيدى، ئاھالىنىڭ ئەمگەك ئاكتىپلىقى تۆۋەنلىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېيىنكى ئوتتۇز يىل ئىچىدە يوشۇرۇن ئىختىسات پەيدا بولۇپ، كەڭ قانات يايدى. يوشۇرۇن ئىختىسات كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردىمۇ موجۇت، لېكىن ئۇ يەردە ئۇنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ، بەزىدە بولسا ئۇ مەمۇرىي سىستېما ۋە جىنايەت دۇنياسى بىلەن زىچ باغلىنىپ كەتكەن.

كېڭەش ئىختىسادىنىڭ ۋەيران بولۇشىغا ئېلىپ كەلگەن ئاساسىي ئامىللارنىڭ بىرى ئىختىساتنى ھەددىدىن تاشقىرى مىلىتارلاشتۇرۇش يەنى ھەربىي چىقىملارنىڭ ئىنتايىن كۆپلىگىدىن ئىبارەت. بۇ يەردە پەقەت ھەربىي چىقىملار مەخپىي، ئۇلارنىڭ كۆلەمى ئاز كۆرسىتىلىپلا قالماستىن، بەلكى تەبىي رېسۇرسلارنىڭ باھاسىمۇ خەلق ئارا باھادىن بىرنەچچە ھەسسە تۆۋەن بولدى.ھەربىي سانائەت كومپلېكسى ئىشلەپ چىقىرىش ئەمگىگىنى رەغبەتلەندۈرۈش ۋە ئىشلەپ چىقىرىشنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن يېتەرلىك مەبلەغ قالدۇرماي كېڭەش ئىختىسادىنى ھەددى ھېساپسىز گادايلاشتۇرىۋەتتى.شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ رېسۇرسلار بىلەن جابدۇقلارنىڭ ھەرخىل تۈرلىرىنىڭ ئەڭ كۆپ كۆلىمىنى، ئەڭ سۈپەتلىك ئەقلى ئەمگىگىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلدى.

مەملىكەت تەبىي بايلىقلىرىنىڭ كۆپلىگى ۋە ناھايىتى ئەرزەنلىكى ئۇلارنى ئېجەملىك بىلەن پايدىلىنىشقا ۋە رېسۇرسلارنى ئىختىسات قىلىنغان تېخنولوگىيەلەرنى ئىشلەپ چىقىرىشقا رەغبەتلەندۈرمىدى ئىختىساتتا ئىلمىي–تېخنىكىلىق تەرەققىيات مۇۋاپپەقىيەتلىرىدىن ناچار پايدىلىنىلدى.نەتىجىدە مەملىكەتنىڭ تېخنىكىلىق جەھەتتىن ئارقىدا قېلىشى بارغانسىرى كۈچىيىشكە باشلىدى. مەسىلەن، 1960–يىلى زامانىۋى ئۇسۇلدا پولات تاۋلاش ئاقىش بىلەن س س س ر دا ئوخشاش–10 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلاتتى. 80–يىلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇ كورسەتكۈچ ئاقىش تا 90پىروتسېنتقىچە ئۆستى،بىزدە بولسا ئاران 40 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلدى. 80–يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىسراپچىلىق كۆپىيىپ، تېجەمكارلىقنىڭ يوقىلىشىدىن بىزدە بىر سوملۇق مۈلۈككە 2،2سوم سەرىپ قىلىنغان بولسا، غەرب مەملىكەتلىرىدە ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن بىر دوللارلىق مۈلۈككە بىر دوللار سەرىپ قىلىنغان.

لىبېراللاشتۇرۇش كېڭەش ئىختىسادىغا چوڭ زىيان يەتكۈزدى. رېسۇرسلارنى تەخسىم قىلىشنىڭ مەركەزلەشتۇرۇلگەن سىستېمىسى (دۆلەت پىلانى، دۆلەت تەمىناتى، دۆلەت باھاسى ۋەباشقىلار) كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات تۈرىنى، تېخنولوگىيەنى، تەمىنلىگۈچى ۋە ئىستېمالچىلارنى تاللاش تەشەببۇسكارلىقىنى بوغۇپ قويدى. ئارقىدا قالغان مەملىكەتتە دۆلەت تاشقى سودىسىنىڭ ئازىيىشى دەسلەپ ئىمپورتنىڭ ئېكسپورتتىن ئېشىپ كېتىشىگە، تاشقى قەرزنىڭ كۆپىيىشىگە ۋە ئالتۇن ھەم ۋالىيۇتا زاپاسلىرىنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى كۆپ چىقىم بولۇشىغا، سوم قىممىتىنىڭ ئۇلىغان ھەسسە تۆۋەنلىشىگە ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تەبىي ۋە مۇقەررەر ھالدا چەت ئەل قەرزلىرى بىلەن ئىمپورت قىسقاردى ۋە ئۇنىڭغا باغلىق ساھالاردا ئىشلەپ چىقىرىشى توختىدى.

باھالارنى قويۇۋېتىشمۇ بوھراننى ئوتكۈرلەشتۇرىدىغان سەۋەپلەرنىڭ بىرى بولدى.

ئاھالىنىڭ كەڭ قاتلىمىنىڭ نارازىلىقىنى پەيدا قىلىدىغان ئېھتىياجدىن كام ئىستېمال قىلىش بەدىلىگە تاۋارلارغا بولغان تەلەپنىڭ تۆۋەنلىشى يۈز بەردى. بۇ ئەھۋال سپېكۇلاتسىيە ۋە يوشۇرۇن ئىختىساتنىڭ گۈللىنىشى بىلەن تېخىمۇ ئېغىرلاشتى.باھالارغا تەلەپ تولۇق دەرىجىدە قانائەتلەندۈرۈلگەندە، ياكى باھالار چېكىگە يەتكەندىن كېيىن ئۆزلۈگىدىن تۆۋەنلەيدۇ دېگەن ئۈمۈتمۇ ئاقلانمىدى. ئەگەر باھالارنى ئەركىن قويۇپ بېرىش ئىستېمال تاۋارلىرى تېخى ئازايمىغان، شۇنداقلا ئاھالىنىڭ ھەر خىل قاتلاملىرىنىڭ كىرىملىرىنىڭ ئارىسىدا ئانچە چوڭ پەرىق بولمىغان 1985–1987 –يىللاردا يۈز بەرگەن بولسا، باھالارنىڭ ئۆرلىشى دەرىجىسى سېتىلىش كۆلىمىنىڭ كەسكىن قىسقىرىشىدىن ئۆز ئورنىنى ساقلاپ تۇرالمىغان بولار ئېدى. ھازىر بولسا ئۇ توغرىلىق سۆز قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق،چۈنكى ئىستېمال تاۋارلىرى بازىرى تولۇق دېگىدەك ۋەيران بولغان، ئاھالىنىڭ كىرىملىرى بويىچە قاتلاملارغا بۆلۈنۈشى نەتىجىسىدە قازاقىستاندىن بىر نەچچە ئون مىڭ، مدھ مەملىكەتلىرىدە بولسا مىللىونلىغان باي ئادەملەرنى مەيدانغا چىقاردى. ئۇلار ھەر قانداق قىممەت تاۋارغا بولغان تەلەپنى داۋاملىق ساقلاپ تۇرۇش قابىلىيىتىگە ئېگە.بۇ بولسا مدھ ئەللىرىدە 70–80مىلىون ئادەم ئەڭ ئېغىر ھايات كەچۈرۈۋاتقان بىر شارائىتتا يۈز بەرمەكتە...

ئايرىم مۇتەخەسسىلەر–كېڭەش ئىختىسادىنىڭ بوھرانغا ئۇچراش سەۋەبىنى نەق مالىيەنىڭ ۋەيران بولۇشىدىن دەپ ھېساپلىسا، باشقىلىرى مالىيەنىڭ پاراكەندىچىلىككە ئۇچرىشى–بۇ ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ۋەيران بولۇشىنىڭ ئاخچا بىلەن ئىپادىلىنىشى دەپ قارايدۇ. بىزنىڭ كۆز قاراشىمىزچە، زوقۇرىدا تەكىتلەنگەن ئامىللارنىڭ ھەممىسى ئايرىم–ئايرىم ھالدا بوھراننىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىگە سەۋەب بولغان.شۇنداقتىمۇ مالىيەنى لىبېرالاشتۇرۇش سىياسىتى ئىجتىمائىي–ئىختىسادىي بوھراننى چاپسانلىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدى.

بۈگۈنكى كۈندە قازاقىستان ۋە بارلىق مدھ مەملىكەتلىرى ئالدىدا تۇرغان ئەڭ مۇھىم مۇئەمما يۈز بەرگەن بوھراندىن چىقىشنىڭ تاكتىكىلىق ۋە ستراتېگىيەلىك يولىنى ئىشلەپ چىقىشتىن، جەمئىيەت ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشتىن، ئىجتىمائىي–ئىختىسادىي تەرەققىياتنىڭ يۈنىلىشلىرى بىلەن ۋارىساتلىرىنى تەييارلاشتىن ۋە ئۇلارنى ئەمىي ئاساستا ئىزچىل ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

رەخىمجان ئاۋۇتوۋ،

ئىختىسات پەنلىرىنىڭ دوكتورى، قازاقىستان يېزا ئېگىلىگى پەنلىرى ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر –ئەزاسى.

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

ناۋايىنىڭ تۈرك تارىخى ئەسەرى ھەققىدە

ئۇلۇغ ئەللامە ئەدىپىمىز ئەلشىر ناۋايى ئىجادىي مىراسلىرىنى ئۆگىنىشتە ئەلۋەتتە، بۇ ژانىرنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن تولىمۇ ئەسەرلىرى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قايتا-قايتا نەشىر قىلىنىپ كەلمەكتە.

1928-يىلى تاشكەنتتە نەشىر قىلىنغان «مائارىپ ۋە ئوقۇتقۇچى» (ئوزبېك تىلىدا. تەھ) ژۇرنىلىنىڭ ماي، ئىيۇن سانلىرىدا ف. رەھمانىنىڭ ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ رويخىتى كەلتۈرۈلگەن ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭدا ئەدىپنىڭ 32 ئەسىرى تەرتىپ بىلەن كۆرسىتىلگەن. ئەھمىيەتلىكى شۇنىڭدىكى، 31-رەتتە «تۈرك تارىخى» ۋە 32-رەتتە «ئىندبار مۇسىقى» (بۇ نورۇز تىلكى ۋە ئىندبار، سوزى ئەرەپچە [illegible] دېگەن مەنالاردا بولۇپ، [illegible] مۇزىكىدىكى ئۇرغۇلۇقلۇق كەبى مەنالارنى ئاڭلىتىدۇ. تەھ) دېگەن ئەسەرلىرى [illegible] بولۇپ، [illegible] تېپىلماقتا، دەپ ئىزاھ بېرىلگەن. 1941-يىلى موسكۋا ۋە لېنىنگرادتا نەشىر قىلىنغان «ناۋايى» ناملىق ئەسەردە ۋلادىمىر س. ۋولىن ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ رويخىتىنى ئەشۇ ئەسەرلەر يېزىلغان يىللار بىلەن [illegible] تۈزگەن. ئاماما، ژۇرنالدا قەيت قىلىنغان ئەسەرلىرى ھەققىدە مەلۇمات بەرمەيدۇ. 1963-يىلى پروفېسسور ھ. سۇلايمان ئەلشىر ناۋايى ئەسەرلىرى تۈرغىسىدا توختىلىپ، «مۇھاكىمەت ئۇل-لۇغەتەين» ناماسىدا [illegible] ۋە «زۇبدەت ئۇت-تەۋارىخ» (رەنالارنىڭ تارىخ)، «[illegible]» ناملىق ئەسەرنىڭ ئىچىدە «تارىخى ئەنبىيا ۋە ھۆكەما» (پەيغەمبەر ۋە دانىشمەنلەر تارىخى. تەھ)، «تارىخى مۇلكى ئەجەم» (بۇ يەردىكى «ئەجەم» سوزى ئەرەپ خەلقلىرى ھەم مەملىكەتلىرىدىن باشقىلارنى، خۇسۇسەن، ئىران ۋە پارس خەلقلىرىنى ئەزەردە تۇتقان ھالدا قوللىنىلىدۇ. يەنى «خارجى مەملىكەتلەر تارىخى» مەنىسىدە. تەھ) تەركىبات قىلىنغانلىقىنى يازىدۇ. 1990-يىلى پروفېسسور ئە. پ. قەيۇموۋ، ئەلشىر ناۋايى خۇراسان تارىخىنى ياراتتى، ئۇنى شائىرنىڭ ئۆزى «زۇبدەت ئۇت تەۋارىغ» دەپ ئاتايدۇ، ئەندى «تارىخى ئەنبىياۋە ھۆكەما» ھەم «تارىخى مۇلكى ئەجەم» نى «زۇبدەت ئۇت-تەۋارىغ» ئەسەرنىڭ 1-ۋە 2-قىسىملىرى دەپ ئېنىقلىق كىرگۈزىدۇ، دەپ يازىدۇ.

1982-يىلى بېجىندە ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىنغان موللا ئىسمەتۇللا ئىنىمەتۇللا- مۆجىزىينىڭ «تارىخى، مۇسقىيۇن» («مۇزىكانتلار تارىخى» ە تەھ) ئەسرىدە مۇئەللىپ ئۆزىنىڭ ئەلشىر ناۋايىنىڭ مۇزىكىغا ئائىت ئەسەردىن پايدىلانغانلىقى ھەققىدە يازىدۇ. ئەپسۇسكى، بۇ ئەسەرنىڭ نامىنى ئاتىمايدۇ. شۇنىڭغا قارىماي، موللا ئىسمەتۇللا-مۆجىزى ناۋايىنىڭ مۇسقە ئىلمىدىكى ئەسەرلىرىدىن [illegible] سۈپىتىدە تەرپىلەيدۇ.

مەلۇمكى، ناۋايىنىڭ ئەسەرلىرى ئۆز دەۋرىدىن باشلاپ، بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە زامانىسىنىڭ مەشھۇر خەتتاتلىرى تەرپىدىن تەكرار-تەكرار كوچۇرۇلۇپ، قولىيازما ھالىتىدە يېتىپ كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەدىپنىڭ خېلىلا بىر قىسىم ئەسەرلىرى قېدىمي ئۇيغۇر يېزىقىدا كوچىرىلگەن. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەپ، ناۋايى دەۋرىدە ھىرات، سەمەرقەند، تەبرىز ۋە باشقا كوپلىگەن شەھەرلەردە مۇئەييەت ئۇيغۇر يېزىقى مەكتەپلىرى بولغان ئىدى. تومۇرىيلەر ئەۋلادى ئۇيغۇر يېزىقىنى-دولەت خېتى سۈپىتىدە قوللانغانلىقىمۇ ئايان. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ چاغلاردا ئۇيغۇر يېزىقى ھەم تىلىنى بىلگەن خەتتاتلار چوڭ شوھرەت قازانغان. شۇنىمۇ ئىلاۋە قىلىش لازىمكى، پارسي ۋە تۈركي تىللىق ئەدىپلەرنىڭ، جۈملىدىن خارەزمىينىڭ «مۇھەببەتنامە» (1353)، كامال خوجەندىينىڭ «لەتافەتنامە» (14-ئەسىر)، «بەختىيارنامە» (1432)، فەرىدىددىن ئەتتارنىڭ «تەزكىرەت ئۇل-ئەۋلىيا-تەۋ لىيالار تەزكىرىسى» (1436)، «مىراجنامە» (1437) قاتارلىق ئەسەرلەر ئۇيغۇر خېتىدە پۈتۈلگەن. 18-ئەسىردىن كېيىن يېزىلغان-پەي ئىستىمالدىن چىققان بۇ يېزىقتا يېزىلغان [illegible] تۇغرىراغى، كۆچۈرۈلگەن- ئەسەرلەر ئىچىدە ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ سالماقلىق ئورۇن تۇتۇشى گۇمانسىز. بۇنداق كىتاپ-رسالىلەر دۇنيانىڭ قايسىدۇر بىر مەملىكەتتىكى كۇتۇپخانىلىرىدا «ئەسىرلەر سىرى» بولۇپ يېتىشى ئەجەپ ئەمەس.

بىزنىڭ پىكرىمىزچە، قېدىمي ئۇيغۇر يېزىقىدا كىتابات قىلىنغان ئەنە شۇنداق كىتاپ-رسالىلەرنى خارىجىي مەملىكەتلەرنىڭ «موغۇل قولىيازمىلىرى فوندلىرى» دىن ئىزدەش لازىم. چۈنكى، موڭغۇللار چىڭگىزخان دەۋرىدىن باشلاپلا ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللانغانلىقتىن ئۇشبۇ يېزىقتا پۈتۈلگەن كوپلىگەن ئەسەرلەر قارا-قويۇقلا موڭغۇلچە قولىيازمىلار قاتارىغا كىرگۈزۈۋېتىلگەن بولۇشى چوقۇم. شۇنىڭدەك، ئۇلۇغ برىتانىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، شۋېتسىيە، تۈركىيە، ھىندىستان، خىتاي، موڭغۇلىيە، ش ئۇئار ۋە باشقا مەملىكەتلەردىكى ئۇيغۇر يېزىقى قولىيازمىلار فوندىنى ئەستائىدىل ئىنچىلاشنى تەقازا قىلىدۇ. بۇ، ئۆز نۆۋىتىدە، ئەلشىر ناۋايى قەلىمىگە مەنسۇپ «زۇبدەت ئۇت-تەۋارىغ»، «ئىندبار مۇسقى»، ۋە باشقا ئەسەرلىرىنىڭ ھەر ئىككى خەتتە-قېدىمي ئۇيغۇر ۋە ئەرەپ-پېزىلغان قولىيازمىلىرىنى ئىنچىلاشقىمۇ ئىمكان بېرىدۇ. بۇجەھەتتەللەردىكى قولىيازمىلار فوندلىرىغا ئىلمي سەپەر ئۇيۇشتۇرۇشنى، ئۇيغۇر يېزىقى ھەم تىلىنى بىلىدىغانلارنى ۋە ياشلارنى تەربىيەلەشنىڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى كورسىتىدۇ.

ژۇقۇرىدا تەكىتلەنگىنىدەك، ف. رەھمان «زۇبدەت ئۇت-تەۋارىغ» نى «تۈرك تارىخى» دەپ ئاتاپ، 20-يىللاردا مەركۇر ئەسەردىن پايدىلانغانلىقىنى قەيت قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، 30-يىللاردىكى تۇتقۇنلۇق دەۋرلىرىدە ئۇرغۇلىغان قولىيازمىلار قاتارىدا ئاتالمىش ئەسەرمۇ كويدۇرۇلگەن ياكى مەخسەتلىك ھالدا كوزدىن ژىراقلاشتۇرۇلغان. ئەندى، موللا ئىسمەتۇللا مۆجىزىينىڭ ناۋايىنىڭ مۇسقى ئەسەرىدىن پايدىلانغانلىقىغا ئاساسلانغان ھالدا «ئىندبار مۇسقى» نى شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى تەۋەسىدىن ئىزدەش مەخسەتكە مۇۋاپىقتۇر.

تەگرىتاغ.
تاشكەنت شەھرى.

بىلىپ قويغان ياخشى

چۈش ۋە ئۇنىڭ تەبىرى

* قىز بالا كورۇپ چۈش كورسە، ئومۇرى ئۇزۇن بولۇر.

* جوكان كورۇپ چۈش كورسە، پۇل، مېلى ئامان بولۇر.

* زىنا قىلىپ چۈش كورسە، غۇسلى تاھارەت قىلىپ ژۇيۇنسۇن، مۇرادىغا يېتەر.

* ئوك قولى غايىپ بولۇپ چۈش كورسە، ئوغۇل پەرزەندىگە، سول قولى غايىپ بولسا قىز پەرزەندىگە خەتەر يېتەر.

* ھايۋاننىڭ تېزىگىنى تېرىپ چۈش كورسە، ئومورىنى مۇشەققەت بىلەن ئوتكۈزەر.

* ئويگە كىرىپ چۈش كورسە، غەمگە قالۇر.

* ئويدىن چىقىپ چۈش كورسە، غەمدىن قۇتۇلۇر.

* ئويگە سۇ كىرىپ چۈش كورسە، بەرىكەت كېلۇر. سۇ- بەرىكەتنىڭ، نىجاسەت دۇنيانىڭ سۇرىدۇر.

* ئويگە ئوت كېتىپ چۈش كورسە، بەدنىيەت ئادەمگە ئۇچرار.

* دەريانى كورۇپ چۈش كورسە، مەرتىۋىسى ئوسەر.

* دەرياغا چۈشۈپ چۈش كورسە، ھاجىتى راۋان بولار.

* كېمىگە چىقىپ چۈش كورسە، ژۇقۇرى مەرتىۋە تاپار.

* پاقىنى كورسە، ئەۋلىيالار بىلەن دوست بولۇر.

* بېلىق كورۇپ چۈش كورسە، ھالالدىن رىزقى كوپ بولۇر.

* ئات چاپتۇرۇپ چۈش كورسە، مۇرادىغا يېتەر.

* ئات مىنىپ، جەڭ قىلىپ چۈش كورسە، خوتۇنى بىلەن ماجرالىشىپ، ئوي بۇزۇلۇر.

* ئاسىن ژىقىلىپ چۈش كورسە، خوتۇنىدىن ياماللىق كېلۇر.

* ئەژدىھا پادىشانىڭ سۇرىدۇر.

* قوغۇن يەپ چۈش كورسە، رىزقى كوپ بولۇر.

* توك قوغۇن يەپ چۈش كورسە، جۇداغا قالۇر.

* ئاچچىق قوغۇن يەپ چۈش كورسە، بىر كىشىدىن ئاھانەت ئاڭلار.

* ئاق ئۈزۈمە يەپ چۈش كورسە، رىزقى كوپ بولۇر.

* ياڭاق كورۇپ چۈش كورسە، جېدەل-جۇداغا قالۇر.

* كوك ئۈزۈم يەپ چۈش كورسە، ژىغا-زېرىلىك بولۇر.

* توك ياڭاق يامان ئەمەستۇر.

* غەلۋىر كورۇپ چۈش كورسە، ۋەيرانلىققا قالۇر.

* ئوتكەمە كورۇپ چۈش كورسە، غەمگە قالۇر.

* ئالما كورۇپ چۈش كورسە، دىدار كورۇشەر.

* جىگدە كورۇپ چۈش كورسە، ئائەھلى بىلەن دوست بولۇر.

* گۈل-چېچەك كورۇپ چۈش كورسە ئومۇرى راھەتتە ئوتەر.

* شېكەر-ناۋات كورۇپ چۈش كورسە، خوشاللىق بولۇر.

* قاپاق كورۇپ چۈش كورسە، كېسەلدىن شىپا تاپار.

* قولىغى گاس بولۇپ چۈش كورسە، بەدنام سوزدىن قۇتۇلۇر.

* بۇغرا توگە كورۇپ چۈش كورسە، جان ئالغۇچىنىڭ سۇرىدۇر.

* كەكلىك كورۇپ چۈش كورسە، خۇداجۇي پەرزەنت كورەر.

* قارچىغا كورۇپ چۈش كورسە، دوستى قولىغا كېلۇر.

* سېۋەت كورۇپ چۈش كورسە، مەرتىۋىسىدىن چۈشەر.

* چىراق كورۇپ چۈش كورسە، ئالىم پەرزەنت كورەر.

* قۇرئان ئوقۇپ چۈش كورسە، ياخشى كۈن كورەر.

* تاھارەت ئېلىپ چۈش كورسە، ئابرۇيى ئوسەر.

* روھ كولۇپ چۈش كورسە، ئازاپ تارتقانىنىڭ سۇرىدۇر.

* روھ دەشنام قىلىپ چۈش كورسە، مەدەت قىلغانىنىڭ سۇرى.

* روھ تائام بېرىپ چۈش كورسە، دۇئا تەلەپ قىلغاندۇر.

* تۈگمەن قۇرۇق چۈگلەپ چۈش كورسە، قۇرۇق سوز، قۇرۇق توھمەتكە قالغاي.

* تۈگمەندە ئۇن تارتىپ چۈش كورسە، مال-دۇنياسى بولغاي، ھاجىتى راۋا بولغاي.

* يامغۇر يېغىپ چۈش كورسە، ئەرزانچىلىق بولۇر.

* ئاپتاپ چىقىپ چۈش كورسە، مەرتىۋىلىك بولۇر.

* كۈننى كورۇپ چۈش كورسە، خۇدانىڭ جامالىدۇر.

* كۈن تۇتۇلۇپ چۈش كورسە، خەلق زۇلۇمدا قالغاي.

* ئاي، كۈن بىر يەردە جەم بولۇپ چۈش كورسە، دەرىجىسى كوتۈرۈلگەي.

* يېڭى ئاي كورۇپ چۈش كورسە، پەرزەنت كورگەي. تولۇن ئاي كورۇپ چۈش كورسە، موشكۇلى ئاسان بولۇر.

* يېرىم ئاي كورۇپ چۈش كورسە، قىلغان ئىشى چالا بولغاي.

* ئاي كويۇپ كېتىپ چۈش كورسە، يۇرت ئىچىدە پىتنە-پاسات بولغاي.

* يۇلتۇز كورۇپ چۈش كورسە، مۇرادىغا يېتەر.

* يۇلتۇزلار توكۇلۇپ چۈش كورسە، قۇرۇق توھمەتكە يولۇقار.

* ئۇركەر يۇلتۇزنى كورۇپ چۈش كورسە، ساتا بىلەردىن مەدەت بولۇر.

* يۇلتۇز ئېقىپ چۈش كورسە، بىر ئالىم ۋاپات بولۇر.

* يەر تەۋرەپ چۈش كورسە، گۇناھلار كوپلىگىنىڭ ئالامىتىدۇر.

* ھاۋا گۈلدۈرلەپ چۈش كورسە، قۇرۇق سوزگە قالۇر.

* چاقماق چېقىپ چۈش كورسە، پادىشانىڭ ئالدىدا گۇناھقا لايىق بولۇر.

* بېشىغا قىلىچ تېگىپ چۈش كورسە، پادىشاغا خەتەر يېتەر.

* چېچى ئوسۇپ چۈش كورسە، قەرىزدار بولۇر.

* كوزى كور بولۇپ چۈش كورسە، تېنەپ قالۇر.

* ئايالىنىڭ چېچى ئوسۇپ چۈش كورسە، بەختى كېلۇر.

* بىر كوزى كورمەس بولۇپ چۈش كورسە، نامەرتنىڭ قولىغا قالۇر.

* بۇرنى پۇچۇق بولۇپ چۈش كورسە، ئەيىبى ئاشكارە بولۇر.

* ئاق تون كىيىپ چۈش كورسە، ماتەمدار بولۇر.

* قىزىل تون كىيىپ چۈش كورسە، روشەنلىككە چىقار.

* كوك تون كىيىپ چۈش كورسە، ژىغا-زارلىق بولۇر.

* يالاڭ ئاياق بولۇپ چۈش كورسە گۇناھتىن پاك بولۇر.

* لاي سۇ كورۇپ چۈش كورسە، رەنجى مېھنەتلىك بولۇر.

* قۇش كورۇپ چۈش كورسە، دولىتى زىيادە بولۇر.

* ئەگەر قۇشلار سوقۇشۇپ چۈش كورسە، دۈشمىنى بىلەن دوست بولۇر.

* قان كورۇپ چۈش كورسە، دۈشمىنى بىلەن دوست بولۇر..

* سانى (قۇش) كورۇپ چۈش كورسە، پاسىق بىلەن دوست بولۇر.

* گورنى كولاپ چۈش كورسە، غەمسىز بولۇر.

* كېپەن راسلاپ چۈش كورسە، ئومرى ئۇزۇن بولۇر.

* جىنازا كورۇپ چۈش كورسە، خەلققە چوڭ بولۇر.

* روھ بىر نەرسە بېرىپ چۈش كورسە، قوللىغان سۇرىدۇر. روھ بىر نەرسىنى تارتىپ چۈش كورسە، ئوز يېنىغا تارتىدۇ.

* قازانغا ئوت قالاپ چۈش كورسە، بەتنىيەت بىلەن دوست بولۇر.

* ساندۇق كورۇپ چۈش كورسە، كەسپي دۇنياسى راۋاج تاپار. ساندۇقتىن نەرسە ئېلىپ چۈش كورسە، غەمدىن خالاس بولۇر.

* كوزا كورۇپ چۈش كورسە، كوزا چېقىلسا خوتۇنىنىڭ تۇغۇتى تەس بولۇر.

* تاۋاق كورۇپ چۈش كورسە، پەرزەنت كورەر. تاۋاق چېقىلىپ چۈش كورسە، بالىسى تۇرماس.

* ئالتۇن كورۇپ چۈش كورسە، ئىماندىن ئاجراش خەۋپى باردۇر.

* كۈمۈش كورۇپ چۈش كورسە، دۇئاسى ئىجاۋەت بولۇر.

* داچەن (تومۇر تىسن) كورۇپ چۈش كورسە، پۇشمانغا قالۇر.

* ئەينەك كورۇپ چۈش كورسە، سەپەر تەرەپتىن خەۋەر كېلۇر.

* ئەينەككە قاراپ چۈش كورسە، دىدار كورۇشەر.

* بۇغداي كورۇپ چۈش كورسە، جاپا بىلەن دۇنيا تاپار.

* ژىگنە كورۇپ چۈش كورسە، ھاجىتى راۋا بولۇر.

* سېمىز ئىنەك كورۇپ چۈش كورسە، مەمۇرچىلىك بولۇر، ئورۇق ئىنەك كورۇپ چۈش كورسە، قەھەتچىلىك بولۇر.

* ئورۇق بۇغداي سىمىز بۇغداينى چىرماپ چۈش كورسە، يامغۇر يېشىن بولماي، تېرىقچىلىق ھوسۇل بەرمەي، كىشىلەر ھالاك بولۇپ، ئاتا ئوغۇلدىن، قىز ئانىدىن قېچىپ، ھالاك بولىدىغانلىقىنى كورسىتىدۇ.

* بۇغداي ئوخشاپ چۈش كورسە، مەھسۇلات ئېشىپ، مەمۇرچىلىك بولۇر.

خۇلاسە: ياخشى چۈش كورسە، خۇداغا ھەمدۇ-سانا ئېيتىش، ناچار چۈش كورسە خۇداغا تۆۋبە- ئىستىغپار ئېيتىپ، پېقىر- مىسكىنلەرگە خەير-ئېھسان قىلىش لازىم.

تەييارلىغۇچى: خ. ئىلاخۇنوۋا.

كەشگەرنى توغرىلاش، بۇرادەر

(ھېكايە)

ئابدۇرېشىت قاسىمى

دادىسى تۇراخۇننىڭ ئۆيىگە «ئۈرۈمچىدىن مېھمان كەپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان تۇراخۇن ئايالى ۋە بالىلىرىنى ماشىنىغا ئولتارغۇزۇپ، يولغا چىقتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

— ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام، كېلىڭلار!

تۇراخۇن ئاكا ۋە تۇراخان ھەدىلەر كەلگەن مېھمان بىلەن سوھبەتلىشىپ چاي ئىچىشىۋاتقان ئىكەن. مېھمان ئايال كەلگەنلەرنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇلار بىلەن ئېچىلىق سوراشتى.

تۇراخۇن ئاكا بۇ كەلگەنلەرنى مېھمان ئايالغا تونۇشتۇردى:

— ئوغلۇم تۇراخۇن، كېلىنىم گۈلنىسا، نەۋرىلىرىم: رۇسلان، ئارسلان، سەبىيارە.

— ئەلدى بۇ مېھمان بولسا،— دېدى تۇراخۇن ئاكا،— ئوتكەندە بىز چاقىرىش قەغىزى ئەۋەتكەن زىننەت دېگەن جوگان موشۇ بولىدۇ. قارىمايدىكى تاغاڭ ساۋۇتنىڭ ئوغلى شەۋكەتنىڭ قېيىن ھەدىسى. مەن ئاناڭ بىلەن ئۇ ياققا بارغاندا بىزنى تازا ئويناتقان. سەنمۇ ئەلدى بۇ جوگاننى ياخشى ئوينات، بالام!

— خۇدا خالىسا، شۇنداق بولىدۇ، دادا، خاتىرجەم بولۇڭ،— دېدى تۇراخۇن مېھمانغا مەنىلىك بېقىپ. زىننەتمۇ پىسسىڭگىدە كۈلۈپ قويۇپ، «سوقا-سەلدەلدەك ژىگىت ئىكەن» دېگەننى چاقماق تېزلىكىدە كۆڭلىدىن ئوتكۈزدى.

* * *

زىننەت بۇ يۇرتقا قۇرۇق قول چىقمىغان، ئەلۋەتتە. ئۇ تۇراخۇنلارنىڭ ئۆيىگە پەتىگە بارغاندا ئۇلارغا كورنەرلىك سوغىلارنى تەقدىم قىلدى. بۇ ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنىڭ ناچارىراق ئىكەنلىكىنى كورگەندىن كېيىن ئېلىپ چىققان ماللىرىنىڭ كوپ قىسمىنى «بۇلى سېتىپ پايدىسىنى كورۇڭلار» دەپ بەردى.

— سەن ئەلدى بازارغا چىقىشىڭ كېرەك، گۈلنىسا،— دېدى تۇراخۇن ئايالىغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ،— ھەممە ئادەم جان بېقىشنىڭ كويىدا ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. موشۇ تاۋارلارنى سېتىپ پۇل تېپىپ دەسمايە قىلايلى. سەن بۇ ئىشلارنى پۈتەرگىچە مەن زىننەتنى بارىدىغان يەرلىرىگە ئاپىرىپ كېلەي.

ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنى نەزەرگە ئالغان گۈلنىسا تۈزلا ئويلىمىدە، «بوپتۇ» دېدى.

گۈلنىسا ھەر كۈنى دېگىدەك بازارغا چىقىپ بىر ئاي ۋاقىت ئىچىدە زىننەت بەرگەن ماللارنى سېتىپ بولدى ۋە ئۆزىگە تېگىشلىك پايدىنى قايرىۋېلىپ، زىننەتكە بىرىشكە تېگىشلىك ئاقچىنى تۈگەللەپ قويدى. ئاڭغىچە تۇراخۇنمۇ زىننەتنى تاشكەنتكە ئاپىرىپ ئويىنىتىپ كەلدى.

ئۇلار باشتا بىر-بىرىنى «سىز» دەپ سوزلەشكەن بولسا ئەلدى «سەن» دەپ سوزلىشىدىغان بولۇپ قېلىشتى.

زىننەت ئۈرۈمچىگە قايتىش ئالدىدا تۇراخۇنغا:

— سەن مېنى ئۇنتۇپ قالما، بېرىپلا ساڭا چاقىرىش قەغىزى ئەۋەتىمەن،— دېدى.

— سېنى ئۇنتۇمايمەن، قەغىزىڭنى كۈتىمەن، زىننەت.

* * *

تۇراخۇن بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە زىننەتتىن چاقىرىش قەغىزى تاپشۇرۇپ ئالدى. ئۇ خوشاللىقىدا ماشىنا، كالا ۋە قويلىرىنى سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىغا دوللار ئالدى.

— مانا خوتۇن،— دېدى ئۇ گۈلنىساغا،— بۇ دوللارغا تاۋار ئېلىپ چىقسام، بۇنىڭ بىلەن سودا قىلساق، بىزمۇ باي بولۇشىمىزغا يول ئېچىلىدۇ.

ئۇ تەييارلىقلىرى پۈتۈش بىلەن يولغا چىقتى. گۈلنىسا ئۇنى ئۈرۈمچىگە ئۇزىتىپ قويدى.

زىننەت تۇراخۇننىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇنى ئۇچۇق كوڭۇللۇك كۈتۈۋالدى. ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ ئوبدان مېھمان قىلدى.

— ئالمۇتىدا بولغان چېغىمدا گەپ سوزىنى قىلغان ئىككى بالام موشۇ،— دەپ ئوغلى پاراتجان بىلەن باھارگۈلنى تونۇشتۇردى زىننەت ئۇنىڭغا. ئون ئالتە ياشتىن توۋەن بۇ ئوغۇل-قىز تۇراخۇن بىلەن قىزغىن كورۇشتى.

زىننەت ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەنلىكى، ئىككى بالىسى بارلىقى توغرىلىق تۇراخۇن بىلەن ئوبدانلا «چىقىشىپ قالغان»دىن كېيىن ئۇنىڭغا سوزلەپ بەرگەن. مانا ئەلدى ئۇ زىننەتنىڭ كەڭ-تاشا ئويى بىلەن بالىلىرىنى كورۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

— گۈلنىسا بىلەن زىننەتنى سېلىشتۇرغاندا،— دېدى تۇراخۇن ئىچىدە ئويلاپ،— يەر بىلەن ئاسماندەك پەرىق باركەن. مانا ئايال دېگەن موشۇنداق تازا بولۇش، موشۇنداق چىرايلىق، سەرەمجان ئويى تۇتۇش كېرەكتە. ھەي، بىزنىڭ ئويگە تورت ئاغىننى باشلىماتتىمدە، ئايال گۈزەل بولسا تۇتقان ئويىمۇ گۈزەل بولىدىكەندە. مەن ھەر ھالدا يېڭىلمەپتىمەن!

تۇراخۇن بۇ ئويدە ئىككى كۈن ياخشىلاپ دەم ئالغاندىن كېيىن ئۈچىنچى كۈنى كەچتە زىننەتنىڭ خوشنىلىرى بىلەن ئۈچ-تورت كىشى يۇرتنىڭ ئىمامىنى باشلاپ بۇ ئويگە كىرىپ كېلىشتى. زىننەت بىلەن تۇراخۇن كېلىشىپ بىر قازان پولو بىلەن مېھمانلارغا دەستىخان تەييارلاپ ئۇلارنى چاقىرتىپ قويۇشقان ئىدى. ئۇلار مەنخسەتكە ئاساسەن ئۇ ئىككىسىنى نىكاھلاپ، چېتىپ، تاماقلىرىنى يەپ، دۇئا قىلىپ چىقىپ كېتىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئاز ۋاقىت ئوتۇش بىلەن تۇراخۇن بىلەن زىننەت قوللىرىدا بار پۇلغا مال ئېلىپ ژۇكتاپ تەييارلىدى.

— مانا بۇلارنى ئالمۇتىغا ئاپىرىپ سېتىپ دوللار قىلىپ كېلەرسىز. قالغان ئىشلارنى كەلگەندە كورەرمىز،— دېدى زىننەت.

تۇراخۇن ئالمۇتىغا سالامەت يېتىپ كەلگەندىن كېيىن تاۋار-ماللىرىنى سېتىپ يەنە خېلىلا پۇل قىلدى.

ئۇ بىر كۈنى ئايالىغا،— مانا خوتۇن، ئوزەڭ كورۇۋاتىسەن، زىننەتنىڭ خاسىيىتى تۇپەيلى، تونۇگۈنكى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، بۈگۈن بايلىققا قەدەم تاشلىدۇق. ئۇنىڭ بىلەن تونۇشمىساق، ماڭا قەغەز ئەۋەتمىسە بۇ ئىشلار يوق ئىدى. قەدەم ئوڭۇشلۇق بولۇۋاتىدۇ. ئەلدى مۇنداق بىر مەسىلە بار. زىننەت: «ئالمۇتىغا كوچۇپ چىقىپ ئورۇنلاشسام ئالدىن ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدىكى سودا-تىجارىتىم ئاقاتتى، ئۇنىڭ ئۈچۈن گۈلنىساغا چۈشەندۈرسىڭىز، سىلەر ئىككىڭلار ياردەم قىلساڭلار»،— دەيدۇ. ئۇنىڭ يوتكىلىپ چىقىشى ئۈچۈن موشۇ يەرنىڭ ئادىمىگە ئەرگە تېگىشى كېرەك ئىكەن. بولمىسا ھوكۇمەت رۇخسەت قىلمايدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككىمىز ۋاقىتلىق ئاجرىشىپ كېتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنى ئېلىپ چىقىپ بۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن يەنە يارىشىۋالىمىز»،— دېدى تۇراخۇن.

— بۇنداق يايتى گەپنى قويۇپ، مېنى كولدۇرلاتماي،— دېدى گۈلنىسا زەردە بىلەن،— شۇ خوتۇننى ئېلىۋالامسىز.

— ھەي گۈلنىسا، سەن نېمە ئويدا، مەن نېمە كويدا. مەن ئائىلىمىزنىڭ پايدىسىنى، گۈللىنىشىنى ئويلاۋاتىمەن. ئۇ دېگەن تۇتقان تۇرسا، شۇنىڭدىنمۇ گۇمانلىنامسەن،— دېدى تۇراخۇن مۇشتۇمىنى تۈرۈپ ئايالىغا گولىيىپ قاراپ.

ساددە گۈلنىسا يەنە ئۇنىڭ پىلانلىرىغا كونۇپ، سوتقا بېرىپ ئاجراشتى.

تۇراخۇن ئۈرۈمچىگە مېڭىش ئالدىدا «مەن كەلگىچە بىر ئادەمگە سىرىڭنى ئېيتما!» دەپ تاپشۇردى.

بۇ قېتىم تۇراخۇن ئۈرۈمچىگە بارغاندا زىننەت ئۇنىڭغا:

— مېنىڭمۇ تۇققان، دوست، يارەنلىرىم، يۇرتىم بار. خەلقى-ئالەمگۇ ئىككىمىزنىڭ قوشۇلغىنىمىزنى ئۇقۇپ كەتتى. ئەلدى بىر توي قىلىپ بەرمىسەك، بولمايدۇ،— دېدى.

ئۇنىڭ خاھىشى بويىچە ئىش قىلىۋاتقان تۇراخۇن قارشى بولمىدى. تاپقان-تەرگىنى تويغا سەرىپ قىلىندى. توي ئوبدان ئوتتى. تويدا ھەر خىل گەپ-سوزلەرمۇ بولدى.

— ئالمۇتىلىق بۇ ژىگىتنىڭ بالا-چاقىسى بار دېيىشىدۇ. ئۇ يەردىكى ئايالىدىن بۇنىڭ نېمە ئارتۇقچىلىقى باردۇ!

— بىر قىلىقى ئارتۇقتە-ھا-ھا!

— ئۇ ياقتا بىر ئەرگە ئۈچ خوتۇن توغرا كېلىدۇ دېيىشكىنى قېنى؟

— كوڭۇلنىڭ كەينىگە كىرگەندە!

* * *

بىر كۈنى زىننەت تۇراخۇنغا قاراپ شۇنداق دېدى:

— توي قىلىمىز دەپ قولدا بار پۇل ئۈچۈپ كەتتى. تىجارەت قىلىشقا بولمايدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن دەسمايىغا پۇل كېرەك. سىز ئەر كىشى بولغاندىن كېيىن بىر ئامال قىلىڭ!

تۇراخۇن ئۇيان-بۇيان ئويلاپ ئاخىرى شۇنداق دېدى:

— ئۇنداقتا مەن قارامايغا بېرىپ تۇققىنىمىز شەۋكەتنى تېپىپ كورۇشۇپ، شۇنىڭدىن قەرزگە پۇل ئېلىپ كېلەي.

— ئۇ يەردە كوپ تۇرامسىز؟

— كوپ بولسا بىرەر ھەپتە بولارمەن.

تۇراخۇن قارامايغا بېرىپ بىر قوتۇپلا قايتىشقا توغرا كەلدى. چۈنكى ئىزدەپ بارغان تۇققىنى ئوز ئىشى بىلەن غۇلجىغا كەتكەن ئىكەن.

ئۇ ئۈرۈمچىگە كېلىدىغان بىر شوفيور بىلەن تونۇشۇپ قېلىپ شۇنىڭ ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ ئەل ئۇيقىدىكى چاغدا ئۈرۈمچى شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ قەۋەتلىك ئويىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە ھېچ قانداق گۇمانسىزلا يانچۇغىدىن ئاچقۇچىنى ئالدىدە، ئىشىكنى ئېچىپ، ئويگە كىرىپ چىراقنى ياقتى.

— ۋاي ئوغرى!— دېگەن زىننەتنىڭ ئاۋازى ئىچكىرى ئويدىن ئاڭلاندى.

— بۇ مەن، زىننەت، قورقما! سېنى بىئارام قىلماي دەپ ئوزەم كىرىپ كەلدىم،— دېگەن تۇراخۇن ئۇ ئوينىڭمۇ ھەم چىرىغىنى ياقتى.

شۇ ئارىلىقتا زىننەت كوينىكىنى كىيىپ ئارانلا ئۈلگەرگەن ئىدى.

ئىككى كىشىلىك ئورۇندا يەنە بىر سىنىڭ يوتقان ئىچىگە بېشىنى تىقىپ ياتقانلىقىنى كورگەن تۇراخۇن:

— ئۇ كىم،— دەپ سورىدى؟

— ئوغلىمىز باراتجان بىلەن باھارگۈل تۇققانلارنىڭ ئويىگە كەتكەن. قورقۇپ خوشنىمىزنىڭ چوڭ قىزىنى ئېلىپ كىرىپ ياتتىم.

— چوپ-چوڭلا قىزنى قوينىڭغا ئېلىپ ياتامسەن-ۋوي،— دېدى تۇراخۇن زىننەتنىڭ تىترەپ گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇ يوتقاننى ئېچىپ تاشلىماقچى بولۇپ ئالغا چامدىۋېدى ئاڭغىچە:

— ھە، بۇ مەن، ئوزەڭنى باس، ژىگىت! بولمىسا چاتاق،— دەپ كىرپىدەك چاچلىرى تىك قوپال بىر ئەر كىشى باش كوتەردى.

— ھوي قارا يۈز، بۇ كىم؟— دەپ ۋۇگەرگەن تۇراخۇن زىننەتنى بىر كاچات ئۇردى.

— كىم بولاتتى، مېنىڭ بۇرۇنقى ئېرىم.

تېز كىيىنىۋالغان ھېلىقى كىشى:

— ھوي، لۈكچەك، سەن مېنىڭ ئايالىمغا نېمىشكە قول تەككۈزىسەن؟— دەپ تۇراخۇنغا مۇش ئاتتى. ئىككىسى قاس-قۇس مۇشلىشىپ كەتتى. ئاجرىتىش ئۈچۈن ئارىغا چۈشكەن زىننەتمۇ ئىككى مۇش يېدى. يوچۇن كىشى تۇراخۇننىڭ قوسىقىغا قاتتىق تېپىپ،— ئۇنى ژىقىتىپ چىقىپ كەتتى.

يۈز-كوزى كوكىرىپ، بېشى توۋەن چۈشكەن تۇراخۇن ئەتىسى ژۇك تاقلىرىنى ژىغىپ تاڭدى ۋە ئويدىن چىقىپ كېتىش ئالدىدا:

— سېنىڭ بۇزۇقلىقىڭنى بىلگىنىمدە، بۇ يولغا قەدەم باسمىغان بولار ئىدىم،— دەپ زىننەتكە ئالايدى.

— سەنمۇ ئالمۇتىدا ئوز خوتۇنىڭغا خىيانەت قىلىپ كەينىمدىن كۆچۈكتەك قالماي، مېنىڭ بىلەن ۋۇرگەن ئىدىڭغۇ، مېنىڭ ئۇ ئېرىم بالىلارنى يوقلاپ كەلگەن ئىكەن.

— ھە، بالىلارنى يوقلاپ، ساڭا ئوقلاپ كەلگەن ئىكەندە، ساڭا تۇف!..

— ساڭىمۇ تۇف، يولۇڭ بولسۇن...

* * *

تۇراخۇن ئالمۇتىغا كېلىدىغان تىجارەتچىلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ ئوز يۇرتىغا قايتىپ كېلىۋالدى.

تۇراخۇن ئۈرۈمچىگە كەتكەن ئۈچ ئاي ئىچىدە گۈلنىسا ۋەدىگە ئاساسەن خېلە ۋاقىت چىداپ يۈرگەن بولسىمۇ ئاخىرى سىر ساقلىيالماي خوشنىسى ئايالغا ئەھۋالنى ئەينەن ئېيتىپ بەردى.

— سەن ئالدام خالتىغا چۈشۈپ قاپسەن،— دېدى خوشنىسى پاتىگۈل،— ئۇلار ئالمۇتىدىكى چاغدا ئەر-خوتۇندەكلا بولۇپ كېتىشكەن. بۇنى ھەممە بىلىدۇ، بىراق ئاجرىشىپ كەتكەنلىكىڭنى بىلمەپتىمىز. ئەلدى «ئۇنداق قازانغا، مۇنداق چۈمۈچ» دېگەندەك سەنمۇ بىرىگە تېگىۋال. ئەتىلا ساڭا ئەر چىقمىسا قۇلۇقىمنى كېسىپ بېرىمەن. ئېرىڭ كېيىن پۇشايمان قىلىدۇ.

گۈلنىسا تەۋەككۈل ئىسىملىك بىر بويتاق ژىگىتكە تېگىپ، ئۇنى ئويگە ئەكىرىۋالدى.

تۇراخۇن چېمودانىنى كوتىرىپ ئوز ھويلىسىغا كىرىپ كەلگەندە ياش قورامى ئوزى بىلەن تەڭ گەۋدىلىك بىر ژىگىت كوتەك يېرىۋاتاتتى. ئۇ «ئويىمىزگە مېھمان كەلدى» دەپ ئويلىدى، ئەتىمالىم، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام بەرگەندىن كېيىن قولىدىن چېمودانىنى ئېلىپ ئويگە باشلىدى. «بۇ كىمدۇ، خوتۇنىنىڭ مەن بىلمەيدىغان ژىراقتىن كەلگەن تۇققانلىرىمىدۇ؟»— دەپ ئويلىغان تۇراخۇن ئويگە بىمالال كىرىپ باردى.

گۈلنىسا تاماق ئېتىۋاتقان ئىكەن. بالىلىرى تېلېۋىزورغا قاراپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. باشقا چاغلاردا «دادام كەلدى» دەپ ۋۇگرەپ كېلىپ دادىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ سويىدىغان بالىلار ئەلدى شوك ئولتۇرۇشۇپتۇ. گۈلنىسامۇ گەپ قىلمىدى.

— ھەممىڭلارنىڭ زۇۋانىڭلار تۇتۇلۇپ كېتىپتىغۇ، نېمە بولدىڭلار، بۇ كىم؟ دېدى تۇراخۇن گۈلنىساغا زەردە بىلەن قاراپ.

— كىم بولاتتى، ئېرىم بولىدۇ. سەن ئىككى خوتۇنلۇق بولدۇم دەپ ھاياجانلىنىپ يۈرگەندە مەنمۇ ئەرگە تېگىۋالدىم.

— نېمە دەۋاتىسەن؟ ئايىتىپ قالدىڭمۇ، ھەي توزكور، ۋەدىمىز قېنى؟!

— ئايىنمىدىم. ئالدىن-ئالاسوتقا ئەرزە يېزىپ، مېنى ئالداپ ئاجرىشىپ، ئېكادىن چىققان ئوزەڭ. ئەلدى مەن ئوزەمنى موشۇ تەۋەككەلگە ئېكا قىلغۇزدىم. سېنىڭ بىلەن ئېلىشمۇ، بېرىشمىمۇ يوق.

ئەھۋالنى چۈشەنگەن تەۋەككەل چېمودانىنى يەرگە جاققىدا قويىدە:

— قايسىمىز چىقىپ كېتىمىز؟ دېدى.

ئارمىنىغا يەتكەن چىقىدۇ،— دېدى گۈلنىسا تۇراخۇنغا قاراپ.

غەزىۋىنى باسالمىغان تۇراخۇن گۈلنىسانى ئۇرغىنى ۋۇگەرگەن ئېدى، تەۋەككەل ئۇنىڭ قولىنى ئامبۇردەك قىسىپ تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىغا كوزى يەتكەن تۇراخۇن سوكۈت ئىچىدە تۇرۇپلا قالدى.

— ئەسسە، كەشگەرلى تۇغرىلاش، بۇرادەر!— دېدى تەۋەككۈل زىل ئاۋاز بىلەن.

«پەرۋاز»نىڭ يېڭى سانى

قازاقستاندىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بىردىن-بىر مەجمۇئەسى «پەرۋاز» ئالمانىخىنىڭ يورۇق كورۇپ، ئەدەبىيات ئىخلاسمەنلىرىنىڭ سويۇملۇك ۋۇرنالىغا ئايلانغىنىغا ئون ژىلدىن ئېشىپ كەتتى. «پەرۋازدا» يورۇق كورگەن ئەدەبىي-بەدىئىي ئەسەرلەر، ئىجتىمائىي-سىياسىي ۋە تارىخىي ماقالىلار، خەلقىمىز تەغدىرىنى، مىللىي ئەنئەنىلىرىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان، ئوتمۇش بىلەن ھازىرقى دەۋر مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان نەسرىي ھەم نەزمىي قەلب سادالىرى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەشەككۇرىگە ئېرىشمەكتە.

يېقىندا «ۋازۋشى» نەشرىياتىدىن «پەرۋاز»نىڭ نوۋەتتىكى 94-ژىللىق سانى بېسىلىپ چىقىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىغا سۇنۇلدى.

ئالمانىخىنىڭ بۇ يېڭى سانىغا مۇئەللىپلىرىمىزنىڭ پوبلىتسىستىكا، شېئىرىيەت، نەسرىي ئەسەرلىرى بىلەن بىللە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، تارىخ سەھىپىلىرىدىن، ئەدەبىي مىراسلىرىمىز، باللار ئەدەبىياتى ئوخشاش روبرىكىلار بىلەن قىزىقارلىق قەلەم نەقىشلىرى بېرىلگەن.

مەجمۇئە ئا. روزىباقىيېۋنىڭ «تەڭرىقۇل قۇتلۇق» ماقالىسى بىلەن ئېچىلىپ، شېئىرىيەت سەھىپىلىرىدە مەمتۇن، ئىلاخۇن جېلىل، خەيرىنسا تۇردى، ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋلارنىڭ يېڭى شېئىرلىرى يورۇق كورگەن.

پروزا سەھىپىسىدە بولسا، مەرھۇم شائىرە تۇراخانىم سادىقوۋانىڭ كوپ ژىللار زەخمەت چېكىپ يازغان «پوچۇنخان» تارىخىي قىسسىسى قىسقارتىلىپ بېسىلغان. شۇنداقلا يازغۇچى ت. توختەموۋنىڭ «كىشىنىڭ يارى يار ئەمەس...» ھېكايىسى، گ. غىياسىدىنوۋانىڭ «قايىللىق» ئوچېركى ئورۇن ئالغان.

ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۇركىستاننىڭ مەشھۇر تارىخچىسى، شائىر تۇرغۇن ئالماس قەلىمىگە مەنسۇپ «كېپەك يولى ۋە خوتەن ئېپىگى توغرىسىدا» ناملىق تارىخىي ئەسىرى بىلەن خالىدە ئىسرائىلنىڭ «قۇملۇقنىڭ چۇشى» پوۋېستى- ئەدەبىي مىراسلىرىمىز- روبرىكىسىدا ئېلان قىلىنغان.

«پەرۋاز»نىڭ ئاخىرقى سەھىپىلىرىدە باللار ئەدەبىياتىغا ئورۇن ئاجرىتىلىپ، ت. نامەتوۋ، ئا. دولەتوۋ، م. ئابدۇراخمانوۋلار شېئىرلىرى يورۇق كورگەن.

ئوز مۇخبىرىمىز.

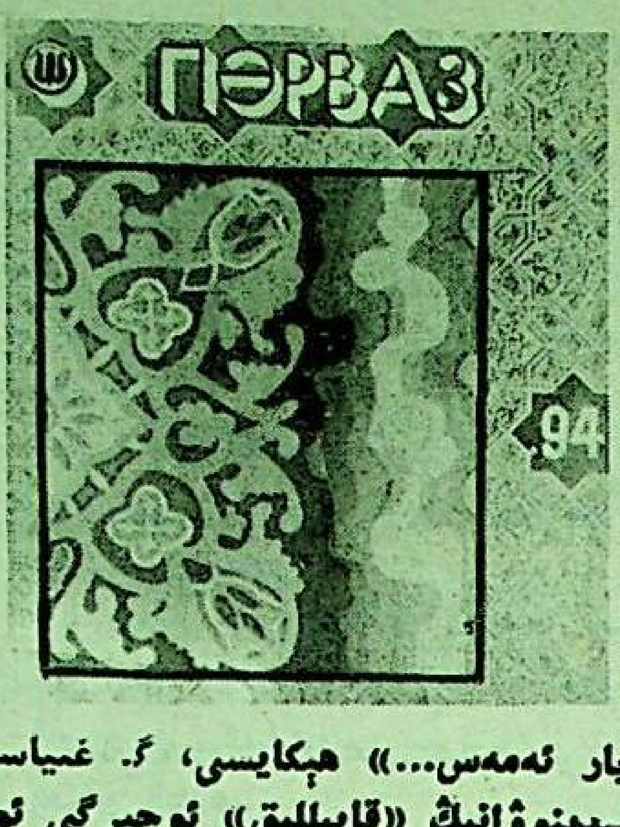

سۇلتانقورغاندىكى ئۇچرىشىش

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرى بويىچە ئۇيغۇرلار كوپ جايلاشقان سۇلتانقورغان، ئاينابۇلاق، دورۇژنىڭ مىكروراينلىرىدىكى جامائەت مەسچىتى قۇپوۋ نامىدىكى 101- ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ كلۇبىغا جەم بولۇشتى.

بۇنىڭدىكى مەخسەت يانۋار ئېيىدا گوللاندىيەنىڭ گاناگا شەھىرىدە بولۇپ ئوتكەن ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ژىغىنىغا قاتناشقان ۋەكىللەر بىلەن ئۇچرىشىشتىن ئىبارەت ئېدى.

ژىغىننى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى يېنىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ت. بېيشانوۋ كىرىشمە سوز بىلەن ئېچىپ ئىتتىپاق پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجەمبەردىيېۋقا سوز بەردى.

— بىز، دەپ سوزىنى باشلىغان پرېزىدېنت،- قازاقستانلىقلار مەخسۇس تەكلىپ نامە بىلەن تورت كىشى يەنى ئىتتىپاق پرېزىدېنتى مەن، ۋىتسە- پرېزىدېنت ئابدۇللا سامساقوۋ، خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەر كومىتېتىنىڭ رەئىسى دولقۇن ياسىنوۋ، ئىختىسادىي كېڭەش رەئىسى ۋاققاس مەمەدىنوۋ ۋە قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكارلىشىش «تەڭرى تاغ» فوندىنىڭ ئەزاسى نېخمەت بوساقوۋ 20-26- يانۋاردا گاناگا شەھىرىدە بولۇپ ئوتكەن ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 3- باش ئاسامبلېياسىگە قاتنىشىپ كەلدۇق. ئاسامبلېيادە بىز ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ۋەكىللىرىگە قىزىقىش چوڭ بولدى. چۇنكى بىز مىللىتىمىزنىڭ ھازىرقى شەرقىي تۇركىستاندىكى مۇشكۇل ئەھۋالىنى دوكلادىمىزدا، سوزلەردە، سوھبەتلەردە، رادىو ئارقىلىق بەرگەن ئىنتېرۋيۇلىرىمىزدا تەپسىلىي چۇشەندۇردۇق، يەتكۇزدۇق. بولۇپمۇ ئەزەلدىن مۇستەقىل بولۇپ كەلگەن شەرقىي تۇركىستاننى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم 1949-ژىلى خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ بېسىپ ئالغانلىغىنى چۇشەندۇردۇق. شۇنداق قىلىپ خىتاينىڭ شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بولۇنمەس بىر قىسمى، شىنجاڭ مەسىلىسى بىزنىڭ ئىچكى ئىشىمىز دېگەن ساختا سىياسىتىنى پاش قىلدۇق. بىز شۇنداقلا ژىغىن جەريانىدا دۇنيادا چوڭ ھورمەتكە ئېگە دالاي لامىنىڭ ۋەكىللىرى، ئىچكى موڭغۇلىيە ۋە باشقىمۇ مىللەت ۋەكىللىرى بىلەن پىكىر ئېلىشىپ تەجرىبە ئالماشتۇردۇق. قىسقىسى بىرلىشىپ، ھەمكارلىشىپ بىزنىڭ مەخسىتىمىزگە ھەمنەپەس، ئۇ كىم، قايسى مىللەتتىن قەتئىي نەزەر بىللە بولۇپ شەرقىي تۇركىستاننى ئازات قىلىشقا زەمىن ھازىرلاش كېرەك ئېكەنلىگىگە كوزىمىز يېتىپ قايتتۇق،- دېدى.

ئوز نوۋىتىدە سوز ئالغان دولقۇن ياسىنوۋ مىللىتىمىز تەغدىرى بولىدا قۇرۇق سوزدىن، شارۋازلىقتىن ئەمەلىي ئىشقا ئوتىشىمىز كېرەكلىگىنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. قاسىموۋ، ژىگىت بېشى غ. مەمەتەلىيېۋ، ئا. قاسىموۋ، م. ھاكىموۋ، ئا. ھەمرايېۋ، ئو. سەمەتوۋ ۋە باشقىلار ژىغىندىن ئالغان ياخشى تەسىراتلىرىنى ئېيتىبشتى. ژىغىن ئاخىرىدا يۇرت ئاقساقالى ئومەر ئاكا سەمەتوۋ، مەسچىت ئىمامى مۇناجىدىن ھاجىم جامائەتنى ئىتتىپاققا، ئىختىسادىي جەھەتتىن يار-يولەك بولۇشقا چاقىردى.

سۇلتانقورغاندىكى بۇ ئۇچرىشىشقا كەلگەن ئۇيغۇر ئەھلى مىللەت غېمى ئۇچۇن گاناگاغا بېرىپ ياخشى خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ئوغلانلارغا رەخمىتىنى ئېيتىپ، ئالدىدىكى ۋەتەن داۋاسى يولىدىكى ئىشلىرىغا ئۇتۇق تىلەپ، زور تەسىرات ئىلكىدە شۇ بىر ياخشى ئاي، ياخشى كۇن، مۇبارەك رامزان روزا كۇنى ھەممە قول كوتىرىپ دۇئا قىلىشىپ رازىمەنلىك بىلەن ژىغىننى ئاياقلاشتۇردى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

سۇرەتلەردە: ئۇچرىشىشتىن كورۇنۇشلەر.
پ. ئەخمەت چۇشەرگەن سۇرەت.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى ئاتاقلىق ئۇيغۇر شائىرى ئىسمايىل ساتتاروۋنىڭ ئوغلى

نۇرلان ساتتاروۋنىڭ

پاجەلىك ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئانىسىغا، ئائىلىسىگە، ئۇرۇق-تۇققان، قوم-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ دوست - بۇرادەرلىرى

نۇرلان ساتتاروۋنىڭ

پاجەلىك ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئانىسىغا، قوم-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى تۇرسۇنغوجا مىرزايېۋقا ئوغلى

پەرھاتنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى بىر توپ مەشرەپ ئەھلى بۇرادىرى تۇرسۇنغوجا مىرزايېۋقا ۋە ئۇنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق- تۇققانلىرىغا ئوغلى

پەرھاتنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ مىكروراينلار يۇرت-جامائىتى ژىگىت بېشى تۇرسۇنغوجا مىرزايېۋقا ۋە ئۇنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق- تۇققانلىرىغا ئوغلى

پەرھاتنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى

خەمىت ئابدۇللا ئوغلى ئىسكەندەروۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق- تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ مىكروراينلار يۇرت-جامائىتى مېھرىنساخان ئانىغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق- تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا ئوغلى

خەمىت ئابدۇللا ئوغلى ئىسكەندەروۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى
ت. توختەموۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
م. سادىروۋ.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Яңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى -رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

ЖАНА ӨМІР

1995 ژىل
18 مارت
شەنبە
№11
(3968)
ئەركىن باها

جۇمهۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ هەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

پارلامېنت كېرەك، ئامما كونستىتۇتسىيە هەممىدىنمۇ قىممەت

ئالي كېڭەش قانۇنسىز دەپ ئېلان قىلىندى

11-مارتتا پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۋ جۇمهۇرىيەت كونستىتۇتسىيە سوتىدىن ت. گ. كۆيەتكوۋسكايانىڭ تەلۇۋىگە بىنائەن 1995-ژىلى 6-مارتتىكى قوبۇل قىلىنغان توختامىنىڭ كۈچكە ئىگە بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن 1994-ژىلى 7-مارتتا ئۆتكۈزۈلگەن ئالي كېڭەش سايلىمىنىڭ، شۇنداقلا پارلامېنت ئەزالىرىۋا كالەتلىكىنىڭ كونستىتۇتسىيەگە نامۇۋاپىقلىغىنى ئېتىراپ قىلىپ، پارلامېنتنىڭ ئىش-پائالىيىتىنى توختاتتى.

(قاز تاگ).

قازاقستان جۇمهۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ باش ـ مىنىستىرى توغرىلىق

قازاقستان جۇمهۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ 78- بابىغا ۋە «قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى بىلەن يەرلىك هاكىملارغا ۋاقىتلىق قوشۇمچە ۋاكالەت بېرىش توغرىلىق» قازاقستان جۇمهۇرىيىتى قانۇنىنىڭ 3- بابىغا مۇۋاپىق **توختام قىلىمەن:**

1. ئەكېژان ماغژان ئوغلى قاژىگېلدىن قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرى بولۇپ تەيىنلەنسۇن.
2. قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرى ئە. م. قاژىگېلدىن مەزكۇر پەرمان قوبۇل قىلىنغان كۈندىن باشلاپ يەتتە كۈن ئىچىدە قازاقستان جۇمهۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ تەركىۋى بويىچە قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىغا تەكلىپلەر كىرگۈزسۇن.
3. مەزكۇر پەرمان قول قويۇلغان كۈندىن باشلاپ كۈچكە ئىگە.

قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ن. نازارباييۋ.

ئالمۇتا، 1995-ژىل، 11-مارت.

دولەتلىك كومىسسىيە قۇرۇلدى

كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ 6-مارتتىكى قارارى بىلەن ئالي كېڭەش سايلىمىنىڭ ۋە دېپۇتاتلار ۋاكالەتلىگىنىڭ كونستىتۇتسىيەگە نامۇۋاپىقلىگى توغرىلىق 11-مارتتىكى قوشۇمچە تەكلىۋىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن پرېزىدېنت ن. ئە. نازارباييۋنىڭ پەرمانى بىلەن دولەتلىك كومىسسىيە قۇرۇلدى.

ئۇنى ۋىتسې- پرېزىدېنت ئې. م. ئاسانباييۋ باشقۇرىدۇ. كومىسسىيەگە ئالي كېڭەش دېپۇتاتلىرىنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلىشىشىغا ياردەم كۆرسىتىش، مۈلكىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىنى تەمىنلەش، پارلامېنت ئىش- پائالىيىتىنىڭ توختىتىلىشىغا مۇناسىۋەتلىك باشقىمۇ مەسىلىلەرنى هەل قىلىش تاپشۇرۇلدى.

(قاز تاگ).

قازاقستان جۇمهۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

قازاقستان جۇمهۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئىستىپاغا چىقىشى توغرىلىق

قازاقستان جۇمهۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئىستىپاغا چىقىشى توغرىلىق تەلۇۋىگە باغلىق قازاقستان جۇمهۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەلىك سوتىنىڭ 1995- ژىلقى 6-مارتتىكى قارارىنى نەزەردە تۇتۇپ، قازاقستان جۇمهۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ 85- بابىغا ۋە «قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ مىنىستىرلار كابىنېتى توغرىلىق» قازاقستان جۇمهۇرىيىتى قانۇنىنىڭ 14- بابىغا مۇۋاپىق **توختام قىلىمەن:**

1. قازاقستان جۇمهۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئىستىپاسى قوبۇل قىلىنسۇن.
2. قازاقستان جۇمهۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ يېڭى تەركىۋى ئېنىقلانغانغا قەدەر قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ هۆكۈمىتى ئۆز ۋەزىپىلىرىنى بەجىرىشىنى داۋاملاشتۇرىدىغان بولسۇن.
3. مەزكۇر پەرمان قول قويۇلغان كۈندىن باشلاپ كۈچكە ئىگە.

قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ن. نازارباييۋ.

ئالمۇتا، 1995-ژىل، 11-مارت.

ئالي كېڭەشنىڭ هوججەتلىرىنى بەكىتىش توغرىلىق قائىدە تەييارلانماقتا

جۇمهۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ توختامى بويىچە ئالي كېڭەش قوبۇل قىلغان ۋە دولەت رەهبىرىنىڭ قارشىغا تەكلىپ قىلىنىدىغان ئاكتىلارنىڭ رويخېتىنى تەييارلاش هەققىدە كومىسسىيە قۇرۇلدى. ئۇنىڭ رەئىسى بولۇپ قانۇن مىنىستىرىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى سېرگېي تىخونوۋ تەيىنلەندى.

مەزكۇر كومىسسىيەگە ئون كۈن ئىچىدە ئالي كېڭەش قوبۇل قىلغان قانۇنىي كۈچكە ئىگە ئاكتىلارنى دولەت رەهبىرىنىڭ پەرمانى بىلەن بەكىتىش توغرىلىق قائىدىنى تەستىقلەش هەققىدە پرېزىدېنت ئاپپاراتىغا تاپشۇرۇلدى.

(قاز تاگ).

قېرىلىق گەشتىنى سۈرۈۋاتقان ئانا.
ئۇ قۇربانىنىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ياشلىق هاياتنىڭ گۈزەل بىر چېغى...

جىنايەتكە قارشى كۈرەش كۈچەيتىلىدۇ

هوقۇق قوغداش ئورگانلىرى قوبۇل قىلىنغان چارىلەرگە قارىماستىن ئەلدىكى جىنائىي ئىشلار مۇرەككەپ پېتىچە قېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى پۇخرالارنىڭ خاتىرجەم هايات كەچۈرىشى ئۈچۈن ئۇلارنى تەشۋىشلەندۈرمەكتە.

جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرەشنى قانات يايدۇرۇش، تەرتىپ- ئىنتىزامنى كۈچەيتىش، جىنائىي ئىشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنىڭغا يول قويماس ئۈچۈن جۇمهۇرىيەت پرېزىدېنتى هۆكۈم چىقاردى. ئۇنىڭدا هوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنى پايتەختتە، ۋىلايەت مەركەزلىرىدە ۋە باشقا شەهەرلەردە، ئىشچى پوسىيولكىلىرى بىلەن يېزا يەرلىرىدە «هوقۇق تەرتىۋى» دېگەن ئوپېراتىۋلىق- ئالدىنى ئېلىش چارىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىلىرى ژۈكلەندى.

ئىچكى ئىشلار، مۇداپىئە، ئەدلىيە مىنىستىرلىكىگە، باش پروكۇرورغا مەزكۇر چارە-تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ئېنىق تاپشۇرۇقلار بېرىلدى.

تېزلىك بىلەن رەهبەرلىك قىلىش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش مەسىلىلىرىنى هەل قىلىش ئۈچۈن نۇرسۇلتان نازارباييۋ باشقۇرغان جۇمهۇرىيەتلىك شتاب قۇرۇلدى. مۇنداق شتابلار بارلىق ۋىلايەتلەر بىلەن ناهىيەلەردە قۇرۇلىدىغان بولىدۇ.

پرېزىدېنت هۆكۈمەتنىڭ ئورۇنلىنىشىنى نازارەت قىلىپ تۇرۇش دولەت مەسلىهەتچىسى قايىربېك سۇلېيمېنوۋقا تاپشۇرۇلدى.

(قاز تاگ).

پرېزىدېنت قوبۇلىدىكى ئۇچرىشىش

15-مارتتا نۇرسۇلتان نازارباييۋ ئۆز رېزىدېنسىيەسىدە يېڭى خىزمەت ۋەزىپىلەرگە بەكىتىلگەن ئىلگەركى پارلامېنتچىلارنىڭ بىر گۇرۇپپىسىنى قوبۇل قىلدى. ئۆز سۆزىنى ئەشۇلارغا بېغىشلىغان پرېزىدېنت بىزنىڭ ياش دولىتىمىز، جەمىيىتىمىز، ئۇنىڭ ئىنستىتۇتلىرى هازىر دېموكراتىيەلىك يېڭىلىنىشنىڭ مۇرەككەپ مەكتىۋىدىن ئۆتۈۋاتقانلىغىنى ئاتاپ كۆرسەتتى. ئەندى ۋاقىئەلەرنىڭ قانات يېيىشى قازاقستانلىقلارنىڭ قىيىن مۇئەممالىرىنى يۈزمۇ-يۈز كەلگەندە، ئۇلارنى مۇناسىپ ۋە ئەقىل-پاراسەتلىك بىلەن هەل قىلىشقا قادىر ئىكەنلىگىنى بىلدۈردى.

ن. نازارباييۋ ئۆزى قۇرغان دولەتلىك كومىسسىيەنىڭ ئىلگەركى دېپۇتاتلىرىغا كېرەكلىك ئىش ئورۇنلىرىنى تەكلىپ قىلىدىغانلىغىنى ئاتاپ كۆرسەتتى. پرېزىدېنتنىڭ بۇ هەقتىكى تاپشۇرمىسى شۇنداقلا مىنىستىرلىكلەر بىلەن ۋېدومستۋولارنىڭ رەهبەرلىرىگە، هاكىملارغىمۇ يەتكۈزۈلدى.

(قاز تاگ).

سېسسىيە بولۇپ ئۆتتى

تاشكەنتتە ئۆزبەكستان ئالي مەجلىسىنىڭ دەسلەپكى، تەشكىلىي سېسسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. ماندات كومىسسىيەسىنىڭ دوكلادىدىن كېيىن بارلىق 250 دېپۇتاتنىڭ ۋاكالەتلىگى ئېتىراپ قىلىندى. دېپۇتاتلارنىڭ تاپشۇرۇغى بويىچە سۆزگە چىققان ئىسلام كەرىموۋنىڭ تەكلىۋى بويىچە 40 ياشلىق يۇرىست ئەركىن خالىلوۋ ئالي مەجلىس رەئىسى بولۇپ تەستىقلەندى.

«ئاسىيا پرېس».

نەۋروز بايرىمىڭلار مۇبارەك بولسۇن!

باھار بايرىمى

قەدىمكى زامانلاردىن تارتىپلا شەرق خەلقلىرى ئارىسىدا نەۋروز ژىل بېشى- باھارنىڭ باشلىنىشى بايرىمى سۈپىتىدە كەڭ ئىشلىتىلىپ كەلگەنلىكى ھەممىگە مەلۇم.

نەۋروز بايرىمىنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى، مۇسۇلمان خەلقلەر ئارىسىدا ئاممىۋى تۈس ئېلىشى سەۋەبلىرى بارچىغا ئانچە ئايان ئەمەس. ئەسلىدە 21-مارت كۈنى كېچىسى 22-مارت سۈبھى سەھەردە كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدۇ. شۇ كۈنى ئافغانىستان ۋە ئىراندا يېڭى ژىل كىرىدۇ. ئۇلار بۇ تەۋەرۈك سەنەنى نەۋروز- يېڭى كۈن دەپ خوشال-خورام قارشى ئالىدۇ. بۇ كۈن كۈن بىلەن تۈننىڭ باھاردىكى باراۋەرلىكىگە توغرا كېلىدۇ. تەبىئەت قىشقى ئۇيقىدىن ئويغىنىپ، دالا ئىشلىرى مەۋسۇمى باشلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نەۋروز پەقەت يېڭى ژىل بايرىمىلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ باھار ۋە دېھقانچىلىق ئىشلىرىنىڭمۇ باشلىنىش بايرىمىدۇر.

نەۋروز قارشى ئېلىنىدىغان بۇ سەنە قۇياش (شەمسىي) كالېندارى بويىچە ژۈرگۈزۈلىدۇ. بۇ كالېندار ئاينىڭ باشلىنىشى ياكى يېڭى ئاينىڭ چىقىشى بىلەن بەلگۈلىنىدىغان قەمەرىي (ئاي) كالېندارىغا ھېچ بىر ئالاقىسى يوق. قەمەرىي كالېندارى، جۈملىدىن مۇسۇلمان كالېندارىمۇ قۇياش كالېندارىدىن 11 كۈن كام بولۇپ، ئۇلاردا يېڭى ژىل سەنەسى ھەر ژىلى ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ژىللار ئوتۇشى بىلەن بۇ سەنە بىر مەۋسۇمدىن ئىككىنچى مەۋسۇمگە ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ. شۇڭا بۇ ئاي كالېندارى دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن مىزان بولالمايدۇ. دېھقان ئۈچۈن ژىل پەسلىنىڭ ئەڭ مۇھىمى- يەر ھەيداش، ئۇرۇق سېپىش، كۆچەت تىكىش پەيتى بولغان باھاردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن باھار كېلىشى دېھقان ئۈچۈن ژىلنىڭ باشلىنىشى بولۇپ كورۇلىدۇ. قەدىمىي رىم مەملىكىتىدىمۇ ژىلنىڭ باشلىنىشى 1-مارتتىن ھېساپلانغان. ئەسلىدە قۇياش گەردىشى مەركىزىنىڭ ھەمەل بۇرجىغا كىرىشى بىلەن يېڭى ژىل باشلىنىدۇ. بۇ باھاردىكى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈن 21-مارتقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يەر-ئاسماندا چوڭ ئۆزگىرىش ياسايدىغان بۇ تەۋەرۈك كۈننى نىشانلاش قەدىمدىن بېرى ئادەت تۈسىگە كىرگەن. شائىر ئۆمەر ھەييامىي «نەۋروزىيە» رىسالىسىدە ئىران پادىشاھى كىرس (مىلاددىن بۇرۇنقى 3-ئەسىر) دەۋرىدە باھارنى بايرام قىلىش ئەنئەنىگە ئايلانغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. ئىران ۋە ئافغانىستان ۋە باشقا مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىدە نەۋروز يېڭى ژىل بايرىمى ھېساپلىنىپ، ئۇ كۈنى كىشىلەر يېڭى كۈننى كۈتۈپ، دەم ئالىدۇ. نەۋروز ھەرخىل مەملىكەتلەردە ھەر تۈرلۈك شەكىلدە قارشى ئېلىنسىمۇ، ئامما ئۇنىڭ مەزمۇنى بىرلا خىل- يەنى باھارنى شادۇ-خۇراملىق بىلەن كۈتۈۋېلىشتىن ئىبارەت.

— بۇ ئاممىۋى خەلق بايرىمىغا ئالدىن-ئالا تەييارلىق كورۇلىدۇ. نەۋروزدىن بىر-ئىككى ھەپتە بۇرۇن بۇغداي ۋە ئارپا دېنى ئۈستىگە سۇ سېپىپ، ئۈندۈرمە مايسە تەييارلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن نەۋروز تائامى سومىلەك، ئوماچ ئېتىپ، بايرام داستىخىنىغا قويۇلىدۇ. بۇ تائامغا قېرىنداش ئۇرۇق- تۇققانلار جەم بولۇپ ئېغىز تېگىشىدۇ ۋە خولۇم-خوشنىلارغا تارتىلىدۇ. كىشىلەر بۇغداي، قوناق، ئارپا، گۈرۈچ مايسىلىرىنىڭ كوكۇرۇشىگە قاراپ، كەلگۈسى ھوسۇلنىڭ قانداق بولۇشىنى ئالدىن-ئالا ئېيتىشىدۇ.

نەۋروز كېچىسى ئەمەس، بەلكى كۈندۈزى كۈتۈۋېلىنىدۇ. تاڭ سەھەردە ئائىلە ئەزالىرى جەم بولۇپ ئولتىرىشى كېرەك. رىۋايەتكە كورە، كىمكى ئەشۇ كۈنى داستىخاندا بولمىسا، پۈتۈن ژىل بويى تۇغۇلغان يېرىدىن، قۇتلۇق ئۆيىدىن ئۇزاقتا بولۇپ قېلىش خەۋپى ئاستىدا قالىدۇ. ئەتىگەندە ئاشتا قىلغان چاغدا! بىر قولدا تەڭگە تۇتۇپ تۇرسا، ياخشى بولىدۇ، شۇ چاغدا يېڭى ژىل ئۇنىڭغا بايلىق كەلتۈرىدۇ، دېيىلىدۇ. نەۋروز داستىخىنىدا «س» ھەرىپىدىن باشلىنىدىغان يەتتە خىل مېۋە-كوكتات بولۇشى لازىم. ئۇلار سەۋزە، سېپ (ئالما)، سىر، سامساق، سىركە، ساتار (تاش چوپ)، سومىلەك. داستىخانغا چوڭ نان قويۇلىدۇ.

نەۋروز كۈنلىرى ئۇرۇق- تۇققان قېرىنداشلار بىر-بىرىنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ، ھال-ئەھۋال سورىشىدۇ، بايرام بىلەن تەبرىكلىشىدۇ. مەيدانلاردا كېچىسى گۈلخانلار يېقىلىپ، ئاممىۋى كوڭۈل ئېچىشلار ئوتكۈزۈلىدۇ. ئۇندىن چاغدا سەيناغا نەۋروز بوۋا كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ قىش بوۋايدىن بىر پەرقى باشتىن- ئاياق باھار تۈسىدىكى كوك-يېشىل كىيىمدە بولىدۇ. نەۋروز بوۋىنى بەزى شەرىق مەملىكەتلىرىدە دېھقان بوۋامۇ دېيىشىدۇ. نەۋروز ئاھايىتى خەلقچىل-ئاممىۋى بايرام بولۇپ، ئۇ قازاقستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىمۇ كەڭ نىشانلىنىدۇ. سپورت ئويۇنلىرى، خەلق تالانتلىرىنىڭ كورۇكلىرى ئويۇشتۇرۇلۇپ، خەلق سەيلىلىرى باشلىنىدۇ. باھار ھەققىدە ناخشا-سازلار ياڭراپ، شائىرلارنىڭ مۇشائىرىلىرى داۋام قىلىدۇ. باھار ۋە دېھقانچىلىق بايرىمى بولغان نەۋروز تەنتەنە قىلغۇسى.

مەرىكە كۆڭۈللىرىدە

كېيىنكى ژىللاردا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە مەخسۇس بايرام كۈنى سانىلىپ نىشانلىنىپ كېلىۋاتقان نەۋروز بايرىمى ئەنئەنىۋى تۈس ئېلىپ قىزغىنلىق بىلەن نىشانلىنىپ كەلمەكتە. بۇ ژىلقىمۇ ئۇ مەرىكىنى تەنتەنىلىك ئوتكۈزۈش ئۈچۈن مەھكىمىلەر، ئىدارە-جەمىيەتلەردە، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورۇنلىرىدا جىددىي تەييارلىقلار ژۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەخسۇس مۇخبىرىمىز س. ئىسكەندەروۋ ئالمۇتا شەھىرى، كالىنىن ناھىيەسى مەمۇرىيىتى ھاكىمىنىڭ گورنىي-گىگانت مەھەللىسىدىكى ۋەكىلى ئابدۇللام سامساقوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇ يەردىكى تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى ھەققىدە سوھبەتلەشكەن ئىدى. گېزىتخانلىرىمىزغا ئەينە شۇنىڭ تەپسىلاتىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

ناھىيە تەۋەسىدە نەۋروز بايرىمىنى ئوتكۈزۈش ھارپىسىدىكى تەييارلىق ئىشلىرى، ئەلۋەتتە مەمۇرىيەتنىڭ مەسئۇل ۋەكىللىرىنىڭ بىرى رېتىدە سىزگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. شۇ ئۇلاشقا بۇ ھەققىدە ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

— يېڭىلىنىش دەۋرى ۋە دېموكراتىيە شارائىتىنىڭ ھاياتىمىزدا ھاسىل قىلغان ئەۋزەللىكلىرىنىڭ بىرى كوممۇنىستىك ئىتتىقات ھوكۇم سۈرگەن ژىللاردا دىنىي رەڭ بېرىلىپ چەكلىنىشكە ئۇچرىغان باشقىمۇ كوپلىگەن مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز قاتارىدىكى نەۋروز بايرىمىمىزنىڭ قايتىدىن ھاياتىمىزدىن ئورۇن ئالغانلىقىدۇر. بۇ بايرامنى نىشانلاش ژىلدىن- ژىلغا جانلاندۇرۇلۇۋاتىدۇ. ناھىيەمىزدە ئۇنىڭغا تەييارلىق ئىشلىرى خېلىدىن بېرى قولغا ئېلىنغان ئىدى. بۇ كۈنى ناھىيە ئاھالىسى ئىلگەركى ۋدنخ (خەلق ئېگىلىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ كورگەزمىسى) ھازىرقى ئاتاكېن دەپ ئاتىلىدىغان قورغامىنىڭ مەيدانىغا ژىغىلىدىغان بولىدۇ. ئەتىگەن سائەت 11دىن باشلىنىپ، كەچكى سائەت 5كىچە داۋاملىشىشى پىلانلىنىۋاتقان بۇ نەۋروز بايرىمىنىڭ رەسمىي تەنتەنىسى ئوتكۈزۈلگەندىن كېيىن تىياترلاشتۇرۇلغان ھەر خىل كورستىشلەر، سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ كونسېرتى، مىللىي ئويۇن- تاماشىلار ئوتكۈزۈلىدۇ. نەۋروز سەھنىسىدە قازاق، رۇس، ئۇيغۇر تىللىرىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بۇ چوڭ كونسېرتقا ئۇيغۇر ناخشا-سازلىرىدىن 3 نومېر كىرگۈزۈلدى. بۇ ئەمەلىي چارىلارغا تەييارلىق ئىشلىرى مۇكەممەل ئاياقلاشتى. كەسپىي تىياترىمىزدىن نەۋروز تەنتەنىسىگە قاتنىشىپ، كونسېرت نومېرلىرىنى ئىجرا قىلىدىغان ئارتىستلىرىمىزمۇ ئالدىن ئالا بەلگۈلەندى.

ئەتىگەندىن باشلاپ ئۇ يەردە ئوينىلىدىغان ناغرا، سۇنەيلىرىمىزنىڭ ياڭراق سادالىرى بۇ بايرامدا خەلقىمىزنىڭ مىللىي روھىن ئەكس ئېتىدۇ دەپ ئويلايمىز. ناھىيە ھاكىمى كوشېرباييېۋ كېرىمبېكنىڭ تەكلىۋى بىلەن بۇ مەرىكىمىزگە جۇمھۇرىيىتىمىز پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋمۇ ئۆزىنىڭ كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. قىسقىسى ژۇقۇرىدىكى ئېيتىلغانلاردىن تاشقىرى يەنىمۇ كوپلىگەن ئەمەلىي چارىلار بەلگۈلىنىۋاتقان بۇ نەۋروز بايرىمىمىزنى كوڭۈللۈك ئوتىدۇ دەپ ئىشەنچ قىلىۋاتىمىز.

— ئالمۇتا شەھرىدىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى كوپ جايلاشقان مەھەللىلەرنىڭ بىرى- گورنىي- گىگانتتۇر. ئۇ يەردىكى ئاھالىنىڭ بايراملىق كەيپىياتى توغرىسىدا توختىلىپ ئوتسىڭىز؟

— راست گورنىي-گىگانت مەھەللىسىدە 20 مىڭغا يېقىن ئاھالە ياشايدۇ. ئۇنىڭ تەڭ يېرىمى ئۇيغۇرلار. ناھىيە ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئابدۇجېلىل ھەمراييېۋ، يۇرت بېگى جامالدىن قەمەردىنوۋلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئاھالى ئارىسىدا بۇ ژىلقى نەۋروز بايرىمىنى كوڭۈللۈك ئوتكۈزۈش تەرەددۇتى قىلىنىۋاتىدۇ. مەھەللىمىزدىكى بالىلىرىمىز ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇيدىغان مەكتۇۋىمىزدە ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىسى گۈلنارا سايىتوۋا تەربىيىلەۋاتقان ئۇسسۇلچى قىزلىرىمىزنىڭ كونسېرتى ئۇ يەردە نامايىش قىلىنىدۇ. سازچى، سەنئەتچىلىرىمىز ئۇ يەردىكى پەقەت گورنىي-گىگانت مەھەللىسى ئۈچۈن بولۇنگەن مەيداندا ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، خەلقىمىزنىڭ ئويۇن- تاماشىلىرىنى قىزىتىپ بېرىدىغان بولىدۇ. ئادەتتىكىدەك نەۋروز تائاملىرى سومەلەك ۋە ئۈندۈرمە ۋە باشقىمۇ ھەر خىل مىللىي تائاملىرىمىز تەييارلىنىپ، خەلقىمىزنىڭ بۇ ساھادىكى ماھارىتى نامايىش قىلىنىدۇ.

ئەينە شۇنداق كەڭ پىلاندا ئوتكۈزۈلۈشى پىلانلىنىۋاتقان نەۋروز بايرىمىغا ناھىيەلىك مەمۇرىيەت تەرىپىدىن ئالمۇتا شەھرىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى، زىيالىلىرىمىزنىڭ قاتنىشىپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز. بۇ ژىلقى نەۋروز بايرىمىمىز ھەممىمىزگە بەرىكەت ئېلىپ كېلىدىغان بولسۇن.

— سوھبىتىڭىزگىمۇ، تەكلىۋىڭىزگىمۇ رەخمەت. سىزگىمۇ يېڭى ژىلىمىزدا بەخت يار بولسۇن.

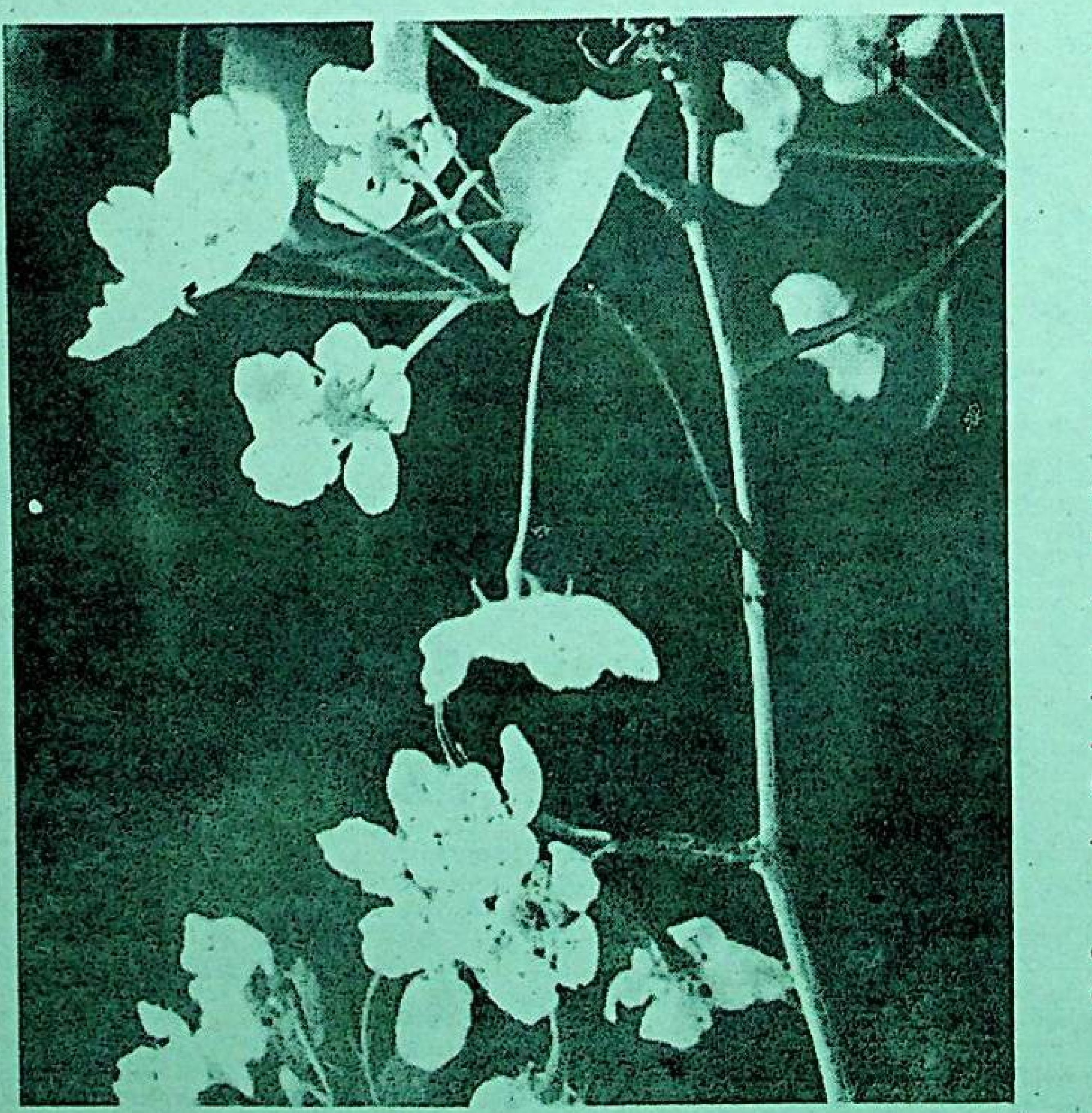

مەرىكە كۆڭۈللىرىدە

سۇلتان قورغان مەھەللىسىگە جايلاشقان №101 ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ئوقۇش ئىشلىرى بويىچە ئىلمىي مۇدىرى سەلىمە قۇلدارىيېۋا مۇخبىرىمىزغا تېلېفون ئارقىلىق مۇنداق خەۋەر قىلدى:

— نەۋروز شەرىق مۇسۇلمان خەلقلىرىگە تەن قەدىمدىن تارتىپ قارشى ئېلىنىپ كەلگەن يېڭى ژىل بايرىمى بولسىمۇ، بىز ئۇنى دېموكراتىك ئۆزگىرىشنىڭ شارائىتىدىن پەقەت كېيىنكى ژىللاردىلا خاتىرلەيدىغان، توغرىراغى بايرام قىلىدىغان بولدۇق، بۇنىڭغىمۇ شۈكرى ...

21-مارت كۈن بىلەن تۈن تەڭلىشىدىغان، قىش تۈگەپ، باھار باشلىنىدىغان، جىمى جان-جانىۋار ئويغىنىدىغان، يەرگە ھەمەل كىرىدىغان كۈن. بۇ كۈننى بىزنىڭ ئەسلى دېھقان خەلقىمىز ئۇزۇن قىش بويى ئارزۇ قىلىپ كۈتىدۇ. پەرزەنتلىرىمىزمۇ باھار ئەلچىلىرى- قۇشلارنىڭ كېلىشىنى، يەنى يېرىپ ئاق چېچەكنىڭ ئۈنۈپ چىقىشىنى، تەقەززا بولۇپ كۈتۈپ ئۇتىدۇ. بىزنىڭ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى 21-مارتتىن باشلاپ باھار تەتىلىگە چىقىدۇ. باھار تەتىلى كۈنلىرى مەكتۇۋىمىزدە نەۋروز كورگەزمىسى ئويۇشتۇرۇلىدۇ. مەزكۇر كورگەزمە ئېچىلىش ھارپىسىدا چوڭ ژىغىن ئوتكۈزۈلۈپ، باھار ھەققىدە ناخشا-ئۇسسۇللار ياڭرايدۇ. نەۋروز قوشاقلىرى ئوقۇلىدۇ. ئاندىن كورگەزمە تەنتەنىلىك ئېچىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھوسنىي خەتلىرى، باھار توغرىلىق ئىجادىي مەشىقلىرى — شېئىرلىرى، سىزما سۈرەتلىرى قويۇلىدۇ. مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۆز ساۋاقداشلىرىنىڭ ئىجادىي ئىشلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشىدۇ.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، باھار تەتىلىدە مېدېۋگە، مەدەنىيەت پاركلىرىغا سەياھەت ئىشلىرى ئويۇشتۇرۇلىدۇ. مەكتەپ كوللېكتىۋى 20-مارتتىن 20-ئاپرېلغىچە داۋام قىلىدىغان كوكەرتىش- كوچەت ۋە گۈل تىكىش ئىشلىرىغىمۇ تەشكىلىي قاتنىشىدۇ. شۇنداقلا مەكتەپ تازىلىقىغا ئالاھىدە كوڭۈل بولۇنىدۇ.

باھار تەتىلىدە شەھەرلىك مۇسابىقىدا غالىپ چىققان تورت نەپەر ئوقۇغۇچىمىز ئۇيغۇر تىلى- ئەدەبىياتى پەنلىرى بويىچە چەتئەلدە ئوتكۈزۈلىدىغان جۇمھۇرىيەتلىك كونكۇرسقا قاتنىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ پەم- پاراسىتىنى سىنايدۇ.

نەۋروز- باھار بايرىمى كۈنلىرى ئوقۇغۇچىلار كوڭۈللۈك دەم ئېلىپ، خوشاللىققا چومۇلىدۇ.

ئۆز مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھرى.

تېلېۋىزوردىن-«ساناەت» ناملىق تېلېكلوب باشلىنىشى بىلەن ئۇيغۇر ئاياللىرى ھەققىدە كۆرسىتىشنى تاماشا قىلىدىغان بولدۇق دەپ، كۆك ئېكران ئالدىدا ئىنتىزارلىق ئەسسالامۇئەلەيكۇم -دەپ چېچى قاردەك ئاق ئاجايىپ چىرايلىق ئاقارغان گۈلسۇم ئاپپاق ئاپا غىياسىدىنوۋا پەيدا بولدۇ. ئالدى ھەر خىل ساھادا ئىشلەيدىغان، ھايات تەغدىرى ھەرخىل ئۇيغۇر ئاياللىرى ئۇزۇلىرىنى ئويلاندۇرۇپ ژۈرگەن بالا تەربىيەسى، مىللىي تەئەللۇقىمىز بىلەن تىلىمىزنى ساقلاش، ئىنسانىيلىق، ئىجادىي، ئىزدىنىش ئوخشاش مۇھىم مەسىلىلەر ھەققىدە ئېيتىپ، ئۇلارنىڭ باشلىرىدىن ئۆتكەن قىسمەتلىرى، قەھرىمانلىق ھاياتى ئۇيغۇرچە رادىو خەۋەرلىرىنى ئاڭلىتىش رېداكسىيەسىدە ئىجات قىلىش بىلەن ئۆتتى.

ئەسلىدە ھەر قانداق ئىجادىيەت ئادىمى ئەۋلاتقا، ئۇ ھەققەتەن ئالالت ئىگىسى بولسا، ئۇز كەسپىگە دايىم ئىزدىنىش، يېڭىلىققا ئىنتىلىش بىلەن يانداشىشىپ، دەسلەپكى قەلەم تۇتقان كۈنلىرىدىنلا قىزىقىپ، تاللاپ ئالغان ماۋزۇسىغا سادىق بولۇپ، شۇ ماۋزۇنى مۇكەممەل ئوزلەشتۈرۈپ، ژىلدىن-ژىلغا چوڭقۇرراق يورۇتۇشقا تىرىشىدۇ. گۈلسۇم ئاپاقمۇ ئىجات قىلىشقان ۋاقىتتىن بېرى كۆپ مەسىلىلەرنى كۆتىرىپ، كۆپ ماۋزۇلارغا مۇراجىئەت قىلىسىمۇ ئاما ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسى پىچراتلىرىدا ئىشلىگەن ۋە ئالىم، ئۇستاز، ئارتىست، خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ئىگىلىرى ۋە باشقىمۇ ھەر ساھالاردا ئىشلىگەن، ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈن ئەمگەك سىڭدۈرگەن كۆپلىگەن ئاياللارنىڭ ئاجايىپ ئىشلىرىنى تېلېۋىزور كورگۈچىلەرگە تونۇشتۇرۇپ، كۆرسەتىشىدە مۇھىم-مۇھىم مەسىلىلەرنى بويىچە مۇكاسىملەر ژۈرگۈزۈپ، ياشلارنىڭ خەلقىگە، ۋەتەنگە، تەۋەللۇتلارغا بولغان مىللىي ھىس تۇيغۇسىنى ئويغىتىپ، دادىل قەلەم تەۋرىتىپ ژۈردى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزلىرى ئېيارخان، نازۇگۇم، ئامانىساخانلار ھەققىدىكى كۆرسىتىشلىرى، كۆپچىلىكتە ياخشى تەسىراتلار قالدۇردى.

دادىل قەلەم ساھىبى

ئىشلىرىنى ئەسكە ئالدۇ، ئۇلار ناخشا ئېيتىپ كوڭۇل ئېچىپ ساز چالدۇ،ھە، بىز تېلى تامام شېبنلار بولساق «ئۇيغۇرلاردىن چىققان ئەجايىپ ياخشى ئاياللار كوپ ئېكەنلە» دەپ ئۇلاردىن رازى بولۇپ قالىمىز. شۇنىڭ بىلەن ھەر قاچان ئۇيغۇر ئاياللىرى ھەققىدە تېلېۋىزوردىن كوپرەك كورسىتىپ، يازغۇچىلىرىمىز كوپرەك يازسىكەن، بىزنىڭمۇ جاھانغا جار سېلىپ كورسەتكىدەك ياخشى ئەرسىلىرىمىز كوپ،ئۇلارنى ياش ئەۋلات كورۇپ مىللىي ھىس تۇيغۇسى ئويغىنارئېدى. خەلقىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ياخشى تەسىر قىلاتتى» دەپ قويىمىز.

ھەقىقەتەنمۇ ھازىرقى ۋاقىتتا جاھانىڭ ھەر يېرىگە تېرىقتەك چېچىلىپ كەتكەن خەلقىمىزنىڭ ھايات تەغدىرىنى گېزىت، رادىو، تېلېۋىزور ئارقىلىق تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ژۈرىگىدىن ئورۇن ئالغان ئوي،مەخسەت، ئىزگۇ تىلەكلىرىنى بىر-بىرىگە يەتكۈزۈپ، ھەر قايسىنىڭ ئامان ئېسەنلىگىنى خەۋەرلەپ، بېشىمىزنى قۇشۇپ ياخشى ئىشلارنى دەۋەت قىلىپ تۇرىدىغان ئىنسانلار موشۇ ساھانىڭ خادىملىرى-ژۇرنالىستلاردۇر. بەلكى ئۇلار بولمىسا بىز بىر-بىرىمىزنىڭ نەدە ژۈرۈپ ھايات تەغدىرىمىزنىڭ نېمە بولىۋاتقانلىغىدىن بېخەۋەر، ئوزىمىزنى قاراڭغۇ دۇنيادا قالغاندەك ھىس قىلار ئېدۇق. ئۇلار بەزىدە ئوچۇپ كېتىۋاتقان ئوتنى قايتىدىن پۇ دەپ ياندۇرۇپ كوپ ۋاقىە، كوپ تەغدىرلەرنى ئېسىمىزغا سالىدۇ. ژۇرنالىستلار بەزىدە ھايات تەغدىرىنى قۇربان قىلىش ئارقىلىق باشقىلارنى قوغداپ قالىدۇ. ھەق پارا ڭنى ئېيتىمىز دەپ نە بىر ئېغىر ئەھۋاللارغىمۇ مۇپتىلا بولىدۇ.

مانا شۇنداق كەسىپ ئېگىلىرىنىڭ بىرى گۈلسۇم غىياسىدىنوۋا دۇر. ئۇمۇ قەلەمداشلارغا ئوخشاش ئىشلىرىنى كوپچىلىككە تونۇشتۇرغىنى بىلەن ئوزى ھەققىدە سوز قىلماي كەلگەن ئىنسان. غىياسىدىنوۋا 1962-ژىلى تاشكەنت شەھىرىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىنى تاماملىغان، ئوتتۇز ئۈچ ژىلدىن بېرى قازاقىستان دولەت تېلېۋىدېنىيې ۋە رادىو كومىتېتى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىدە ئىشلەپ، ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسى تەرەققىياتىغا چوڭ ھەسسە قوشقان تالانتلىق ژۇرنالىست ئۇنىڭ ژىگىرمە تورت ژىلدىن ئوشۇق

مدا ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ھايات تەغدىرىنى رادىو، تېلېۋىزور ۋە مەتبۇئاتتا يورۇتۇشتا چوڭ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇماۋزۇنى، رادىو رېداكسىيەسىدە خىزمەت قىلىپ ژۈرگەن ژىللاردا تاللاپ ئالغان ئېدى. شۇ ژىللىرى ئۇيا قىنىڭ ئېلىپ بارغان «گۈلشەن» ناملىق رادىو ژۇرنالى، ژىللار ۋە تەغدىرلەر، «ئىجادىي پورترېتلار» ناملىق ئاڭلىتىشلاردا قازاقىستانىڭ خەلق ئارتىستى روشەنگۈل ئىلاخۇنوۋا ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان دەسلەپكى دېپۇتات، يەركەنت ناھىيەلىك ئىجرائيې كومىتېتىنىڭ رەئىسى ن. كۇرۇپسكايا بىلەن ئۇچراشقان شەرەپەتخان غوجامىروۋا، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىلىرى دىلبەرئەلىيېۋا،رىزۋان قادىروۋا، لېنىننى بىرىنچى كورگەن ئۇيغۇر ئابدۇللا روزىباقىېۋنىڭ ئايالى سائادەت روزىباقىېۋا، سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى ئادالەت زەيناۋدىنوۋا، لېنىن ئوردېنلىق توختىخان روزاخۇنوۋا، دەسلەپكى ئۇيغۇر ئالىمەسى ئايشەم شەمىيېۋا، تېببىي پەنلىرىنىڭ دوكتورى سانىيەم قارابايېۋا ئوخشاش ئوتلىغان ئۇيغۇر ئاياللىرىنى جامائەتچىلىككە تونۇشتۇرۇشتا قىلغان ئىشلىرى زور.

شۇنداقلا گۈلسۇم ئاپپاق كېيىنكى توققۇز ژىلدىن بېرى تېلېۋىزىردا ئۇيغۇرچە كورسىتىش رېداكسىيەسىگە خىزمەتكە يوتكەلگەندىن كېيىنمۇ بۇ ئىشنى ئېخىمۇ كەڭ قانات يايدۇرۇپ، ئىلھام بىلەن ئىجات قىلىپ كەلدى. بولۇپمۇ تالانتلىق ژۇرنالىستىكا «ساناەت» ناملىق تېلېكلۇبنى ئېلىپ مېڭىپ، بۇ يەردىمۇ ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىقا قاتناشقان، ۋە پارتىيە، سوۋېت ئا-

ژۇرنالىست گۈلسۇم ئاپپاق غىياسىدىنوۋا ئوتتۇز ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ھەرخىل ژانىردا،ھەر خىل ماۋزىدا قەلەم تەۋرىتىپ، چوڭ ئىجادىي ئەمگەك قىلسىمۇ، ئاما ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىدا ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ھايات-تەغدىرىنى يورۇتۇشتا، باشقا ژۇرنالىستلاردىن پەرىقلىنىپ، دەللىك تۇرىدۇ. ئۇ پۇتكۇل ھاياتىدا دادىل قەلەم تەۋرىتىپ،ھەق پاراڭنى ئېيتىپ،دايىم يېڭىلىققا ئىنتىلىپ ئىجات قىلىپ كەلگەن قەلەم ساھىبى.

شۇنداقلا گۈلسۇم ئاپپاق يازغۇچىلىقتىمۇ خېلىلا ئونۇملۇك ئىجات قىلغان ئىنسان. ئۇنىڭ «سېېخى قەلبلەر»، «ئىنتىزار» ئوخشاش كىتاپلىرى، بەش ئوچېركلەر توپلىمىغا كىرگەن ئوچېركلىرى، «پەرۋاز» ژۇرنالىدا توراقلىق نەشىر قىلىنىپ تۇرغان ھېكايە، ئوچېركلىرى بۇنىڭغا روشەن دەلىل بولسا كېرەك.

ئۇياق پەقەت ئىجادىي ئىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئارىسىدىكى جامائەتچىلىك ئىشلارىغىمۇ پائال ئارىلىشىدۇ. بولۇپمۇ ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدە كوپ ژىل ئاياللار كومىتېتىنى باشقۇرۇپ، چوڭ ئىشلارنى قىلدى. ئەندى ھازىر بولسا، جۇمھۇرىيەتلىك ياد رو قورالىغا قارشى ۋە ئېكولوگىيەبېخەتەرلىگى ئىتتىپاقى تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى.

مانا گۈلسۇم ئاپپاقمۇ يېشى يېتىپ ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى. لېكىن قەلەم ئېگىسىنىڭ دەم ئېلىشقا چىقمايدىغىنى ھەق. بىز تېلېۋىزوردىن ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشلارنى كورگەندە، ئۇيغۇر ئاياللىرى ھەققىدىكى «ساناەت» تېلى كلۇبنى كورگەندە دايىم ئۇنى ژۈرگۈزىدىغان گۈلسۇم ئاپپاقنى ئەسلەيمىز ئىلاھىم كېيىنكى يېتىلىپ كېلىۋاتقان ياش ژۇرنالىستلىرىمىزمۇ مۇشۇنداق كورسىتىشلەرنى ئەشۇ ئۇستازلىرىدىنمۇ ياخشىراق تەشكىللەشتۇرۇپ،خەلقىمىزنىڭ ژۈرىگىدىكى سوزلەرنى ئېيتىپ بىزنىڭ ئۇيغۇر قىزلىرىمىزنىڭ ئاجايىپ قەھرىمان ئىشلىرىنى يورۇتۇپ تۇرسىكەن، دەپ تىلەيمىز.

ت. توختەموۋ.

شىددەتلىك ژىللاردا تاۋلانغان

ئەگەر ياخشى ئادەملەر ھەققىدە گەپ قوزغىلىپ قالسا، ئەڭ ئالدى بىلەن يۇرتدىشىم ھېسامدۇن ئاكا ئەكبەروۋنىڭ ئىسمى ھورمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. ئۇ- ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىسى ھەم ئەمگەك ۋېتېرانى. ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىنىغا بىر نەچچە ژىل بولغان بولسىمۇ، بۇ موتىۋەر يېزىدا بولۇپ تۇرىدىغان ژىغىنلارغا، ئۇچرىشىشلارغا پائال قاتنىشىپ، شۇ بىر شىددەتلىك ژىللاردا سابىق كېگەش خەلقىنىڭ، جۇملىدىن جەڭچىلەرنىڭ كورسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى توغرىلىق تەۋرىنىپ سوزلەپ بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھېسامدۇن ئاكىنى ئاۋات يېزىسىدا تونۇمايدىغان ئادەم يوق. ئۇ ئوزىنىڭ ئەمگەك سويگۈچلىگى، ئادەملەر بىلەن بولغان ئىللىق مۇئامىلىسى، سەممىيلىگى ئوخشاش ياخشى خىسلەتلىرى بىلەن ئۇ پەيلى يۇرتداشلىرىنىڭ ئىززەت-ھورمىتىگە سازاۋەر.

ھېسامدۇن ئەكبەروۋ ئەسلى دېخان ئەۋلادىدىن. ئۇ ياش چېغىدىن باشلاپلا كولخوز ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ، ئەمگەك قىلىشقا باشلىدى. لېكىن گىتلېر گېرمانىيەسى ۋەتىنىمىزگە خائىنلارچە بېسىپ كىرىپ، ئەلنىڭ تېچلىغىنى بۇزدى. ئەينە شۇ ۋاقىتتا پەقەت ئاۋات يېزىسىدىنلا يۇزلىگەن شىرغۇران ئوغلانلار ۋەتەننى دۇشمەندىن قوغداشقا ئاتلاندى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېسامدۇن ئاكىمۇ بار ئېدى. ئۇ جەڭ مەيدانلىرىدا ھەققىي قەھرىمانلىق كورسىتىپ، ئۇلۇق غالىبىيەتكە ئوزىنىڭ مۇناسىپ ھەسسىسىنى قوشتى.

- 1942-ژىلى پېتروپاۋلوۋسك شەھىرىدە ئىككى ئايلىق ھەربىي تەييارلىقتىن ئوتۇپ، 3-بېلارۇسسىيە فرونتىغا ئەۋەتىلدۇق،- دەيدۇ ھېسامدۇن ئاكا ئەكبەروۋ ئۇرۇشنىڭ ئېغىر ژىللىرىنى يادىغا ئېلىپ.- بېلارۇسسىيەنى ئازات قىلىش جەڭلىرىگە باشتىن ئاياق قاتناشتىم...

بېلارۇسسىيە دۇشمەندىن تولۇق ئازات قىلىنغاندىن كېيىن ھ. ئەكبەروۋ خىزمەت قىلىۋاتقان پولك پولشىنى فاشىستلاردىن ئازات قىلىش جەڭلىرىگە ئىشتىراك قىلدى. شۇ جەڭلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ياردار بولۇپ، گوسپىتالدا ئۈچ ئاي داۋالاندى.

- قاتتىق سوغ بولۇۋاتقان يانۋار ئېيىنىڭ بېشى ئېدى،- دەپ سوزىنى داۋام قىلدى ھېسامدۇن ئاكا پولشىنى ئازات قىلىشتىكى جەڭلەرنىڭ بىرىنى خاتىرىلەپ.- يەردە قار قېلىن. سوغ شامال ئۇزىنى ژىڭنىدەك سانچىپ تۇراتتى.شۇ كۈنى پولك كوماندىرى سوكولوۋ يەنە بىر سېرژانت بىلەن ئىككىمىزنى ئۇزىگە چاقىرتىپ ۋە رازۋېدكىغا بېرىپ، دۇشمەن مەۋقەسىنى ئېگىلەپ كېلىشنى تاپشۇردى.

كېچە سائات ئىككى مەزگىلى. بىز بىردە مېڭىپ، بىردە يەر بېغىرلاپ ئومۇلەپ، چوڭ سايغا يېتىپ باردۇق. ژىراقتىن فاشىستلارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. بىز ھوشيارلىق بىلەن يەنە ئالغا سىلجىدۇق...

تاپشۇرۇقنى ئورۇنلاپ، پولك كوماندىرىغا خەۋەر قىلدۇق. تاڭ ئېتىشى بىلەنلا بىزنىڭ سامولىيوتلار دۇشمەن ئېگىلەپ تۇرغان جايلارنى بومبىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا زەمبىرەكچىلىرىمىزمۇ قوشۇلدى. تانكلار ھىمايىسىدا بىزمۇ جەڭگە ئاتلاندۇق. نەتىجىدە دۇشمەن ئېگىلەۋالغان جايىدىن قوغلاپ چىقىرىلىپ، ئارقىغا سۇرۇپ تاشلاندى. بىز ئالغا ئىلگىرىلىدۇق. موشۇ جەڭدە مىگلىغان سولداتىدىن ۋە كوپلىگەن ھەربىي تېخنىكىسىدىن ئايرىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھ. ئەكبەروۋ چېخوسلوۋاكىيە، رۇمىنىيە، گېرمانىيە تېررىتورىيەلىرىدىكى قانلىق جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدى. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا كورسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى ئۈچۈن ئىككىنچى دەرىجىلىك «ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى» ئوردېنى ۋە كوپلىگەن مېداللار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

1948-ژىلى يۇرتىغا قايتىپ كەلگەن ھېسامدۇن ئاكا شوفيورلۇق كەسپى بويىچە ئەمگەك قىلىپ، كولخوز ئىختىسادىنى تىكلەشكە ئاكتىۋ قاتناشتى، ياشلارغا ئۇستازلىق قىلدى.

ھېسامدۇن ئاكىنىڭ ئومۇرلۇك يولدىشى پاتەمخان ھەدە ئون بالىنى تەربىيلەپ قاتارغا قوشقان قەھرىمان ئانىدۇر. كوپ ژىللاردىن بېرى مو شۇ «يىلتىز» كولخوزىنىڭ ھەر خىل ئىش ساھالىرىدا تىنىمسىز ئەمگەك قىلغان مېھرىۋان ئانىنىڭمۇ ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىنىغا خېلە ژىللار بولدى.

ئەمگەك ۋە جەڭ مەيدانلىرىدا تاۋلانغان ھېسامدۇن ئاكا بۇ كۈنلەردە پاتەمخان ھەدە بىلەن بالىلىرىنىڭ ئوي تورىدە ئولتىرىپ، نەۋرىلىرىنىڭ قىزىغىنى كورمەكتە. يېقىندا ئەكبەروۋلار ئائىلىسىدە چوڭ خوشاللىق ۋاقىە يۈز بەردى. پەرزەنتلەر باش قوشۇپ، ئۇرۇق-تۇققان، يۇرتداشلىرى بىلەن ھېسامدۇن ئاكىنىڭ 70 ياشلىق مەرىكىسىنى تەنتەنىلىك نىشانلىدى.

تۇرسۇنجان نىزاموۋ.

ئۇيغۇر ناھىيەسى.

شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ياشلار

شەرقىي تۈركىستان ختاي مۇستەبىتلىرى تەرىپىدىن مۇستەملىكە قىلىنغان ئېچىنىشلىق سىياسىي تارىخى جەريانىدا، شەرقىي تۈركىستان خەلقى مۇستەقىللىقى، ھۆررىيىتى ئۈچۈن ئۈزلۈكسىز كۈرەش قىلىپ كەلدى. ھەر خىل تارىخىي شارائىتلاردىكى كۈرەش شەكلى، ئۇسۇلى ۋە خاراكتېرىمۇ ھەر خىل بولدى. تارىخ سەكسەنىنچى يىللارغا قەدەم قويۇشى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ كۈرىشىدە يېڭى بىر سىياسىي بۇرۇلۇش مەيدانغا كەلدى.

1985–يىلى 12–ئاينىڭ 12– كۈنى پارتلىغان ئوقۇغۇچى–ياشلار ھەرىكىتى شەرقىي تۈركىستان يېقىنقى زامان تارىخىدىكى دېموكراتىك كۈرەشنىڭ باشلىنىش نۇختىسىدۇر.

شۇ كۈنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئونبەش مىڭغا يېقىن ئوقۇغۇچى ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردىن كوچىلارغا چىقىپ نامايىش قىلىپ ھەرىكەتنى پارتلاتتى. ئۈرۈمچىدە بۇ ۋاقەنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن تەڭ قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن، بۆرتالا قاتارلىق شەھەرلەردىكى ئوقۇغۇچىلارمۇ تېزدىن ھەرىكەتكە كېلىپ، دەرس تاشلاپ، كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىشقا باشلىدى. ختاي ئۆلكىلىرىدىكى بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، تەنجىڭ، چۇڭچىن قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە ئوقۇۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارمۇ دەرس تاشلاپ كوچىلارغا چىقىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىنالىرىنىڭ ئالدىدا نامايىش قىلدى. ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان ھالدا ئېلىپ بېرىلغان بۇ قېتىمقى نامايىش ئىلگىرى–كېيىن بولۇپ بىر ھەپتىگە قەدەر داۋام قىلدى.

«ئون ئىككىنچى دېكابىر ۋاقەسى» دەپ ئاتالغان بۇ كۈرەش «............ جەمئىيەتى»نىڭ تەسىرى ۋە يېتەكچىلىكىدە ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىنى مەركەز قىلغان ھالدا ئۈرۈمچىدىكى يەتتە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئۆز–ئارا ئالاقىلىشىش تورىنى شەكىللەندۈرۈپ، بىر قانچە ئاي پۇختا تەييارلىق كۆرۈش، ئالىي مەكتەپلەردە بۇ كۈرەشنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسىنى يارىتىش، تەشۋىقات، تەشكىلىي تەييارلىق قىلىش ئارقىلىق پىلانلىق، تەشكىللىك ئېلىپ بېرىلدى.

سەكسىنىنچى يىللار كىرىشى بىلەن ئۈرۈمچىدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ياش شائىر، يازغۇچىلار شەرقىي تۈركىستاندا دېموكراتىك يېڭى بىر ئەدەبىي ئويغىنىش ئىنقىلاۋى قوزغاشنى مەخسەت قىلغان ھالدا، جەمئىيەتتە ۋە ئالىي مەكتەپلەردە ھەر خىل ئىلمىي مۇنازىرىلەرنى ئويۇشتۇرۇش، شېئىر دېكلوماتسىيە ئوقۇش پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەش ئارقىلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى جانلاندۇرۇپ، جەمئىيەتتە ۋە مەكتەپلەردە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى. يېڭى بىر ئويغىنىش، يېڭى بىر دېموكراتىك پىكىر ئېقىمى پەيدا قىلدى. بۇ مىللىي ئويغىنىش ياشلار ئارىسىدا ئالاھىدە تەسىر قوزغاپ، «ئون ئىككىنچى دېكابىر ھەرىكىتى»نىڭ پارتلىشىغا شەرت–شارائىت ھازىرلىدى، ئاساس ياراتتى.

بۇ كۈرەشنى پىلانلاش، تەشكىللەشكە رەھبەرلىك قىلغۇچىلار ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو تىلى فاكۇلتېتى ئوقۇغۇچىسى مىجىت ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى ئىدى. (باشقا رەھبەرلىرىنىڭ ئىسىملىرى يېزىلمىدى، چۈنكى ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ھېلىمۇ ختايلار تەرىپىدىن «گۇمانلىق» دەپ قارىلىپ، نازارەت قىلىنىپ كەلمەكتە). بۇ ھەرىكەتنىڭ ئاساسلىق تەشكىللىگۈچىلىرىدىن مىجىت ش ئۇ ئار ئوقۇغۇچىلار بىرلىگىنىڭ رەئىسى، ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىدى. مىجىت بۇ قېتىمقى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنى پىلانلاشقا، تەشكىللەشكە يېتەكچىلىك قىلدى. تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. ئامما بەختكە قارشى ئون ئىككىنچى كۈنى پارتلىغان بۇ ئىنقىلاپنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالمىدى. چۈنكى، مىجىت نامايىش كۈنىدىن ئۈچ كۈن ئىلگىرى يەنى توققۇزىنچى دېكابىر كۈنى كەچتە، ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر پروفېسسورىنىڭ ئۆيىدە تۇيۇقسىز ئالەمدىن ئۆتتى. بۇرۇندىن ھېچ قانداق كېسەللى بولمىغان، تىمەن، ئوت يۈرەك ياشنىڭ تەسادىپى ئۆلۈمى بۈگۈنگە قەدەر سىر بولۇپ كەلمەكتە.

بۇ قېتىمقى ياشلار ھەرىكىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە بىۋاستە تەسىر قىلغان سىياسىي، ئىجتىمائىي سەۋەپلەر نېمىلەر ئىدى؟

ختاي ھۆكۈمىتى 1964–يىلدىن 1985–يىلغا قەدەر شەرقىي تۈركىستاندا ئوتتۇز قېتىمدىن ئارتۇق يەر ئاستى–يەر ئۈستى ئاتوم يادرو سىنىقى ئېلىپ باردى. بۇنىڭ تەسىرىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلىقى، ھاۋا رايونى بۇزۇلدى. تۇپراق، ئۇسۇملۇك، مېۋىلىرى زەھەرلىنىپ، خەلق ئامالسىز زەھەرلىك ماددىلاردىن ئوزۇقلىنىشقا مەجبۇر بولدى. ھەر خىل ۋابا، جىگەر قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللەر پەيدا بولۇپ ئون مىڭلىغان ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەپ بولدى. بوۋاقلار ناكا، كەمتۈك تۇغۇلۇشقا باشلىدى. ختاي ھۆكۈمىتى بۇلارغا پەرۋا قىلماستىن 1985–يىلى يەنە بىر قېتىم ئاتوم بومبىسى پارتلاتتى. ختايلارنىڭ بۇ خىل ئوكتەملىكى يالغۇز شەرقىي تۈركىستان خەلقىغىلا قىلىنغان ھاقارەت بولماستىن، بەلكى پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە، دۇنيا تېچلىقىغا قىلىنغان تەھدىت ئىدى.

ختاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ «يېرى كەڭ، نوپۇسى ئاز» دېگەن سىياسىي ئالدامچىلىق بىلەن شوغۇللىنىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ چۆللۈك، قۇملۇق، تاغلىق رايونلار ئىكەنلىگى، ئادەم ياشاشقا بولىدىغان بوستانلىقلارنىڭ ئىنتايىن ئاز ئىكەنلىگى بىلەن ھېساپلاشماي، ختاينىڭ سۈپەتسىز، بىلىمسىز پۇخرالىرىنى، جىنايەتچىلىرىنى شەرقىي تۈركىستانغا كۆپلەپ يۆتكەپ چىقىپ، بۇ تۇپراقنىڭ ئىگىلىرى بولغان ئۇيغۇرلار قاتارلىق مۇسۇلمانلارغا تۇغۇت چەكلەش سىياستى يۈرگۈزۈپ، ئانىلارنى، بوۋاقلارنى ئۆلتۈرمەكتە ئىدى. يەرلىك خەلقنىڭ مائارىپ ئىشلىرى سان چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، مىللىيونلىغان ياشلار ئىشسىز، ماكانسىز، ئوقۇشسىز ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى.

ختاي ھۆكۈمىتى ساختا سايلام يۈرگۈزۈپ دېموكراتىك سايلامنى چەكلەپ، زورلۇق بىلەن مىللىي مۇناپىقلارنى، خەلق خائىنلىرىنى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مىللىي ۋەكىلى، مىللىي رەھبىرى دەپ كۆتۈرۈپ چىقىپ، خەلق سۆيىدىغان رەھبەرلەرنى ھاكىمىيەتتىن بىر–بىرلەپ يىراقلاشتۇرغان ئىدى.

ختاي كوممۇنىستلىرىنىڭ بۇ خىل مىللىي زوراۋانلىقى ۋە ئالدامچىلىقى خەلقنىڭ قەلبىدە غەزەپ، ئېچىنىش، ھەسرەت ۋە قىساس ئوتلىرىنى يالقۇنجاتتى. پۈتۈن جەمئىيەتتە پەيدا بولغان نارازىلىق، قارشىلىقلار ۋەتەننىڭ ئوت يۈرەك ئوغلانلىرى، مىللەتنىڭ ئېلىملىك زىيالىلىرى بولغان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يۈرۈكىدە يالقۇنلاشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا تۇنجى قېتىم كەڭ كۆلەملىك دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتى پارتلىدى. «ئون ئىككىنچى دېكابىر ئىنقىلاۋى»نىڭ مەيدانغا كېلىشى تارىخى تەقەززالىق نۇختىسىدىن، شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق كۈرىشىنىڭ پەۋقۇلاددە قىيىن شارائىتتا دېموكراتىك ئىنقىلاپ باسقۇچىغا قەدەم تاشلىغانلىغىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ ھەرىكەت ئۈرۈمچىنىڭ قار–شىۋىرغانلىق قىش كۈنىدە يۈز بەردى. جەڭگىۋار ئوغۇل–قىز ئوقۇغۇچى ياشلار قىشنىڭ ئاچچىق سوغۇق، قار–شىۋىرغانلىرىغا قارىماي، ئۈرۈمچىنىڭ بارلىق كوچىلىرى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى، ئاھالىلار رايونلىرىنى پىيادە ئايلىنىپ، ئاچلىققا، ھېرىپ چارچاشقا بەرداشلىق بېرىپ، سەھەردىن–كەچكىرگىچە نامايىش قىلدى. ئۇلار غەزەپلىك ۋە جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن: «ئاتوم يادرو سىنىقىغا قارشى تۇرىمىز!»، «ساختا سايلام ئەمەلدىن قالدۇرۇلسۇن! دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بارايلى!»، «كۆچمەن كۆچۈرۈش توختىتىلسۇن!»، «شەرقىي تۈركىستان جازا لاگېرى ئەمەس!»، «تۇغۇت چەكلىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلسۇن!»، «مىللىي مائارىپنى رىۋاجلاندۇرايلى!» دېگەندەك شىئارلارنى توۋلاپ، نامايىشنى بىر نەچچە كۈن داۋام قىلدى. پۈتۈن خەلق كوچىغا چىقىپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ، ئوت يۈرەك پەرزەنتلىرىنىڭ كۈرىشىنى قوللىدى. تەسىرلەنگەن خەلق كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالغان ھالدا ئوقۇغۇچى ياشلارغا نان، سۇ تارقىتىپ بەردى. خەلق نامايىش سېپىگە قوشۇلۇش ئىستىگىنى بىلدۈردى. ئامما ئوقۇغۇچىلار ختايلارنىڭ خەلققە بىھۇدە زىيانكەشلىك قىلىپ قويۇشىدىن ساقلىنىش ھەمدە نامايىشنىڭ تەرتىپ–ئىنتىزامىنى قوغداش مەخسىتىدە باشقىلارنىڭ قوشۇلۇشىنى توستى. ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىدىن ھاياجانلانغان ئاۋغۇست پولات–تۆمۈر زاۋۇدىنىڭ ئىشچىلىرى ۋە ئىيۇل توقۇمىچىلىق زاۋودى ئىشچىلىرى ئىش تاشلاپ نامايىش قىلىشقا تەييارلانغان بولسىمۇ ھۆكۈمەت ئالدىن سېزىپ قىلىپ، ئىشنىڭ زورىيىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، يېتەكچىلەردىن بىر نەچچىسىنى تۇتۇپ، ئىشچىلارنىڭ قوزغۇلۇشىنىڭ ئالدىنى ئالدى.

ئوقۇغۇچى–ياشلارنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقى ۋە كۈرەشلىرى نەتىجىسىدە ختاي ھۆكۈمىتى تەرەپ ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرى بىلەن كۆرۈشۈشكە، ئۇلارنىڭ تەلەپلىرى ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. ھۆكۈمەت تەرەپ دەسلەپ ھەربىر ئالىي مەكتەپتىن بىردىن ئوقۇغۇچى ۋەكىلى بولۇش تەلۇپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. نامايىشچى ئوقۇغۇچىلار بۇ تەلەپنى قەتئىي رەت قىلىپ، ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتى ئون ۋەكىل، قالغان يەتتە ئالىي مەكتەپتىن بەشتىن ۋەكىل قاتناشتۇرۇش تەلۇپىنى قويدى. ئاخىرىدا ئوقۇغۇچىلار يىگىرمە ۋەكىل كىرگۈزدى. بۇ ۋەكىللەر ئوقۇغۇچى–ياشلارنىڭ، شۇنىڭدەك شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تۆۋەندىكىدەك ئالتە ماددىلىق ھەقىقانى تەلۇپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھۆكۈمەت تەرەپ كەسكىن كۈرەش قىلدى:

بىرىنچى، ش ئۇ ئار–دا دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بېرىش، خەلق ئۆزلىرى خالىغان، سۆيىدىغان رەھبەرلىرىنى سايلاپ چىقىش.

ئىككىنچى، ش ئۇ ئار–دا ئاتوم يادروسىنىقى ئېلىپ بېرىشنى توختىتىش.

ئۈچىنچى، ش ئۇ ئار–غا كۆچمەن، جىنايەتچى يۆتكەشنى توختىتىش.

تۆرتىنچى، مىللىي تېرىتورىيەلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى ھەقىقىي ئىزچىللاشتۇرۇش.

بەشىنچى، ش ئۇ ئار–نى خەلقىگە قويۇلغان تۇغۇت چەكلىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

ئالتىنچى، ش ئۇ ئار–نىڭ مىللىي مائارىپىنى رىۋاجلاندۇرۇش.

سۆھبەت ئىككى كۈن داۋام قىلدى. بۇ ئۇچرىشىشتا ھۆكۈمەت تەرەپتىن ختايلارنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى كوممۇنىستلىرىنىڭ زۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىدىن، سۇڭ خەنلىيەڭ (ش ئۇ ئار پارتكومىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى)، ھامىدىن نىياز (مۇئاۋىن كاتىپ، خەلق قۇرۇلتىيى مۇدىرى)، خۇاڭ (ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى)، جانابىل (كومپارتىيە مۇئاۋىن كاتىۋى)، قاتارلىق ئون نەچچە ئەمەلدارى، يەنە ئون نەچچە سىياسيون–مۇتەخەسسىسلىرى قاتناشتى. ھۆكۈمەت تەرەپ بۇ ھەقىقانى تەلەپلەرگە ھەر قانداق ئەھۋالدا قايىل قىلارلىق جاۋاپ بىرەلمەيتتى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئۆزلىرىچە تەلەپلەر ھەققىدە مۇتەخەسسىسلەرگە ماتېرىيال تەييارلاتقۇزۇپ، ئەتراپلىق قىلىشقان ئىدى. ئەمما ئۇلار بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان، سۆھبەتلىشىۋاتقان ياشلار ئاساسسىز يالغان فاكتلارغا، قۇرۇق گەپكە، ئالدامچىلىققا ئالدىنىپ قالىدىغان، قايىل بولۇپ قالىدىغان ساددە، بىلىمسىز دېھقانلار ئەمەس ئىدى. بۇ ياشلار ۋەكىللىرى ھەر قايسى بىلىم ساھالىرىدا ئەتراپلىق ساۋاتقا ئىگە، ئوقۇغان كەسىپ ئەھلىلىرى بولۇپ، ھۆكۈمەت تەرەپ بۇ ياشلار ئالدىدا، مۇھىم ھەقىقەت ئالدىدا ئاجىز كەلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بىلىمسىزلىگى، قابىلىيەتسىزلىگىنى ئاشكارىلاپ قويدى. شۇنداق بىر ۋاقەنى مىسال قىلىش كۇپايە:

سۆھبەت ئاتوم سىنىقى ئۈستىدە بولۇۋاتاتتى، ۋەكىللىرى ئىلمى، پەننى فاكتلار بىلەن ئاتوم يادروسىنىغا قارشى ۋەئۇنى توختۇتۇش ھەققىدە سۆزلەۋاتاتتى، دەل شۇ چاغدا ش ئۇ ئار پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن كاتىۋى بولغان جانابىل، (مەدەنىي–مائارىپ، تەشۋىقات خىزمەتىگە مەسئۇل ئەمەلدارئىدى): «بىز ئاتوم بومبىسىنى شامال غەرپتىن–شەرققە قاراپ چىققاندا ئاتىمىز، بۇنداق ئەھۋالدا شىنجاڭغا ھېچقانداق تەسىرى بولمايدۇ» دەپ بىلەرمەنلىك قىلىپ سۆزلىدى... ئارقىدىنلا ياشلارنىڭ بىر ۋەكىلى ئاتوم بومبىسى شەرقىي تۈركىستاندىكى شامال يۆلۈنۈشلىرى ئاتوم زەررىچىلىرىنىڭ تەسىر قىلىش دائىرىلىرى ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى ئېغىر تەسىرى ھەققىدە ئىلمىي فاكتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتى. ھۆكۈمەت تەرەپ ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرى بىلەن بولغان ئىككى تەرەپلىك سۆھبەتتە ئاجىز، پاسسىۋئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ ھەيۋەقىلىشقا، بېسىم ئىشلىتىشكە ئۆرۈندى. بۇ تاكتىكىسىمۇ ئەسقاتمىغاندىن كېيىن، ئېسىل يېمەكلىكلەر بىلەن تولغان زىياپەت تەييارلاپ ئالدىماقچى بولدى. ئامما ئون مىللىونلىغان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئارزۇ–ئىستەكلىرى، ھەقىقانى تەلەپلىرى يولىدا بولۇۋاتقان بۇ كۈرەشلەرنىڭ قانچىلىك ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىگىنى ھەمدە بۇ كۈرەشلەردىكى ئۆزلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتىنىڭ قانچىلىك مۇھىملىگىنى تونۇپ بۇ ياشلار ھەر قانداق ھىلە–مىكىرلەرگە ئالدانمايتتى.

ختاي مۇستەبىتلىرى ئوقۇغۇچى–ياشلار ھەرىكىتىنىڭ بىر ئاز پەسەيگەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپلەرگە بېرىپ نورمال ئوقۇشنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، دىكتاتۇرا ئىشلىتىشكە باشلىدى. ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردە «ئون ئىككىنچى دېكابىر ۋاقەسىنى ئېنىقلاش، بىرتەرەپ قىلىش كومىتېتى» قۇردى ۋە بۇ خىزمەتكە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئۆزلىرى بىۋاستە رەھ

ھەرىكتىنىڭ باشلىنىشى، رولى ۋە ئالاھىدىلىگى

بەرلىك قىلىپ، ھەرىكەتكە يېتەكچىلىك قىلغانلارنىلا ئەمەس، بەلكى قاتناشقۇچىلار، ئىشتىراك قىلغۇچىلار ھەتتاھېسداشلىق قىلغۇچىلارنىمۇ سۈرۈشتە قىلىپ ئېنىقلاشقا باشلىدى. بارلىق ئالىي مەكتەپلەردە ئۈچ كۈن دەرس توختۇتۇپ، سىنىپلارغا قەدەر تەكشۈرۈش ئەۋەتىپ،ھەر بىر ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىنىڭ بۇ ھەرىكەتكە بولغان كوز قاراشىنى مەجبۇرى سۆزلەتكۈزدى. قاتناشقۇچىلار غادىكتاتورا زۇرگۈزۈپ، «تەكشۈرۈش ماتېرىيالى» يېزىشقا قىستىدى، يېتەكچىلىك قىلغۇچىلارنى «خاتالىقىنى ئېتىراپ قىلىش»، «تۈۋقىلىش»، قا مەجبۇرلىدى. بۇ ھەرىكەتنى «ئون ئىككىنچى دېكابىر جەدەل چىقىرىش ۋاقەسى» دەپ ئاتىدى. خاتالىقىنى تونىمىغانلارغا ۋە كوزقاراشى ئېنىق بولمىغانلارغا ئوقۇش گۇۋاھنامىسى بېرىلمەيدۇ، دەپ بەلگۈلەمە ئېلان قىلدى. بۇ ھەرىكەتنىڭ يېتەكچىلىرى ۋە ئاكتىۋ قاتناشچىلىرىغا «مەكتەپتە قالدۇرۇپ سىناش»، «ئارخىۋغا كۈنايېزىش»، «ئاگاھلاندۇرۇش» قاتارلىق جازا چارىلىرىنى ئىجرا قىلدى.ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئەڭ چەت يېزىلارغا ھەيداپ، ئۈگەنگەنلىرىنى ئەمەلىيەتتە ئىشلىتىش، ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇش ئىمكانلىرىدىن مەھرۇم قىلىپ ئۆچ ئالدى. بۇ ياشلارنىڭ بىر قىسمى تاكى بۈگۈنگە قەدەر «گۇمانلىق» دەپ قارىلىپ نازارەت ئاستىدا ياشىماقتا.

خىتاي كوممۇنىست ھۆكۈمدارلىرى شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتىنى «جەدەل چىقىرىش ۋاقەسى» دەپ قارىلاپ، قاتناشقۇچىلارغا دىكتاتورا زۇرگۈزۈپ، ئۇلاردىن ئۆچ ئېلىپ، شەرقىي تۈركىستاندا ئىككىنچى قېتىم دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتىنىڭ مەيدانغا چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولدى. ئەمما خىتايلارنىڭ دىكتاتۇرىسى شەرقىي تۈركىستاندىكى مىللىي ئويغىنىشنى، ياشلار ھەرىكىتىنى توسۇپ قالالىغىنى يوق. ئەكسىچە ياشلار ھەرىكىتى تېخىمۇ كۈچىيىپ باردى.

1988-يىلى 6-ئاينىڭ 15-كۈنى شەرقىي تۈركىستاندا ئىككىنچى قېتىم دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتى پارتلىدى. ئون ئىككىنچى دېكابىر ھەرىكىتىدىن ئۈچ يىل كېيىن قوزغالغان بۇ ۋاقە خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنى قاتتىق بىئارام قىلدى.مەن دولقۇن ئەيسا ئون ئىككىنچى دېكابىر ھەرىكىتىنىڭ ئاكتىۋ قاتناشچىلىرىدىن ئىدىم، ئىككىنچى قېتىملىق ياشلار ھەرىكىتىگە مەسلەكداش دوستلىرىم بىلەن بىرلىكتە بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلدىم ۋە ئۇنى پىلانلىدىم. (دوستلىرىم ھازىر شەرقىي تۈركىستاندا نازارەت ئاستىدا تۇرىۋاتقاچقا ئىسىملىرىنى ئاتىمىدىم). 1988-يىلى 15-ئىيۇل كۈنى ئۈرۈمچىدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىدا مىللىي كامسىتىشكە نارازىلىق بىلدۈرۈشى ۋە دەرس تاشلاپ نامايىش قىلىش ھەرىكىتى قوزغىدى. ئوقۇغۇچىلار ئىككى كۈن كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلدى. نامايىشقا تۆت مىڭدىن ئارتۇق ياش قاتناشتى.بۇ قېتىمقى دېموكراتىك ئىنقىلاپ شەرقىي تۈركىستان ياشلىرىنىڭ، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەۋرەنمەس ئىرادىسىنى ئىپادىلىدى. مىللەتنىڭ ياشلارغا بولغان ئىشەنچىسى كۈچەيتتى.شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ئىنقىلاۋىنى يەنە بىر بالداق يوقىرى كۆتەردى.

«ئون بەشىنچى ئىيۇن ۋاقەسى» دەپ ئاتالغان بۇ ھەرىكەتنى ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرستېتىنى مەركەز قىلىپ، بىر قانچە ئالىي مەكتەپتە قۇرۇلغان «ئوقۇغۇچىلار پەن-مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى» تەشكىللىدى. ئۇلار ئۇزۇن تەييارلىق ئارقىلىق جەمىيەتتە ۋە ئالىي مەكتەپلەردە بۇ قېتىمقى ئىنقىلاپنىڭ ئىجتىمائىي شەرت-شارائىتىنى ھازىرلىدى. ئون ئىككىنچى دېكابىر ھەرىكىتىدىن كېيىن جەمىيەتتە ۋە ئالىي مەكتەپلەردە ياشلارنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى جانلىنىشقا باشلىدى. ھەر خىل ئىلمىي، ئىجتىمائىي، ئاممۋىي تەشكىلاتلار، قۇرۇلدى. بۇ جەمىيەتلەرنىڭ ئىچىدىكى پائالىيەتلىرى بىر قەدەر جانلىق، تەسىرى كۈچلۈك بولغىنى «ئوقۇغۇچىلار پەن-مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى» ئىدى. بۇ ئۇيۇشمىدىكى مەسلەكداش دوستلار، ساۋاقداشلار بىر قانچە ئاي جاپالىق تىرىشىش، پۇختا تەييارلىق قىلىش ئارقىلىق.

1987-يىلى 12-ئاينىڭ 25-كۈنى بەش يۈزدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى- ئوقۇتقۇچىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىدا «ئوقۇغۇچىلار پەن-مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى»نى قۇرۇپ چىقتۇق.مەن ئۇيۇشما رەئىسلىكگە سايلاندىم. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ سانى مىڭ بەش يۈزدىن ئېشىپ كەتتى. تەبىئىكى بۇئۇيۇشما سىياسي تەشكىلات ئەمەس ئىدى. بۇبىر ئاممۋىي تەشكىلات بولۇپ، مىللەتنىڭ، جەمىيەتنىڭ پەن-مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى ژۇقىرى كۆتىرىلىشىنى خالايتتى. شۇڭلاشقا، بۇ ئۇيۇشمىنىڭ پائالىيەتلىرىنىڭ جانلىنىپ، تەسىرىنىڭ كېڭىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چىدىمىغان ھۆكۈمەت، مەكتەپ رەھبەرلىرى ئۇيۇشمىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئۇقشىماي روخسەت بېرىپ قويغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىلىشتى. ئۇيۇشما پائالىيەتلىرىگە قەستەن بەزى توسالغۇلارنى پەيدا قىلىشقا تىرىشتى. ئامما ئىمكانىيەت يار بەرگەن، قانۇن يول قويغان دائىرىلەر، يۇچۇقلاردىن پايدىلىنىپ، ئۇيۇشما پائالىيەتلىرىنى بارغانسىرى كۈچەيتىپ باردۇق. بارا-بارا پېداگوگىكا ئونىۋېرستېتى،سانائەت ئىنستىتۇتى، بېيجىڭ مىللەتلەر ئۇنىۋېرستېتى قاتارلىق مەكتەپلەر دىمۇ ئارقا-ئارقىدىن «پەن-مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى»نى قۇرۇپ قېرىنداش ئۇيۇشمىلار تورىنى شەكىللەندۇردۇق. ئاخىرىدا «ئالىي مەكتەپلەر ھەمكارلىق كومىتېتى»نى قۇرۇپ چىقتۇق. ئۇيۇشما ئەتىل ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ،ئەزالىرىنىۋەتەننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ئەۋەتىپ ساۋاتسىزلىقنى يويۇش، مەدەنىيەت كۇرسلىرىنى ئېچىش، جەمىيەت تەكشۈرۈش قاتارلىق پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللاندى. بولۇپمۇ 1988-يىلى غولجىغا جەمىيەت تەكشۈرۈشكە بارغان گۇرۇپپا ئالاھىدە خىزمەت كورسەتتى.ئۇلار غولجىدىكى ئون يەتتىدىن ئارتۇق ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە بېرىپ، ئەستايىدىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، خاراپلىشىۋاتقان، بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراۋاتقان ئېچىنىشلىق مىللىي ماتارىپىمىزنى ۋە ھەشەمەتلىك، تەرەققىي قىلىۋاتقان خىتاي ماتارىپىنى سېلىشتۇرۇپ، ئەمەلي فاكتىلار بىلەن ئەمەلي ئەھۋاللار ئەكس ئەتتۇرۇلگەن سىنئالغۇلېنتىسىنى ئىشلەپ، يەتمىش پارچىدىن ئارتۇق فوتو سۈرەت تارتىپ كەلدى. شۇ چاغدا غولجىدا، سىنىپلار ئورۇلۇپ كەتكەن ياكي خەتەرلىك ھالغا كېلىپ قالغان ۋە سىنىپ يېتىشمەسلىكتىن ئون مىڭغا يېقىن ئوقۇغۇچي ئوقۇشسىز قالغان ئىدى. بىز ئەمەلي فاكتىلارغا ۋە تەكشۈرۈش ئەھۋالىغا ئاساسەن خاراپلىشىۋاتقان مىللىي ماتارىپ ھەققىدە بىر يازمادوكلاد تەييارلىدۇق ۋە ھۆكۈمەتكە يوللاپ، مىللىي ماتارىپلىرىغا دىققەت قىلىشقا، مىللىي ماتارىپنى قوتقۇزۇۋېلىشقا ئاگاھلاندۇردۇق. سىنئالغۇلېنتىسىنى قويۇپ، فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىپ، جەمىيەتكە مىللىي ماتارىپىمىزنى قۇتقۇزۇش چاقىرىقىنى چىقاردۇق. ئۇيۇشما سەنئەت ئۆمىكى تەشكىللەپ، «ئەجدادلار ئىزىدىن»، «ئۇيغۇر ئوغلى» (ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى) قاتارلىق تارىخى درامىلارنى تەييارلاپ، ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردە ۋە جەمىيەتتە كورسۇتۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتپەرۋەرلىك تەشۋىقاتى ئېلىپ باردۇق.ياشلار ھەرىكىتى كۈچلۈك رىۋاجلىنىۋاتقان كۈنلەردە، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلاردىمۇ بەزى ئەسەبىلىشىش ھەرىكەتلىرى مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى. خىتايلار تەپ-تارتماستىن ئۈرۈمچى كوچىلىرىغا: «ئۇيغۇرلار شىنجاڭدىن چىقىپ كەتسۇن!» دىگەندەك شۇئارلار چاپلاشقا باشلىدى. بۇ خىل ئەشەددىي ھەرىكەتلەر بولۇپمۇ ئۈرۈمچى ئونىۋېرستېتىدا ئەڭ كۈچلۈك ئەكس ئېتىشكە باشلىدى. مەكتەپ رەھبەرلىگى ئۇيغۇر قاتارلىق موسۇلمان ئوقۇغۇچىلارنى ئازەرەت قىلىش مەخسىتىدە، مىللەتلەر ئىتتىپاقى شۇئارى ئاستىدا خىتاي ۋە مىللىي ئوقۇغۇچىلارنى بىر بىنادا، بىر ياتاقتا ياتقۇزۇش بەلگىلىمىسىنى چىقارغاندىن كېيىن: «چەنتۇلار بىلەن ياتمايمىز»، «قازاقلار قوي پۇرايدۇ» دېگەندەك بىزنى كەمسىتىدىغان ۋە ھاقارەتلەيدىغان سەكسەن نەچچە پارچە تەشۋىقات ۋارىقى مەكتەپ تاملىرىغا چاپلاندى. خىتايلارنىڭ بۇ خىل رەزىل قىلمىشىنى،قانۇنسىز پائالىيەتلىرىنى مەكتەپ رەھبەرلىگى سۈرۈشتە قىلىپمۇ قويمىدى شۇنىڭدىن كېيىن ئۈرۈمچى ئونىۋېرستېتى فىزىكا فاكۇلتېتى بىناسىنىڭ ھاجەتخانا ئىشىگىگە خىتايلار تەرپىدىن: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرلىرىنى قول قىلىپ، قىزلىرىنى جالاپ قىلىۋېتەيلى!»، «ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى قېرى سەللىباشلار، چەنتۇلار بىلەن چوشقىلارنىڭ بۇيەرگە تاھارەت قىلىشى چەكلىنىدۇ» دېگەن ئىنتايىن رەزىل، ئىنتايىن ئەكسىيەتچىل شۇئار يېزىلدى. ھەرقانداق كىشىنىڭ غەزىۋىنى كەلتۈرىدىغان، بۇ ۋەتەننىڭ، بۇ تۇپراقنىڭ ئېگىسى-خوجايىنى بولغان ئۇيغۇرلارنى ھاقارەتلەيدىغان مۇنداق ئېپلاس شۇئارنىڭ ئاشكارا چاپلىنىشى ھەرگىز تەسادىپى ۋاقە بولماستىن، بۇنىڭ ئارقىسىدا نومۇسسىز خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ ۋەھشى سىياسي مەخسەتلىرى يوشۇرۇنغان ئىدى.مىللىي ئوقۇغۇچىلار بۇ ۋاقەنى مەكتەپ رەھبەرلىكىگە، قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، بىر ئاي كۈتكەن بولسىمۇ، بۇ ھەقتە ھېچقانداق سۈرۈشتە قىلىش بولمىدى. بۇ ۋاقەنىڭ يۈز بېرىشى پارتلاش ھالىتىدە تۇرغان دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتىگە ئوت تۇتاشتۇرغۇچى پىلىك رولىنى ئوينىدى.

تاقەت قىلالمىغان ئوقۇغۇچىلار، ۋەكىل كىرگۈزۈپ، مەكتەپ رەھبەرلەر بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى ھەمدە بۇ ئەكسىيەتچى ۋاقەنى ئېنىقلاش خىزمىتى ھەققىدە بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا دوكلاد بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مەكتەپ تەشكىلي ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرىنىڭ بۇ ھەققانى تەلىۋىنى رەت قىلدى، قاتتىق غەزەپلەنگەن ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرى ژىغىن تەشكىللەش قارارىغا كەلدى. ئەتىسى-ئون بەشىنچى ئىيۇن كۈنى فىزىكا بىناسىنىڭ ئالدىدا «مىللىي كامسىتىشكە نارازىلىق بىلدۈرۈش ژىغىنى» ئاچتى.بۇندىن ئون بەش كۈن ئىلگىرى «پەن-مەدىنيەت ئۇيۇشمىسى «نامىدىن ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشقان ئون ئىككى كىشىلىك گرۇپپا ھۆكۈمەت، پارتىيە رەھبەرلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى مىللىي مەسىلىلەر، مىللىي ماتارىپ قاتارلىق مەسىلىلەردە سوھبەت ئوتكۈزۈش تەلىۋىنى ئىپادىلەپ يازما دوكلاد سۇنغان ئىدى. ئون بەشىنچى ئىيۇن كۈنى سەھەردە مەكتەپ تەشكىلي مەن بىلەن يەنە بىر ئۇيۇشما رەھبەرىنى ھۆكۈمەت تەرەپ سۆھبەتكە چاقىرغانلىغىنى ئۇقتۇردى. بىز ئون ئىككى ۋەكىلمىز تولۇق بولمىغان ئەھۋالدا ھەر قانداق سوھبەتكە قاتناشمايدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرۈپ، رەت قىلدۇق. مەكتەپ رەھبەرلىگى بىزگە بۇ كۈنگى سۆھبەت ئەمەس،سۆھبەتنىڭ كۈنتەرتىۋىنى بەلگىلەيدىغان، مەزمۇنى ھەققىدە سوزلىشىدىغان ژىغىن، دېگەندىن كېيىن بىز بىر ىشقا قوشۇلدۇق. ئامما ئۇلار بىزنى ئالدىغان ئىدى. بىز رەسمى سۆھبەت ئۇستىلىنىڭ ئۈستىگىلا كەلدۇق. پارتكوم مۇئاۋىن كاتىۋى جانابىل، مائارىپ نازىرى جاڭ ياڭ، مالىيە نازىرى ماھمۇت، پىلان كومىتېتى مۇدىرى توختى ئىلى قاتارلىق ئەمەلدارلار سۆھبەت ھازىرلىغان ئىكەن، سۆھبەت باشلىنىپلا جىددى مۇنازىرىلەر بولدى. بىزنىڭ تەلەپلىرىمىز ھەقىقانى بولغاچقا، بىز ھامان غالىپ كەلدۇق. جانابىل ھەر خىل باھانە، سەۋەپ ۋە فاكىتلارنى كوزسۇتۇپ بىزنى قايىل قىلىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، بىزنىڭ ئاساس ۋەدەلىللىرىمىز ئالدىدا ئاجىز كەلدى. بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي ماتارىپى ھەققىدىكى مۇنازىرەئاھايىتى كەسكىن بولدى. سۆھبەت بەش سائەت داۋام قىلغان بولسىمۇ ئۇلار بىزنىڭ ھەقىقانىي تەلەپ-سوئاللىرىمىزغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بېرەلمىدى. بىزنى قايىل قىلالمىدى، نەتىجىدە سوھبەت كېيىنگە قالدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن قايتا سوھبەتلىشىدىغان بولۇپ قايتتۇق. مەكتەپتە ژىغىلىش بولىۋاتاتتى، مەكتەپ رەھبەرلىرى مېنى سوھبەتنىڭ مەزمۇنىنى ئوقۇغۇچىلارغا يەتكۈزۈشكە قىستىدى.مەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ھەممە ئەھۋالنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. پۈتۈن ئوقۇغۇچىلار چاۋاك چېلىپ ئالقىشلىدى. مىللىي كامسىتىشكە قارشى تۇرۇش ژىغىنى سائەت ئىككىگە قەدەر داۋام قىلدى. ئارقىدىنلا شوئار تاختىلىرىنى كوتۇرۇشۇپ،مەكتەپتىن ئايرىلىپ كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىشقا باشلىدى. پۈتۈن شەھەر خەلقى يولنىڭ ئىككى تەرپىدە تۇرۇپ بىزنى قىزغىن ئالقىشلىدى. قاتتىق تەسىرلەنگەن مىللەت، ئوقۇغۇچى ياشلارغا ئېسىلىشىپ ھۆكىراپ ژىغلىدى ۋە قەتئى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.خەلقنىڭ بۇخىل ھاياجانلىق قوللاشلىرىدىن جاسارەتلەنگەن ياشلارنىڭ نامايىش قوشۇنى ئاچلىققا قارىماستىن شەھەرنى ئايلىنىپ:«مىللىي كامسىتىشكە نارازىلىق بىلدۈرىمىز»، «ياشىسۇن ئىنسان ھوقۇقى»، «ياشىسۇن مىللىي باراۋەرلىك»، «خىتايلارنىڭ قول قىلىشىغا قارشى تۇرىمىز»، «خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن»، «مىللىي ماتارىپىمىزنى قوغداپ قالايلى» دېگەندەك جەڭگىۋار شۇئارلارنى ياڭرىتىپ، كورەشلىرىنى داۋام قىلدى. بۇ قېتىمقى كورەشنىڭ پىراگراممىسى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، ئىنسان ھەقلىرىمىزنى تەلەپ قىلىش.

ئىككىنچى، مىللىي كامسىتىش، مىللىي باراۋەرسىزلىككە قارشى تۇرۇش.

ئۈچىنچى، خاراپلىشىۋاتقان مىللىي مائارىپىمىزنى قوغداپ قىلىش.

خىتاي هوكۇمتى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ كورەشلىرىدىن قاتتىق ئالاقزادە بولۇپ كەتتى. هوكۇمەت ئىككىنچى قېتىملىق بۇ ئوقۇغۇچىلار-ياشلار دېموكراتىك ھەرىكىتىنىمۇ بۇرۇنقىغا ئوخشاشلا «ئون بەشىنچى ئىيۇن جەدەل چىقىرىش ۋاقەسى» دەپ ئاتىدى ۋە مەخسۇس هوججەت تارقىتىپ، بۇ ۋاقەنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ پىرىنسىپلىرىنى، بەلگىلىمىلىرىنى ئېلان قىلدى.

(داۋامى بار).

ئىستىداتلىق شائىر تۇمانباي مولداغالىيېۋ 1935-يىلى 20-مارت كۈنى ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىگە تەۋە ۋارسۇ يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەچ، 1956-يىلى س. م. كىروۋ نامىدىكى قازاق دۆلەت دارىلفۇنۇنىنىڭ فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنى تاماملىغان.

ئۇزۇننىڭ ئەمگەك پائالىيىتىنى جۇمھۇرىيەتلىك «لېنىنشىل ۋاس» گېزىتىدا ئەدەبىي خادىم سۈپىتىدە باشلىغان تۇمانباي مولداغالىيېۋ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا «پىونېر»، «بالدىرغان» ژۇرناللىرىدا، 1975-84- يىللاردا «ژازۇشى»، «ژالىن» نەشرىياتى ھەم «ژالىن» ئالمانىخىدا مەسئۇل ۋە رېپلەردە ئىشلىگەن. 1984-86- يىللىرى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ كاتىپى بولدى. ھازىر ئۇ «بالدىرغان» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى.

ت. مولداغالىيېۋنىڭ تۇنجى شېئىرلار توپلىمى 1975-يىلى «ستۇدېنت دەپتىرى» دېگەن نام بىلەن يورۇق كۆرگەن. شۇنىڭدىن بۇيان ئەدىبنىڭ 40 تىن ئوشۇق مەجمۇئەسى كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

1968-يىلى «يېڭى دەپتەر» ناملىق توپلىمى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەت كومسومولى مۇكاپاتىنىڭ، 1982- يىلى «ۋۇرەكتىكى يېزىقلار» كىتاۋى ئۈچۈن قازاقستان دۆلەت مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى نامىغا مۇشەررەپ بولغان.

شائىرنىڭ ئوتلىغان شېئىرلىرى خەلقنىڭ سۆيۈپ ئېيتىدىغان ناخشىلىرىغا ئايلانغان. «قۇشلار ناۋاسى»، «بەخىت قۇچىغىدا»، «قۇشلار قايتىپ كەلمەكتە»، «گۇۋا بول!»، «ئاتامغا» قاتارلىقلار شۇلار جۈملىسىدە.

بۇنىڭدىن بىر ئاز بۇرۇن ئىستىداتلىق ئەدىپ دۇنياۋىي تۈرك شېئىرىيىتى ئەنجۇمەنىدە خەلق ئارالىق فۇزۇلىي نامىدىكى مۇكاپاتقا سازاۋەر بولدى.

ئەدىپ تەۋەللۇدىنىڭ قۇتلۇق باھارى

(قازاق شائىرى تۇمانباي مولداغالىيېۋ- 60 ياشتا)

تاڭ ئاتمايدۇ، ئاستا كۈن پاتقان بىلەن،
دىلدا تەشۋىش، سۈكۈتتە ياتقان بىلەن.
تەپەككۇر ئۇممانىغا غەرىق بولۇپ،
چېلىشىمەن ئادىمى-شەيتان بىلەن.

توختايمەن ئۇنى ئاخىر يەرگە ئۇرۇپ،
(لەزىم پۈتمەك ۋۇرىكىم مەڭگۈ تۇرۇپ).
لەۋھلى-ئەزەل تەغدىرىم ئاتاپ تەنھا،
قويغاندۇر بىر قاپقاننى ماڭا قۇرۇپ.

قويغاندۇر-ھە، ھەممىنى قىلىپ تەييار،
ئىسپى تۈلدە غەم چېكىش نېمە دەركار.
تاڭنى كۈتكەي كوزلىرىم كىرپىك ئىلمەي،
سائادەتلىك ئىقبالغا تەشنايۇ-زار.

ھەمرا بولدى ھەر دايىم ھالال مېھنەت،
شۇ ھارۋۇغا قېتىلدۇق ھەم بېمىننەت.
چوڭ كارۋانغا ياراشقان ئار مىسالى،
مەنزىلسىرى ئوتۇمەن ئېشىپ جۈرئەت.

مەنمۇ تىكتىم يولۇمغا كوركەم ئىھال،
بولغاي ئۇمۇ ئەتىلا بىر ئەزىم تال.
تاڭدىن-شامغا تىرمىشىپ ئەجرى قىلغاچ،
يەرگە ئاتىمەن ئوزەمنى بولۇپ بېھال.

ئاندىن يەنە كۈتۈمەن نۇرلۇق تاڭنى،
مىڭ بەيگىگە سالىمەن تۇلپار-ئاڭنى.
قالايدىغان كومۇرۇم كۆپتەك گويا،
مەڭگۈلۈك ياراتمىشمۇ شېرىن جاننى؟!

* * *

دالىنى ئوي ھەم بوشۇك قىلغان،زىنھار،
بىر تەلۋىگە ئوخشايمەن شامۇ-ناھار.
ئىلاھىم يار،
ئەمەللەپ چىققۇم چوقۇم،
ئاتمىش ئاتلىق چوققىغا موشۇ باھار.
تەۋرەت مېنى، بەزلە تۈن،
پەپىلە تۈن،
بىر كوتەرسۈن قەددىنى ئەندى ۋىتىم.
بەزەن ئوخشار ۋىلايەت ۋالىسىغا،
ئەلگە سۇنغان ئەجرىيۇ، ئاق نىيىتىم.

بەزەن بولۇپ بىپارام تاڭ ئاتقۇزغان،
تەلەي قۇشىن كىنەيمەن چەرغ ئۇرغان.
خاقانىغا ئوخشايمەن بۇ دۇنيانىڭ،
تۇنلۇگىدىن ئويلىنىپ قاراپ تۇرغان.

* * *

تەشۋىشىم يوق ئوچكەي دەپ بۇشام-چىراق،
مەن ئورلىگەن چوققىمۇ ئېگىز، ۋىراق.
تۇلپار قېتىپ بەيگىگە زور ئۇمۇتتە،
چەۋەندازغا ئوخشايمەن چەككەن پىراق.

غايىل شۇڭقار تۈلكە ئىلىپ ئۇۋاگەرمىدى،
قەيسەر بورە قەپەزدە كۈن كورمىدى.
ئىزگۈ جانلا بەك ئۇرغۇن ئاياىدىغان،
ئەشئارىنىمۇ ھۇنەر دەپ ۋۇرگەن مېنى.

ھەر نەرسىگە ۋۇرىمەن كويۈپ-پىشىپ،
دىل ئورتەنسە باسىمەن گۈلاب ئىچىپ.
ئىچ ئاغرىتقان جانلارنى خوپ كورمەيمەن،
مۇڭايغان ئەسنالاردا بېشىم چۈشۈپ.

ئوتكەنلەرنىڭ ھەممىسى چۈشتەك گويا،
ئومۇر كەچتىم يىللارغا بوپ مەھلىيا.
ئېيتىلمىغان بىر ئاخشام دىل تورىدە،
قىران قۇشۇم پەرۋازى ئەرشى-ئەلا.

ۋۇجۇدۇمغا كۆي بەرگەن، ھوسۇن بەرگەن،
سەلبى سۈپەت يوق ئىللاھ، ئىلپەت بەزگەن.
چۈشەنگىچە قازىغىم ياشاپ ئوتكەم،
قىرائلىمنى ئاتقىچە ئەجەل-مەرگەن.

ئالمۇتا

ئەس بىلگەندىن ئېسىمنى ئالغان ئالمۇتا،
شامۇ-سەھەر ئويغا سالغان ئالمۇتا.
كوچىدىكى قىبلىنامە چىراقتەك،
ۋۇرىكىمدە ئوچۇپ-يانغان ئالمۇتا.

ۋىراق كەتسەم، سېغىندۇرغان ئالمۇتا،
ياخشىلارغا يېقىن قىلغان ئالمۇتا.
مىڭ گوزەلگە ئاشىق قىلىپ ھاياتتا،
بىر گوزەلگە بېقىندۇرغان ئالمۇتا.

پاتقان كۈننىڭ، ئاتقان تاڭنىڭ نۇرىغا،
ۋۇرىكىمنى تىنقتۇرغان ئالمۇتا.
تەلەي تاپماي، جان تالاشقان ئەسنادا،
بەختىم بولۇپ سىغىندۇرغان ئالمۇتا.

سېنىڭ ئويغاق كوچىلىرىڭ بويىدا،
ئاقىل كوزگە تۇماشىنىڭمۇ ئېتى بار،
قىلسا ئەگەر ئېتىۋار!
يېشىل شەھەر، ئېسىل شەھەر ئالمۇتا،
ئوم-ئىناقلىق بېسىم شەھەر ئالمۇتا.
پانا بولدۇڭ كەلگەنلەرنىڭ بەرىگە،
ئانا بولدۇڭ ئەسىرگىمۇ ئالمۇتا.
سېنىڭ نامىڭ ئەزەل بىلەن پۈتۈلگەن،
ئالىتاغنىڭ ئېشىغىمۇ ئالمۇتا.
بولۇت بىلەن سىر چېكىشكەن مۈگلىنىپ،
ئالىتاغنىڭ بېشىدىمۇ ئالمۇتا.
مۇڭ بوپ، جىر بوپ يايرىغانسەن بىر زامان،
مۇقاغالى، قاسىمىمۇ ئالمۇتا.

شامۇ-سەھەر گۈزەل شەھەر ئالمۇتا،
شائىرلاردەك مەغرۇر شەھەر ئالمۇتا.
باي بىلەن بەگ، يوقسۇلمۇ مېھرىۋان،
باغرى كەڭرى ھەم نۇرشەھەر ئالمۇتا.

قىياسى يوق ماھى شەھەر ئالمۇتا،
ئاقىل شەھەر، دامى شەھەر، ئالمۇتا.
توي-تەنتەنە بوشۇگىسەن ئەزەلدىن،
ئەل-نەغمىنىڭ كانى شەھەر ئالمۇتا.

سەندە ۋۇرۇپ گۈللىدىم مەن، ئالمۇتا،
ۋىل ئوتكىنىن بىلمىدىم مەن، ئالمۇتا.
يالقۇلجىغان شېئىرىمنىڭ چوغلىرىن
كېچە-كۈندۈز پۈۋلىدىم مەن ئالمۇتا.

سەنسىز تەلەي تاپالمىسام بەلگۈلۈك،
سەنسىز ئومۇر سۈرگەن بىلەن ئالمۇتا.
ساڭا سىغىپ كەتكەندەك بىز بارچىمىز،
ئىشكىتىيۇ تۇرگەن بىلەن ئالمۇتا.

پەرزەنتلىرىم سەندە تۇغدى ئالمۇتا،
سەن تۇتقۇزدىڭ ئەرىپە تۇغنى، ئالمۇتا.
سەن ئوگەتتىڭ ئانام بولۇپ بىر چاغدا،
ماڭا بوشۇك تەۋرىتىشنى ئالمۇتا.

كۈن كەتمىگەن، ئۇركەتمىگەن كوكىمدىن،
ئېتىمنى ئاتاپ، ھورمەت بىلەن ئېگىلدىم.
بىلسەڭ ئەگەر ئوسمۇر دەۋران سىردىشىم،
ساڭا قەلبەن مەڭگۈلۈك بوپ چېگىلدىم.

ئاھ، ئالمۇتا ئىزگۈلۈكنىڭ مەسكانى،
ئوچمە ئەبەت، كوكلە ئەبەت-ھەرئانى.
توقلۇقىمۇ، يوقلۇقىمۇ چىدىدىم،
بولغاچ ئوزەڭ مەن ۋىتىمنىڭ پاسبانى.

ۋۇرىكىمگە يالقۇن بەردىڭ، ئوت بەردىڭ،
نۇر توكۈلگەن كۈنلىرىدەك كوكلەمنىڭ.
قىزىل ئالماڭ قىز مەڭزىدەك تاۋلىنىپ،
كوزىگە چۈش كەلگەننىڭمۇ، كەتكەننىڭ.

ئېسىل ئانا خاسىيەتلىك ئالمۇتا،
چۈچۈگىڭنى، تاتلىغىڭنى يەپ كوردۇم.
ساڭا ئالقىش ئېيتقانلارنى دوست تۇتۇپ،
ساڭا قاغىش دېگەنلەرنى سەت كوردۇم.

جان ئالمۇتا، شان ئالمۇتا-بۈيۈگۈم،
قۇتلۇق ئوردام، ھەسرىتىم-كۈيۈگۈم.
ئارزۇلىرىم چىققىدەكمۇ روياپقا،
كۈن كەينىدىن كېلىپ يەنە ئىزگۈ كۈن.

قوچىغىڭدىن چىقارمىغىن ھېچ قاچان،
قاينام كەبى تارتقان چوڭقۇر قەھرىگە.
ئۇ قېتىغا ئوتكىلى يوق دەريام سەن،
ئومۇر بويى قانماي ئوتكەن نەھرىگە.

جان ئالمۇتام، پۈتمەس ناخشا-مۇقامىم،
كۈندەك ئوچۇق كېلەچىگىم، ئىقبالىم.
ھەۋەس بىلەن باقسۇن ساڭا ئەھلى ئالەم،
قۇياش كۈلسۇن تاجىڭ بولۇپ ھەر دايىم.

ئوغلانىڭ شات، ئەسرى قۇتلۇق تويۇڭدا،
ۋۇرىكىمنىڭ دومبىرىسى ئىنايەت.
مەن كېتەرمەن، سەن ياشىغىن تائەبەت،
ئەجداتلاردىن سوزلەپ ھىكمەت، رىۋايەت!

ئالماسبەگ تەرجىمىسى.

ئۇيغۇرۇم

(دوستۇم ماھمۇت ئابدۇراخمانوۋقا)

ئېقىلدار كوپ ئالەمدە ئۇيدىن ئوزغان، ئۇيغۇرۇم،
تاڭ سەھەردىن سەرسانە، ئارام ئالغان، ئۇيغۇرۇم.
تەۋەللۇدىڭ ئاتمىشتا تويغا ئۇلاشقان تەنتەنە،
دىل يايراپ بىر ئىچەيلى شارابىڭنى قۇي بۇگۈن.
قادىر بىلەن بەسلىشىپ، شېئىر يازغان ئۇيغۇرۇم،
ئۇيغۇرلارنىڭ دەردىدە ھەر كۈن گىريان، ئۇيغۇرۇم.
سەگىلچۇ بىزمۇ ھەم قىيغىتقاندەك ۋادىدا،
شېرىن سۇخەن شائىرغا شارابىڭنى قۇي بۇگۈن.
باياندايدا دۇنياغا كوزىن ئاچقان، ئۇيغۇرۇم،
نادامەتلىك كوڭلىنى ئوزى باسقان، ئۇيغۇرۇم.
كۈچەيمەكتە كۈن سېرى ئىقتىدارىڭ جىسمىڭدا،
ئېچىلىپ-يايراپ ئىچەيلى شامپاننى قۇي بۇگۈن.
ياركەنتىنىڭ ئەڭ گوزەل قىزىن ئالغان، ئۇيغۇرۇم،
يازى ئوتۇپ ئومرىنىڭ كۈزى قالغان، ئۇيغۇرۇم.

يېزا بىلەن ناھىيەدىن تەشرىپ قىلمىش مېھمانلار،
مېھرى تاشسۇن زىيادە زىلال سۇدىن قۇي بۇگۈن.
بۇدىرە-بۇدىرا قاراچاچ ئاپپاق بولدى، ئۇيغۇرۇم،
ھايات يولۇڭ مۇشكۇلۇ-پاتقاق بولدى، ئۇيغۇرۇم.
شۇ يوللارنى ھارماستىن بېسىپ ئوتتۇڭ مەردانە،
شۇ مەرتلىگىڭ ئۈچۈنمۇ بىر ئىچەيلى، قۇي بۇگۈن.
ئوزىمىزنىڭ كازگۇدىن بىلىم ئالغان، ئۇيغۇرۇم،
دۇنيانىڭ كوپ ئەسرارىن بىلىپ ئالغان، ئۇيغۇرۇم.
بۇرادەرنىڭ بويىغا چۈشمەك بولسا گەر شەمشەر،
ئۇنى ئەجەل ئاغزىدىن ۋۇلۇپ ئالغان، ئۇيغۇرۇم.
ئۇيغۇر دېسە، ئاھ ئۇرۇپ، ئۇيغۇر دېسە كويگەن دىل،
ئوخشايسەن- ھە خىزمەتكە، ۋاپات بولغان بېمەزگىل.
شائىر بولۇپ ئەگەشتىڭ چاقىرغاندا «لەببەي!» دەپ،
ئالاتاغنىڭ باغرىدىن مەن تۇغۇلغان دىيار-گۈل.
قېنىمىزمۇ ئوخشايدۇ، جېنىمىزمۇ قوش جېنى،
مەۋھۇم ئۇنىڭ ۋۇرگىنى، كورۇنمەس ھېچ ئۇچقىنى.
ماھمۇت سېنىڭ توقىنىڭ تۇمانباينىڭ تۇقىمنى،

ماھمۇت سېنىڭ دۇشمىنىڭ تۇمانباينىڭ دۇشمىنى.
چۈشسەڭ تويدا ئۇسسۇلغا جىسمىڭ يەرگە تەگمەيدۇ،
كويگەن، يانغان، يالقۇنلۇق ۋۇرەك ئەندى كويمەيدۇ.
ئالىتاغمۇ بىزنىڭكى، ئالمۇتىمۇ بىزگە تەن،
بۇ شەھەرنى، بۇ تاغنى ھېچ كىم بىزدەك سويمەيدۇ.
ئالىتاغنى قىزغىنىمىز ياتلاردىن بىز، ئۇيغۇرۇم،
ئۇنى سوي دەپ ئۈگەتكەن ئەجدادىمىز، ئۇيغۇرۇم.
ئاقمولىغا كوچسە ئەگەر زىيالىلار، ئاقىللار،
ئالمۇتىدا قالغۇچىلار، يەنىلا بىز، ئۇيغۇرۇم.
ئاتمىش باھار مۇبارەك، ئىلپەتلىرىڭ جەم بۇگۈن،
سېخى جانلار سوغىسى- سالاملىرى تەل بۇگۈن.
تۇققان ئېلىڭ كوتەرگەي رەمزى تۇغقا ئايلاندىڭ،
بۇندىن ئارتۇق تەلەي يوق ساڭا ئەسلا، ئۇيغۇرۇم.
قۇلاق تۇتقۇن شات-خۇرام ناخشا-كۈيگە، ئۇيغۇرۇم،
توققۇز تازىم ئېتەيلۇق نۇرلۇق كۈنگە، ئۇيغۇرۇم.
تويۇڭ-تويغا ئۇلىشىپ، ئوتسۇن ئومۇر- زامانە،
بىر ھەمەكنى قىرئەر تەڭ بولۇشەر كۈن بۇگۈن.

ئەدەبىي ئۇچۇر

مۇكاپات مۇبارەك!

60ـ ژىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ ئەدەبىيات سەھناسىغا كىرىپ كەلگەن ئىستىداتلىق شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى باھاۋىددىن سەيدۇللا ئوغلى رەھموۋ (ئىدىقۇت)نىڭ ئىسمىشەرىپى شېئىر يەت شەيدالىرىغا ئىنتايىن ياخشى مەلۇم. تاشكەنت دولەت دارىلفۇنۇنىنىڭ ژۇرنالىستىكا فاكولتېتىنى تاماملىغاچ، ئۇزۇن ژىللار داۋامىدا شەمەي ۋىلايىتىنىڭ ئاياگوز شەھرىدە چىقىدىغان ناھىيەلىك گېزىت تەھرىراتىدا خىزمەت قىلغان ئەدىبنىڭ ئۇيغۇر ۋە قازاق تىللىرىدا يازغان ئەسەرلىرى «توغىز پىرى توققۇز پەدە» ۋە «باھار ئاخشىلىرى» توپلاملىرىدا بېسىلىپ چىققان. شۇنداقلا ئىدىقۇتنىڭ شېئىر ۋە باللادىلىرى، داستانلىرىدىن پارچىلار «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى ھەم «پەرۋاز» ئالمانىخى، شۇنىڭدەك قازاق تىلىدىكى گېزىتژۇرناللار سەھىپىلىرىدە ئۈزلۈكسىز ئېلان قىلىنىپ كەلمەكتە.

يېقىندا ئەدىب ھاياتىدا بارچە ئىزگۇ جانلار شاتلىقتا چۆمگۈسى ۋاقىە سادىر بولدى، يەنى ئاباي قۇنانبايېۋ تەۋەللۇدىغە 150 ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئوتكۈزۈلگەن ئەدەبىيات، مۇزىكا، رەسساملىق ۋە تەسۋىرىي سەنئەت ساھالىرىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك مۇكاپات ھەققىدىكى كومىسسىيەنىڭ (كومىسسىيە رەئىسى م. شەيژۈنۇسوۋ) قارارىغا بىنائەن 1994ـ ژىلقى ئەدەبىي ئەسەرلەر جۈملىسىدە ئۇنىڭ «شۇڭقارلار بىلەن مەغرۇر مېنىڭ تاغلىرىم» ناملىق قازاق تىلىدا يازغان شېئىرلار تۈركۈمى مۇكاپاتقا سازاۋەر بولۇپ، 12 مىڭ تەڭگە بىلەن تەغدىرلەندى.

بىز ئىستىداتلىق قەلەم ساھىبىنى مەزكۇر جۇمھۇرىيەتلىك مۇكاپات بىلەن مۇبارەكبات ئېتىپ، ئۇنىڭغا ئائىلەۋىي بەختۇسائادەت، ئىجادىي مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

ژۇرنالىست بىلەن ئۇچراشتى

يېقىندا ئالمۇتا شەھرىدىكى 89ـ مەكتەپتە ژۇرنالىست گۇلسۇم ئاپپاق غىياسىدىنوۋانىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ 35 ژىللىقىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك ئۇچرىشىش بولۇپ ئوتتى.

گۇلسۇم ئاپپاق غىياسىدىنوۋا قولىغا قەلەم تۇتۇپ ئىجات يولىغا كىرگەندىن بېرى ئاساسىي كۇچ غەيرىتىنى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئەمگەك پائالىيىتى بىلەن قەھرىمانلىق ئىشلىرىنى رادىودىن ئاڭلىتىپ، تېلېۋىزوردىن كورسىتىپ كەلگەن ئىدى. ھە، بۇ قېتىم ئالمۇتا شەھرىدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرى ئوز سەۋىدىشىنىڭ موشۇنداق چوڭ خىزمىتىگە ئىھتىرام بىلدۇرۇش ئۇچۇن موشۇ يەرگە ژىغىلدى. ئاياللار تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان ئۇچرىشىشنى ئالمۇتا شەھەرلىك مۇئەللىملەر بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۇرۇش بولۇمىنىڭ مېتودىستى دىلبىرىم ھاشىموۋا بىلەن موشۇ مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئاسىيەم يۇسۇپوۋا ژۇرگۇزدى.

تەنتەنىلىك ئۇچرىشىشتا سوزگە چىققان ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجەمبەردىيېۋ، شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. قاسىموۋ، ئارتىستلار ر. ئىلاخۇنوۋا، س. ئىسرائىلوۋ، ئالىملاردىن س. قاراتايېۋا، ب. ئەلاخۇنوۋا، ئۇستاز ئا. ھېزىمەتوۋا، يازغۇچى ت. توختەموۋ، قازاقستان تېلېۋىدېنىي شىركىتى ئۇيغۇرچە كورسىتىشلەر رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى ت. نۇراخۇنوۋ، ئۇيغۇرچە رادىو خەۋەرلىرىنى ئاڭلىتىش رېداكسىيەسىنىڭ خادىمى ئا. ھەمرايېۋ، تۇركسىپ مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ق. كەرىموۋ ۋە باشقىمۇ ئالىم، ئارتىست، ئۇستازلار، ئۇيغۇر ناھىيەسى، غالجات يېزىسىدىن كەلگەن غىياسىدىنوۋانىڭ يۇرتداشلىرى ۋە كوپلىگەن باشقا ئادەملەر ژۇرنالىست ھەققىدە ئىللىق سوزلەرنى ئېيتتى. گ. غىياسىدىنوۋا تەنتەنىگە قاتناشقۇچىلارنىڭ ئوز ئىجادىغا بېغىشلانغان ئۇچرىشىشنى ئوتكۈزۈشكە ھاممىيلىق قىلغان تۇركسىپ مەھەللىسىنىڭ يۇرتجامائىتىگە، بولۇپمۇ، موشۇ رۇس مەكتىۋى ھوزۇرىدا ئۇيغۇرچە سىنىپلارنى ئېچىپ، تورتبەش ژىلدىن بېرى چوڭ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كېلىۋاتقان، بۇ ئۇچرىشىشنى تەشكىللەشتۇرۇشكە ئاكتىپ قاتناشقان ئابدۇخالىق ھەمرايېۋقىمۇ كوپ رەخمەت ئېيتتى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

مەكتەپتە ئېچىلغان مۇزېي

يېقىندا ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇ يەردە تارىخىي ئېتنوگرافىيەلىك مۇزېي (مىراسجاي) ئېچىلدى. ئۇنىڭ تەنتەنىلىك ئېچىلىشىغا ناھىيەلىك ئولكەشۇناس مىراسجايىنىڭ مۇدىرى ئا. سەيدۇللايېۋ، تونۇلغان رەسساملار: ئابدۇكېرىم ئېسا، ھاشىمجان قۇربانوۋ، ئەخمەتجان ئەخەباقىيېۋلار قاتناشتى.

مىراسجايىنىڭ ئېچىلىشىدا سوزگە چىققان مەكتەپ مۇدىرى ئا. دولەتئۇنىڭ ئېچىلىشىدا كوزگە تۇتقان مەخسەتلەر ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ، ئۇ ئېچىلغۇسى مىراسجاي لېنىتېسىنى قىيىشقا ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ھېتاخۇن روزاخۇنوۋنى تەكلىپ قىلدى.

تاملىرىغا، تەكچىلىرىگە ھەر خىل ئېكسپوناتلار، سۇرەتلەر قويۇلۇپ، كىشىلەرنىڭ قىزىقىشىنى بىردىن ئوزىگە جەلىپ قىلىدىغان بۇ مىراسجايدا شۇنداقلا مىللىي مەدەنىي مىراسلىرىمىزغا ئائىت بۇيۇملار، تەسۋىرىي سەنئەت ئۇلگىلىرى، ئەمگەك قوراللىرى، مىللىي ئامايەندىلىرىمىزنىڭ سۇرەتلىرى قويۇلغان.

زالنى ئېستېتىكلىق تەلەپكە مۇۋاپىق بېزەپ چىقىشتا ج. رىزايدىنوۋ، ئو. كىمالوۋلارنىڭ قوشقان ھەسسىسى چوڭ بولدى. كەلگۇسىدە بۇ مىراسجاينىڭ ياشلارنى ئوز ئەجدادلىرىغا ساداق، مىللىي روھتا تەربىيەلەشتە ئەھمىيىتى چوڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

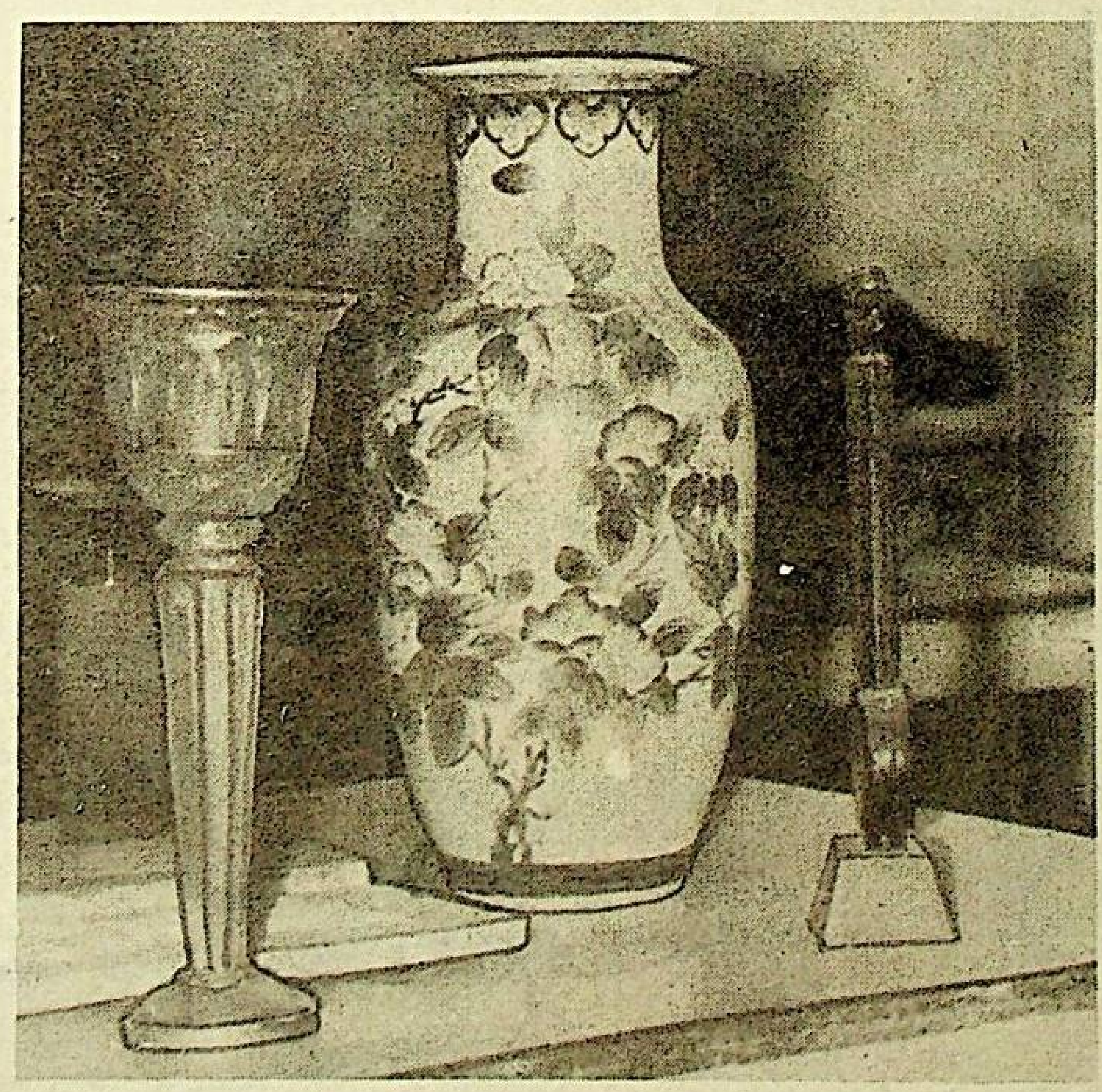

سۇرەتلەردە: مۇزېينىڭ ئېچىلىش پەيتىدىكى كورۇنۇشلەر.
مۇئەللىپىنىڭ سۇرەتلىرى.

دېموكراتىيە ئىناۋەتكە ئېلىنمىغاندا

يېقىندا قىرغىزستان پارلامېنتىنىڭ ئالىي كېڭەشكە ئوتكۈزۈلگەن سايلامنىڭ دەسلەپكى ئالدىنئالا نەتىجىلىرى ئېلان قىلىندى. مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسىگە بېرىلگەن «ئۆزجىئەركىن، دېموكراتىك» سايلام جەريانىدا يول قويۇلغان ناھايىتى ئۇرغۇنلىغان خىلاپلىقلار توغرىلىق ئەرزىلەر، شىكايەتلەر ۋە باشقا ھۆججەتلەر تولۇپ كەتتى.

ھازىرغا 105 دېپۇتات ئورنىغا 78 ى سايلاندى. يەرلىك چاقچاقچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، پارلامېنت ئاساسىي جەھەتتىن بىر جىنسلىق ۋە بىر مىللەت ۋەكىللىرىدىن ئىبارەت بولۇپ قالغان. يەنى بارىيوقى 4 ئايال دېپۇتات بولۇپ سايلانغان، ئەندى جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلىدىغان «يەرلىك ئەمەس» ئاھالىدىن ئالىي كېڭەشكە ئارانلا 7 ئوزبېك ۋە 5 رۇس دېپۇتات بولۇپ سايلانغان.

پرېزىدېنت ئاسقار ئاقايېۋنىڭ ئاياللار، مىللىي ۋە ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ باراۋەر ۋاكالەتلىكىگە رىئايە قىلىش توغرىلىق ئۇرغۇنلىغان چاقىرىقلىرى نەتىجە بەرمىدى. ئاۋۇللارنى بىر يولۇقلا ھاراق ۋە بىر كىلوگرام ئىنسالېيەنىڭ ياردەمگە سېتىۋالغان بايلار بىلەن ئۆزلىرىنى ئۇيلىمىغان ئادەملەر غالىپ چىقتى. شۇڭلاشقىلا ھاكىمىيەتكە يېقىنراق ئادەملەر دېپۇتات بولدى.

«ئاسىيا پرېسس».

موسكۋا خىتاينى ئەيىپلەيدىغان قارارغا قارشى ئاۋاز بەردى

ژىنىۋادىكى ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە بمت كومىسسيەسىدىكى ئوزىنىڭ «ئىزچىل» مەۋقەسى ئۇچۇن موسكۋا بېيجىڭنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولدى.

خخج تاشقى ئىشلار مىنىستىرى جەن جىچەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە موسكۋا ۋەكىلىنىڭ مەۋقەسىنى ئىجابىي باھالىدى. موسكۋا ۋەكىلى مۇخالىپلارنى تەقىپلەۋاتقانلىقى، تىبەتتە سوز ئەركىنلىكىنىڭ يوقلىقى ۋە جازالاش ھەرىكەتلىرى ژۇرگۇزۇلۇۋاتقانلىقى ئۇچۇن خىتاينى ئەيىپلەيدىغان غەرىپ تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنغان قارار لايىھىسىگە قارشى ئاۋاز بەرگەن.

ئەلۋەتتە،چوڭ خوشنا بىلەنياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇش خاھىشى ئىزگۇ ئىش. بۇنىڭغا كىم قارشى؟ لېكىن ئىلگەركى بىلدۇرۇشلەر نەگە كەتتى؟ چۇنكى روسسىيە پرېزىدېنتى ۋە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بىر نەچچە قېتىم دېموكراتىك دولەتلەردە قوبۇل قىلىنغان شەخس ئەركىنلىكى ئولچەملىرىگە ئوزىنىڭ سادىق ئىكەنلىكى توغرىلىق بىر نەچچە قېتىم بىلدۇرگەن ئىدىغۇ؟ مانا ئەندى، ئېنىقلىنىشىچە، پرىنسىپلار بىلەن مەخسەتكە مۇۋاپىقلىق ئوتتۇرىسىدا بەرىنى تاللاۋېلىشقا توغرا كەلگەن.

روسسىيە تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ نۇقتەئىي نەزىرىدىن مەخسەتكە مۇۋاپىقلىق نېمىدىن ئىبارەت؟ جاۋاپىنى قارار لايىھىسىنىڭ تىبەتكە تەئەللۇق بولغان قىسمىدىن ئىزدەش كېرەك دەپ ئويلايمىز. ئەسلىتىپ ئوتىمىزكى، خخجنىڭ بۇ ئاۋتونوم رايونىدا بېجىن سېپاراتىچىلارنىڭ ھەرىكەتلىرىگە دۇچ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ھەرىكەتلەر قاتتىق باستۇرۇلماقتا. ئەگەر خىتاينىڭ تىبەتتىكى ھەرىكەتلىرى ئەيىپلەنسە، ئۇ چاغدا روسسىيە چېچەنىستاندىكى ئوز ئۇرۇشىنى قانداق ئاقلايدۇ؟

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ،
«ئىزۋېستىيە» گېزىتىنىڭ مۇخبىرى. بېجىن.

ئېلان

3ـ ئاپرېل كۇنى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېياتىرى سەنئەتكارلىرى ھەمدە قازاقستان سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئاباي قونانبايېۋنىڭ 150 ژىللىقىغا بېغىشلانغان چوڭ كونسېرت بولىدۇ.

بىلەتلار جۇمھۇرىيەت سارىيىنىڭ ۋە ئۇيغۇر تېياتىرىنىڭ كاسسىلىرىدا، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدە (ۋىنوگرادوۋ كوچىسى، 85ـ ئوي 429ـ بولمە) سېتىلىدۇ.
ئالاقە تېلېفونى: 20ـ47ـ63.

ئالمۇتا شەھرىدە تۇرۇشلۇق تۇرمۇھەممەت ماھمۇدوۋ باشلىق بارلىق تۇرۇقتۇققانلىرى ياركەنت شەھرىدە ئىستىقامەت قىلغۇچى كېرىمجان، رەخىمجان، ئالىمجان ئىمىروۋلارنىڭ ئائىلەتاۋابىئاتىغا ئاتىسى

كېۋىرجاننىڭ

ئويۇقسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخاناـ 59ـ84ـ33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01ـ92ـ33، مەسئۇل كاتىپـ06ـ86ـ33، ئىجتىمائىي سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرىـ81ـ86ـ33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمىـ 27ـ86ـ33، ئىختىسات بولۇمىـ 50ـ86ـ33.

تىراژى 4440

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر م. ئوبۇلقاسىموۋ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى
50 بېنا، 8ـقەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىرات ئاتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روۋىڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

1995
يىل
25- مارت
شەنبە
№12
(3969)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

سۈرەتتە: «ناۋا» ئانسامبلىنىڭ ئۇسسۇلچىسى زۆھرا كەرىموۋا. ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئاخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر قىلىدۇ

قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 1- سېسسىيەسى ئېچىلدى

24- مارت كۈنى جۇمھۇرىيەت پايتەختى ئالمۇتىدا دۆلەت رەھبىرى يېنىدىكى تۇنجا جەمىيەتلىك مەسلىھەتچى ئورگان قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ 1- سېسسىيەسى ئېچىلدى. سېسسىيەگە جۇمھۇرىيەت تېررىتورىيەسىدە ئىستىقامەت قىلىدىغان بارلىق خەلقلەرنىڭ جاي-جايلاردا قۇرۇلغان كىچىك ئاسسامبلېيەلىرىدىن ۋەكىللەر قاتناشتى.

سېسسىيەدە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى، ئاسسامبلېيە رەئىسى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى.

ئاسسامبلېيەنىڭ ئاساسىي مەخسىتى كۆپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزدە تۇراقلىقنى ساقلاش ئۈچۈن خەلقلەرنى بىرلەشتۈرۈشتىن، دۆلەت سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ۋاقىئەلەرگە باھا بەرگەن ھالدا تەكلىپلەرنى ھازىرلاشتىن ئىبارەت.

ئاقش ۋە كانادىغا سەپەر

19- مارت كۈنى باش مىنىستىر ئەكېژان قاژىگېلدىن ئاقش پرېزىدېنتى ب. كلىنتوننىڭ تەكلىۋى بويىچە رەسمىي سەپەر بىلەن ۋاشىنگتونغا ژۈرۈپ كەتتى. سەپەر ۋاقتىدا ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلەرنى يەنىمۇ چوڭقۇرلىتىشقا بېغىشلانغان بىر قاتار كېلىشىملەرگە قول قويۇلىدۇ.

ئاقش قا سەپەردىن كېيىن ئە. قاژىگېلدىن كانادىدا بولىدۇ. بۇ يەردە قازاقستان ئەلچىخانىسىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتنىشىدۇ.

مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچراشتى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتى رەھبەرلىكىنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ئۆتكەن شەنبە كۈنى جىنايەتكە قارشى كۈرەشنى كۈچەيتىش ۋە ھوقۇق تەرتىۋىنى رەتلەش مەسىلىلىرى بويىچە جۇمھۇرىيەتلىك كېڭەشنىڭ ئىشىغا قاتناشقان ئۇنىڭ مەركىزىي ئاپپاراتىنىڭ ۋە ۋىلايەتلىك باشقارمىلىرىنىڭ جاۋاپكەر خىزمەتچىلىرىنىڭ بىر توپى بىلەن ئۇچراشتى.

ئۇچرىشىشتا مىللىي بىخەتەرلىكنى تەمىنلەش، كونستىتۇتسىيە ئاساسلىرىنى، پۇخرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى قوغداش، قانۇنىيلىق بىلەن ھوقۇق تەرتىۋىنى كۈچەيتىشنى مۇكەممەللەشتۈرۈش بويىچە ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىندى.

تۈركىيە- روسسىيە: ياخشى خوشنىلار، ئىشەشلىك شېرىكلەر

روسسىيە بىلەن تۈركىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر بۈنىڭدىن بەش ئەسىر ئىلگىرى ئورنىتىلغان. تۈركىيە پرېزىدېنتى سۇلېيمان دېمىرېل ئانقارىدا «ئىزۋېستىيە»نىڭ مەخسۇس مۇخبىرى بورىس پىلەتسكىغا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا بىز بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالىدىن قانائەتلىنىمىز ۋە ئۇنىڭ كەلگۈسىدىن چوڭ ئىستىقباللارنى كۆرىمىز دەپ بىلدۈردى.

ئىنسان ۋە ئىمان

ئەدەپ- ئەخلاق تەربىيە مەركىزى

يېقىندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئەدلىيە مىنىسترلىكى پۈتكۈل دۇنيا قازاقلىرى ئىتتىپاقىنىڭ ھوزۇرىدا قۇرۇلغان «ئىنابەت» ئەدەپ- ئەخلاق تەربىيە مەركىزى جەمىيىتىنى رويخەتكە ئالدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن پۈتكۈل دۇنيا قازاقلىرى ئىتتىپاقى رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى، قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قالدارىېك نايمانباييېۋنىڭ ھوزۇرىدا مەزكۇر جەمىيەتنى تونۇشتۇرۇش ژىغىنى بولۇپ ئۆتتى.

— ھازىر قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ئەدەپ- ئەخلاق تەربىيە مەسىلىسى ئاھايىتى قىيىن ئەھۋالدا تۇرىدۇ،— دېدى ق. نايمانباييېۋ، مەزكۇر جەمىيەتنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرىنى تونۇشتۇرۇپ كېلىپ،— بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدە جىنائىي ئىشلار، ئىچىملىككە بېرىلىش، جەمىيىتىمىزگە يات قىلىقلار ئەۋج ئالماقتا. ھەتتا باشقا دىنىنى قوبۇل قىلغانلارمۇ بايقالماقتا. بۇ فاكتلارنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى — خەلقىنىڭ روھى بايلىقىنىڭ ئىسلام دىنىدىن ژىراقلاپ كېتىشىدە بولماقتا. بۇ- ئاتېيزمنى 70 ژىل تەشۋىق قىلغان كوممۇنىستىك تۈزۈمنىڭ نەتىجىسى بولسا كېرەك، كۆپلىگەن كىشىلەر ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ ئاددىي شەرتلىرىنى بىلمەيدۇ. ئەدەپ-ئەخلاق تەربىيەسى يوقنىڭ ئورنىدا. ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى بۇ ئىشلارغا ئانچە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. ئىسلام دىنى بويىچە مۇتەخەسسىسلەرمۇ، كىتاپلارمۇ يوق. ئىسلام دىنى بويىچە بىلىم ئېلىشىمۇ قىيىن، مەسچىتلار يېتىشمەيدۇ. چەت ئەللەرگە بېرىپ ئوقۇش مۇمكىنچىلىگى يوق. ئەينە شۇ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش نىيىتىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى مۇسۇلمان ياشلىرىنى ئەدەپ- ئەخلاقلىق تەربىيەلەش ئۈچۈن مەزكۇر جەمىيەتنىڭ رەئىسى خەلىفە ئالتاينىڭ تەشەببۇسى بىلەن «ئىنابەت» ئەدەپ-ئەخلاق تەربىيە مەركىزى جەمىيىتىنى قۇرۇپ چىقتۇق. بۇ دىنىي جەمىيەت بولمىسىمۇ دىنىنى تەشۋىق قىلىدىغان جەمىيەتتۇر.

ئاندىن مەزكۇر جەمىيەتنىڭ تەشەببۇسكارى ۋە رەئىسى خەلىفە ئالتاي سۆزگە چىقتى.— قازاقستاننىڭ مۇستەقىللىق ئالغانلىقىنى ئاڭلاپ بېشىم كۆككە يەتكەن ئىدى،— دېدى ئۇ،— ئىراق بۇ يەرگە دەسلەپ كېلىپ، ياشلارنىڭ دىنىدىن ژىراقلاپ كەتكەنلىگىنى، ھاراق-شاراپقا، بۇزۇقچىلىققا بېرىلىپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ ئاھايىتى ئېچىندىم. ھەر قانداق دەرەق كىچىككىنە ئۇرۇقتىن پەيدا بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئۇرۇق قانچە ساغلام بولسا دەرەقمۇ شۇنچە يوغان بولىدۇ. بىز ياشلارنى ساغلاملاشتۇرماي قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرۇشىمىز مۇمكىن ئەمەس. ئەندى جەمىيەتنىڭ نامى «ئىنابەت» ئاتىلىشىدىكى سەۋەپ، ئىنابەت سۆزى قۇرئاندا بىر نەچچە يەردە قايتىلىنىدۇ، بۇنىڭ مەنىسى مال-دۇنيادىن كېچىپ، ئاللاغا سىغىنىش دېمەكتۇر. بۇنداق جەمىيەت بارلىق ئىسلام دۆلەتلىرىدە بار. دىنىنى كۆپرەك تەشۋىق قىلىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن مەسچىتلارنى كۆپەيتمىسەك بولمايدۇ. گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھرىدە يۈزدىن كۆپرەك مەسچىت بارلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ئالمۇتىدا بولسا بىر مەسچىتنى نەچچە ژىلدىن بېرى سالالماي كېلىۋاتىمىز...

ژىغىندا پۈتكۈل دۇنيا قازاقلىرى ئىتتىپاقى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى، يازغۇچى سۇلتانئالى بالغاباييېۋ، ئەخمەت يەسسەۋىي شۇناس ئالىم مۇھەممەت رەھىم جارمۇھەممەتئوغلى، «زامان-قازاقستان» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئەلى بايرام، ئەۋېزوۋ نامىدىكى تىياترنىڭ ئاكتيورى ئىرساين تولىۋباي، تۈركىيە ئەلچىسىنىڭ خادىمى ئەلى ئۆزباي، ئالمۇتا ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ رېكتورى چىڭگىزھاجى، لىۋان، پاكىستان، بانگلادېش، قۇۋەيت، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، پالېستىنا دۆلەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە باشقىلار سۆزگە چىقىپ، مەزكۇر جەمىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى بىلەن قىزغىن تەبرىكلەپ، ئۆزلىرىنىڭ تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

پ. ئەخمەت.

بازار مۇناسىۋەتلىرى

ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك

بۈگۈنكى بىر-ئىككى يىل ئىلگىرى ئالمۇتا دۇكانلىرىدا سېتىلىدىغان چەت ئەل ھاراقلىرىنىڭ بوشىغان بوتۇلكىلىرىنى ئوتكۈزىدىغان يەر يوق، كوچىلاردا تاشلىنىپ ياتاتتى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇلارنى قولدا ھاراق ياساپ ساتىدىغانلار كورگەن يېرىدىن دەرھال ژىغىپ كېتىدۇ.

بۈگۈنكى بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى قولدا ياسالغان رۇس ھارىقىنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى. ھازىر بازاردا خىلمۇ-خىل چەت ئەل ھاراقلىرى كوپىيىپ كەتكەچكە ئۇنىڭ بازىرى سەل كاساتلىشىپ قالدى. بىر قىسىمى، قولدا ياسالغان ھاراقلارنىڭمۇ خودىي ژاۋۇتتا ئىشلەنگەندەك سۈپىتىنى بىلدۈرىدىغان سېرتىفىكات قەغىزى بار. ئۇلار مۇنداق قەغەزلەرنى نەدىن ئالىدۇ؟ «پۇل بولسا، جاڭگالدا شورپا» دېگەنى شۇ ئىكەندە...

مېنىڭ بىر تونۇشۇم ئىلگىرى قولدا ياسالغان ھاراقلارنى ئېلىپ ساتاتتى. ھازىر ئۇ ھاراقنى ئوزى ياسايدىغان بوپتۇ. شۇڭلاشقا ئۇ بوتۇلكىسى چىقىلىپ كەتسىمۇ، ملىتسىيە توتىۋالسىمۇ، ئانچە زىيان تارتىپ كەتمەيدۇ. بىر بوتۇلكىدا جا ھاراقتا كەتكەن سپىرت خۇنىنى ئۈچ-تورت ھەسسە بىلەن قايتۇرۇپ ئالىدۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، جا ھاراق ياساش ئانچە تەس ئەمەس ئىكەن. مەيلى رۇس-مەيلى چەت ئەل ھارىقىنىڭ بوتۇلكىسى بولسۇن، ئۇلارنى پاكىز چايقاپ ژۇيغاندىن كېيىن يېرىمىدىن سەل كوپرەك سۇ تولدۇرىدىكەن. ئاندىن سپىرت ئارىلاشتۇرۇپ، ئاغزىنى ماھىرلىق بىلەن ژاۋۇتتىكىدەك مەككەم قىلىپ يېپىدىكەن، خالاس.

ھازىرقى ۋاقىتتا قولدا ياسىغان ھاراق-ساموگان ئىشلەپ چىقارغۇچىلار ئۈچۈن «سمىرنوۋ»، «فىنلاندىيە»، «راسپۇتىن» ۋە باشقا چەت ئەل ھاراقلىرىنىڭ بوش قاچىلىرىغا تەلەپ كۈچلۈك. ئۇلار مۇنداق ھاراقلارنىڭ بوشىغان بوتۇلكىلىرىنى بەش تەڭگىدىن ئون تەڭگىگىچە بولغان باھادا سېتىپ ئالغاچقا ۋە ئۇلارغا ئوزلىرى ياسىغان ھاراقلارنى قاچىلاپ، چەت ئەل ھارىقى نورىدا ساتماقتا. ئۇلار ئۇتۇلۇپ قالسا، قانۇنىي جاۋابكەرچىلىككە تارتىلىدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، نەپسى ئازارىچىلىقى بىلەن بۇ جىنايى ئىشقا كىرمەيۋاتىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە پەقەت ھاراقلا ئەمەس، كونياك تۈرلىرىمۇ قولدا ياسىلىپ سېتىلىۋاتىدۇ. «تايد» كىر-يۇيۇش پوروشوكىنىڭ بوكوۋىكسىغا يەرلىك پوروشوكلارنى قاچىلاپ، قىممىتىگە سېتىۋاتقانلارمۇ بار ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بازاردىن ئىچىملىك ۋە باشقا ماھسۇلاتلارنى ئالغاندا ئۇلارنىڭ سۈپىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك.

مىنەمجان مەخسۇت.

ئالمۇتا شەھىرى.

ئىشىمىزدا ھەر قاچان بەرىكەت بولسۇن
نەۋروز بايرىمىغا مۇناسىۋەتلىك قازاقىستانلىقلارغا
تەبرىك

ئەزىز بۇرادەرلەر، قىممەتلىك قازاقىستانلىقلار!

مانا يەنە بىر يىل ئارتتا قېلىپ، خەلقىمىز نەۋروز بىلەن دىدارلىشىۋاتىدۇ. ھەر بىر ئائىلە تاۋابىتىغا، ھەر قايسىڭىزغا بەرىكەت، بىرلىك، شاتلىق ئېلىپ كېلىدىغان باھارنىڭ موشۇ نۇرلۇق مەرىكىسى بىلەن ھەممىڭلارنى چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن.

بىر يىل- تارىخ ئۈچۈن ناھايىتى قىسقا مەزگىل. شۇندىمۇ موشۇ قىسقا ۋاقىتنىڭ ئىچىدە ھەممىمىز ئازىراق بولسىمۇ ئوزگەردۇق- بۇرۇنقىغا قارىغاندا پاراستىمىز، كەڭ پېئىللىغىمىز، ئىشەنچىمىز ئاشتى. ھەر خىل مىللەت نەسلىدىن بولساقمۇ بىر تۇتاش قازاقىستانلىقلار ئېكەنلىگىمىزنى ھىس قىلىشىمىز كۈچەيدى.

بىزنىڭ ئۇمۇمىي ئويىمىزدىمۇ تىلغا ئالغىدەك ئوزگىرىشلەر بولدى. ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئىسلاھاتلار يولى بىلەن ئالغا قاراپ ئىلگىرلەپ، ئېلىمىز پۇخرالىرىنىڭ پارلاق كەلگۈسىگە، بالىلىرى بىلەن نەۋرىلىرىنىڭ كېلەچىگىگە ئاساس يارىتىلماقتا. بۇ يولدا بىزنىڭ ئالدىمىزدا تۇرغان ئىختىسادىي ۋە سىياسىي قىيىنچىلىقلار ئاز ئەمەس. جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بۇ سىناقتىن ئابرويى بىلەن ئوتۇپ كېلىۋاتقانلىغى ئەڭ ئالدى بىلەن سىلەرنىڭ ئۇلۇشىڭلار، ئىرادەڭلار دەپ چۈشىنىمەن.

قىممەتلىك ۋەتەنداشلار، جەمىيىتىمىزدە باشلانغان يۈكسىلىش يونىلىشىدە ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىش ۋە ئەمەلىي چارە-تەدبىرلەر پۈتكۈل خەلق ھىمايىسىگە ئېگە بولۇۋاتقانلىغى روھلاندۇرىدۇ، بىرلىشىپ قولغا ئالغان ئىشىمىزنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلىنىدىغانلىغىغا ئىشەش تۇغدۇرىدۇ.

ھەر قاچان سېغىنىپ كۈتىدىغان ئەزىنەۋىي نەۋروز بايرىمى تەبەتنى ياشنىتىپ، بويىمىزغا نۇر سېپىدۇ. بۇ كۈنى بارلىق ئادىمزات بىر-بىرىگە ياخشىلىق، بەخت تىلەيدۇ.

مەن سىلەرگە مۇھتەرەم بۇرادەرلەر، مەڭگۈلۈك بەخت، بارلىق ئىشىڭلارغا مۇۋاپپەقىيەت، ئارزۇ-ئارمانلىرىڭلارنىڭ ئورۇنلىنىشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرىمەن. مەخسەت- مۇرادىڭلارغا يېتىش يولىدا دادىل بولۇڭلار، ھەممىڭلارغا كەلگۈسىدە پەقەت ياخشىلىقلار يار بولسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ.

نەۋروز تەنتەنىلىرى

كوپ ژىللىق ئۇزۇلۇشتىن كېيىن قايتىدىن جانلىنىپ، ئەنئەنەۋىي تۈس ئېلىۋاتقان نەۋروز بايرىمىنى ئالمۇتا شەھىرى ئاھالىسى كۈندىلىك تۇرمۇشلىرىدا يۈز بېرىۋاتقان قىيىنچىلىقلارغا قارىماي قىزغىن كەيپىياتلىرى بىلەن نىشانلىدى. ھەر بىر ناھىيە ئاھالىسىغا ئالدىن ئالا بولۇپ بېرىلىپ مەرىكىنى كوڭۈللۈك ئوتكۈزۈشكە تەييارلىق ئىشلىرى پۇختا ژۈرگۈزۈلگەن مەيدانلارغا كىشىلەر توپ-توپى بىلەن ئەتىگەندىن باشلاپ ژىغىلىشقا باشلىغان ئىدى.

ئەينە شۇلارنىڭ بىرى شەھەرنىڭ ئەۋېزوۋ ناھىيەسىدىكى تۇرغۇت ئوزال ۋە تۇركىجايېۋا كوچىلىرىنىڭ ئارىسىدىكى ئونلىغان ئالتە قاناتلىق كىگىز ئويلەر تىكىلگەن مەيدانغا ژىغىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ يۈزلىرىدىمۇ بايراملىق كەيپىيات سېزىلىپ تۇراتتى. مەيداندا ئوۋچ ئالغان ھەر خىل ئويۇن تاماشىلار، ئېيتىلىۋاتقان ناخشا، چېلىنىۋاتقان سازلار بايرام تەنتەنىسىنى ئالاھىدە جانلاندۇرغان. بۇ ئۇيمۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى كوپ ياشايدىغان زارە-ۋوستوكا، ئىشچىلار مەھەللىسىدىن كەلگەن سەنئەت ماھىرلىرى ئىجراسىدىكى كونسېرت نومۇرلىرى كىشىلەرگە بايراملىق خۇش كەيپىيات بېغىشلاۋاتقانلىقىنى بىردىن بايقىلىدۇ.

نەۋروز بايرىمى تەنتەنىسىنى رەسمىي تۈردە ئەۋېزوۋ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى شاتوۋ يېۋگېنى ئىۋانوۋىچ ئېچىپ، ئۇ ناھىيەدىكى ھەر مىللەت ئاھالىسىنى ۋە مەرىكە مېھمانلىرىنى بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلىدى. ھازىرقى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بەرگەن ھالدا ئۇلارغا كەلگۈسىدە پاراۋەنلىك، خاتىرجەملىك، ئىناقلىق يار بولۇش تىلىگىنى بىلدۈردى. ئاندىن كېيىن خەلق ئويۇن-تاماشىلىرى يەنىمۇ داۋاملىشىپ، ھەر تەرەپتە تەييارلىنىۋاتقان مىللىي تائاملار، سو داستىخىتىق ئىشلىرى بايرام تەنتەنىسىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى.

«ئالاۋگاز» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى ئاۋتوبازىسى دېرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى ئەخمەتجان نىيازوۋ تەشكىللەشتۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن سەنئەت ماھىرلىرى بۇ قېتىم خەلقىمىزنىڭ سەنئەتخۇمار پەزىلىتىنى يەنە بىر قېتىم نامايىش قىلدى. نامى كوپچىلىككە كەڭ تونۇلغان سازەندىلەر: ئىسرائىل زايتوۋ، ئەخمەتجان ماۋدىنوۋلار ئورۇنلىغان ناخشا-سازلار پەقەت ئۇيغۇرلارنىلا ئەمەس، باشقىمۇ ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىپ، ئۇلارمۇ جوشقۇن ناخشىلار تەسىرى بىلەن ئۇسسۇل ئويناشتى. مەيداندىكى خەلقنىڭ كوپ قىسمى ئۇيغۇر سەنئەتچىلىرىنىڭ ئەتراپىغا توپلاندى.

ئۇمۇمەن ئەۋېزوۋ ناھىيەسىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئەختەرەم ئەخمەتوۋانىڭ يولباشچىلىغى ئاساسىدا ئوتكەن بۇ ژىلقى نەۋروز تەنتەنىسى ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىنىڭ كوڭلىدە چوڭقۇر تەسىراتلار قالدۇردى.

س. ئىسكەندەروۋ.

* * *

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ بارلىق ناھىيەلىرىگە ئوخشاش ئالتاغ ناھىيەسىدىمۇ شەرىق كالېندارى (تەۋقىمى) بويىچە نىشانلىنىدىغان يېڭى ژىل-خۇشمۇبارەك نەۋروز بايرىمى تەنتەنىلىك ئوتتى. 22-مارت كۈنى ئەتىگەندىن باشلاپ ئالمۇتا پاختارەختلىرى كومبىناتى مەدەنىيەت سارىيىنىڭ ئەتراپىدىكى مەيدانغا ھەر مىللەت ئاھالىسى كېلىشكە باشلىدى. بۇ يەرگە ناھىيە تەۋەسىدىكى بارلىق دولەت ۋە كومېرتسىيەلىك كارخانا، ئىدارە، جەمىيەتلەر، مەكتەپلەر ۋە باشقا ئوقۇش ئورۇنلىرى 35 كىگىز ئوي تىكىپ، كوپلىگەن چېدىر-شىپاڭلارنى، ئۈچ سەھنە ۋە باشقىلارنى ياسىغان.

ئەينە شۇنداق شىپاڭلارنىڭ بېرى «مەھمۇت قەشقىرىي» مەھەللىسىدەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەرگە دروۋبا مەھەللىسىنىڭ، «ئاقساي»، «ئوربىتا» ۋە كوپلىگەن باشقا مىكرورايونلارنىڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ۋەكىللىرى ژىغىلغان.

ناھىيە ئەمگەكچىلىرىنى بايرام بىلەن تەبرىكلەش ئۈچۈن جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ كەلدى. ئۇ ئوز سوزىدە قىدىمىي ئوتمۇشتىن بىزگە مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان بۇ نەۋروز بايرىمى بىلەن ژىغىلغانلارنى چىن كوڭلىدىن سەمىمىي تەبرىكلەپ، ئۇلارغا بارلىق ئىشلىرىدا مۇۋاپپەقىيەت تىلىدى. دولەت باشلىغى ئوز سوزىدە خەلقلەر دوستلۇغىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەشكە، بارلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى چىڭىتىپ بىر مەخسەتتە- يەنى ياش، مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنى گۈللەندۇرۇشكە ھەممىنىڭ ھەسسە قوشۇشىغا چاقىردى.

ژىغىلغانلار بايرام خوشاللىغى بىلەن ئورتاقلىشىش ئۈچۈن دولەت رەھبىرىنىڭ ۋاقىت چىقىرىپ كەلگەنلىكىگە مەمنۇن بولدى. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى- ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئىشتىراكچىسى يېشى سەكسەندىن ئاشقان پ. ئۇ. گلوشكو مۇنداق دېدى:-«مەن ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا پانفىلوۋ دىۋىزىيەسى تەركىۋىدە بولغان ئىدىم. بىز رۇسلار بىلەن بىر قاتاردا قازاقلار، ئۇيغۇرلار، تاتارلار، ئۇكرائىنلار ۋە باشقىلار جەڭ قىلدۇق. فرونتداش ئاغىنىلىرىم ئارتىللېرىست ئۇيغۇر ژىگىتى مەرھۇم س. مۇھەممەدىيېۋ، قازاق ژىگىتى م. بېردىنوۋ ۋە باشقىلار بىلەن پەخىرلىنىمەن. بىز دوستلىغىمىز بىلەن مۇستەھكەم».

«ماھمۇت قەشقەرىي» نامىدىكى مەھەللە مەيدانىدا ئاغرا- دۇمباق ساداسى ياڭرىماقتا. مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن تارتىپ بوۋاي-مومايلارغىچە ھەممە شوخ ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىغا چۈشكەن. بۇ يەردە شۇنداقلا خەلقىمىز ئارىسىدا ئاممىباپلىقتا ئېگە بولغان «يۇلتۇز» ئانسامبلى ۋە دروۋبا مەھەللىسىدىكى 153- ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرى تەييارلىغان بايراملىق كونسېرت پروگراممىسى ھەممىنىڭ كوڭلىدىن چىقتى.

ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىگە بۇ باھار بايرىمىنى نىشانلاشنى ئۇيۇشتۇرۇشقا جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، ژىگىت باشلىرى، ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋى، ناھىيە مەمۇرىيىتى ياردىمىنى ئايىمىدى.

جامائەتچىلىكنى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ، ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئى. بارات تەبرىكلىدى.

يا. سابىتى.

ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسىگە قويۇلغان ئاخچىلارنىڭ تەغدىرى

ئاھالىدىن ئېيىغا 60پروتسېنت ئوسۇم بېرىمىز دەپ ناھايىتى كوپ ئاخچە ژىققان ۋە كېيىن بەربات بولۇپ، خەلقنى پاراكەندىچىلىككە سېلىپ، قېچىپ كەتكەن ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسىنىڭ ئىشى ھازىرغىچە بىر تەرەپ بولمايۋاتىدۇ.

مەلۇمكى، ئايلىق ئوسۇمى دولەت بانكىلىرىدىكىگە نىسبەتەن ئونلىغان ھەسسە كوپ شەخسىي بانكىنىڭ قىلتىقىغا كوپلىگەن ئادەملەر ئىلىنغان ئىدى. رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسىگە يۈز مىڭدىن كوپرەك ئادەم ئاخچا قويغان. ئۇلارنىڭ كوپچىلىگىنى تۇرمۇشى ئېغىر، ئازراق ئاخچىلىرىنىڭ ئوسۇمى بىلەن ھايات كەچۈرۈشنى نىيەت قىلغان پېنسىونېرلار، ۋېتېرانلار تەشكىل قىلىدۇ. راست، ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسى رەسمىي ئىشلىگەن بىر ژىلدىن كوپرەك ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭغا ئاخچا قويغانلار ئوز ئاخچىلىرىنىڭ ئوسۇمىنى ئېلىشقا مۇۋاپپەق بولغان ۋە يەنىمۇ ئۇرغۇن ئادەملەرنى بۇ يەرگە ئاخچا سېلىشقا ئىلھاملاندۇرغان ئىدى.

«يالغانچىنىڭ قۇيرۇغى بىر تۇتام» دېگەندەك ئەسلى مەخسىتى خۇنۇك بولغان كومپانىيە خوجايىنى ئاھالىدىن ئورغۇللىغان ئاخچىنى ژىغىۋېلىپ، ئاخىرى قۇيرۇغىنى خادا قىلدى. ھازىر ئۇنىڭ قەيەردىلىگىنى ھېچ كىم، ھەتتا ھوكۇمەت ئورۇنلىرىمۇ بىلمىگىدەك. ئارەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئۇ چەت ئەللەرنىڭ بىرىدە يوشۇرۇنۇپ ژۈرگىدەكمىش...

مەزكۇر كومپانىيەگە ئالدىنىپ، ئاخچا قويغانلارنىڭ تەغدىرى قانداق بولىۋاتىدۇ؟

يېنىدا بار بىساتىنى، ئويلىرىنى، ماشىنىلىرىنى سېتىپ، تاپقان ئاخچىلىرىنى قويغان ئادەملەر زار قاخشاپ قالدى. ئۇلار ھېچ بولمىغاندا ئوز ئاخچىلىرىنى پروتسېنتسىز بولسىمۇ ئوندۈرۈۋېلىش مەخسىتىدە ھوكۇمەت ئورۇنلىرىغا مۇراجەت قىلىپ، بىر نەچچە قېتىم مىتىنگ نامايىشلارنى ئوتكەزدى. ھوكۇمەت ئورۇنلىرى ئاھالىنىڭ تەلىۋىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسىنىڭ بىناسىنى ۋە باشقا مولۈكلىرىنى سېتىش ئارقىلىق بۇ كومپانىيەگە ئاخچا قويۇپ، بىرەر قېتىممۇ ئوسۇمىنى ئالمىغا ئادەملەرگە، ئالدى بىلەن ئىختىسادىي ناچار پېنسىونېرلار بىلەن ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىغا قويغان ئاخچىسىنى قايتۇرۇپ بېرىشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەشتۇرمەكتە. شۇ مەخسەتتە ھازىر ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسىدە ئاخچا قويۇپ، ئوسۇمىنى ئالمىغانلارنى تىزىملاپ ئېنىقلاش ئىشلىرى ژۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. بۇ ئىشنى ئېلىپ بېرىشتىكى يەنە بىر مەخسەت سېتىلىدىغان مولۈكنىڭ بېرىلىدىغان ئاخچىغا يېتىش-يەتمەسلىگىنى بىلىشتىن ئىبارەت.

ئەگەر سىز ساماغۇلۇۋ كومپانىيەسىگە ئاخچا قويۇپ، بىرەر قېتىممۇ ئوسۇمىنى ئالمىغان بولسىڭىز، ھازىر ئۇ يەردە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تىزىملاشتىن ئوتۇشنى ئۇنتۇپ قالماڭ «ئوۋلىمىگەن جاندا ئۇمۇت بار» دەيدۇ ئەمەسمۇ. بەلكىم، قىماغا قويغان ئاخچىڭىزنى پروتسېنتسىز بولسىمۇ قايتۇرۇپ ئالارسىز...

م. سادىروۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

دولقۇن ئەيسا

شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتىنىڭ باشلىنىشى، رولى ۋە ئالاھىدىلىگى

ئەمەلدارلىرى ھامىدىن نىياز، جانابىل، خۇاڭ باۋجاڭلارنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدىكى ئىنىقلاش، بىر تەرەپ قىلىش كومىتېتىنى قۇرۇپ چىقتى. ئالىي مەكتەپلەرگە مەخسۇس تەكشۈرۈش گۇرۇپپىلىرىنى ئەۋەتىپ، مەخسۇس ئىشخانا تەسىس قىلدى. ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆزىدىلا تەركىۋىدە قۇراللىق ساقچىلار بولغان تۆرت يۈز كىشىلىك دىكتاتۇرا گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلار رەھبەرلىرىنى قاتتىق تەقىپ ئاستىغا ئالدى. كېچە-كۈندۈز نازارەت قىلىشقا باشلىدى. ئەركىن پائالىيەت ئېلىپ بېرىش چەكلەندى. بىر يەرگە بېرىش ئۈچۈن رۇخسەت سوراش بەلگىلەندى. ئارقىسىغا پايلاقچى سېلىپ قاتتىق كۆزەتتى. ئۇيۇشما ھەيئەتلىرىنىڭ بىر-بىرى بىلەن ئۇچرىششى، پاراڭلىششىمۇ چەكلەندى. ئەتىل مەزگىلىدە ئويىمىزگە قايتىشىمىزغا رۇخسەت قىلىنمىدى. ئويگە قايتقانلارنى چاقىرىپ كېلىپ سوراق قىلىشتى. بۇ خىل ئىنقىلاش خىزمىتى تۆرت ئاي داۋام قىلدى. ھوكۇمەت تەرەپ ئالدىنقى قېتىم قوللانغان تاكتىكىسىنى قايتا بىر قېتىم ئىشلەتتى. نامايىشتىن كېيىن ئۈچ كۈن دەرس توختۇتۇپ، سىنىپلارغا قەدەر تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزىنى تەكشۈرۈشكە، خاتالىقىنى تونۇشقا قىستىدى. لېكىن ئۇلار كۆزلىگەن مەخسىتىگە يېتەلمىدى. كۆپچىلىك ھەقىقەتتە چىڭ تۇردى. بۇ قېتىمقى كۆرەشنىڭ ھەققانى ۋە ھەقلىق داۋا ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، شەرقىي تۈركىستان زىيالىلىرىنىڭ، ياشلىرىنىڭ كۆرەش قىلىش ئېڭىنىڭ تېخىمۇ ژۇقۇرى كوتىرىلگەنلىكىنى نامايەن قىلدى. پروفېسسورلار، ئوقۇتقۇچىلار ھوكۇمەت تەرەپ بىلەن كەسكىن كۆرەش قىلىپ، ھوكۇمەت ئەمەلدارلىرىنى ئىنتايىن پاسسىۋ ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. مىسال ئۈچۈن مۇنداق بىر ۋاقەنى سۆزلەپ ئۆتۈش كۇپايە قىلىدۇ:

ئىنقىلاش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ھامىدىن نىياز ئۇنىۋېرسىتېتمىزگە كېلىپ پروفېسسورلارغا ژىغىن ئېچىپ، ئون بەشىنچى ئىيۇن ۋاقەسىگە بولغان كوز قاراشلىرىنى سۆزلەشكە، بۇ ۋاقەنىڭ «خاتالىق»نى تونۇشقا قىستايدۇ. پروفېسسورلار پىكىر قىلماستىن جىم ئولتۇرۇۋېلىش ئارقىلىق نارازىلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇ قىستاۋەرگەندىن كېيىن پروفېسسور تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇرۇپ، جىمجىتلىقنى بۇزۇپ شۇنداق دېگەن: «ختاي خەلق چوچەكلىرىدە شۇنداق بىر ۋاقە بايان قىلىنىدۇ، بىر پادشانىڭ تەختى زاۋاللىققا يۈزلىنىپ، قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا، پادشا مەملىكەتتىكى ھەر تەبىقە كىشىلىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەت سورايدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بايلار، كەمبىغەللەر، دانىشمەنلەر بولۇپ، بىر كەمبىغەل پادشاغا: «پادشاھى ئەلەم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، مەن ئەرزىمنى بايان قىلاي»، دەپ سۆزىنى باشلايدۇ...«دە پادشاھ «كەچتىم»، دېيىشى بىلەن ئۇ سۆزىنى باشلايدۇ... «دەرت، پادشاھى ئەلەم بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، مەن سۆزلەي»، دەپ ھامىدىن نىيازغا قارايدۇ. پۈتۈن مەيداننى كۈلكە قاپلاپ كېتىدۇ. ھامىدىن نىيازنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ، بەكمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇ پروفېسسور تەكرار:

— دەرت، پادشاھى ئەلەم، بىر قوشۇق قىنىمدىن كەچسىلە، مەن سۆزلەي،- دېگەن. ھامىدىن نىياز:

— سوزلەڭ، سوزلەڭ، ھەمما ئادەمنىڭ سوزلەش ئەركىنلىگى بار،- دەپ ئۈگۈپ كەتكەن. پرفېسسور:

— كەچتىم دېسىلە،، تورت بالام بار،-دەپ قاتتىق كىنايە قىلغان. ھاماقەت ئەمەلدار كەچتىم،- دېگەن. ئاندىن پروفسسور مۇنۇلارنى سۆزلىگەن:

— ھۆرمەتلىك مۇدىر، سىز ختايلار شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان)غا كىرگەندىن كېيىن، ئۇنداق ئۆزگىرىش بولدى، مۇنداق تەرەققىيات بولدى، دەيسىز، توغرا، سىز بىر يەكشەنبە كۈنى بەش ياشلىق ئەۋرىڭىزنى ئەگەشتۈرۈپ ئۈرۈمچىنىڭ كوچىلىرىنى ئايلىنىپ كۆرۈڭ، نېمە دېگەن چىرايلىق بىنالار، نېمە دېگەن ھەشەمەتلىك مېھمانخانىلار، ئەپسۇسكى سىز شۇ بىنالارنىڭ بىرىگە كىرىپ، خالىغان بىر ئىشىكنى چېكىڭ، ئۇ ئويىدىن كىم چىقىدۇ؟ بۇ ھەشەمەتلەرنىڭ قانچە پروتسەنتىدىن سىزنىڭ مىللىتىڭىز بەھرىمان بولىۋاتىدۇ؟ سىزنىڭ يۇرتىڭىز بۇگۈردىن نېفت چىقتى. سىز ئۇ يەرگە قاراپ بېقىڭ، نېمە دېگەن سۆزۈك؟ نېمە دېگەن چىرايلىق؟ ئەپسۇسكى بۇ نېفتتىن بىر كۇرۇشكا ئېلىپ ئىشلىتەلەمسىز؟ بۇگۇر خەلقى يۇرتداشلىرىڭىز كەمبىغەللىكتىن، بىچارىلىقتىن قۇتۇلالمىدى- پروفېسسور شۇ سۆزلەرنى قىلىپ، ختاي مۇستەملىكچىلىرىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلىدى. ھامىدىن نىياز گەپ-سۆز قىلالماستىن ئولتۇرۇپ قالغان. ئۇ پروفېسسورلارنىڭ ئۆتكۈر كۆرەشلىرىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولغان. ئامما ھۆكۈمەتكە قايتىپ بېرىپلا ختاي ئاكىلىرىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ: «ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بىر ئوچۇم قارا كۈچلەر ماڭا ھۇجۇم قىلدى» دەپ ژىغلاپ شىكايەت قىلغان. ختايلارنىڭ بۇ سادىق غالچىلىرى مىللىي مۇناپىقلار ئۆزلىرىنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى، بىلىمسىزلىگىنى ھامان چاندۇرۇپ تۇراتتى. بۇنىڭغا ئەمەلىي مىسال بولىدىغان، جانابىلنىڭ مۇنداق ئۈچ ئېغىز سۆزى زادىلا ئېسىمدىن چىقمايدۇ: بىزنى تەكشۈرىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، جانابىل ژىگىرمىگە يېقىن يالاقچىلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا مەن بىلەن سوھبەت ئۆتكۈزدى. (چىرايلىقچە ئىسمى سۆھبەت بولۇپ، ئەمەلىيەتتە سوراق ئىدى.) ئۇ ماڭا: «دولقۇن، سىنىڭ يازغان، ئوينىغان دراممىلىرىڭ خاتا، چۈنكى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلار ۋە تەيپەرۋەر كىشىلەر، كومپارتىيە ئەزاسى ئەمەس. ئۇنداقكەن دراما ئويناشقا بولمايدۇ.»

— «بەزى سىنىپلارغا كىرسەم ماھمۇت قەشقەرىي، ئابايلارنىڭ سوزلىرى خوشخەت بىلەن يېزىلىپ يوغان قىلىپ ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. ئۇلارنى ئېلىۋېتىش كېرەك، چۈنكى ئاباي قۇنانباي بىزنىڭ شائىرىمىز ئەمەس، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شائىرى»،

— «بىر تارىخ ئوقۇتقۇچىسى ئوقۇغۇچىلارغا سەددىچىن سېپىلىنىڭ ئىچى ختايلارنىڭ زىمىنى، سىرتى ئۇيغۇرلارنىڭ زىمىنى ئىدى، تارىختا ختايلار ئۇيغۇرلاردىن قورقۇپ سەددىچىن سېپىلىنى سالدۇرغان،- دەپ دەرس سۆزلەپتۇ، بۇنداق تارىخ بىلمەيدىغان ئوقۇتقۇچىنى مەكتەپتىن ھەيدىۋېتىش كېرەك. دەرس بېرىش سالاھىيىتىنى ئېلىپ تاشلاش كېرەك. شىنجاڭ مىلادىدىن ئىلگىرى ئاتمىشىنچى ژىللاردىلا جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولغان. سەددى چىننىڭ سېلىنىشىدىكى سەۋەپ، سېپىلنىڭ ئىچى-سىرتىدىكى قەبىلىلەرنىڭ قوي، چارۋىلىرى ئارىلىشىپ كېتىپ بەزى جېدەللەر چىققان، ئارىلىشىپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سەددىچىن سېپىلى سېلىنغان.» مانا بۇ سۆزلەر شەرقىي تۈركىستاننىڭ «مىللىي ۋەكىلى»، «رەھبىرى» نىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆزلەر ئىدى. ختايلار ئەنە شۇنداق ساۋاتسىز غالچىلارنى تاللاپ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ «مىللىي ۋەكىلى» قىلىپ تەيىنلەپ «ئۆز يېغى بىلەن ئۆز گوشىنى قورۇش» تاكتىكىسىنى ئىشلىتىپ كەلمەكتە.

مىللەت بۇنداق «مىللىي رەھبەر»نىڭ ئىچىدىن كىمنىڭ ھەقىقىي ختاي غالچىسى، كىمنىڭ ئەسلىدىن ختاي تەغدىرى ئۈچۈن جان كۆيدۈرگۈچى ئىكەنلىكىنى ئوڭايلا ئايرىپ ئالالايدۇ. بۇ قېتىمقى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنى باستۇرۇشتا، ئوقۇغۇچىلارنى جازالاشتا خوجايىنلىرىغا «ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەن «مىللىي مۇناپىقلاردىن ژۇقۇرىكىلەردىن باشقىمۇ رەھبىرى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئەمەلدارلار بولغان. ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار خەلق ئالدىدا ھېساپ بېرىدۇ. بۇلار ئەمەلىي پەيتلەردە، خىزمەت مەرتىۋىسىنى ئۇستۇرۇش، خوجايىنلىرىغا سادىقلىقىنى ئىپادىلەش، جىددىي پۇرسەتتە تۆھپە يارىتىپ ياخشى كۆرۈنۈش مەخسەتلىرىدە خەلقىنىڭ مىللەتنىڭ قان بەدىلىگە كەلگەن جانجان مەنپەئەتلىرىنى ساتىدىغان مىللىي مۇناپىقلاردۇر. مىللەت كەلگۈسىدە چوقۇم بۇلاردىن قىساسىنى ئالماي قويمايدۇ. يەنە بەزىلىرىنىڭ ئىسىملىرى تۈرلۈك سەۋەپلەردىن ئېلان قىلىنمىدى. دېمەك ختايلار ژۇقۇرىدىكىدەك مىللىي مۇناپىق غالچىلىرىغا تايىنىپ ياشلار ھەرىكىتىگە قاتناشقۇچىلارنى سوراق قىلدى، جازالىدى. پەقەت مېنىلا ئوتتۇز يەتتە قېتىم سوراق قىلىشتى.

1988-ژىلى 9- ئاينىڭ 27-كۈنى بارلىق ئالىي مەكتەپلەردە جىددىي ژىغىن ئېچىپ، ئون بەشىنچى ئىيۇن ياشلار ھەرىكىتىنىڭ يېتەكچىلىرىگە جازا چارىلىرىنى ئېلان قىلدى. ئۈرۈمچى ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئىككى ئوقۇغۇچىغا ئوقۇش تەۋەلىگىنى ئېلىپ تاشلاش جازاسى بەردى. بۇنىڭ بىرسى مەن. باشقا ئون بىر نەپەر ئوقۇغۇچىغا ئايرىم-ئايرىم ھالدا، مەكتەپتە قالدۇرۇپ سىناش، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش، گۇنا يېزىش... چارىلىرى بېرىلدى. پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن بىر نەپەر ئوقۇغۇچىمۇ مەكتەپتىن قوغلاندى. سەككىزىگە ھەر خىل چارىلەر كۆرۈلدى. باشقا مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلار رەھبەرلىرىمۇ ئوخشاش جازالارغا ئۇچرىدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەر چەت يېزا- قىشلاقلارغا قوغلاندى. بەزىلىرى خىزمەتكە تەخسىم قىلىنمىدى. بۇلارنىڭ بىر قىسمى ھازىرغىچە نازارەت ئاستىدا ياشىماقتا. مەنمۇ بولتۇر بەشىنچى ئايدا بەزى ئىمكانلاردىن پايدىلىنىپ تۈركىيەگە كەلگەندىن كېيىنلا ختايلارنىڭ تەقىبىدىن قۇتۇلۇپ، سىياسىي ئەركىنلىكىمگە ئېرىشتىم.

ئارقا-ئارقىدىن پارتلىغان ئىككى قېتىملىق دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتى شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ئىنقىلاۋىنىڭ يېڭى سەھىپىسىنى ئاچتى. بۇ ۋەتىنىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئەڭ كۈچلۈك دېموكراتىك ئىنقىلاپ بولدى. بۇ ئىنقىلاپ ئەڭ كۈچلۈك ئويغۇتۇش رولىنى ئوينىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، ئىنسانى ھوقوقى، ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى كۆرەشلىرىنىڭ داۋام قىلىۋاتقانلىقى ۋە داۋام قىلىدىغانلىقىنى دۇنياغا جاكالىدى. خەلق ھەمدە مىللەتنىڭ زىيالىلارغا، ياشلارغا بولغان ئىشەنچىسىنى، ئۈمۈدىنى كۈچەيتتى. ختاي مۇستەبىتلىرىنىڭ ئالدامچىلىقىنى، ئەپتى-بەشىرىسىنى ۋەتەن خەلقىگە ۋە دۇنياغا ئاشكارىلىدى. ختاي مۇستەبىتلىرىنىڭ ھىلە-مىكىرلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارغا ئەجەللىك زەربە بەردى. ياشلار ھەرىكىتىدىن چوچىگەن ختاي ھۆكۈمرانلىرى بەزى سىياسەتلىرىنى، قانۇنلىرىنى ئۆزگەرتىپ، ئوقۇغۇچى-ياشلارنىڭ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ پائالىيەتلىرىنى چەكلەش، ئۇلارنى ساقچى-دىكتاتۇرا ئارقىلىق باشقۇرۇش مەخسىتىدە، ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردە ناھىيە دەرىجىلىك ساقچى ئىدارىلىرى قۇرۇپ چىقتى. نامايىش قىلىش، سۆز-مەتبۇئات، ئۇيۇشۇش ئەركىنلىكلىرى بىكار قىلىندى. بۇ ھەقتە مەخسۇس قانۇن، تۈزۈم، بەلگىلىمىلەر ئېلان قىلىندى. ئامما بۇ فاشىستىك دىكتاتۇرلار ئۈلگۈيىۋاتقان ياشلار ھەرىكىتى ۋە دېموكراتىك ئېقىمنى توسۇپ قالالمىدى. بۇ ئىككى قېتىملىق دېموكراتىك ياشلار ھەرىكىتى باشقا كۆرەشلەردىن تۈۋەندىكى بىر قانچە ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن پەرىقلىنىدۇ:

بىرىنچى، بۇ كۆرەش شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھۆرلىككە ۋە دېموكراتىيەگە بولغان ئىنتىلىشىنى ئىپادىلەپلا قالماستىن بەلكى، ئىنسانىيەتنىڭ، دۇنيا خەلقىنىڭ دۇنيا تىنچلىقىغا بولغان ئارزۇسىنى ئىپادىلىدى. بولۇپمۇ ئاتوم-يادرو سىنىقىغا قارشى ئېلىپ بارغان كۆرىشىدۇر. بۇ كۆرەش دۇنيا ياشلىرىنىڭ دۇنيا تىنچلىقىغا قوشقان تۆھپىسى بولۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ دۇنيا تىنچلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى كۆرىشىدە يېڭى بىر سەھىپە ئاچتى.

ئىككىنچى، بۇ ساپ زىيالىلار ھەرىكىتى بولۇپ، بۇ كۆرەشنى زىيالىلار قوشۇنى ئېلىپ باردى. بۇ كۆرەشكە ياش زىيالىلار يېتەكچىلىك قىلدى. كۆرەش تەشكىللىك، پىلانلىق، سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلدى. شۇڭا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئارزۇ، ئىستەكلىرىنى، ھىس-تۇيغۇلىرىنى ئەتراپلىق، تولىمۇ مېيۇزلۇك ھالدا دادىللىق بىلەن قەتئىي ئوتتۇرىغا قويالىدى.

ئۈچىنچى، جەمىيەتنىڭ، مىللەتنىڭ ياشلارغا بولغان ئىشەنچىسىنى كۈچەيتىپ، زىيالىلار قوشۇنىنىڭ ۋەتەن داۋاسى كۆرىشىدىكى ئاۋانگارتلىق، يېتەكچىلىك رولىنى ئىپادىلىدى.

تۆرتىنچى، بۇ كۆرەش ھېچ قان تۆكمەستىن ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاپ بولدى. ختاي قىساسچىلىرىنىڭ بىگۇنا قان توكۇشى، ئادەم ئۆلتۈرۈشىدىن ساقلىنىلدى. قانۇنىي بوشلۇقتىن پايدىلىنىلدى.

بەشىنچى، شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق كۆرىشىنىڭ دۈشمەن پەۋقۇلئاددە كۈچلۈك ئەھۋالدىكى دېموكراتىك كۆرىشىنىڭ يېڭى يۈزلىنىشىنى، شەكلىنى، يېڭى سەھىپىسىنى ئاچتى.

ستامبۇل- تۈركىيە.

مۇسا جارۇللانى

ۋەتەن ئازات، مۇستەقىل بولمىغان ئۈچ ئەسىردىن بۇيان دىنىمىزنىڭ، مىللىي مىراس-ۋەسىقە ۋە ئۆرپ-ئادىتىمىزنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىنى جانىغا جاپ كېيتەتتى. ۋاھىمە تۈگمەن ئېشى قانچە باسسىمۇ، ۋەتەن، خەلق ھۆرلىكى، بولۇپمۇ دىنىمىزنىڭ پاكلىقى، ئۇلۇغۋارلىقىغا دائىر، گەپ سۆزلەرگە ئىككى قۇلاقنى تەڭ دىڭ تۇتۇپ ئۇلار يېقىملىق تۇيۇلغاچقا دائىم ئاڭلاپ كەلگەنمەن.

مەن غۇلجا شەھىرىنىڭ لوۋى گورت ئاملىق مەھەللىسىدە ئۆسكەن ئىدىم. مۇساجارۇللا دېگەن تاتارىستانلىق چوڭ ئەللاما ئاخۇن ھەققىدە ئالامەت تەرىپلەرنى ئاڭلاپ ئىچىمدىن ئۇ كىشىنىڭ روھىغا دۇئا ئوقاتتىم.

مىللىي ئارمىيەدە تۆرت يىل خىزمەت قىلىپ بوشىغاندىن كېيىن ئەللىكىنچى يىلىدىن باشلاپ ساقالغا پۈتلۈشۈپ، بالا-چاقىنى ھەم قايرىپ قويۇپ ئاۋال گىمنازىيەدە، ئاندىن ئۈرۈمچىدە «شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ» تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇشنى پۈتكۈزۈپ 1954-يىلى جەنۇبقا (قاغىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنى يېڭى ئېچىلىشقا) خىزمەتكە باردىم. تەكلى ماكان ئىچىدە كۈندە نەچچە ئون كىلومېتىر يول مېڭىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشىدا يۈرگەندىمۇ، قەشقەر، يەركەندە ئىش بىلەن بارغاندا، دەم ئالغاندا ھەم نەگىلا بارماي سىرداش تاپسام‌لا ھەممە جايدا كۆپ ئېسىل گەپلەر ئارا مۇسا جارۇللانىڭ تەرىپىنى، ئالامەت فىلوسوفىيەلىك پىكىر مۇلاھىزىسىنى، ۋە دىلغا جاكەلگىدەك پەتۋالىرىنىڭ ئىجادىي پىكىر قىلىشقا، پەننى ۋە ئىلمىي مەشىقكە ئاساسلانغانلىقى، بولۇپمۇ ماركسىزم، لېنىنىزمغا شەك كەلتۈرۈشىدىكى جەسۇرلۇقى ۋە تەپەككۇرىنىڭ يۈكسەك چوققىسىنى كۆرگەندەك بولغان ئىدىم.

ئەدەبىياتنىڭ غېرىپ، پەرھات، مەجنۇنى بولغىنىم. ئۇچۇن تارىخقا، فىلوسوفىيەگە باش چۆكۈرەتتىم بولۇپمۇ مەنمۇ ئوتتۇرا ھال باي بالىسى بولغاچقا، كوممۇنىستىك كۆز قاراشلار يات تۇيۇلاتتى. چۈشكىچە مەكتەپتە، چۈشتىن كېيىن بوخچامنى بوينۇمغا ئىلغان ھالدا ئاشپۇزۇلمىزغا باراتتىم. مەن شۇ سەككىز-توققۇز يېشىمدىن ئاشپۇزۇلدا كېچىسى سائەت 12-11گىچە ئۇرۇپ خىتايلارنىڭ زورلۇقىنى كۆپ كۆرۈپ سەسكىنىپ كەتكەن. ئاشپۇزۇل ھاياتىنىڭ قاينىمى، ھەممە خىل ئىنسانىنىڭ مىغىلدىغان چۈمۈلەدۇگىسىدەك جايدا ئۆسكەنلىكىم بولسا كېرەك، تەبىئىي ھالدا ھۆكۈمەتكە قارشى گەپلەر تاھازىرغىچە ئىللىق ئاڭلىنىدۇ. تارىخنى ئەستا-پاختىسىغىچە چۈگۈپ ماڭا ئوخشاش كۆرگەن كەم بولمىسا، ھۆكۈمدارىدى ئادىل چىقىدۇ دېگەن ئىبارىغا مىگنى تۆكۈرىدۇ. مەن پانتۈركسە ئىككى قېتىم خىتاي تۈرمىسىدە-ئاۋال بىر يىل، كېيىن 1957-1955-يىللاردا ساپلا يالغۇز كامېرلاردا قىناقنىڭ ئۈنىنچىچە تۈرىنى كۆرۈپ ياتتىم. 1958-يىلى غۇلجا تېببىي مەكتەپتە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىمدا: «تارىخدا مەسىلە بار، سىنىپىيات، كومپارتىيەگە گۇمانلىق قارايدۇ» دەپ ھېچقانداق چويلىدا توختىغاندەك گۇناھ تاپالماي تۈۋەنگە چۈشەرگەن. 1962-يىلى 9-ماي كۈنى كېچە ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىقىچە ئارقامدىن مارىغان جاسۇسلاردىن قۇتۇلمىغانمەن.

مېنى ھاياتنىڭ قاينىمى ئاشپۇزۇلدىكى خورلۇقلار ئەدەبىيات مۇھىتىغا مۇلاق ئاتقۇزغان، ئاشىقى بىي قارارىنى سوھبەت مۇخلىسىمۇ قىلىپ قويغان. مېنىڭ تەرجىمە ھالىمنى ئاڭلىغان، كۆڭلىدە مەخپىي تۇگۈچى بار كىشىلەرمۇ ئوڭايلا تونۇپ سىرداش بولۇپ قالاتتى. ئۇيغۇر ئازاتلىقىنىڭ مۇرەككەپ ھالىتى، كوممۇنىستلار زامانىغا ئۆتكەندىمۇ ئېچىشمۇ چىگىچ كىرىپ كەتكەنلىكتىن، ماركسىزم، لېنىنىزمنىڭ ھەقىقىي مۇددىئاسىنى بىلىش ئۇرغۇلىغان ئۇيغۇر ياشلىرىدەك، مېنىڭمۇ كاللامنى بەنت قىلاتتى. كوممۇنىستىك ئىدىيەنى تەرغىب قىلىدىغان مەكتەپلەردە ئوقۇسامۇ، كوممۇنىستلار مونوپولىيەسىدىكى مەتبۇئات ماتېرىياللىرىنى بېشىدىن ئاخىرىغىچە كۆزدىن كەچۈرسەممۇ، كېيىن ئازات شەرقىي تۈركىستان، ۋە ئەللىكىنچى يىللاردىن كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ مەخسەت-مۇددىئاسى ھېچ ئەمەلىيەت ۋە تارىختىكى قېلىپلاشقان ھەقىقەتلەرگە توغرا كەلمەي مېنىڭ ئەقلىمنى مايىل قىلالمايتتى. ئىككى يېرىم مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن بۇددا تەلىماتى، ئىككى مىڭ يىلدىن بېرى ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ، بىر يېرىم مىڭ يىلدىن بۇيان مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسلام تەلىماتلىرى جاھان ئىنسانلىرىنىڭ سۆيەك-سۆيىكىگە سىڭىپ كەتكەندە، ئۇلار بۇرژۇئا ئىنقىلاپلىرىدىن كېيىن ھاكىمىيەت ئۈستىدىن چەتنىتىلگەن بولسىمۇ، ئازارەتچى، مەسلىھەتچى ۋە ئىدېئولوگىيە جەھەتتىن روھىي مۇھاپىزەتچى بولۇپ كېلىۋاتقاندا، ماركسىزم، لېنىنىزم قانچىلىك دەۋرەن سۈرەر دەپ ئويلايتتۇق.

يېقىندا 1994-يىلى ئوكتەبىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئەركىن ئالىپتېكىن بىلەن دوروۋبىدىكى مەكتەپ زالىدا ئۇچرىشىش بولدى: «قولمەن دەپ يېتىپ قېلىشنى، چوماق كوتۇرۇپ قىرىلىپ قېلىشنى خالىمايمەن» دېگىنى مېنىڭ كۆڭلۈمدىن ئىسسىق ئورۇن ئېلىشىمۇ بېجىز ئەمەس. ئەركىننىڭ بۇ كۆز قارىشى ئۇنىڭغا مەسئۇت ئەپەندىم ۋە ئاتىسى ئەيسا ئەپەندىمدەك توغرا يولدىكى ئىنقىلابىي رەھبەرلەردىن قالغان مىراس. مەن مەسئۇت ئەپەندىمنىڭ كىچىك ئوغلى يالچىن بىلەن ھۈسەينىيە مەكتۆبدە تۆرت يىل بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ بىللە ئوقۇغان. ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ غۇجىدىكى كونا بازار يېنىدىكى باغلىق ھويلىسىغا كۆپ بارغان. قىسقىسى يالچىننىڭ دادىسىنىڭ مەخسەت-مۇددىئالىرىنى ئاڭلىغان ۋە پوتكۈل ئۆمرۈمدە ئاڭلىق سىياسىي ھاياتىمدا قوللاپ كەلگەنمەن.

مۇسا جارۇللانىڭ لېنىن بىلەن بەس مۇنازىرە قىلىشقىنىنى، ئۇنىڭ دېگەن ئىستىقاللىرىنى ئەسلەپ ئەق ئۆزىنى قۇرغا دەسلەپكى قېتىم تىزىشتىن بۇرۇن يوقۇرىدىكى ئاخباراتلارنى بېرىش مەنىڭ باتىسى «سەن كىم ئىدىڭ؟ سەن بىر ماي چاپانىڭ بالىسىغا ئېمە قويۇپتۇ؟» دەيدىغان تومتاق سوئاللارنىڭ ژىتىماقىساقلارسالغىسىدىن چالمىدەك ئالدىمغا چۈشمەسلىكى ياكى ئېچىپ ئېتسام بېشىمغا تەگمەسلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىدى...

بىز ھەيرانە ھەس بولۇپ، تەلقىدى كۆز قاراشتا ئۆگەنگەن ماركسىزم، لېنىنىزم تەلىماتىمۇ غەلىتە بولۇپ چىقتى ئاخىرى... تارىخى ئۆتمۈشنى ئۆگەنگەللەرگە مەلۇم بولغىنىدەك، دېموكراتىيەنى چۈمپەردە قىلىۋالغان غەلۋىغۇر زاتلار ئەزەلدىنلا «دىنسىزلار» دېگەن لەقەملىك نام بىلەن كونا كىسەلدەك ئىنسانىيەتكە چىڭ چاپلاشقان ئېمىگەن. مۇشۇ كۆز قارىشىمىزنى ئەستىقلەيدىغان گەپ، بالا ۋاختىمىزدىن كەمنىڭ ئاغزىدىن چىقسا يېقىملىق تۇيۇلاتتى.

ئىنستۇتنى تۈگەتكەن 1954-يىلى خەلق ئەشرىياتىغا ھاكىم مۇسا، مەھەمەتجان سادىق ۋە مېنى سورىغانغا قارىماي مەھەممەتجان ئىككىمىزنى قەشقەرگە يوللىغان 70 ستودېنت قاتارىغا قوشقان. بۇ ھەم سۈرگۈن ئىدى. بىراق بىز بۇلى بېلىقنى دەرياغا سۈرگۈن قىلدى دەپ چۈشەندۇق. مېنىڭ تەلىيىمگە يەنە تەربىيىسىنى كېلىمغا تاقىدى. قاغىلىق ئوتتۇرا مەكتۇپدە ئىشلىگەن يىلىم خۇتەللە ھېمىت موللىنىڭ ئىسيانى بولدى. ئۇنىڭغا بىزنىڭ مەكتەپتىن قاچقان تۆرت بالا قوشۇلۇپ قولغا چۈشۈپتۇ. ئۇ تۆرت بالىنى مەن ئوقۇشقا ئالغان 50 ئوقۇغۇچىنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە قەستەن تەربىيەلىگەن ھېساپلىنىپ، مەپكورەخالتامىمۇ غۇلجىدىن ئالدۇرۇلۇپتۇ. ئەسلىدە ئۇ باللار بىلەن مېنىڭ ھېچقانداق مۇناسىۋىتىم يوق ئىدى. ئۇلار قاچقاندا مەكتەپنىڭ ھەجاتخانا تېمىغا:

ھەجەپ ئوبدان زامان بولدى،
ياغ يېمەي بەك يامان بولدى.
ماۋزېدۇڭ زامانىدا،
تان ئورنىغا سامان بولدى.

—دەپ يېزىلغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن كۆرۈش نىشانى بولدۇم. كېسەل بولدۇم. دوختۇردا ئىككى ئاي ياتتىم. ئاخىرى 1955-يىلى غۇلجىدىن س س س غا كېتەدۇ دېگەن پوۋتېسكىنى كۆرسىتىپ ئاۋغۇستتا غۇلجىغا يېتىپ كەلدىم. كۆپ ئۆتمەي نۇر ئۆيلار ئېلان قىلىنماي تۈرۈپ غۇلجىنىڭ ئۈچ دەرۋازىدىن ئاكى قارا دوڭگە قەدەر پوتكۇل ستولىغا پارتىيەنىڭ ئاۋتونومىيەسى ساختا دېگەن پاش قىلىش تەشۋىق ۋاراقىسى چاپلانغان. شۇنى ساۋۇت ئابدۇراخمان ئىككىمىزدىن كۆرۈپ 1958-يىلى مايغىچە يالغۇز كامېرا «تۈرمىدە» تۈتتى...

...1954-يىلى قەشقەردە ئىيول ئېيىدا تۇتقانلار ئويىدە دەم ئېلىپ ئۇرۇپ قالدىم. قاتارچاي، باغ سەيلە باشلاندى. بىر قۇرا تۇتقان ئابدىقادىر ئاخۇنكام مېنى تاۋۇزدەك چېكىپ، كېيىن گەپ قىلىپ بەردى.

غۇلجىدا قازانلىق تاتارلار كۆپ ئورۇنلاشقان. مۇسا جارۇللانىڭ لېنىن بىلەن تاكاللاشقىنىدا دېگەن گەپلىرىنىڭ، قەشقەرلىكلەر ئارىسىدا باشقىچە ۋاراتتلىرى بار ئىكەن، ھەممىسى بىر مەزمۇن بىر يونۇلۇشكە يۈزلەنگەن ئىكەن. غۇلجىدىكى ۋاراتتىدا مۇنداق، لېنىن مۇسا جارۇللانى چاقىرتىپ ئېلىپ: خۇدانى يېگانە بىر دەيسلەنۇ، ئۇنى ھەركىشىنىڭ كۆڭلىدە بار دېگەن قانداق. ئۇنىڭدا خۇدا نەچچە مىڭ مىللىيون بوپ كەتمەدىمۇ» دېگەلدە، مۇسا جارۇللا كېچىسى ئۆزلەڭگە ئۆرغۈن چىنە يېيىپ، ھەممىسىگە سۇ توشتۇرۇپ، ئاسماندىكى ئاينى كۆرسىتىپ، سوراپتۇ. «ئاي قانچە»، «ئاي بىر» بۇ چىنە قانچە»، «جىق»، «مانا ئاللا ئېگەم بىر، ئۇ ھەممىنىڭ كۆڭلىدە قۇياشتەك، ئايدەك نۇرلۇلۇپ تۇرىدۇ» دەپتىكەن.

مەن ئاۋال ئابدىقادىر ئاخۇنكامنىڭ قەلبىنى قىزىشتىن بۇرۇن تەرجىمە ھالىمنى، بولۇپمۇ ماڭا ياقىدىغان ئۇلۇما خەلپەم ھەزرەتنىڭ ئېقىللىق، دانا ھاكىمبەك غوجامنىڭ سوۋېت كونسۇلغا ئېيتقان جاۋاپىنى سۆزلەپ بېرىۋىدىم، بۇ زوگۇلىسى پىشىق كىشى زوقلانغان. ئۇ گەپلەر مۇنداق:

مەن ھاكىم جاپپاروۋ دېگەن ئادەمنى 1943-يىللاردىن بىلەتتىم. ئۇ س س س ر نىڭ غۇلجىدىكى «قىزىل كرېست» ئاغرىقخانىسىدا ئىشلەتتى. ھاكىم جاپپاروۋ ئىلىدا ئىنقىلاپ قوزغاشتا س س س ر كونسۇلىنى موتىۋەر زاتلار ھاكىمبەك غوجامنىڭ، خەلپەم ھەزرەتنىڭ ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ تەرجىمانلىق ۋە دەۋەتخورلۇق قىلغان. ھاكىم جاپپاروۋ كونسۇلنى ھاكىمبەكنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ، بىر قانچە قېتىم ئىنقىلاپقا رەھبەرلىك قىلىشنى تەۋسىيە-تەرغىب قىلغان. ھاكىمبەك غوجام ئوقۇمىغان ساۋاتسىز كىشى بولسىمۇ، تولىمۇ پاراسەتلىك، ئىنسانىي پەزىلەتلىك كىشى ئىدى: «ھاكىم، بۇ لەگەن بېشىدىكى 150 چېرىكنى ئەتىلا بىر كۈلدە ئارا-گۈجەك بىلەن ئېپ قويىمىز. مۇلدىن بۇرۇنمۇ ئالغان ئامماليكۇن ئەۋۇ كۈلدىن خىتاي لۇشۇپ چىقىپ كەلگەندە كونسۇل جاپىلىرى قورغاسنىڭ ئۇ ياقىغا ئوتتۇرۇپ تاماشە كۆرەر. ھە، مەن بولسام پۇخرالىق قىرغۇزۇۋېلىپ، قانغا پېتىپ ئولتۇرامەن. ئۇ چاغدا غوجىنىڭ ئازاۋىغا قالدۇق، دېگەن ئەلنىڭ قاغىشىنى ئېپ قالارمەن. سىلەرگە تايانغىلى بولمايدۇ» دەپ كونمىگەن ئىكەن. خەلپەم ھەزرەت: «خوش، شەھەرنىڭ سىلەرنىڭ كۈچۈڭلار بىلەن ئالدۇق دەيلى. شۇنىڭدا قانداق تۇزۇم ئورنىتىمىز؟ سىلەرنىڭ كوممۇنىستىك تۈزۈمۈڭلار بىزگە ئەسلا توغرا كەلمەيدۇ. بۇ ئادەم بالىسى ئەقلى-ھوشى، جىسمانى قۇۋۋىتى يارىشىتىلا تەكشى بولمىسا، سىلەر ھەممىنى تەكشىلەيمىز، دەپ جار سالسىلەر، ئىنسانلارنى دىندىن بەزدۈرسەڭلەر. خۇدانى تونۇمىغان ئادەملەر كېيىنكى كۈلۈكتە سىلەرنىمۇ بىر ياماققا يالمايدۇ. مانا قارا، ماركس، لېنىن دېگەندىن بۇيان دۇنيادا يۈز يىل ئىچىدە ئىككى قېتىم دۇنيا سوقۇشى بولۇپ، قىرىلىۋاتىسىلەر. دىنلار (بۇددا، ناسارا، ئىسلام) ئۈچ مىڭ يىل باشقۇرغان دۇنيادا بىرمۇ دۇنيا يۈزلۈك سوقۇش بولمىغان. بىز ئاللاغا ئىشىنىمىز. بىز سىلەر بىلەن كېلىشەلمەيمىز» دەپتىكەن. بۇ گەپلەرنى مەن بالا ۋاختىمدىمۇ ئاڭلاپ ئۆرگەن. ئۇنى ھاكىم جاپپاروۋ 1970-يىلى ئۆزى تەپسىلىي سۆزلەپ بەرگەن. ئابدۇقادىر ئاخۇنۇمغا يۇقارقى گەپلەرنى تەسۋىردىن ئۆتكەزگەندەك سۆزلەپ بەرسەم، ئۇ كىشى يايراپ كەتتىدە. مۇسا جارۇللا قەشقەرگە كەلگەندە ئېيتقان گەپلىرىنى، لېنىن بىلەن قانداق بەس-مۇنازىرە ئۆتكۈزگىنىنى سۆزلەپ بەردى.

ئۇز ۋەتىنىدە تۇرۇش ئىمكانى بولمىغاندا تاتارلارنىڭ ئۇلۇق ئادىمى مۇسا جارۇللا كامالەتكە يەتكەن دىنىي ۋە پەننىي ئەللاما-پەيلەسوف ئەرەبىستان، تۈركىيە، ئىران، ئاۋغان، ھىندى يەرلىرىدىن ئېشىپ قەشقەرگىچە كەلگەن ۋە بىر ئاز ۋاقىت ئىستىقامەت قىلىپ، «بۇ تەرەپلەر تولۇمۇ قارالغۇ يەرلەر ئىكەن» دەپ مەككىگە كەتكەن ئىكەن.

ئابدۇقادىر ئاخۇنكامنىڭ ئېيتىشىچە، مۇسا جارۇللانى لېنىن ئۆز ھوزۇرىغا (ئۇ يارىدار ۋاقتىدا دەم ئېلىپ ژۈرگەندە) چاقىرتىپ مۇنازىرە-سوھبەت ئۆتكۈزگەن ئېمىش. لېنىن سوراپتۇ: «سىلەر خۇدانى بىر دەيسلەردە، ھەر دائىم يەنە ھەر-بىر كىشىنىڭ كۆڭلىدە بار، دەپ خۇدانىڭ كۆپلۈگىنى بايانلايسلەر. بۇ قانداق؟».

مۇسا جارۇللا: «سىلەر كۆز كۆرگەنگە ئىشىنىسلەر. سىز بىر ئۆيگىزگە توشقۇزۇپ سۇ تولتۇرۇلغان چىنە قويغۇزۇڭ. ئاندىن مەن ئىسبات قىلىپ بېرىمەن» دەپتۇ. بۇ تەلەپ قانائەتلەندۇرۇلگەندىن كېيىن مۇسا جارۇللا لېنىننى باشلاپ شۇ ئۆيگە كىرىپ، ئېلېكتر لامپىسىنى يېقىپتۇ. «بۇ قانچە» دەپ تۇرۇستىكى لامپوچكىنى كۆرسىتىپتۇ. لېنىن «بىر» دەپتۇ. «بۇ چىنىلەر قانچە؟» دېسە، «كۆپ» دەپتۇ. چىنىلەرنىڭ ئىچىدىكى سۇدا لامپۇچكا يورۇغىنىڭ ئەكسىنى كۆرسىتىپ، «ئاللا ھەر-بىر ئادەمنىڭ كۆڭلىدە مانا شۇنداق بار» دېگەنىكەن.

نۆۋىتىدە مۇسا جارۇللا لېنىندىن سوراپتۇ: «سىلەر ئىنسانلارنى قانداق باشقۇرىسلەر؟ كوممۇنىزمغا يېتىمىز دەيسلەر. بۇ ئەمەلدە مەلۇم يىللار ھەتتا ئەسىرلەر ئۆتۈپمۇ مۇنداق قۇرۇق ئەمچەكتىن سۈت چىقمىغاندا پۇقرالارغا نېمە دەيسلەر؟».

لېنىن ئۇنىڭچە توخۇنى قېپ-قىزىل قىلىپ يۇڭىزلىتىپ، داننى تالاغا چاچسا، توخۇلار ئۈگرەپ كېلىپ دانلاپتۇ. كېيىن داننى كاتەكنىڭ ئىچىگە چاچسا، توخۇلار كاتەك ئىچىگە كىرىپ ئىشىكنىڭ تاقىلىپ قالغىنىنى بىلمەي قارىماي دانلاپتۇ. «بىز ئادەملەرنى مانا شۇنداق باشقۇرىمىز» دەپ لېنىن مەغرۇر كۈلۈپتۇ. مۇسا جارۇللا: «بىر قېتىمغۇ توخۇلارنى رەھىمسىزلىك بىلەن يۈڭزۈلاپ كاتەككە سولاۋالارسىلەر، كېيىنچۇ، ئۇلار قاماقتا يېتىۋەرمەس. ئۇلار ئۈتلاپ، سۈلاپ، جۇجىلىشى، تۇخۇم بېرىشى كېرەكقۇ. كېيىن تۇتۇق بەرمەيدۇ دە، تىرىك جاندىن يەنە پەيلىرى ئۈنۈپ چىقىدۇغۇ، ئاۋۇتە قانداق قىلىسلەر؟» دەپتىكەن. لېنىن: «مەن تىرىك بولسام سىزگە ھېچكىم تەگمەيدۇ. ئەمما مېنىڭ كۆزۈم يۇمۇلسا، بىزنىڭ كىشىلەر (بولشېۋىكلار دېگىنى) سىزنى ئامان قويمايدۇ. سىزدەك پەيلاسوپ ياشىشى كېرەك. سىز سوۋېت دىيارىدىن چىقىپ كەتسىڭىز بولىدىكەن دېگەن مەسلىھەتنى بېرىمەن» دېگەن ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن مۇسا جارۇللا ۋەتىنىدىن كەتكەن. ئۇ زات كېتىشىۋېتىپ لېنىنغا مۇنداق دەپتۇ يەنە: «سىز كوممۇنىزم، سوتسىيالىزمنىڭلى جەننەتتىن ئارتۇق تەسۋىرلەپ، شۇنىڭ بىلەن بۇ قۇرۇق ئەمچەكنى خەلق ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقىچە شوراپ ژۈرۈۋېرىدۇ، ئۆمۈتلىنىدۇ، ئىشىنىۋېرىدۇ، دەيسىز، ياق! خاتالىشىسىز، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز جەننەتنىڭ ئۇ ئالەمدە ئىكەنلىكىنى، ئىنسانلار بۇ دۇنيادا ئۇنىڭغا لايىق ساۋاپ ئىزدىشىنى، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۆز ئارا مېھرى-مۇھەببەت، ئىمان بىلەن ياشايدۇ» دېگەن. سىلەر ئېخى تارىختىكى دېموكراتىيەنى لەۋھە قىلغانلاردىن ئېشىپ، لەقەم لەنگەن لىقاپقا ئايلاندۇرۇۋاتىسىلەر، ئەقىشلىگەندىمۇ، ئەقىشلەۋىرىپ ئۈت-مۇ-تۇشۇلۇق قىلىۋاتقانلار، رۇس خەلقى

ئەسلىگەندە

قىنى ھالاكەتكە ئېلىپ كېتىپ بارسىز، بالا-چاقىسىغىچە چانتىشۋېتىپ پادىشانىڭ ئۇۋالىغا قالدىڭىز».

لېنىن: «ھالاكەتتىن خاتىرجەم بولۇڭ. ئەگەردە شۇنداق بولغان تەغدىردە، تۈركى مىللەتلەرگە مۇستەقىللىق ئولجا بولىدۇ. بىراق ھازىرقى ئەۋلات تۈگەپ، بىزنىڭ تەربىيەمىز سىڭگەن ئەۋلاتلار دەۋرىدە مېنىڭ تەلىماتىم تېخىمۇ تەلتەنە قىلىدۇ.» مۇسا جارۇللا قول شىلتەپ: «سىز ئۆز ئىشىنىڭ تەتجىسىنى بىلمەيدىغان خۇدىن كىشى ئەمەس تۇرۇپ، خام خىيالغا پۈت تىرەپ تۇرىۋالغىنىڭىز ئېچىنىشلىق. تارىختا سىزدىن ئارتۇق ياغىرى تاش ئادەم بولمىغان. كېيىنكى ئەۋلادىڭىز ھەققىدە تولستوي بوۋاي چېخوۋ ئارقىلىق سىزگە يەتكۈزگەن،» دەۋېتىپتۇ. ئۇ مۇنداق گەپكەن.

1904-يىلى چېخوۋ، گوركىنى ل. تولستويغا تونۇشتۇرغاندا، بوۋاي:

«سىلەر (بولشىۋېكلار) قىپ-قىزىل شەيتاننىڭ ئىشىنى قىلىۋاتىسىلەر. دۇنيانى مەيلى بوددا، مەيلى خرىستىيان، مەيلى ئىسلام قاتارلىق دىنلار باشقۇرغىنى ياخشى. بۈگۈن سىلەر ئەلنى خۇداسىزلاشتۇرساڭلار، خۇدادىن بەزگەنلەر كەلگۈسىدە سىلەردىنمۇ بېزىدۇ. ئۇ چاغدا قانداق قىلىسىلەر. ئەپسۇسكى ئۇ ھالنى سەن پېشكوۋمۇ، لېنىنمۇ كورمەيسىلەردە...» دېگەنىكەن. گوركىنىڭ ئىككى توملۇق ماقالىلار توپلامىدىن ئوقۇغان ئىدىم. داڭلىق ئېنىشتېيىنمۇ شۇنداق كوز قاراشتىكەن...

مانا مۇشۇ تېمىدا، مۇسا جارۇللا گەپ ئاچقاندا: «كەڭ خەلق ئامما، دۇمبىسىدە گۈلا توختىماس بىلىق، ئۇلارنى قانچە گۈلا مۇھتىغا چوكتۇرمەك بەربىر سۇ ژۇقماي قۇرۇق چىقىدۇ خالاس. ھەممە ئىشنى، دىنلارنى بۇلغىغان بەزى راھىپ، زاھىپ، ئاخۇنلار، موناخ، مانجا، كىچىللار كەبى، سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى بۇلغايدىغان ئەمەلدارلار بىزنىڭكىدىنمۇ ئۇرغۇن چىقىدۇ، چۈنكى دولەت بايلىقى ئامما-خەلقىنىڭ دەپ، ئوتتۇرىغا تاشلاپ قويۇسىزدە، ئاڭا ھېچكىم قول سوزۇپ غوجايىنلىق قىلالمىماس بولىدۇ. ئۇنداق غوجايىنى يوق ئەرسىنى پۈتكۈل ئادەم ئوغۇرلاشقا باشلايدۇ. ئەتىجىدە ئوغرىلار مەملىكەتنى بەرپا قىلىسىز» دېسە، لېنىن: «دىكتاتۇرا ھەممىنى قوغدايدۇ» دەپتۇ. مۇسا جارۇللا: «دىكتاتۇرىڭىزنىمۇ شو چىرىك ئەمەلدارلار، گېلى تۇشۇك ئاددىي خەلققە ئوخشايدىغانلا ئادەملەر تۇتىدۇ، ئەيمىنىدىغان ئاللاغا ئىشىنىش بولمىسا، ھەممە دەھرىلەرنىڭ قىلىقى بىر سەلگە ئايلىنىپ، تۇرغۇزغان قۇرۇلۇق، شۇملۇق ئىمارەتلىرىڭىزنى توپان بولۇپ بېسىپ كېتىدۇ» دېگەنىكەن. لېنىن: «مۇنداق بولاچاقنى سۆزلەش كۈپرانە گەپلەر، دەيسىلەر، سىز دەھرى بولمىدىڭىزمۇ؟» مۇسا جارۇللا: «بۇنى بىشارەت دەيمىز. ئاللاغا شەك كەلتۈرىدىغان، ھايات بىلەن كۈرەشمەي تەغدىردىن ئالىيدىغان پۈرۈغى بار گەپلەر كۈپرانە گەپ دەپ ئاتىلىدۇ» لېنىن: «بىز (بولشىۋېكلار) كېلەچەككە ئىشىنىمىز. كېلەچەك چوقۇم بىز ئېيتقاندەك ئىنسانلارنىڭ بەخت-سائادىتى ئېچىلىشى بىلەن مەۋجۇت بولغۇسى» مۇسا: «مابادا ئەكسى بولسىچۇ؟» لېنىن: «بىز بىلگەننى قىلدۇق، روسسىيەگە باشقا يول يوق. كەلگۈسىنى، كەلگۈسى ئەۋلاتلار بەلگۈلەيدۇ»، مۇسا: «رۇسلارمۇ دۇنياغا پەيغەمبەرلىك داۋاگەرى بولسۇن دېمەكتىن ئىبارەتكەندە؟...»، لېنىن: «پەيغەمبەرلىك داۋاسى كونا گەپ. ئۇنىڭ كېرىگى يوق. بىز يېڭى دۇنيا ئادىمى. يېڭى ئادەملەرنى پەيدا قىلىمىز. يېڭى جەمئىيەت، يېڭى زامان!»، مۇسا: ئىككى ھېساپ بىر ھېساپ»، لېنىن: «ھېچقاچان، ھېچۋاقىتتا». مۇسا: «ئاللا ئۇزەڭ ساقلا!».

دۇنيانىڭ تەغدىرىنى ئويلاپ باش قاتۇرغان دانىشمەنلەر ئاز مۇنچە بولمىغان. بەزىلەر دىنىي يول بىلەن، بەزىلەر ئىستىلا يولى بىلەن، دۇنياۋىي بىر پۈتۈن ئېچىلىق ئورنىتىمىز دېيىشكەن. تارىخنى ئازىراق بىلگەنلەرنىڭ ھەممىسىگە بۇ مەلۇم. پىرئون، ئەلى ئىسكەندەر، ناپولېئون، ئەمىر تېمۇر، چىڭگىزخان، گىتلر ۋە ھاكازالار ئىستىلا يولىنى ئالغا سۈرگەن. ھەممە بۇ يول بىلەن جاھاننى ئېچلاندۇرۇمەن دېگەن شۇئارنى نىقاپ قىلغان. شۇ جۈملىدىن سوتسىيال-دېموكراتلارمۇ بۇ نىقاپنى ئەقشلەپ، چىرايلىق سۆز ۋە ئىبارىلەر بىلەن بېزەپ، قۇرۇق ئەمچەكنى تۇرت قىلىپ، كەڭ خەلق ئاممىسى يوقسۇللارنى موشۇ دۇنيادا جەننەتكە يەتكۈزىدىغان ئۈمۈتنىڭ كۆزگە يوشۇرۇن زەنجىرگە ماتىغان! بۇنىڭ بىلەن ماركىس، لېنىن ئاۋال سوتسىيال-دېموكراتلار، كېيىن كومپارتىيە يېڭى دۇنيانى يارىتىدۇ، ئىنسانلارغا ھەم بەخت-سائادەتنى يارىتىدۇ، دەپ جار سالغان ئىدى. مۇسا جارۇللا بۇ باپتا مۇنداق دەپتۇ: «دۇنيا تارىخى باشلانغاندىن بۇيان ھەر بىر ئەل (ھوكۇمەتلەرنىڭ تەشكىلى تۈپەيلى تارىخ باشلانغان) بىر شاھ، بىر كارول، بىر ۋاڭ، ياكى بىر خاننىڭ دەردىنى كۆتۈرەلمەي كەلگەن. ئەندى سىلەر پارتىيەنىڭ مىڭلىغان ئەزالىرى تەڭ ھوقۇقلۇق مىڭلىغان خانۇ، شاھلارنىڭ دەردىنى ئەل بېشىغا ژۈكلەۋاتىسىلەر. بۇ ئېغىر ئازاپ تەڭرىتىنىڭدىنمۇ ئېغىرغۇ»، لېنىن: «پارتىيە ئەزالىرى خەلقنىڭ چاكىرى بولىدۇ.» مۇسا جارۇللا: «بۇ چاكارلار ھۆكۈمەت بېشىغا چىقىدۇيۇ، قانداق چاكار بولىدۇ؟».

مەن شۇ 54-يىللارغىچە ئاڭلىغان، ھېلى ھازىرغىچە مەتبۇئات بېتىنى بېزىمىگەن مۇسۇلمان ئالىملىرىنىڭ، بولۇپمۇ قەشقەر خەلقىنىڭ ئابدۇقادىرا خۇلدەك ئاددىي كىشلەرنىڭ رىۋايەتتەك مەنىلىك گەپلىرىنى، مەيلى مۇسا جارۇللا دېگەنمۇ، دېمىگەنمۇ ئۇنىڭدىن قەتئىي نەزەر، ئاغىزدىن-ئاغىزغا كۆچۈپ ژۈرگىنىگە قاراپ خەلقىمىزنىڭ دانالىقىغا تەھسىن ئەيلەيمەن.

شۇنداقلا غېنى باتۇرمۇ ئوقۇمىغان قارا تۈرۈك ئادەم بولغىنى بىلەن پاراسەتلىك، گەپ-ئاغزى جايىدا، قورقۇمسىز بولغاچقا تۈچۈق، دادىل، گەپنىڭ ئوقىنى ياماقىنىڭ كۆزىدىن ئاسمانىدىكى ۋاختىدا ئۇتكۇزگەندەك سۆزلىشىنى زىيا ئاكا سەمەدىمۇ ئۆز روماندا ياخشى يورۇتتى. مەن ئاڭلىغان راخمانوۋ ياقۇپ غۇلجا كومېندانتىدا بىر ۋزۋود كوماندىرى، ناھايىتى مەردانە ئادەم بولىدىغان. 1950-يىللا گۇڭسەنداڭنىڭ مىللىي ئارمىيەلى قۇراللىسىزلاندۇرۇپ، ئىنتىقام يولىغا كىرگىنىگە سەزگۈرلۈك قىلىپ، چىداپ تۇرالماي، ئوز ۋزۋودىدىكى ۋە باشقا تەرەپدارلىرىنى ئېلىپ قۇراللىق ئىسيان كۆتەردى. شۇ چاغدا ھاكىمبەك غوجامغا خەت ئارقىلىق رەھبەرلىك، ھامىيلىق قىلىشىنى ئۆتۈنگەن. «ھۆي بالا، بىزدەك ئۈچ تاغ بېسىپ تۇرغان ئەلدە ئىنقىلاپ قىلىمەن دېگەن ئاخماقنىڭ ئىشى» دېگەن ئېكەن ئۇ كىشى. غېنى باتۇر: «ھەي چوجە غوراز. مونۇ گۇڭسەنداڭ، جەفاڭجۈنى يېڭى كەلدى، بۇلار سەكەڭنىڭ (سوۋېت ئىتتىپاقى- دېگىنى) دوستىكەن. بىزنىڭ تەغدىرىمىزنى قانداق يېشىدۇ. كەچكەن كېچىگىنى قانداق كېچىدۇ، كۈرمەيمىزمۇ، سەن قارا! پۈتكۈل يالاڭ ئاياقلار ئاللاھۇ دەپ ماۋنىڭ ئۈممىتى بوپ كېتىشتى. ھەر ئىشنىڭ ئۆز ۋاقتى بار. ئەگەر بۇ قىزىل خىتايمۇ قارا گومىنداڭچىلاردەك ئالدىسا، ئاتقا قونماق، مىلتىق تۇتماق تەس گەپ ئەمەس» دەپ، ئېۋولۇتسيەدىن رېۋولۇتسيە چىقىشنى سىياسەتچىلەر توم-توم كىتاپتا شەرھلەيدىغان گەپنى، بىر ئېپىزۇتنىڭ كىچىك كۈرۈنىشى بىلەن ئىپادىلەپ، مەسىلە، مەسىلەك، مەپكورە، قىلار ئىشنىڭ چارە-تەدبىرىنى ئايقىن كۆرسەتكەن. شۇ چاغدا ياقۇپ مەخپىي كىرىپ، غېنى باتۇر بىلەن كۆرۈشكەندە، يۇقارقى گەپتىن كېيىن «غېنىكا، سەن 1946-يىللا ستالىننىڭ ھوزۇرىدا ئۇچراشقاندا، ماۋزېدۇڭغا كوز قارشىڭنى سورىسا، ئاق ئىشت قارا ئىشت بەرى بىر ئىشت، دەپتىكەنسەن، ئەندى جىم ياتامسەن؟ كېيىن كەچ قالىمىز» دېگەن چاغدا، غېنى باتۇر كېسىپ دەپتۇ: «ھەي، بۆككە پۈت ئاتىدىغان شۇۋە غورىرى، پىشىدىغان ئىشنى قاچان قىلساڭ ئۇنىڭ ئەرتە-كېچى بولمايدۇ. پىشمايدىغان ئىشنى قاچان قىلساڭ كەچ ياكى ئورۇنسىز بولىدۇ.» مانا قاراڭكى، ئېمە دېگەن ئېسىل پاراسەتلىك گەپ!... –

بىز ئۇيغۇرلارنى خاراپلاشتۇرۇۋاتقان يالغۇز خىتايلا ئەمەس، بولۇپمۇ ئوچيۈز يىللىق كېيىنكى تارىخىمىزدىن خەۋىرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغان روسسىيە ئىمپېرىيەسى بىلەن (ئاق ۋە قىزىل) پەرەڭ دەپ ئاتاپ كەلگەن تارىخى رەقىپلىرىمىز ھازىرمۇ چەتكە چىققىنى يوق. ئۇلار ئۆز ئىچىدە قانچە پارچىلىنىپ ھەلەيكۈنگەمەڭ چۈشكىنى بىر ئۇرىلا، ئاما بىزگە-شەرقىي تۈركىستانىمىزنىڭ پېتى تېخى بۇزۇلمىغان بايلىقىنى ئۆز پايدىسىغا چوغ تارتىشتىن ۋاز كەچكىنى يوق. چۈنكى ئۇلار شارائىتقا قاراپ خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى بېسىپ تۇرۇشىنى، خىتاي قولىنى ۋاستە قىلىشتىن مەھرۇم بولغىسى كەلمەيدۇ. خىتايلارنىڭ كېيىنگە كىرىۋالغان ئۇلار، خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە ۋە باشقا مۇستەملىكىلەردىن ئايرىلىپ قالغىدەك ھالغا چۈشۈپ قالغاندا، كىم ئېمە شەرت قويسا ماقول بولۇشنى، تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامىلارغا كۆنۈكلىگىدىن بورۇلمۇ پايدىلانغان، ھازىرقى پەيتتىمۇ جان ھەلقۇمىدا تۇرسىمۇ يەنىلا پايدىلىنىش ئىمكانىدىن ھەرگىز قول ئۈزمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىز شەرقىي تۈركىستانلىق ھەر مىللەتنىمۇ ئۇلار خىتاينى ھۈركىتىدىغان، ئوچۇق ئېيتساق ئۈچۈغداپ تۇرۇدىغان ۋاستە قىلىشقا جان سالىدۇ. بۇ سىياسەتنى مىللىي مەدەنىيەت ۋە دىنىي مەنپىيەتىمىز بىرلىككە كېلىش شەرتىنى پىشمىغان ھازىرقى توپىلاڭ زاماندا قېرىنداشلارمۇ ئۆز مەملىكەتلىرى پايدىسىغا ئىشلەتمەي تۇرماسلىقى ھەققىدىكى پىكىرگە كىم قارشى تۇرالايدۇ. ئۇيغۇرلار ئاغزى كۆيۈپ ئېھتىياتچان بولۇپ قالغان خەلقىمىز، سوغ سۇنىمۇ پۈدەپ ئىچىدىغان بوپ قالغان. شۇڭلاشقا تۇمانلىق ئىستىقبالدىن بىر چىراقچىلىق نىشانىنى ئاران پەرىق ئېتىۋاتقان كوپچۈلۈك، لىدېرلىق تالىشىۋاتقاندەك كۆرۈلىۋاتقان تەشكىلاتلارغا، مەخسىتى بىر تۇرۇپ يوچۇق ئېچىلغان ئىشككە تەڭ كەپلىشىۋېلىپ، ئەشۇ يانغان چىراقنى ئۇچۇرۇۋېتەرمۇ، دەپ يېپىلىپ ئەگەشمەيۋاتقىنىنىڭ سەۋەۋى شۇ ئېكەنلىگىدە گۇمان تۇغۇلۇشى ھېچ مۇمكىن ئەمەس.

مۇسا جارۇللا لېنىنغا: «سازلىققا ھەشەمەتلىك ئىمارەت قۇرماقتاسىز. ئۇ ئاقىبەتتە چۆكۈپ كېتىش ئەتىجىسىنى بېرىشنى پەملىمەسلىكىڭىز تولۇمۇ ئېچىنارلىق...» دېگىنىدەك، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇتمۇشىمىز بىرلىك بۇزارلىق ئاچچىق ساۋاقىقا تولتۇرا تۇرسا؛ ئۇنىڭ ئۈچ ئەسىردىن بېرى ۋىرىدانىنى غاجاۋاتقىنىنى ئاز دەپ، ئەندى يەنە كەلگۈسىمىز دەھشەتلىك قاپ-قاراڭغۇ تۇمان بولۇۋاتسا، ئۇنى يورۇتۇش بەكمۇ ئېغىر تۇرۇۋاتسا، شەخسىيەتچىلىك غەرەزلەرنىڭ قىلىچلىك ئايرىلىشىشنىڭ سۆزسىز ئەتىجىسى ھالاكەت! مۇنداق ئاقىبەت، شۇ شەخسىيەتچىلەرنىڭ ئۆز بېشى بىلەن كەتسىمۇ بىر ئۇرى ئېدى، ئاما ئۇنىڭ پۈتكۈل ژىگىرمە مىللونلىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ چىگىچ كىرىپ كەتكەن تەغدىرى تېخىمۇ چىگىچلىنىپ كېتىشى، تارىختا نامى بىلەن خېتى قېلىپ ئۆزى تامامەن يوقۇلۇپ كەتكەن لاتىنلاردەك پاجىئەگە ئايرىپ سوقۇشى ئايىن گەپ!...

بىزنىڭ خەلقىمىز ناھايىتى ھوشيار. ئۈمۈتۋار بولاچاقتا، بولۇپمۇ قۇرۇپ كەتكەن سەرەڭگىدەك ئوت ئېلىشقا تەييار تۇتۇن. ئاما كۈرۈنگەنلا ئۇچقۇنغا يېنىپ يانغىنغا ئاسانلىقچە ئايلانمايدۇ. خەلقىمىز شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز ئىچىلەن چىققان ھەر قانداق دانا يەككىلەردىن دانىشمەنراق. ئۆز تەغدىرىنى بولجالىيالايدۇ. 21-ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرغان ھازىرقى جۇشقۇن ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىۋاتقان بىر دەۋردە خەلقىمىز دۇنيادىكى خەلق ئارا ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا بېقىپ، ئوز كېلەچىگىگە ئۈمۈت بىلەن قارىماقتا.

رەخىم ھەبىبىي.

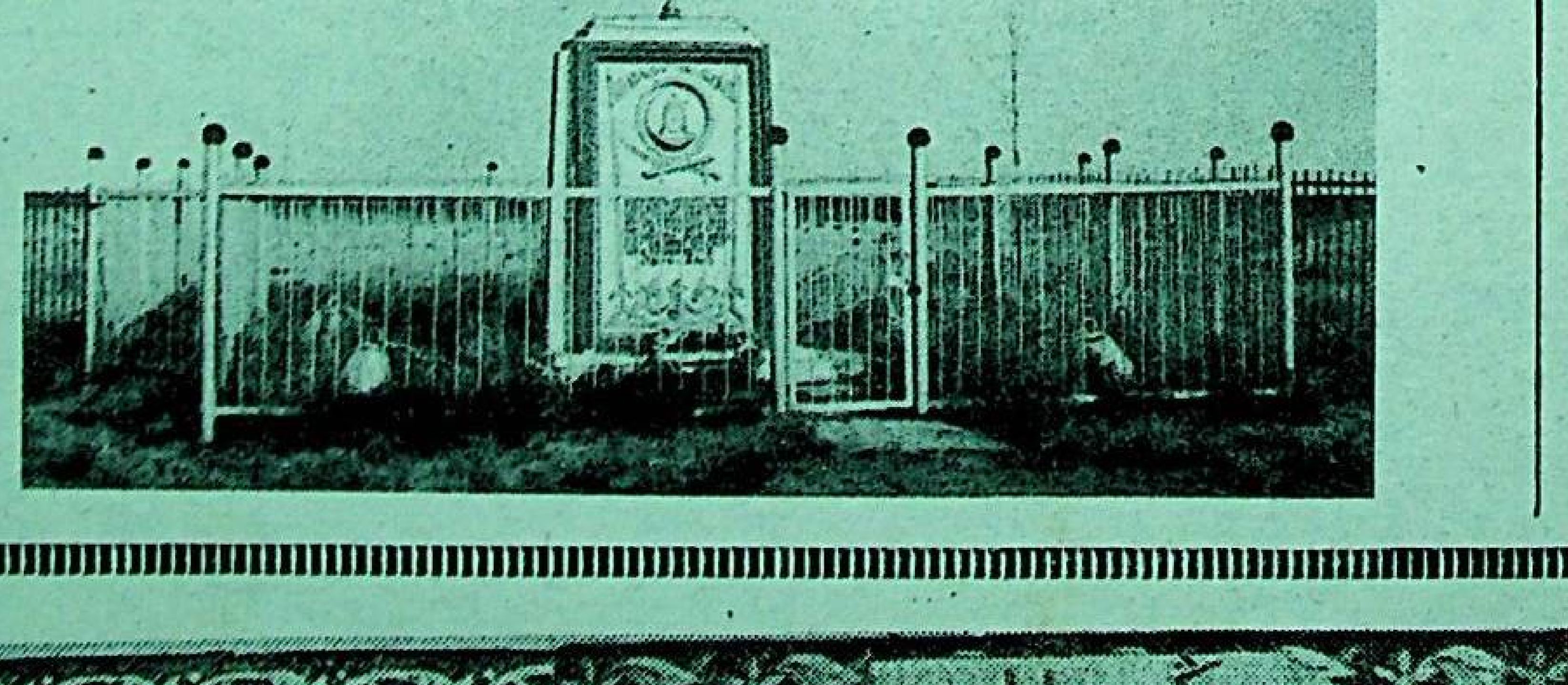

ئەلنى قوغدىغان باتۇرلار ئەلنىڭ قەلبىدە

1836-1837-يىللاردىكى دېخانلار قوزغىلىڭى رەھبەرلىرىنىڭ بىرسى، داڭلىق ئاقىن ماخامبېت ئۆتېمىسوۋنىڭ 190 يىللىق مەرىكىسى ئوتكەن يىلى جۇمھۇرىيىتىمىزدا كەڭ تۈردە نىشانلاندى. ئاقىن، كومپوزىتور، كۈيچى-دومبىرىچى ماخامبېت ئۆتېمىسوۋ ئۆزىنىڭ ئاڭلىق ھاياتىنى خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىغان سەركاردىلارنىڭ بىرسى بولغان.

سۈرەتلەردە: 1). ماخامبېت ئۆتېمىسوۋنىڭ پورترېتى.

2). ماخامبېت ئۆتېمىسوۋنىڭ ئاتراۋ ۋىلايىتى ئىندېر ناھىيەسىگە قاراشلىق قاروپدىكى قەبرى.

ر. دۆيسېنغالىيېۋنىڭ سۈرەتلىرى.

تەغدىرداش خەلق تارىخىدىن

يىقىندا بىزگە ئالمۇتىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان تاتار مەدەنىيەت مەركىزىدىكى بۇرادەرلەر تارىخچى ۋاھت ئىماموۋنىڭ تاتارىستاننىڭ ئابرېژنى چېلنى شەھىرىدىكى «كاماز» گېزىت. كىتاپ نەشرىياتى نەشىر قىلغان «زاپرەتاننايا ئىستورىيا تاتار» («تاتارلارنىڭ يوشۇرۇلغان تارىخى») دېگەن كىتاپچىنى بىزگە سوغا قىلغان ئىدى. مەزكۇر كىتاپچە ھازىرقى دېموكراتىيە ۋە ئاشكارلىق دەۋرىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ قەھرىمان تاتار خەلقىنىڭ 16—18-ئەسىرلەردە مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش ئۈچۈن ۋۇرگەزگەن مىللىي-ئازاتلىق كۈرىشى توغرىلىق ئىلگىركى مەلۇم بولمىغان بەزى مەلۇماتلارنى ئاشكارىلايدۇ.

ھەربىر خەلق ئۈچۈن ئۆز تارىخىنى بىلىش-بۇ مۇقاددەس ئەرسە بولۇپ، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلمەسلىك، ئۆز خەلقىنىڭ ئۆتمۈشىگە، تارىخىغا نىسپەتەن بىپەرۋالىق بىلەن قاراش-ئەجدادلار خاتىرىسىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىق بولىدۇ دېسەك مۇبالىغە بولماس. ئىلگىركى كېڭەش ئىپلدە كومۇنىستىك ھاكىم مۇتلەق تۈزۈم ھوكلى ماددا بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەندە ئازمراللىق قىلغان دەۋردە كوپلىگەن خەلقلەرنىڭ ھەقىقىي تارىخى بۇرمىلىنىپ، مۇكۇمران دائىرىلەرنىڭ كورسەتمىسى بويىچە ئۆز پايدىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، ساختىلاشتۇرۇلۇپ، ياكى چولتا يېزىلاتتى. بۇنىڭغا ئاددىي خەلق ئەيىپلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەينە شۇ ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمنىڭ ئاقىۋىتىدىن چولتا يېزىلغان تاتار تارىخىنى مەزكۇر كىتاپچىنىڭ مۇئەللىپى تارىخچى ۋاھت ئىماموۋ ئىلگىرى تاتار خەلقىدىن يوشۇرۇلۇپ كەلگەن مىللىي-ئازاتلىق ھەركىتىنىڭ كوپلىگەن پاكىتلىرىنى كەلتۈرۈش بىلەن ئېچىمۇ تولۇقلاشنى مەخسەت قىلغان.

ئىلگەركى تارىخچىلارنىڭ بېسىم كوپچىلىكى قانخور ئىۋان گروزنىي تەرىپىدىن قازان خانلىقى يوقىتىشىنىلا ئەمەس، بەلكى رۇسلار تەرىپىدىن پىرتالتىكا بىلەن كاۋكازنى، ئوتتۇرا ئازىيەنى، سىبىرىيە ۋە ئۇزاق شەرقنى ئىشغال قىلىنىشىمۇ تامامەن ئىلغار ھادىسە شۇ پەيتتە شەرھلەپ كەلگەن ئىدى. كوپلىگەن مۇئەللىپلەر ئىچىدىن پەقەت م. خۇدەكوۋ بىلەن ل. گۈملىۋلا تاتار خەلقىنىڭ تارىخىنى ھەقىقىي فاكتلار ئاساسىدا قىسمەن يورۇتقان ئىدى.

«بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز، دەپ يازىدۇ ۋاھت ئىماموۋ، — رۇسلارغا قارىغاندا خېلە بالدۇر، تەخمىنەن 12-ئەسىردىلا چوڭ تەرەققىي قىلغان بەلەتتى. رۇس خەلقى يۈزلىگەن ئۇششاق كىنەزلىكلەرگە بۆلۈنۈپ، بىر-بىرى بىلەن ئۇزاق ئارا [illegible] داشلارنى ئولتۇرۇۋىش ئۇرۇشىنى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇلۇغ بولغار (تاتار دۆلىتى) بىرلىكى ۋە ھەربىي قۇدرىتى بىلەن يەرىق قىلاتتى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ 1223-يىلى كالكا دەرياسى يېنىدا رۇس ئەسكەرلىرى شەرمەندىلىك مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندا، بىزنىڭ بۆلغار ئەجدادلىرىمىز شۇ يىلى تارىختا بىرىنچى قېتىم موڭغۇل ئوردىسىنى يەڭگەن ئىدى. غەزەپلەنگەن سۇبېدې يەنە ئىككى قېتىم 1229-1232 ۋە يىللىرى 40-30 مىڭ ئەسكىرى بىلەن بۆلغار دۆلىتىگە ھۇجۇم قىلدى. لېكىن ھەر ئىككىلا قېتىم ئېگىللىرى تاغلىرىدا شەرمەندىلىك بىلەن مەغلۇپ بولۇپ، ئازبىيەگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولغانىدى. 1236-يىلى 150 مىڭ چەۋەندازدىن ئىبارەت ئىنتايىن چوڭ ئارمىيەگە باتۇخاننىڭ ئۆزى يولباشچىلىق قىلدى. ئۇ ياۋروپا دۆلەتلىرى ئارىسىدا ئەڭ پۈكمىگەن، كۈچلۈك بىرلەشكەن ئۇلۇق بۇلغارىيەنى ئۆز قۇربانى قىلىپ تاللالىغان ئىدى دۆلەت پايتەختىگە 45 كۈن ھۇجۇم قىلىندى. موڭغۇل باسقۇنچىلىرى ئەينە شۇنچىلىك كۈچ، چىقىرىشتىن كېيىنلا بىلەرگە يىسسىپ كىرگەن ئىدى...».

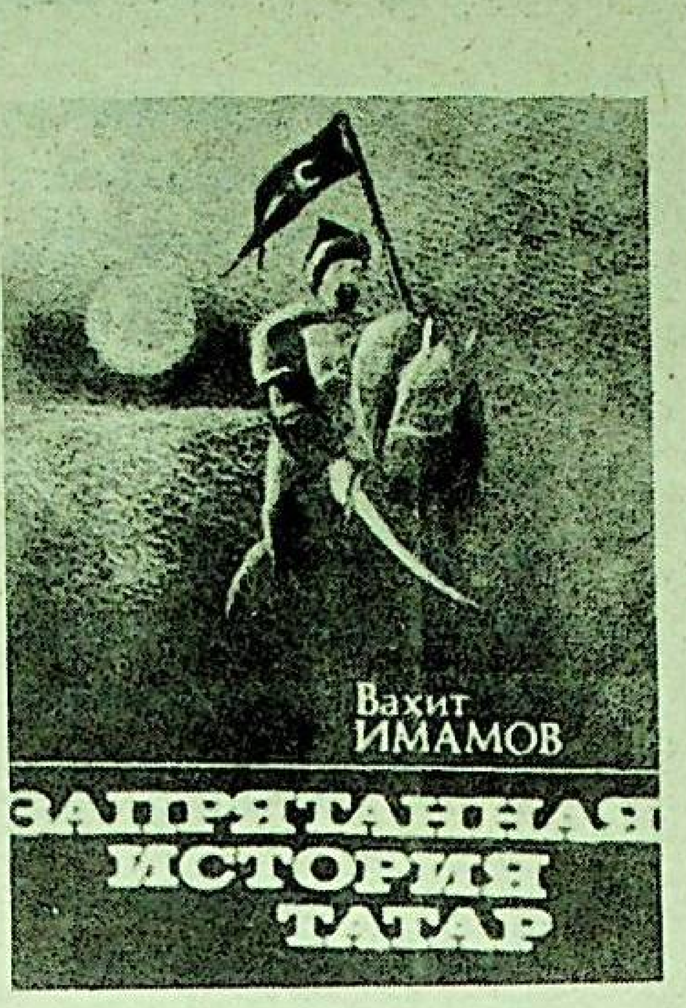

ھە، قېنىمې ئۆتمۈشنىڭ رېئال، ھەقىقىي سەھىپىلىرى ئەينە شۇنداق. لېكىن، مىڭ ئەپسۇسكى، خەلق ئۇنى بىلمەيدۇ. ئەسىرلەر داۋامىدا ئاما ساختا تارىخ بىلەن گاللۋاك قىلىنماقتا. ھازىرقى ئىمپېرىيە تەۋەسىدە ياشايدىغان باشقا مىللەتلەر بىلەن خەلقلەرنىڭ تارىخىدىكى بارلىق شانلىق ۋاقىئەلەر بىلەن باغلىق بولغان نەرسىلەر. ھۆكۈمران مىللەتكە مەنسۇپ قىلىنىپ كەلگەن ئاز سانلىق خەلقلەرنىڭ ھەقىقىي تارىخى ئاساسىي جەھەتتىن قىلىنمايكەلدى ياكي ئۇ شۇنداق كورسىلىۋدىكى، بۇ خەلقلەر «ئوز» ئوتمۈشىنى ئامايەت قىلماسلىققا مەجبۇر بولىدۇ.

ئەسلىدە تاتار خەلقىنىڭ تارىخى چولتىلاشتۇرۇلغان ۋە ساختىلاشتۇرۇلغان ئىدى. موڭغۇل ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن بۇلغار دۆلىتى تار-مار قىلىنغان 1236-يىلدىن 1437-يىلغىچە (قازان خانلىقى قۇرۇلغان ۋاقت) بولغان دەۋر ئەجدادلارنىڭ ئۆتمۈشىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلانغان. ئىۋان گروزنىي تەرىپىدىن قازان ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەرمۇ تاتار تارىخىغا ئائىت كىتاپلاردا ئاھايىتى ئاز ياكى تامامەن دېگىدەك يورۇتۇلمىغان. ۋاھت ئىماموۋ تاتار خەلقىنىڭ شانلىق تارىخىنىڭ ئەينە شۇ سەھىپىلىرىگە ئالاھىدە كوڭۇل بولۇشكە تىرىشقان.

«تاتار خەلقىنىڭ تارىخىدا، دەپ تەكىتلەيدۇ مۇئەللىپ، — 1552-يىلى 15-ئوكتەبر ئەڭ پاجىەلىك كۈن بولدى. ئەق ئەينە شۇ چاغدا 41 كۈنلۈك ھۇجۇمدىن كېيىن پايتەخت ئېلىندى ۋە ئىۋان گروزنىينىڭ 150 مىڭ ئارمىيەسى كۆللەنگەن قازان خانلىقى ۋەيران قىلدى... قازانغا بېسىپ كىرگەندىن كېيىن رۇس مۇستەملىكىچىلىرى دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقنى باشلىۋەتتى. شۇنداق چوڭ شەھەرنىڭ پۈتكۈل ئەركەكلىرى قىرىپ تاشلانغان ئىدى. ئەرلەردىن پەقەت خان يادىكار يالغۇز ھايات قالدۇرۇلغان ئىدى. ئاياللارمۇ ئۇرغۇن ئولتۈرۈلگەن ئىدى... ئاياللارغا رەھىمسىزلىك قىلىندى: پادشا ئۇلارنى تولۇق ئوز ئەسكەرلىرىنىڭ ئىختىيارىغا بەردى.

پايتەخت تەسلىم بولدى. شەھەر بولات-تالاندى، مىڭلىغان ۋۇقۇرى ماھارەت ۋە سەنئەت ئەسەرلىرى نابۇت بولدى. ئەسىرلەر بويى توپلانغان خەلق بايلىقىغا دەھشەتلىك زەربە بېرىلدى...»

شۇ بىر ئاچچىق ھەقىقەتنى قەيد قىلىشىمىز كېرەككى، ھازىرقى ئەۋلات 1552-يىلى رۇسلار تەرىپىدىن ئىستىلار قىلىنغاندىن كېيىن تاتار خەلقى گويا بۇنىڭدىن كېيىن ئوز مۇستەقىللىقى ئۈچۈن، ئوز دولىتىنى تىكلەش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشقا ئۇرۇنمىغان دېگەن ساختا كوز قاراش ئىلكىدە بولۇپ، مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئويدۇرما تەرغىباتىنىڭ قۇربانى بولغان ئىدى.

ئەمدى ھەقىقەتەن بولسا تاتارلار قازان خانلىقى دەۋرىدە بۇ يەردە ياشىغان چۇۋاشلار، باشقىرتلار ۋە باشقا خەلقلەر ھېچ قاچان مۇستەملىكىچىلەرنىڭ زۇلۇمىغا تىز پۈككەن ئەمەس. ئەينە شۇ 1552-يىلىلا بۇ خەلقلەر بىرلىشىپ، رۇسلار زۇلۇمىغا قارشى، قازان خانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئادالەتلىك ئازاتلىق كۈرەشكە ئاتلاندى. ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەش ھەر 10-15 يىلدا تەكرارلىنىپ تۇرغان. بۇ مۇقەددەس كۈرەشكە خەلقنىڭ ئىنلىغان مۇتەۋەر ئوغۇللىرى رەھبەرلىك قىلدى.

«1553-يىلىنىڭ بېشىدا قازاندىن 70 چاقىرىم ژىراقلىقتىكى ميوشا دەرياسىنىڭ بويىدا-دەپ يازىدۇ ۋاھت ئىماموۋ- قوزغىلاڭچىلارنىڭ دەسلەپكى ئوترەدى قۇرۇلدى. ئۇلارغا جانىبىت بىلەن سارىي باتۇر يولباشچىلىق قىلدى. قوزغىلاڭچىلار بۇ يەردە مېشاتاماك سېپىلىنى سالدى ۋە ئۇنىڭدىن ياساق ژىغقۇچىلارغا ھۇجۇم قىلىپ تۇردى...

1572-1573 يىللىرى سابىق قازان خانلىقىنىڭ تەۋەسىدە يەنە قوزغىلاڭلار يۈز بەردى... خەلقنىڭ ئەركپەرۋەرلىك روھىنى سۇندۇرۇش مۇمكىن بولمىدى».

ۋاھت ئىماموۋنىڭ مەزكۇر كىتاۋىدىن ئوقۇغۇچى قېرىنداش تاتار خەلقىنىڭ رۇس زۇلۇمىدىن ئازات بولۇش ئۈچۈن، ئوزىنىڭ مۇستەقىل دولىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەسىرلەر بويى ئېلىپ بارغان قەھرىمانلىق كورىشىنىڭ شانلىق سەھىپىلىرىدىن ئەمۇنىلەرنى ئوقۇپ، بېئىختىيار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىسمىتىگە تاتارلارنىڭ قىسمىتى ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ.

يادىكار سابىتى.

ئادەم ۋە قانۇن

دەسلەپكى نەتىجىلەر

ئوتكەن ھەپتىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە ژۇرنالىستلار ئۈچۈن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولدى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى گېنېرال-لېيتېنانت بولات بايكېنوۋ 13-مارتتىن پايتەختتە ۋە ئەتىسى 14-مارتتىن بولسا قازاقستاننىڭ بارلىق ۋىلايەتلىرىدە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ بۇيرۇغىغا بىنائەن «ھوقۇق تەرتىپ» دېگەن ئوپېراتىۋ ئالدىنى ئېلىش چارە-تەدبىرى باشلانغانلىقى ۋە بۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ھەركەتنىڭ دەسلەپكى نەتىجىلىرى توغرىلىق تەپسىلىي سوزلەپ بەردى. مەزكۇر چارە-تەدبىرنىڭ مەخسىتى-جىنايەتچىلىككە ۋە ھوقۇققا خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا قارشى كۈرەشتىن ئىبارەت بولۇپ، چوڭ مىقياسلىق ئوپېراتسىيەگە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى شەخسىي تەركىۋىدىن، پرېزىدېنت گۋاردىيەسىدىن، مۇداپىئە مىنىستىرلىكىدىن 50 مىڭغا يېقىن ئادەم، 3 مىڭغا يېقىن ئاۋتوترانسپورت جەلىپ قىلىنغان.

-ئاخىرقى ۋاقىتلاردا جۇمھۇرىيەتتىكى جىنايى ئىشلارغا باغلىق ۋەزىيەت بارلىق قازاقستانلىقلارنىڭ جىددىي تەشۋىشىنى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئادەلەتلىك نارازىلىقىنى پەيدا قىلماقتا،-دېدى ب. بايكېنوۋ. جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ھەر خىل جىنايى ئىشلارغا قارشى كۈرەشتە مەلۇم ئوتتۇقلارنى قولغا كەلتۈردى. ئىختىسات ساھاسىدىكى جىنايى ئىشلارغا قارشى كۈرەشتە، لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ پارىخورلۇق ئوخشاش ئېغىر جىنايەتلىرىنى پاش قىلىشتا ئىلگىرلەش بار. بىيىلقى يانۋار ۋە فېۋرال ئايلىرىدا ئوتكەن يىلنىڭ شۇ ۋاقتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا جىنايى ئىشلارنىڭ پاش قىلىنىشى ئوستى.

ئەمدى ۋۇقۇرىدا تەكىتلەنگەندەك، جۇمھۇرىيەتتە تەرتىپ ئىنتىزامنى كۈچەيتىش مەخسىتىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان «ھوقۇق-تەرتىپ» ئالدىنى ئېلىش ئوپېراتىۋ چارە-تەدبىرلىرى ھەدېگەندىلا ياخشى نەتىجىلەرنى بەرمەكتە. گېنېرال-لېيتېنانت ب. بايكېنوۋ بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىر قاتار ئىشەشلىك فاكتلارنى كەلتۈردى. دەسلەپكى ئۈچ كۈن ئىچىدە جۇمھۇرىيەت بويىچە 1268 جىنايى ئىش (شۇ جۈملىدىن ئالمۇتىدا 237) روييخەتكە ئېلىنغان بولۇپ، نوۋەتچىلىك قىلىنغان كۈنلىرى 916 جىنايەت پاش قىلىندى، ئىلگىرى قىلىنغان جىنايەتلىرى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەتتە 224 ئادەم (شۇ جۈملىدىن ئالمۇتىدا 35 ئادەم) قولغا ئېلىنغان، جۇمھۇرىيەت بويىچە 1033 جىنايەت ئىش قوزغالغان (شۇ جۈملىدىن ئالمۇتىدا 207)، ناركوتىكلارنى ساقلىغانلىقى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەت بويىچە 197 ئادەم (شۇ جۈملىدىن ئالمۇتىدا 61) تۇتۇلدى ۋە 202،83 كىلوگرام زەھەرلىك چېكىلمە ماددىلىرى مۇسادىرە قىلىنغان، ئىزدىلىۋاتقان خوۋۇپلۇق جىنايەتچىلەردىن 249 ى ئېلىندى، ئىلگىرى روييخەتكە ئېلىنغان 22353 ئادەم تەكشۈرۈلدى ۋە ئۇلار تەرىپىدىن قىلىنغان 1297 جىنايەت پاش قىلىندى، پاسپورت تۈزۈمىگە خىلاپلىق قىلغان 6515 ئادەم، (شۇ جۈملىدىن 195 چەت ئەللىك روييخەتكە ئېلىندى)، 5524 ئادەم مەمۇرىي جاۋاپكەرلىككە تارتىلدى ۋە 173 ئادەم (ئالمۇتىدىن 120) جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدىن چىقىرىلدى، ئوغرىلانغان 23 ئاۋتوترانسپورت ئىزدەپ تېپىلدى، ۋە ھاكازىلار.

ھازىرقى كۈنلەردە جۇمھۇرىيەت مىلىتسىيەسى ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى چوڭ ئىشلارنى ئېلىپ بارماقتا. جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن ئىككى كۈن ئىچىدە 368 ئوق ئېتىش قۇرالى مۇسادىرە قىلىنغانلىقى بۇنىڭ يارقىن ئىسپاتىدۇر.

ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى ئاھالىلىق پۇنكىتلاردا، شەھەرلەردە كېچە-كۈندۈز پاترۇللۇق قىلماقتا. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، بۇ مۇھىم چارە-تەدبىرگە باشقا ئورگانلار تەرىپىدىن ھەر تەرەپلىمە ياردەم بەرمەكتە. مەسلەن، سوت ئورگانلىرى خادىملىرىنىڭ ھەركۈنى سائات 23 چە نوۋەتچىلىك قىلىش بەلگۈلەندى. بۇ ھەر خىل ھوقۇققا خىلاپلىق قىلىش ھادىسلىرىنى ئوز ۋاقتىدا ساۋاتلىق ۋە قانۇنىي ئاساستا بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن بەلگۈلەندى. ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىيىتى مەزكۇر ئوپېراتسىيەگە 20 تونىنا بېنزىن 2،5 مىللىون تەڭگە مەبلەغ ئاجراتقان بولسا، ماڭغىستاۋ ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىيىتى 8 ئاۋتوموبىل، بىر مىللىون تەڭگە مەبلەغ ۋە بەش توننا بېنزىن ئاجراتتى.

ئەمدى ئىختىسادىي نۇقتەئىي نەزەردىن قارساق مىلىتسىيە ئورگانلىرى ھەقىقەتەنمۇ ھەر تەرەپلىمە ياردەمگە مۇھتاج. ئەلۋەتتە مۇناسىپ تەرتىپ ئىنتىزام ئورنىتىش يۈچۈن مالىيە بىلەن تولۇق تەمىنلىنىش كېرەك، بۇ ئىشتا ئىختىسات قىلىشقا بولمايدۇ.

مەزمۇنلۇق ۋە سەممىي شارائىتتا ئوتكەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى بولات بايكېنوۋ ۋە مىنىستىرلىك مەتبۇئات مەركىزىنىڭ باشلىقى پولكوۋنىك نۇرماخان ئوزبەكوۋ جۇمھۇرىيەت ۋە روسسىيە فېدېراتسىيەسى ئامموۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى، رادىو ۋە تېلېۋىدېنىي خادىملىرىنىڭ، ئىنسان ھوقۇقىنى قوغداش تەشكىلاتلىرى ۋە كەمىلىرنىڭ كوپلىگەن سوئاللىرىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بەردى.

ئوز مۇخبىرىمىز.

ئىلاخۇن ھوشۇر

ئۇيغۇرلار

ئوتكەن ئومۇرۋۇڭ كوز ئالدىمدا، ئۇيغۇرلار،
ئۇچالمىدىڭ ئوز ئالدىڭغا، ئۇيغۇرلار.
ئىنتىلساڭمۇ مۇستەقىللىق تەختىگە،
قوچالمىدىڭ ئوز ئالدىڭغا، ئۇيغۇرلار!

يۇرتلار ئارا تېرىق كەبى چېچىلىپ،
ياشنالمىدىڭ قەدرىڭ تۇزەپ، ياسىنىپ.
ئالەم ئارا ئوز تۇغۇڭنى كوتىرىپ،
ياشالمىدىڭ بەس-بەس بىلەن ئېچىلىپ.

ئەجداتلىرىڭ ئوتكەن دانا-دانىشمەن،
مۇراتلىرىڭ بىلەن ئېسىل، تونۇشمەن.
ئەرك ئىزدەپ، توكسەڭمۇ كوپ قېنىڭنى،
بولالمىدىڭ ژۇغۇرۇلغان بىرمۇش سەن.

ئومۇر بويى ئەركىنلىككە تەلپۈنۈپ،
كوردۇڭ تالاي كۈچۈڭ سىناپ، يەلپۈنۈپ،
كۈرەشلەردە ئىتتىپاقىڭ ياراشماي،
ئاشالمىدىڭ داۋانلاردىن سىلكىنىپ.

چىراق يېقىپ، قەشقەرىيلەر ئوتكەندى،
تاڭغا بېقىپ، يۇسۇپ خاسلار كۈتكەندى.
مايىمخان ۋە ئىپارخانلار دەرت بىلەن،
مونچاق-مونچاق ياشلىرىنى توككەندى.

قولىغىمدا ئامانىسا نالىسى،
قولىغىمدا مۇقاملارنىڭ ساداسى.
ناھەق شېھىت بولغانلارنى ئويلىسام،
ژۇرىگىمدە شۇ مەرتلەرنىڭ دەۋاسى.

قايىل قېلىپ گۈزەل چىراي شەكلىگە،
قايىل قېلىپ دىتى، ئېسى، ئەقلىگە.
تونۇلغاندەك ئوز ۋاقتىدا ئۇيغۇرۇم،
قېنىمىدىن يۇتۇن ئالەم خەلقىگە.

ئالامەتتى مەدەنىيىتىڭ، سەنئىتىڭ،
كارامەتتى ئەدەبىياتىڭ، قىممىتىڭ.
مىللىي غۇرۇر، مەغرۇرلىغىڭ بەتلىياس،
ھەممىسىدىن مېھمانلوستلۇق ھىممىتىڭ.

ھېچ كىم كوزىن ژۇمالمايدۇ تارىختا،
ناپاك قولىن سۇنالمايدۇ تارىختا.
تويلاڭدا پۇشتۇم بىلمەي ئاداشسام،
ئوتمۇشۇمدىن قالغان ئوچمەس چىراق بار.

شۇڭا ئاڭلاپ، ئىزدەپ ئەشۇ يوقۇمنى،
ئويلىنىمەن ئالدىمغا ئېيپ بوكۇمنى.
ئوزگە ئەمەس، ئېگە بولۇپ ئوزەمنىڭ،
كوتەرگىم بار ئاتا مىراس ژۇكۇمنى.

بولسىمۇ گەر ئەزەلدىنلا يولۇڭ تار.
ئوتمۇشۇڭنى بايان ئەيلەر تىلىڭ بار.
بويلىرىڭغا ئۇلۇقلۇغىن سىڭدۇرگەن،
ئەقلى دانا تالاي ئېسىل گۈلۈڭ بار.

كوپتۇر تەنگە پاتقان داۋا-دەرتلىرىڭ،
كوپتۇر تاڭدا توككەن تۈگۈچ-شەرتلىرىڭ.
ئوچۇپ قالدى نېمە ئۈچۈن ئولغايماي،
ساتۇق ياققان، سادىر ياققان ئوتلىرىڭ...

بولسىمۇ گەر مەردانىلىق، زورلۇغىڭ،
بولسىمۇ گەر باتۇرلۇغىڭ، ئەرلىگىڭ.
ئېمىشقىدۇر ئەڭ ئاداققى جەڭلەردە،
ياراشمىدى ئىتتىپاقىڭ، بىرلىگىڭ.

ئاقتۇەتسىز بەربات بولدى كوپ جەڭلەر،
ئاقتۇەتسىز قالدى قانلىق كوپ ئاڭلار.
كۈرەشلەردە ئىناقلىغىڭ ياراشماي،
ئاقتۇەتسىز قالدى قۇتلۇق قەدەملەر...

شائىرلار دەپتىرىدىن

*　*　*

قېنىم قاينار تارىخىڭغا بويلىسام،
قېنىم قاينار تەغدىرىڭنى ئويلىسام.
ئارمىنىم شۇ-شاتلىغىڭغا جور بولۇپ،
ئازاتلىغىڭ تەنتەنىسىن تويلىسام.

شائىر ژۈرىگى

ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋقا

ئوزىنى غەمكىن ئەيلىگەن كىم بار؟
خەلقىن ئازىلاپ، سويمگەن كىم بار؟
تەغدىرداش مىسال قاياقتا ئاتسۇن،
ۋەتەن! دەپ بوزلاپ، كويمگەن كىم بار؟

ۋەتەن ئىشقىدا يانمامدۇ ژۇرەك،
ۋەتەن يولىدا تالمامدۇ بىلەك.
جەڭدە قۇربانلىق ئېكەنغۇ ھاجەت،
ۋەتەن ئىشقىدا سىرىلمامدۇ ژۇرەك.

بەس، بۇ قىسمەت، مالىماتاڭدا،
.كىمنىڭ كىملىگىن ئايرىپ بىلىش تەس.
ئادىللار خار بوپ ژۇرسە ئۇلتاڭدا،
زۇغۇيلار تويدا-بەزمىلەردە مەس.

شائىر تىلىنى مەي بىلەن بىلەپ،
قويمىز بەزەن ئۇتقۇزۇپ قىلىچ.
چىغىر يوللاردا كېتەرىن تىنەپ،
ياخشى كۈنلەردە ئويلىمايمىز ھېچ.

شائىر-ژۇرىگى- ئەلنىڭ ژۇرىگى،
شائىر تىلىگى-ئەلنىڭ تىلىگى.
خەلق ئامىدىن سوزلىگەن ئۈچۈن،
ئالامدۇ جەڭدە شائىر بىلىگى.

قەغىش زامانىنىڭ رايىغا بېقىپ،
ژۈرەلمەس شائىر قەلەمدىن كېچىپ.
ئۇشتۇمتۇت چىققان شامالدىن قورقۇپ،
ياشالماس شائىر توشقاندەك قېچىپ.

مەيلى ئادەملەر كەتسۇن ئوزگىرىپ،
شارائىت ئاڭا بولمىسىمۇ يار.
شائىر مۇشلىشار بىلەكنى تۇرۇپ،
شائىر ھېچ كىمگە بولماق ئەمەس خار.

روھي غەزىنە شائىر ياراتقان،
ئەسىرلەر بويى ئولمەيدۇ پەقەت.
قايناق مىسرالار ئەلنى ئويغاتقان،
ئىنسان قەلبىدە سولمايدۇ پەقەت.

شائىر ئىلھامى سېتىلمىسۇن ھېچ،
ژىللار يېشىنى ئېقىتىپ كەلسە.
پاكلارغا ئوقتەك ئېتىلمىسۇن ھېچ،
ۋاقىت ژېغىلىتىپ، قورقىتىپ كەلسە.

كەلدى دەپ نامەت، كەلدى دەپ پۇرسەت،
بەزىلەر ئويناپ، يەپ-ئىچكەنگە مەز.
مەنبە بولمىسا قىلغىدەك دەۋەت،
بۈگۈن بولمىسا، ئەتە كوزاك دەز.

ياشاش ئىشقىدا، ئىشلەش ئىشقىدا،
ئادەمنىڭ قەدرى قالمىدى مۇتلاق.
پاكلار تىلىسە ئامەت باشقىغا،
ناپاكلار قۇتراپ كەتتىغۇ بېۋاق...

ئۇلار «ئەركىنلىك» شارى بىلەن،
كوزىنى ژۇمۇپ، بارنى قىلدى يوق.
ھېساپلاشماستىن ئاھ — زارى بىلەن،
ئەزەلدىن ئانى ئەلگە ئاتتى ئوق.

خەلقىنىڭ قايغۇ-دەردىن كوتىرىپ،
شائىرلار قالدى قەلەمنى تۇتۇپ،
ئوتسىمۇ ژىللار تىماق پاتۇرۇپ،
پارلاق ئىستىقبال تاڭلىرىن كۈتۈپ.

چاڭقىسا ئىلھام تۇيغۇ جامىدا،
ژىقىلسا، روھي تايانچ-تۇۋرۇگى.
ئومۇربات خەلقى قايغۇ-غېمىدا،
پارە-پەرشان شائىر ژۈرىگى.

قارغۇلار دەستىدە

ئەمەسمەن كوكتىكى چاقنىغان يۇلتۇز،
ئارانلا كورۇنۇپ ژۇرىمەن كۈندۈز.
ئاۋازىم يېقىملىق بولسىمۇ گەرچە،
تىل-دىلىم باغلانغان ھامانەم ئۇنسىز.

يالىقتىم، قارغىلار ساداسىن ئاڭلاپ،
يالىقتىم، نىشانسىز يوللارنى تاللاپ.
بېشىمنى ئېغىتىپ، كوزۇمنى ژۇمۇپ،
يالىقتىم، «ئۇلۇقلار» ئىشىنى داڭلاپ.

ئادەمگە ئوخشايمەن، ئادەمچە بىراق،
پارەسەت يۇزىدىن ئەمەسمەن ئويغاق.
ئادەمگە ئوخشايمەن، ئادەمچە بىراق،
ياشاشنى بىلمەيمەن ھەرقاچان قايناپ.

ژۇرىمەن، ئوزەمنى ئوزەم چىك تۇتۇپ،
ژۇرىمەن، دەردىمنى ئىچىمگە ژۇتۇپ.
ئاتسىمۇ بۇگۇنۇم خەپ، مېنى سېتىپ،
ژۇرىمەن، ئەتەمدىن ياخشىلىق كۈتۈپ.

بىرلىرى ئېچىلىپ، قاھ-قاھلاپ كۈلەر،
بىرلىرى چېچىلىپ، ئاھ-ئۇھلاپ ئولەر.
ياخشى-يامانىنىڭ قەدرىنى، ئاما،
جاپايۇ-مەشەققەت تارتقانلار بىلەر.

سېغىنىپ، كوتكىنىم كەلمىدى بىراق،
كويگىنىم يامانكەن ئوتىدا پىراق.
ۋاقتىقا تەلمۇرۇپ سورسام ئۇنى،
ۋاقىت گەر قىستايدۇ مېنىڭدىن سوراپ.

ياشىغىم كەلمەيدۇ كىملەرنى دوراپ،
ياشىغىم كەلمەيدۇ شۇملارنى دوراپ.
ئادەملىگىمنى، بەس، قىلىپ دەسمايە،
ياشىغىم كەلمەيدۇ مەن قەرىز سوراپ.

ئەمەسمەن كوكتىكى چاقنىغان يۇلتۇز،
پىلدىرلاپ يانغۇسى چىراقلار سانسىز.
قارغۇلار دەستىدە كېچىسى تۇرماق،
ئارانلار كورۇنۇپ ژۇرىمەن كۈندۇز.

نەۋروز كەلدى ئولكەمگە

نەۋروز كەلدى، نەۋروز كەلدى ئولكەمگە،
مىللىي تۇيغۇ ئەتا قىلىپ خەلقىمگە.
غەمكىن كوڭلۇم گويا گۈلدەك ئېچىلىپ،
تاماشىنىڭ ئەكسى ياڭرار كۈلكەمدە.

نەۋروز كەلدى، نەۋروز كەلدى ئويۇمگە،
ئەجداتلارنىڭ ئويىن سېلىپ ئويۇمغا.
ئورپى-ئادەت، ئەنئەنىسىن تۇغ قىلىپ،
ئەۋلاتلارنى چىللاپ بەزمە-ئويۇنغا.

ئەزەلدىنلا ئەتىۋالىق تويۇمىز،
ئاڭا ئاتاپ مېلىمىزنى سويىمىز.
ئوتتەك يېنىپ مۇسۇلمانلىق ئىشقىدا،
بارىمىزنى دەستىخانغا قويىمىز.

يېشىل چەكمەن كىيىپ سېخى تەبەت،
ئېرىقلاردا ئاقار سۇلار ئالامەت.
روھى بىلەن جانلاندۇرۇپ باغلارنى،
ئىشىق ئوتىن ئۇتاشتۇرار كارامەت.

خېمىرىغا سېلىپ مەخسۇس سىيادان،
تونۇرلارغا گۇللەر چېكىپ، يېقىپ نان.
كەڭ دالادەك يېيىپ مەغرۇر دەستىخان،
تويغا چىللار ئېتىز شاھى- مەرت دېھقان.

نەۋروز كەلدى، نەۋروز كەلدى ئولكەمگە،
تەنتەنىلىك چىراي بېرىپ كوكلەمگە.
دىلدا ئىزگۇ تىلەكلەرنى ئويغىتىپ،
ئۇمۇتلەرنى پەيدا قىلار ئادەمدە.

سازچى قۇشلار قانات قېقىپ، لەپىلدەپ،
باغلار ئارا ئۇچار ھەر يان ئەركىلەپ.
پېشانەمدىن سويۇپ باھار شاملى،
چاچلىرىمنى تاراپ ئوينار پەپىلەپ.

ئازگاللاردا مولدۇرلىشىپ بۇلاقلار،
سۈزۈك سۈيىن كوز-كوز قىلىپ بۇلدۇقلار.
سازغا تەڭكەش كۈيگە قوشۇپ شائىرلار،
يەر نامىنى، ئەل شەنىنى ئۇلۇقلار.

نەۋروز كەلدى، نەۋروز كەلدى شان بىلەن،
باھارغا جور ئاتقان گوزەل تاڭ بىلەن.
قەددىمىزنى، روھىمىزنى كوتىرىپ،
شاتلىنىمىز مىللىي تۇيغۇ- نام بىلەن.

ئوتمىش پەرىز ئەسلى ۋىژدان پەرمانىن،
قىلالمايدۇ ئاڭا تارلىق زامانىم.
ئەجداتلىرىم روھى ئۈچۈن بەخشەندە،
بار بايلىغىم، سادىق قەلبىم، ئىمانىم.

خوشاللىغىم ئازلىغىدىن يەپ ۋايىم،
نەۋروزلارنى سوغا قىلغان خۇدايىم.
بارلىغىنى ئەسكە سېلىپ شاتلىقنىڭ،
ئەركىنلىككە چىللار بىزنى ئۇ دايىم.

نەۋروز كەلدى، كەلدى قۇتلۇق مېھمىنىم،
خىزمەت قىلىش ئاڭا مەخسەت-ئارمىنىم.
بولمىسىمۇ بېشىم سىلار مۇرەببىم،
ئۇيغۇر دېگەن ئوت ژۇرىگىم بار مېنىڭ!

كىتاپخان- ئادىل قازى

يېقىندا ئالمۇتا شەھرىنىڭ دروۇژبا يېزىسىدىكى ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئەدەبىيات مۇخلىسلىرى كورنەكلىك يازغۇچىلىرىمىزدىن بىرى مەسىمجان زۇلپىقاروۋ بىلەن ئۇچراشتى، مەزكۇر ئۇچرىشىشنى ئۇيۇشتۇرغان مەكتەپ كوللېكتىۋى ئامىدىن باھارەم رەھمەتۇللايېۋا ژىغىننى ئېچىپ، ئەدىپنى تەبرىكلىگەلدىن كېيىن قازاقستان ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى شائىر ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋ ئەدەبىياتىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە مەسىمجان زۇلپىقاروۋ ئىجادىيىتى ھەققىدە توختالدى.

قەپ ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات- سەنئەت بولۇمى باشلىغى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ساۋۇتجان موللائۇدوۋ م. زۇلپىقاروۋ ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ «يانار تاغ» رومانى ھەققىدە تەپسىلي توختالدى. ئاندىن سوز ئۇچرىشىش سەۋەپچىسى مەسىمجان زۇلپىقاروۋقا بېرىلدى.

سەممىي ئوتكەن ئۇچرىشىشتا قازاقستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىسى سۇلتان ئىسرايىلوۋ، خانەندە ئابدۇرېشىت مۇھەممەتوۋ ھەمدە ئاتالمىش مەكتەپ سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كونسېرت بەردى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

سەھنىدە يەنە «تەبەسسۇم» ياكى

«قۇيرۇق كورستىپ ئۇپكە سىتىش»

«تەبەسسۇم» ئويۇن-ھەزىل كېچىسى ئەتخومار، ھەزىل-چاقچاقنى، تەبەسسۇم-كۈلكىنى ياخشى كورىدىغان خەلقىمىزنىڭ كوڭلىدىن چىقىپ كېلىۋاتقانلىقى ھېچ كىمگە سىر بولمىسا كېرەك. «تەبەسسۇمنى» كورمىگەن، ئۇنىڭ تاماشىبىنغا كۈلكە، خوش كەيپىيات-خوشاللىق بېغىشلايدىغان مىنئاتيۇرلىرىدىن، دىللارنى خوش قىلىدىغان ئاخشا-سازلىرىدىن، ئۇسسۇللىرىدىن بەھرىمەن بولمىغانلار يوق دېيىشمۇ بولىدۇ. «تەبەسسۇمنىڭ» تاماشىبىنلار ئالقىشىغا ئېرىشىۋاتقانلىقى ئۇيغۇر تىياترىنىڭ تۇنجى قېتىم شەرقىي تۈركىستان دىيارىغا بولغان گاسترولى ۋاقتىدا يەنە بىر قېتىم ياققال كورۇلگەن ئېدى.

ئەينە شۇنداق تاماشىبىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان «تەبەسسۇم» ئويۇن-ھەزىل كېچى مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن تىياتر سەھنىلىرىدىن كورۇنمەي قالغىنىغا خېلە ۋاقىت بولۇپ قالغان. يېقىندا 8-مارت خەلق ئارا خانىم-قىزلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن «تەبەسسۇم» ئويۇن-ھەزىل كېچى بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئېلان «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدا بېسىلدى. ئېلاندا شۇنداق يېزىلغان: 6-مارت كۈنى كەچكى سائەت 18دە جۇمھۇرىيەت سارىيىدا «ئالتاغ» ئۇيغۇرچە پروگراممىسى بىلەن ئۇيغۇر تىياترىنىڭ كوللېكتىۋى «تەبەسسۇم». ئويۇن-ھەزىل كېچىنى ئوتكۈزىدۇ. كونسېرتقا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ ئاتاقلىق ناخشىچى-ئۇسسۇلچىلىرى رىسالەت ھاپىز، ئىززەت ئىلياس، دىلنار ئابدۇللا، «ئاۋا» «ياشلىق»، «دوستلۇق» ئانسامبىللىرى، جۇمھۇرىيەتنىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستى رۇقىيەم ساتتاروۋا ۋە رېھانگۈل مەخپىروۋا، ماخمۇت دەرايېۋ، ئەزىز ئىسكەندەروۋ، خەلق تالانتلىرى ئادىل جانباقىيېۋ، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېسترادا ناخشىچىسى نارگىزا زاكىروۋا ۋە باشقىلار قاتنىشىدۇ...».

گېزىتتىكى بۇ ئېلاندىن كېيىن خەلق ھازىرقى قەھەتچىلىك زامانىنىڭ غەم-تەشۋىشلىرىنى كىچىككىنە بولسىمۇ ئۇنتۇپ، «تەبەسسۇمدا» قېنىپ بىر كۈلەيلى، ناخشا-سازنىڭ كانى-ئانا ۋەتىنىمىزدىن كېلىدىغان داڭلىق ئارتىسلىرىمىز بىلەن دىدارلىشىپ، ئۇلارنىڭ ئەجايىپ ناخشىلىرى بىلەن ئۇسسۇللىرىدىن بەھرىلىنەيلى، دېگەن شېرىن ئارزۇ-ئۇمۇتلەر ئىلكىدە بىلېتلارنىڭ قانچە قىممەتلىكىگە قارىماي كونسېرتقا كېلىشكەن ئېدى.

...پەردە ئېچىلدى. سەھنىدە «ناۋا» ئانسامبىلىنىڭ چالغۇچىلىرى ئۇلارنىڭ ئىجراسىدا «ئەجەم ناۋاسى» ياڭرىدى. سەھنىگە كېپىنەكتەك ئۇچۇپ ئۇسسۇلچى قىزلار چىقتى...

كونسېرتنىڭ بىرىنچى بولۇمىدە خەلق ناخشىلىرى بىلەن ئۇسسۇللىرى، تالانتلىق ناخشىچى نۇرالىم ۋارسوۋنىڭ «ھەسرەت»، خەلق تالانتلىرىدىن ئىبراھىم ئىسرايىلوۋنىڭ دۇتار بىلەن ئورۇنلىشىدىكى «جان ئانا» ناخشىلىرى تاماشىبىن قەلب تارلىرىنى چېرتىپ ئوتكەندەك بولۇپ، خوش كەيپىيات بېغىشلىدى. تىياترنىڭ تالانتلىق ئۇسسۇلچىسى گۈلنارا سايتوۋا تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈۋاتقان باللار ئۇسسۇل گرۇپپىسىنىڭ ئىجراسىدىكى ئۇسسۇللار سەنئىتىمىز ۋارىسلىرىنىڭ تالانت-قابىلىيەتلىرىگە ھەممىنى قايىل قىلىشتى. ج. روزىيېۋنىڭ «دىلدا بارى تىلغا چىقدۇ»، م. دەرايېۋنىڭ «قىينچىلىق زاماندا»، «ئىچمەككە ھاراق ئاچچىق» مىنئاتيۇرلىرى ھاياتىمىزدىكى، بۈگۈنكى زاماندىكى سەلبىي ھادىسىلەرنى تاماشىبىنغا كۈلكە بېغىشلاش ئارقىلىق تەسۋىرلەيدۇ.

تاماشىبىنلار كونسېرتنىڭ ئىككىنچى بولۇمىدە ئانا ۋەتەندىن كېلىدىغان سۆيۈملۈك ئارتىستلىرنى سەھنىدە كورۇشنى ئارزۇلاپ كۈتكەن ئېدى. لېكىن ئۇنداق بولمىدى. كونسېرتنى ئېلىپ ماڭغۇچىنىڭ: «ھورمەتلىك تاماشىبىنلار، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن كېلىدىغان ئارتىستلار ھېيئىتىمۇ ناسۆتى بىلەن قورغاس تاموژنىسىنىڭ يېپىلىپ قېلىشى تۈپەيلى كېلەلمەي قالدى!» دېگەن ئاۋازدىن كېيىن قايناپ تۇرغان قازانغا سوغ سۇ قۇيۇلغاندەك بولدىدە، مېڭىلغان تاماشىبىنلارنىڭ چىرايىنى بىردىن خاپىلىق-رەنجىش ئالامەتلىرى ئېگىللىدى...

خۇللاس، «تەبەسسۇمنىڭ» ئىككىنچى بولۇمىدە تاماشىبىن ئالاي قېتىم كورۇپ، ئاڭلىغان ناخشىلار بىلەن ئۇسسۇللار ئىجرا قىلىندى. بۇ بولۇمدە م. دەرايېۋنىڭ «جەددالدىن قاچقان جەننەتخان»، ج. روزىيېۋنىڭ «بەسلەشكەن ئاسان»، «ئۆزگە ئېيتقان غېيۋەت ئەمەس» مىنئاتيۇرلىرى ئوينالدى. رېھانگۈل مەخپىروۋا، ماخمۇت دەرايېۋلارنىڭ ئىجراچىلىق ماھارىتى ھەققىدە سوز قىلىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. ھەر بىر مىنئاتيوردىكى ئۇلارنىڭ سوز-ھەرىكەتلىرى تاماشىبىنلارغا كۈلكە، تەبەسسۇم، خوش كەيپىيات بېغىشلىدى.

«تەبەسسۇم» كېچى «مۇشاۋرەك» مۇقامىنىڭ مەشرىۋى بىلەن تاماملاندى. كونسېرتتىن كېيىن بىز تاماشىنىلارنىڭ بىر نەچچىسى بىلەن سوھبەتلىشىپ، ئۇلارنىڭ پىكىرلىرىنى بىلدۇق.

تۇرسۇنمۇھەممەت ۋاسلوۋ- مىنئاتيۇرلار ياخشى، ھازىرقى زاماندىكى سەلبىي ھادىسىلەرنى كۈلكە بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئۇنى ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ تالانتىغا ماھارىتىگە قايىل بولماي مۇمكىن ئەمەس. ئەندى ناخشىلارغا كېلىدىغان بولساق، ھەممىسى دېگەندەك كونا ناخشىلار. فونوگرامما. گېزىتتا بەرگەن ئېلان شۇئاردىن كېلىدىغان ئارتىستلار يوق. بۇ خەلقنى ئالداشتىن، كوز بوياشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇنداق ئىش موشۇنىڭ بىلەن بىر نەچچە قېتىم تەكرارلاندى.

ئاباس تۇردىيېۋ-ئىلگەركى «تەبەسسۇمغا» قارىغاندا بۇ قېتىمقىسى ھەممە جەھەتتىن تەل-توكۇز، ياخشى بولۇشى كېرەك ئېدى. ئەپسۇسكى، بۇ قېتىمقى «تەبەسسۇم» شەخسەن مېنىڭ كوڭلۇمدىن چىقمىدى. يېڭى ناخشىلار يوقنىڭ ئورنىدا. مىنئاتيورلارغا كېلىدىغان بولساق، بەزىلىرى ئىنتايىن لاۋزىلىشىپ كەتكەن. «بەسلەشكەن ئاسان» دېگەن مىنئاتيورنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىشقا ئەرزىمەيدىغان نەرسە ئېكەن. مېنىڭ چۈشەنچەمچە، مىنئاتيورا دېگەن قىسقا، ئوتكۈر، ھەر بىر سوز-ھەرىكەتتە كۈلكە يېغىپ تۇرۇشى كېرەك. «ئۆزگە ئېيتقان غېيۋەت ئەمەس» دېگەن مىنئاتيورار باللىقا تامامەن ئۇيغۇن ئەمەس. ئەندى شۇئاردىن كېلىدىغان ئارتىستلار بىلەن ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېسترادا ناخشىچىسى نارگىزا زاكىروۋالارنىڭ سەھنىدە كورۇنمەي قېلىشى تىياتر رەھبەرلىرىنىڭ ئەرزىمەيدىغان باھانە بىلەن ئوزلىرىنى ئاقلىشىنى كەچۈرۈپ بولمايدىغان ئىش.

ئابلىمىت، غېنى، ئەركىن باشلىق ئۇرۇمچى ۋە غۇلجا شەھەرلىرىدىن كەلگەن تىجارەتچىلەر- بىز ۋەتەنداش ئارتىستلىرىمىز بىلەن دىدارلىشىشنى، ئۇلارنىڭ جانغا ئارام ناخشىلىرىنى ئاڭلاشنى سېغىنىپ كەلگەن ئېدۇق. ئەپسۇسكى، ئۇلار كەلمەپتۇ. ئاخىر تاماشىبىننى مۇنداق ئالداشقا بولمايدۇدە. بۇ «قۇيرۇق كورستىپ ئۇپكە سېتىش» بىلەن باراۋەر ئىش. مىنئاتيورلار ياخشى، راھەتلىنىپ كۈلۈشتۇق.

ر. ئاۋۇتوۋا، ئي. مۇھەممەدىيېۋا: كازگۇنىڭ ستۇدېنتلىرى. ھازىر قىممەتچىلىك دەيمىز. قىممەتچىلىكتىن «تەبەسسۇممۇ» چەتتە قالماپتۇ. 700 تەڭگە ستىپېندىيە ئېلىۋاتقان ستۇدېنت، 2000—1000 تەڭگە مائاش ئېلىۋاتقان زىيالىلار ئۇچۇن 450—350 تەڭگىلىك بىلېتنى سېتىۋېلىش، ئەلۋەتتە، قىيىن. شۇ سەۋەپتىن كوپچىلىك ستۇدېنتلار بۇ «تەبەسسۇمنى» كورەلمەي قالدى.. «تەبەسسۇمدە» بىزگە ياقىنى مىنئاتيورلار بولدى. ر. ساتتاروۋا، م. مەخپىروۋا، م. دەرايېۋلارنىڭ ماھارىتىگە يەنە بىر قېتىم قايىل بولدۇق. بىراق بىز كۈتكەن شۇئارلىق ئارتىستلارنىڭ، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېسترادا ناخشىچىسى نارگىزا زاكىروۋانىڭ كەلمەي قېلىشى ھەممىنى ئەپسۇسلاندۇردى.

«تەبەسسۇم» ئويۇن-ھەزىل كېچىسىنىڭ ئەتىسىگە بىز ئۇيغۇر تىياترىنىڭ دىرېكتورى، مۇرات ئەخمەدىيېۋنىڭ ھوزۇرىدا بولدۇق. «تەبەسسۇم» تەبەسسۇم بېغىشلىمىغان كوپچىلىك تاماشىبىنلارنىڭ بۇ كونسېرتتىن كوڭلى سۇ ئىچمەي قالغانلىقىنى ئېيتقىنىمىزدا، دىرېكتور بۇ مەسىلىنى تۆۋەندىكىچە چۈشەندۈردى:

—بىز ئوۋەتتىكى «تەبەسسۇمغا» شۇئار ئارتىستلىرىنى تەكلىپ قىلغان ئېدۇق. شۇئار مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى يېنىدىكى چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە باغلاش شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بىلەن ئالدىن-ئالا تېلېفون ئارقىلىق كېلىشكەن ئېدۇق. ئۇلار «بوپتۇ، ئېلاننى بېرىۋېرىڭلار، بىز دېگەن كۈنى يېتىپ بارىمىز» دەپ ۋەدە بېرىشكەن. ۋەدىلەشكەن كۈنى كەلمىگەندىن كېيىن، يەنە تېلېفون قىلىشقا توغرا كەلدى. ئۇلار روزا ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن بىز ئويۇننى كېيىنكە قالدۇرماقچى بولدۇق. بىلېتلار سېتىلىپ بولغانلىقتىن مۇمكىن بولمىدى. ئۇلار بىزنى تاماشىبىنلىرىمىز ئالدىدا يالغانچى قىلىپ قويدى.

—ئېلاندا «تەبەسسۇمگە» ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېسترادا ناخشىچىسى نارگىزا زاكىروۋا قاتنىشىدۇ دېيىلگەن. ئۇ ناخشىچىمۇ روزا ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن كېلەلمىدىمۇ؟—دەپ سورىدۇق دىرېكتوردىن.

—نارگىزا زاكىروۋا مۇشۇ ئالمۇتىدا تۇراتتى. بىز ئالدىن-ئالا كېلىشكەن، «تەبەسسۇمگە» ئىشتىراك قىلىشنى بىلدۈرگەن. ئامما، ئۇ ناخشىچى كونسېرت بولۇشتىن بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى ئالمۇتىدىن كوچۈپ كېتىپ قاپتۇ. ئەندى شەھىرىمىزدىكى «ئارت-كلۇب» نىڭ ئەزاسى ئادىل جانباقىيېۋقا كېلىدىغان بولساق، ئۇ ناخشىچىنىڭ فونوگراممىسى تەييار بولمىغانلىقتىن سەھنىگە چىقالمىدى. ئۇمۇمەن، بۇنىڭ ئۇچۇن بىز تاماشىبىنلىرىمىزدىن كەچۈرۈم سورايمىز.

ھە، دىرېكتور بار گەپنى ئېيتتى. لېكىن، ئارىدىكى بىر نەچچە يىللىق ئۇزۇلۇشتىن كېيىن سەھنە پەردىسىنى ئاچقان «تەبەسسۇمنىڭ» ئالدىكى ئويۇنلىرىدا «قۇيرۇق كورستىپ ئۇپكە سېتىش» تەك ئىش قىلمىسىغا تاماشىبىن دەرگۇماندا، ئەلۋەتتە.

ئالىمجان باۋدىنوۋ.

سۇرەتتە: «تەبەسسۇم» ئويۇن -ھەزىل كېچىدىن كورۇنۇش.

پ. ئەخمەتوۋنىڭ سۇرىتى.

شائىرنىڭ ئىجادىي ئۇچرىشىشى

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرى، زارەۋاستوكا مەھەللىسىدىكى مۇرات ھەرايېۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتۇپىدە شائىر ئىلاخۇن جەلىلوۋنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىگە بېغىشلانغان ئۇچرىشىش بولۇپ ئوتتى. ئۇچرىشىشقا زارەۋاستوكا مەھەللىسىنىڭ تۇرغۇنلىرى ۋە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قاتناشتى.

شائىر ئىلاخۇن جەلىلوۋنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىگە بېغىشلانغان ئۇچرىشىشنى مەكتەپ مۇدىرى راۋىيەم ئەخمەتوۋا ئېچىپ، شائىرنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى توغرىلىق قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى، شائىر ئىلاخۇن ھوشۇرۇۋ دوكلاد قىلدى، ئىجادىي كەچتە شائىرلار ئى. جەلىلوۋ ئىجادىيىتى ھەققىدە سەممىي پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلىشتى.

ئەدىبنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى توغرىلىق ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجەمبەردىيېۋ، مەھەللە ۋىكت بېشى ئابلىز خەيرىيېۋ، ۋە باشقىلار سوزلەپ، شائىرغا كەلگۈسىدە ئىجادىي ئۇتۇقلار تىلىدى.

ئۇچرىشىشقا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەرىپىدىن تەييارلىنىپ كورستىلگەن كونسېرتتىن كېيىن مەكتەپ مۇدىرى مۇنداق ئۇچرىشىشلارنىڭ پات-پات بولۇپ تۇرۇشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپ، تالانتلىق شائىر ئىجادىغا يۈكسەك ئامەتلەر تىلىدى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

«يېڭى ھايات» ئالمۇتا، 480044 تېمىر يولى كوچىسى 50 بېنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر ئا. قاسىمى.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا —59—84—33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01—92—33، مەسئۇل كاتىپ—06—86—33، ئىجتىمائىي — سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى—81—86—33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى— 27—86—33، ئىختىسات بولۇمى— 50—86—33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.